

T A R T A L O M

▶ 3	SZENTMÁRTONI JÁNOS	
	Téli dúdoló, Patkánykeringő	(versek)
▶ 5	EGYED EMESE	
	Fordítás, Figuratív, Fordul az év, Képekről	(versek)
▶ 8	ACSAI ROLAND	
	Sorsvonal, Fagy, fenyőszappan	(versek)
▶ 10	BIRTALAN FERENC	
	Befordult szonett, Ég a házad, Éj fél	(versek)
▶ 13	EGRESSY ZOLTÁN	
	Szaggatott vonal	(regényrészlet)
▶ 16	BORBÉLY SZILÁRD	
	Az évek hogyha..., Ó Mária	(versek)
▶ 19	MARNO JÁNOS	
	Disznó, Combunk, K-nak, Áldozat	(versek)
▶ 21	IANCU LAURA	
	Határok, Tébol, Remény, Fátyol	(versek)
▶ 23	TURCZI ISTVÁN	
	Az Írás nevű isten, Nem lesz több vers, Bukás, Újrakezdés	(versek)
▶ 25	NYÍRFALVI KÁROLY	
	árnyékos hely, Széles margó, Tört arany, Távolság írom, hol kél a nap, Hirtelen	(versek)
▶ 27	JÓNÁS TAMÁS	
	Omlás	(elbeszélés)
▶ 30	LESI ZOLTÁN	
	Macska, Lepkefejű, Ragasztó	(versek)
▶ 32	SZLUKOVÉNYI KATALIN	
	Hasonlatok a szerelemről, Lufi, Összhang, Tévedés	(versek)
▶ 35	RÉKASY ILDIKÓ	
	Végső Dolgok (55), Ballada egy vakmerő hölgyről, „Annak ellenére, hogy semmi nem jutott eszébe, folytatta az írást”	(versek)
▶ 38	SZENTI ERNŐ	
	Csodálkozás, Naplórészlet, Szemet vetett rá	(versek)
▶ 40	HÁY JÁNOS	
	Háromszögek	(családi színjáték)
▶ 61	DARVASI FERENC	
	„Nem úgy működik a világ, mint ahogy a 19. századi regényekben”	
		(Beszélgetés Háy Jánossal)

	MŰHELY
▶ 69	LAKATOS MIHÁLY Befejezetlen múlt – Gondolatok két Nyirő József regény (Madéfalvi veszedelem, Néma küzdelem) időszerűségéről (esszé)
▶ 78	TAKÁCS GÉZA Rész az idő páncélján Szabó Gyula történelmi tudósításáról (Sátán labdái) (esszé)
▶ 85	KRÁNICZ GÁBOR Egy Eszmélet elemzés margójára (esszé)
▶ 90	BANNER ZOLTÁN Eszmélet – Simon Mazula Tibor első egyéni kiállítása (esszé)
▶ 92	SZILÁGYI ANDRÁS A múltó idő állandósága – Bereznai Péter képzőművész vizuális szellemterében (esszé)
	SZÍNHÁZ
▶ 97	DARVASI FERENC – KARCAGI KLÁRA Interferenciák 2010 – Nemzetközi színházi fesztivál Kolozsváron (tanulmány)
▶ 104	KELEMEN ORSOLYA Kortárs, dráma, fesztivál (tanulmány)
	FIGYELŐ
▶ 111	HALMAI TAMÁS Ulüsszesz szomja – Szentmártoni János: Ballada hétköznapi díszletekkel (kritika)
▶ 114	DEMETER ZSUZSA Száz vers magány – Egyed Emese: Szabadító versek (kritika)
▶ 117	SOLTÉSZ MÁRTON Egy lenyűgöző történet a magyar irodalomról – Kompetencialista utószó Szegedy-Maszák Mihály Kosztolányi könyvéhez (kritika)
▶ 120	MÁTYUS ALÍZ A társadalom – s benne a cigányság – jövőjét érintő helyzetek, pillanatok, magatartások – Takács Géza: Kiútkeresők (kritika)
▶ 123	KATONA CSABA Források a Békés megyei cigányság történetéhez – Dokumentumok a Békés Megyei Levéltárból (1768–1987) (kritika)
▶ 126	PETRIK BÉLA A „kisebbség” táborában – Pete György: Talpig vasban (kritika)

Lapunk a következő internetcímen érhető el:
www.barkaonline.hu

SZENTMÁRTONI JÁNOS ◀

Te'li dűcsölő
 Takács Gyula emlékére

Rovos házam udvarán
 fehér-macsa-ló a fű.
 Fűszárazból hold az út,
 visszafüggem az csüit.

Itt élte én egy magam,
 töltöttem csak szótlan,
 elcsatangolt idegen.
 Jóni meghalt, fűzetem.

Külvárosi ballada:
 ebbe járni már hiszem.
 Varrt írt ottan:
 papír haván narancsok.

Szentmártoni János

Patkánykeringő

Múltkor levágott fejű patkányra leltem az udvaron.
 Nem sokat teketóriáztam, undorom lenyelve,
 elástam a tetemet. Persze a látvány, mint egy kép a falon,
 olykor azóta is élém villan.
 Hogy került oda? És hogy vesztette el a fejét?
 Társai rágták le? Vagy egy macska?
 Vagy a szomszéd lapátja metszette le,
 amely aztán átlendítette hozzám, hadd szórakozzam?
 Esetleg viszonzásul, amiért apám eltűzelt
 foteljeinek fojtó füstje belebondorodott
 egy napsütéses őszi vasárnap ebédillatába?
 Mintha kettévágott szerelem,
 mely a mérgezésből már vérezni sem képes.
 Csak hever csonkán, élettelen
 a fáskamrába vezető járdán,
 s én annyit sem kérdezek, kié a tetem.
 Mert érzem, hogy belőlem zuhant ki oda.
 Biztos, amikor félrenéztem,
 mert egyre gyakrabban pillantgatok félre,
 vagy amikor a csillagokat bámultam,
 s faggattam, hogy a ménkőbe kerültem
 én már megint magam alá?
 Mindaz alá, amit több mint tíz évig építettem?
 Amibe magamat is félig befalaztam,
 mint egy kontár Kőműves Kelemen.
 Hát most tessék: a téglák meglazultak,
 s kifordult a kőre egy fejetlen patkány,
 amellyel éjjelente néha keringőzőm
 kint a hótakarta udvaron. Felborzolt szőrén
 meg-megcsillan a hold jeges fénye,
 talpam alatt recseg-ropog az álom,
 térdig gázolok belé, hogy ne érezzek semmit,
 idő után elvágódjak a szédülettől,
 és nagy párafodrokat eregetve
 csak bámuljam az éjszakát,
 akár egy mesébe lépett, idegen nő.

Fordítás

Szép csendesen kelj, alkonyati szél,
 csendesen indulj nyugatról keletre.
 Magad a nyírligetbe, boróka közé,
 málnavészbe, szederlugasba
 vedd be,
 erősödj, szellő, szellőcském, erősödj.
 Járj elhagyott szénbánya üregében.
 lopakodj sóaknába, só-

visszhangok keljenek
 még suttogó,
 ...erősödő,
 fel is sóhajtó hangod
 tükörében!

Holdfogyatkozás életünk egében.

Erőnk fogyatkozása, lankadása,
 tétova mozdulatok kárhozása,
 Álmélkodó hiába-
 akarat.

Tellmann Jenő!
 Erősítsd magadat.
 Fogadd el szellőcskémet, jeletem.
 Biztató szavakból halk üzenet,
 biztató csillagokból: nevetés.

A fizikus
 sakkjárájára néz.
 Jaj, merre, merre lépésünk, a jó?
 Jóvá-
 tevő, egészségre hozó?

Fehérrel lépsz, minden lépésed
 kezdet.
 Szél ér kezdő, újakezdő kezdedhez.

Erős szél fújja tüdődből a kórt
ki!
Vihar kacagja félelmeidet.

Szelíd szellő,
figyelj a játékosra.
Arányokat, harmóniát teremts.
Erősítsd bennünk világos tudásunk.
Karácsonyon túl:
esztendőkre lássunk.

Vesztettünk is, rossz széljárás?
Sors? Kényszer?
(Ne nyerjünk százszor,
csak
még
tízszer
hétszer.)

Figuratív

Annának

Kezeket látok, gyermekkezeket,
egy csöppséget s egy nagyobb gyermeket,
nézést, pillantást, titokban levést,
várakozást és kiteljesedést,
testben levést, létre törekedést,
sírást is persze, de sok nevetést,
történeteket, szép kalandokat,
egymásra tekintő világokat –

Fordul az év

Konz Katalinnak

Katalin, csöndes tisztaság
rendezget láthatatlan házban.
Nézegeti a szavakat.
Mondatnyi klárisokat próbál
Isten tükrében: mosolyában.

Szép tűnődés
percei ragyogása.
Felocsúdás, másra-
csodálkozás.

Járunk-kelünk
napfényre fordulólag.
Messzi jelre figyelve: értelem
szerkezete sejlik a semmiségben.

Szendergő ág
– millió ágnak társa.
Penelopé mennybolt-szövő
tudása.
Boldog új évet, Katalin.

Képekről

Ilia Mihálynak küldöm

Vajon a parti fák, a parti csönd,
vajon éhes énekesmadarak
reménykedése, sietősebb röpte,
imádságaink, sóhajtasok közbe',
a szorongás a sok bú-baj között...:

vajon a Gondviselő kameráján
mi időz el a mai szent napon?
Képben vagyunk-e?
Áldásban leszünk-e?
(A lélek üzenetét hallgatom.)

Sorsvonal

A táj, mint egy tenyér.
Nem mondom ki, hogy [istené].

Kettészeli a gyorsodrású,
Türkizkék folyó sorsvonala.

De bennünket az a vékonyabb vonal
Érdekel, a pataké,

Amiben együtt
Fürodtünk a barázdabillegetőkkel.

Állunk a völgy fölött, a hegyoldalban –
Apró jósok, akik egy hatalmas,

Sziklakérges tenyérből akarnak olvasni.

Fagy

Hugo Simperg képére

Szénaboglya tetején
Ül a Fagy.

Éjjel deret fúj a füvekre,
A fákra,

És az utcai lámpa fényében
Repdeső lepkékre –

Kavargó hópelyhekké
Válnak.

Körülöttük cikáznak
Az emlékek denevérei.

Fenyőszappan

A konyhában,
A csap mellett,

Van egy fenyőgyantából
Főzött szappan.

Amikor mosogatás közben
Megszagolom,

Mintha benyitnék
Az erdő szobájába,

Amit a hó tisztára meszelt.

Befordult szonett

kinek ünnepe kinek gyásza
rigóhanggal a hajnalt
tavasz vigyázza
éledés virágzás minden

forog fényben a reggel
körbe ragyogás
csak itt nem

kell-e ünnep ha gyász van
mit kezdjen áprilissal
molyette szárnyam

őrült virágzás
ünnepreggeli fények
kurva gravitáció
fogságában lélek

Ég a házad

mindennap arra készülök
talán ma azt a verset
tavasz dérütött ősz
széjjelfutó percek
törött lázmérőből
higanycseppek
próbálom egybeterelni
megírom azt a verset
de szétesik
nem ez a napja
az ajtót ez az este is becsapja
tornyosul a romló idő keserve
megyek nyomtató állat

nem jön életem verse
fogynak napok csillagok holdak
szüksz titkaimmal
várom elhoz a holnap
fényesítsd félelmem kertjét
söpri a gyöngyszemeket a hajnal
az égen sosemlehet vers ég

elindultak a csigabigák
tejért vajért
hatvanöt évemen át

Éj fél

a térről kell írni az időről
nagy az ember pofája
míg az elmúlástól vissza nem hőköl
megigézve szerelemmel
lerongyolt testével
mihez kezd az ember
ki bölcs megélt megannyi évet
melyik fa mond nemet
gyümölcsének
melyik bokor veti ki a fészket
reményét virágnak
hogyan ágaikról szól majd az ének

a térről kellene mindenségről
hogyan nem lehet fény
csak a sötétből
hogyan nincs egész
ha nincsen két fél
hogyan nincsen nappal
hol nem jön éjfél
ha nincsen öl
mely befogadna
miről szól a világ
az egésznek mi haszna
és nincsen más út
csak az elmenésre

mégis szerelem
a halál mégse

Szaggatott vonal

(regényrészlet)

A fiatal pár még mindig nem jut szóhoz, pedig a mesebeli figura már a pultnál áll, nem szólalnak meg, a lány kezében fonnyadt rózsaszál, le se tette az asztalra, előttük a rég lejárt szavatosságú mogyoró, két borospohár, és egy harmadik, ami ott maradt, ki sem ürült egészen, a virágáros öregemberé, aki őrmester, beállós, cipészinás, bokszoló, bundázó szélső, határőr, kurvafuttató és előadóművész is volt pár perc leforgása alatt, bár a stricis rész kicsit zavarosnak tűnt, csendben hallgattuk végig a pultnál, ott akkor összenéztem a halőrrel, nem világos, Sala bá talán csak a szobát biztosította a kurvák főnökének, aki tehát semmiképpen nem lehetett ő. A csend, amely beállt a közeli asztalnál mesélt történet alatt, még tart, angyal repült át a kocsmán, vagy több is, mindenki figyel, a gyilkos is, mondhatni feszülten, lekötött minket a műsor, ez az igazság, csak a főhős nem áll saját maga hatása alatt, ostobán pislog, keresi szemével a pincéreket, akik hátul pakolnak. Nem indul rosszul a nap, máris eladott egy rózsát és egy csomag mogyorót, kapott két deci bort, teljesen mindegy, vörös volt vagy fehér, akkor is mindegy volt, most még inkább az, túl van rajta, ez már a múlt, ami nem érdekes. A fiút és a lányt – akinek tényleg mosolygó luk van az arcán –, egy perc múlva már nem ismerné meg. Elmondaná nekik ugyanezeket a történeteket, lehet, hogy nem pont úgy, ahogy az előbb. Sala bácsi nagy pszichológus: ha félelmet vagy bizonytalanságot lát valakinek a szemében, leül és mesél. Kizárt, hogy vagy italt ne kapjon, vagy virágot ne adjon el. Nem láttam még példát ilyen esetre, illetve egy alkalommal igen, ezek szerint törölni akart az emlékezetemből, egyszer nagyon durván zavarták el az asztaltól, pedig látszólag békés bolondok mellé telepedett, a helyzet gyorsan veszélyessé vált, kocsmában nem nagy ügy, az egyik borjúszerű vendég majdnem megütötte, érdekes módon a közelben kérdezősködő Menta mentette meg, a pulthoz tolta az idős árust, aztán tudakolt tőle valamit, az egyik pincér közben szintén megszánta, letett elé egy pohár szódát, lihegve itta meg. Nagyon megijedt, pedig nem fájt volna neki, ha orrba vágják.

Lehetne az is, hogy itt vagy és beszélgetünk, mint ezek itt mellettem, akkor látnád te is ezt. Lehetett volna, hogy együtt sörözzünk. Nem, te boros voltál, akkor hogy borozzunk. Boroztam volna veled. Úgy mondom neked ezt magamban, mintha tényleg hallanád, és így is van, tudom, most beszélgetünk, tudom.

Ezúttal egyébként nem hibázott az öreg, ügyesen szúrta ki, kikhez üljön le, jól is alakult minden, nagy baj ma már nem lehet, csak az jelentős kudarc, ha egyetlen szál virág sem fog. *Halló, csapatfőnökség! Kocsmárosok!*, kiabál be hátra, végre köszöntik őt a kijövő pincérek, neki nem jár kézfogás, köszönés igen, és egy kis mosoly, ő nem tudja, hogy rajta, nem neki, fontosnak tartja, hogy kommunikáljanak vele a fiúk, néha még azt is megkérdezik tőle, hogy van, kedvesek nagyon, helyes srácok. Nem kér semmit, ezzel nem okoz meglepetést, viszont van némi problémája, legközelebb öt órákor kell bevennie a gyógyszert a fájós fogára, a háromból fáj az egyik, addig még van harminc perc, megvárna itt, ha kaphat megint ingyen szódát, néha szokott, ez rendes hely, *ti rendesek vagytok, fiúk*, máshol nem ilyen egyszerű. Elmehetne a virágokkal addig, dolgozhatna, de fáj a lába, meg most a foga is, *inkább csak itt bent teszek egy kört*, nyilvánvalóan nem lesz több vevő, hacsak nem mesél újra valamit, de nem, ma már nem fog, fáradt, pedig az sajnos tény, hogy anélkül nehéz vásárlásra bírni az embereket. Egy mesterségesen megteremtett agresszív helyzettel valamit kezdenie kell a vevőjelöltnék, az emberek nagy része ilyenkor megadja magát, most is csak azért vett a fiú rózsát az arcra szép fejű csinos lánynak, mert muszáj volt, más kérdés, hogy nem bánja, ha úgy alakul, ahogy szeretné, este együtt teszik majd kádba a lánynál, miután visszavágtak a végéből egy centit sréhen. Sala bácsi már a sarokban ül,

az óráját nézi, nehezen telik majd el ez a fél óra, hacsak a halőr meg nem szánja egy fröccsel, vagy én esetleg, vagy valaki más, a pincérek biztosan nem, ez nekik gyakorlatilag tilos, joggal merülne fel bármikor, miért nem kap, ha máskor kapott, az ingyen szódát is elrontották annak idején, azóta nincs visszaút, mert ami egyszer járt, az már jár, ha fáj a fog, ha nem.

A fiú és a lány most lehet itt először, vetek rájuk még egy barátságtalan pillantást, olyan kis átlagos, nem idevaló fejek, valahogy erre vetődhetek, majdnem tiszta a tekintetük, aztán majd mi lesz belőlük is, mit akarhatnak egymástól, hol tarthat ez a kapcsolat, idegenül feszkelődnek, pedig nem tűnnek egymás új ismerőseinek, csak a hely nem való nekik. Amikor bejöttek, azonnal felmérhették, hogy jobb lenne egy cukrászda, a lány legalábbis biztosan gondolt rá, de kellemetlen lett volna kifordulni, a fiú meg vagánynak akart tűnni, ha már ez a látvány tárult a szeme elé, és lám, nem is lett baj, sőt, mi minden történt, fel kell dolgozniuk a friss élményt, ebből is látszik, hogy bármi lehet. A bor jólesik, húszévesek se lehetnek, a fiú komolyabbnak érzi magát, mint amilyen, talán úgy gondolja, máris bennfentessé vált, próbál grimaszolni ránk Sala bácsi felé intve, összekacsint, megkísérli a beilleszkedést, ezt nem teszi jól, nincs partnere, én is elnézek róla, gyakorlatilag viszolyogva, jó érzéssel hagyja abba a küzdelmet, nincs értelme, jobban teszi, ha a lányra koncentrál. A befogadás nem ilyen egyszerű, óvatosnak kell lenni, ráadásul akadhatnak itt olyanok, akiket idegesít, ha másokkal látszólag minden rendben van. Túl rendezett a fiú feje, szerencséje van, most szelíd a vendégssereg, senki nem fog belekötni, de nem jön ide többé, ebben majdnem biztos vagyok.

Érdekes, az emberek mindenképpen mások közé akarnak tartozni, jó, te nem akartál, de létezik ez a görcs általában mégiscsak, biztos észrevetted, általános jelenség, olyan, mint hogy magaslatra vágyik mindenki, az evolúciós pszichológia meg tudja magyarázni, miért, évezredes dolog, fentről jobban látni az ellenséget, azt is, akitől tartanod kell, meg azt is, akit megölsz majd. Nem veszed észre, és önkéntelenül felfelé mész mindig, hegyet mászol, kilátót keresel, emeleten akarsz lakni. Jó, te nem. De te meg középen szerettél lenni, az is ugyanez valahol, hogy tisztán körbe láss, vagy nem tudom, nem vagyok evolúciós pszichológus.

A fiúnak jól jött a közbjáték, a lánynak is, éppen ettől kezdenek felengedni, nehéz beszélgetés várt volna rájuk, mindig borzasztó, ha valami felé dönteni kell, mintha esetükben erről lenne szó, kitalálni, mit akar a másik, most már sínen vannak, megy a diskurzus, nem biztatom a srácot a tekintetemmel, amikor időről időre rám néz, ellenkezőleg, azt sugallom, hogy leszarom őt, ettől függetlenül szurkolok neki, nincs rossz helyzetben, van téma, erről sokáig lehet majd beszélgetni, felidézik majd később, *milyen meleg volt, emlékszel, azon a délutánon, amikor a tökkelütött öreg leült a rózsáival, és beszélni kezdett minden hülyeségről, igen, akkor kaptam a virágot tőled, és emlékszel arra is, miket mondott, mennyi baromságot, igen, és este aztán végre együtt aludtunk*.

Ha nagyon elszütyögöm az időt, nem lesz kondizás, a Vidámpark kimaradásának gondolata is egyre erősebben fáj, mintha régen tervezett programok maradnának el, pedig utóbbi például eszembe se jutott évek óta, sose szerettem, oda családok járnak, fáj a szívem, mikor láttam, kemény volt, fáj a kemény szívem, amikor egy-egy haverommal elmentem néha és néztem a családokat, kompenzációként ordítottam, igazi hülye kamaszok voltunk, de ez már később történt, kiskoromban még anyával voltam ott, talán ha kétszer összesen, veled meg soha, te nem vittél el, elvihettél volna azokon az egy napokon. Amikor találkoztunk. Minden évben két napot. Ezt hogy gondoltad, hogy egy nap karácsony és egy nap nyár, tényleg? Még szerencse, hogy utáltam a Vidámparkot. Öt éve kimentem egyszer a feleségemmel, az elsővel, akit még te is láttál, és rájöttem, hogy én a mesecsónakot szerettem egyedül, ott nem lesz hányingerem, belém se jön senki, csönd van, csobog picit a víz, de elbaszta a feleségem, mert mindenképpen csókolózni akart.

Ma kifejezetten szívesen mentem volna, nagy kár, hogy elment a szóke, nélküle most már olyan lenne, mint a mojito a salsás csaj nélkül, ez lett volna a délután értelme, triceps helyett Vidámpark. Ilyen nyakkal, ilyen szókeséggel csak úgy kimenni, apa és fia tehet róla, egyértelmű, mindketten bűnösök, vagy talán mást kellett volna mondanom az angyalokról, attól ijedhetett meg a lány, nem arról van szó, hogy bolondnak nézett, bolondból látott ő eleget, inkább tudja, hogy úgy van, ahogy mondtam, és nincs rendben a lelkiismerete, ezért menekült el. Pedig már ma meglehetett volna, az azért látszott, én lettem volna a számár a ló helyett, a ló itt áll mellettem, nem hiszem, hogy jobban néz ki nálam,

nyálás a feje, először mégis ő jött be a szőkének. Még arra se válaszolt, fáj-e a tetoválás, egy holdat én is tetetnék magamra, sokszor gondoltam rá, elmesélhette volna, hogy megy ez, hogy megy a tű a bőr alá, elnyaltunk volna egy vaníliafagyit, aztán meglehetett volna simán, már ma, a mesecsónakban, menyasszony létére.

*

Nem reagáltam az anyagyilkos vallomására, jól jött a sör, ami a kezem ügyében volt, nyertem néhány másodpercet, míg megittam, Sala bácsi is pont jókor kezdett bele félhangosan a történeteibe, kitűnő alibi volt a rá figyelés, egyébként sem értem még mindig, mit vár tőlem ez az ember, bólogassak megértően vagy háborodjak fel, miért lennék kíváncsi az okokra, az végképp nem hiányzik, hogy fürkészve vizslassa az arcomat, akkor már jobban érdekel a fia, ő mit gondolhat erről, de az se igazán, nem fogom megkérdezni, nem akarok mélyebben belefolyni, semmi közöm hozzá, nem kisebb az én problémám se veled, nem érek most rá angyalokra, gyilkosokra, ez a délután a miénk, nyilván látszik rajtam, hogy nem vagyok partner a családi dráma kibeszélésében és feloldásában, az öreg csalódottan WC-re indul, Isten tudja, hanyadszor már, a fiatal kérdően néz, de újra a sört választom, lehajtja a fejét.

Felébredtem a haláloz pillanatában. Hat óra volt hajnalban, pontban hatkor pattant ki a szemem, kilenckor volt az első fuvarom, nyolcra terveztem az ébredést, de ellentmondást nem tűrően kidobott az ágy. Történt valami rossz, ezt tudtam, nem ez volt kérdés, hanem hogy mi, sejtettem, hogy veled kapcsolatos, tizenegy felé telefonáltak, addigra túl voltam két szállítmány kézbesítésén. A harmadik munkát lemondtam, épp a Szugló utca felé robogtam egy kis csomaggal, már majdnem ott voltam, amikor megcsörrent a telefonom, fel sem merült, hogy egy negyedik munka lesz, tudtam, hogy veled kapcsolatos a hívás, kérdezték, én vagyok-e a fiad, baj történt, menjek be a kórházba, ahová téged már halottan szállítottak be, nem lepődtem meg, hagytam a Szugló utcát, órákat késett az a kézbesítés. Néztem hosszan a holttestedet, az első ember vagy, akit holtan láttam, a nő, aki megmutatott, kérdezte, miért nevetek. Vigyorogtam, képzeld, álltam a tested fölött és állítólag vigyorogtam, ahogy néztelek, egy pillanat alatt szakadt rám minden, talán ezért, kínomban, nem tudtam róla. Ott ült rajtam ezer tonna, az, hogy most már nem lehet rendbe hozni semmit, addig taktikázik az ember, míg elfogy az idő, rám szakadt, hogy elfogyott, nincs idő már semmire. Az én számomat hívták, különös, miért engem értesítettek, hogy lehet, megtalálták valahol a mobilszámomat, nem értem, nem kérdeztem meg, eszembe se jutott, csak utólag, miután érzelemmentes, higgadt arccal végighallgattam, mi történt veled, vigyáztam, ne áruljon el semmit a tekintetem, próbáltam hivatalos képet vágni, orvosilag rendkívül érdekes eset, mondta a nő, később az újságok is megírták, szívednek minden hajszálere összeroncsolódott, ezt írták, az egész tönkrement, úgy, ahogy volt, nem maradt ép része, alig látni ilyet, ezzel kerültél bele az újságokba.

Két gomb hiányzott a télikabátodról, neked, aki pedig korábban kényes voltál az ilyesmire. Velem ugyan nem törődöttél, de azzal igen, hogy hordjak sapkát, ezt karácsonykor mindig elmondtad, minden évben elmondtad egyszer, ne legyen csupasz a fejem, nehogy agyhártyagyulladás kapjak, meg a hajam, hogy ne hulljon ki, te szerencsétlen, hát ez volt a legfontosabb neked, inkább a kezemet fogtad volna meg, olyankor megfogtad persze, kétszer egy évben, de nem úgy értem, nem szó szerint értem. Ideadták a ruháidat, a kabátod zsebében egy pár rossz kesztyű volt, és néhány forint. Néhány nappal korábban mesélted el, hogy húszévesen valami Nórárt szerettél, az is ki a franc lehet, nem ő lett az anyám, dühből lett neked az anyám, kit büntettél, magadat vagy őt, azt a nőt, esetleg engem, nem tudod te se, az a Nóra ki lehet vajon, él még egyáltalán? Három órákat aludtál éjszakánként, és egyáltalán nem álmodtál, mint a tanárköltő, aki a sarokban azóta is a sorokat rója, nem pihen, még mindig abban a nagy versben lehet, látni rajta, ahogy lelkesedik befelé, csak annyi időre száll ki a munkából néha, amíg rendel egy-egy újabb kisfröccsöt, *ne basszatok falhoz, én hét éve nem álmodom*, mondta pár hete, amikor mindenki elmesélte itt élete legrosszabb álmát. Olyan történeteket hallottam, olyan álmokat, hogy muszáj volt nagyon berúgnom, csupa pokol-látomás, kivert a víz, indulnom kellett dolgozni, egy-két sör mindig belefér, de akkor súlyosan ittasan indultam csomagot szállítani, nem probléma, ki szondáztat meg egy motoros futárt?

Minden jel jelentheti az ellenkezőjét is, ilyen bágyasztó, olcsó bölcsességeket osztottál meg velem az utolsó heteidben, semminek tartom ezt, semmit nem jelent, jobb nem mondani ekkora közhelyeket, az volt csak furcsa, hogy láttam a szemedben, halálosan komolyan gondolod. Nem lettünk barátok, mint ezek itt – közben kijött a WC-ről a gyilkos –, visszamentek a helyükre, csalódtak bennem, jobb nekik kettesben, mint velem, összebarátkoztak, mi nem, épp csak elindult valami köztünk, mindenestre meséltél már a záróvonalas éjszakáidról, hogy valamiért el kell indulnod hajnalonként a Tabánba, végig a Rákóczi út záróvonalán, a Kossuth Lajos utcán, a hídon, mindegy, milyen az idő, hőség van vagy fagy, mész valami érzésért, nem akartad ennél pontosabban elmagyarázni, ez lett a végzeted, ez az út, azon a januári hajnalon nem értél haza belőle, mi történhetett veled aznap a hideg Tabánban, egyszer majd elmondod, ha akarod.

Lennél te fecské?, kérdeztem tőled hülyeségből, az orvosi váróteremben ment a rádió, együtt hallottuk, mikor bementék, hogy egyre kevesebb van belőle Magyarországon, már nem szeretik annyira az emberek őket, mint régen, leverik a fészkeiket, ezt mondták, míg vártuk, hogy szólítsanak vérévelre, miért ment rádió egy orvosi váróteremben, erre nem is gondoltunk, *dehogyan utaznék én annyit a szárnyaimmal*, válaszoltad, ez volt az egyetlen összenevetésünk, nem bánom, hogy nem volt több, még elérzelgősödött volna a szívtelen kapcsolatunk, egyik rosszabb mint a másik, középutat nem találtunk volna, még a végén összeölelkezünk, vagy valami efféle történik, azt inkább ne, talán majd egyszer, lesz rá időnk ott, ahol vagy, oda kerülök én is, meglátod, ha rossz helyen vagy, oda, ha jón, oda. Egyelőre még nem érdekel, milyen módon történik majd, úgy vagyok vele, mint a károsanyag-kibocsátással, leszárom ezt is, azt is, nem érdekel, mi lesz, mik a következmények, a helyzetek visszahozhatatlanok, a mérgezések meg kikerülhetetlenek, figyelsz rám, jól van, figyelsz, érzem, mindjárt iszom még egy vodkát veled.

Egy Lara Fabian nevű nő éneklő, a címe az, hogy Je suis malade. Tekintsd meg a youtube-on, és ha nem tetszik, menj a picsába, mondtam egyszer itt valakinek, akivel valamiért hosszasan beszélgettem, legalább tíz perce magyaráztam neki akkordokról, harmóniákról, míg lassan rájöttem, hogy nem vagyok zenész, nem nevezném tudathasadásnak, inkább olyasmi ez, mintha mélyen belül tudnám, hogy annak kéne lennem, ahelyett vagyok valami más, futár, de esetleg zenész lehettem valamikor, az angyalok jobban tudják, meg tudnák mondani, ha érteném őket, így sajnos nem, nincs rá bizonyíték. Mindenesetre félelmetes volt, mintha nem is én lennék, aki vagyok, van egy ruhám, a testem, meg van tudatom magamról, de mi van, ha ez az egész becsapás, nem ez a valóság, nem kell ezoterikus fasznak lenni ahhoz, hogy érezzen néha ilyet az ember, én legalábbis, ami persze nem jelent semmit, nekem a fülem is zúg, amit senki más nem ért.

Ez egy szonon, a Je suis malade, beteg vagyok, azt jelenti, igazságtalan voltam, miért kéne, hogy tetsszen másnak, nem kell senkinek elmenne a picsába, bár idegesít, ha valaki érzéketlen a finom mollok iránt, a baltaarcú dílernek mondtam egyébként, akinek szintén van lelke, ő a környék ellátója, hacsak nem durva rágalom ez, még soha nem láttam kábítószer nála, de van egy feje, ami mindent elképzelhetővé tesz, és vannak barátai is, itt találkoznak néha. Amikor megjön, köré sereglének, aztán kis idő múlva feltűnően megvidámodnak, nem kizárt persze, hogy más az oka, nem a fű. Én egyszer lettem hirtelen nagyon jól, egy ilyen ébredésem volt, gyümölcsnapot tartottam, egyetlen egyszer életemben, annak a végén történt.

Egész nap almát ettem, banánt, narancsot, körtét, estére olyan rosszul lettem, mint még soha, a legdurvább másnaposság sehol nincs ahhoz képest, pedig megittam négy liter vizet, ahogy kell, mégis, abszolút elviselhetetlennek tűnt az érzés, éjfélkor nem bírtam tovább, ettem három szem kekszet, más nem volt otthon, éjszaka ezzel együtt egyáltalán nem aludtam, hányingerem volt, fájta a fejem, a szemem, meg akartam halni, hajnalban aludtam el, talán hatkor, kilenckor meg euforikus boldogsággal ébredtem fel, érted te ezt? Ahogy kinyílt a szemem, előtött valami körülírhatatlan, ok nélküli, könnyű boldogság, mintha nem is földi öröm lett volna, hanem valami több, és egyáltalán nem a büszkeség miatt, hogy megcsináltam, mert hát mi ez, egy nap gyümölcsökkel, nem tudom, mi volt, sírni kezdtem, de úgy, hogy majdnem egy teljes órán át folyt a könny a szememből, nem akartam gátat szabni neki, semmi konkrét nem jutott eszembe, csak sírtam, annyira, hogy tetőtől talpig lebénultam tőle, aztán elfogytak a könnyek, ittam egy kávét két cukorral, ahogy szoktam, lezuhanyoztam, és elkezdődött egy ugyanolyan nap, mint a többi.

Az évek hogyha...

Az évek ahogy múlnak mint a fátyol
válladra omlik lassan hangtalan
kibomlik immár minden önmagától
az aszfalt fénylik kinn az utca hallgat
a gyertyaláng sábesz shálom alatt
sötétebb lett a tűnő csillogástól
az arcod nevetése elszakadt
az ablaküvegre ráver a zápor
és elmosódva könnyed itt szaladt

elérkezik a Királynő
rágófoltok holdfény lábnyomat
az ónpohár lehull az asztaláról
a szék lábáról csúszik le árnyéka
és az aranyszál is
végül elszakad

nehéz azt mondani hogy nem
és nehéz azt mondani hogy igen

válladra omlik lassan hangtalan
egy évtized a borzalmak havából
a szív nem érez semmit önmagából
mert nincs is benne semmi
csak anyag
izmok kötegbe fonva
mint a haj
parkettaminta rajta könnyű sál
válladra omló évek a súly alatt
míg a szinuszcsonkó gépiesen
elektromos impulzusokat ad

így múlik el a sábesz
mint a csillag az égre dermed
Ég veled Királynő
áldott aki elmegy.

Ó Mária

Az eladó a szupermarketban
úgy áll a pult mögött, mint
egy próbababa. Nincs vevője
éppen. Bár nincs maga

a stadionnyi térben,
épp elmereng. Talán ő is
egy anya. Fáradt nagyon
az éjjel-nappal nyitva-

tartó áruház, e gyár, megtörte
már. Egyenruhája vérpiros.
És a fityulája is a hipermarket
logóját kínálja. Barna haja

kivillan épp alóla. Szeme
álmos kék. A köténye zöldje
rajta. Arcában ott van egy
áldott vonás. Már sejti tán,

hogy minden test magányos,
ahogy áll ott. A szemhéját
mintha egy körző húzva volna.
A kitűzőjén csupasz keresztnév.

A világ most is Megváltóra vár.
Egy pusztá névre. Ahogyan minden
évbe. Már kirakták a karácsonyi
árukészletet. A fákra lámpasor

került, színes. A zene kommersz
áradása száll. *Jingle bells, jingle bells...*
Az örület csendes, konszolidált
zenéje de édes. A bulvárlapok

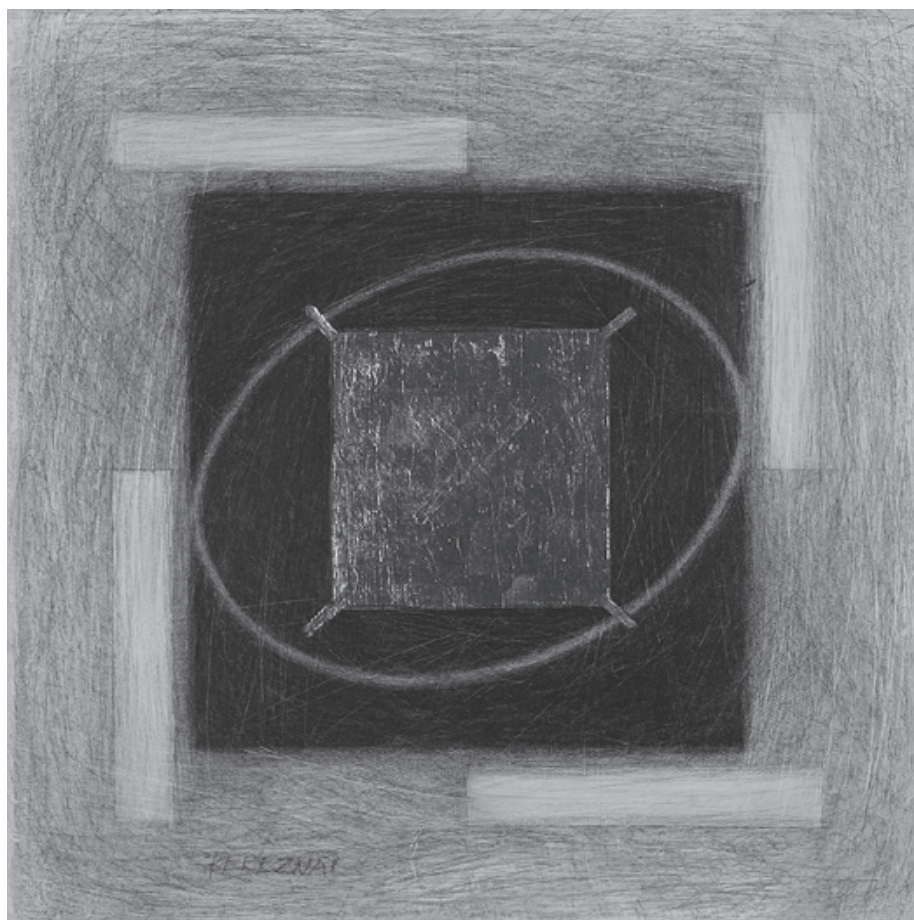
főcímén ki ölt ma? A nő a fejét
jobbra ejti le. Két keze támasz,
amely a pultra fekszik épp fel.
Feje fölött aprócska glória.

Fáradtan áll. És arra vár, hogy
az esti műszak egyszer csak lejár.

Felsál-, karaj-, szűzermék-
tábla jelzi itt a korpust, hol

a húspultos Madonna arca úszik
el. Horgonyt vetett egy gondolat:
egy ember. Ott csend van. És
itt zúg, miként a tenger.

Teremtés-ikon III. (2007; grafit, vászon; 30x30 cm)

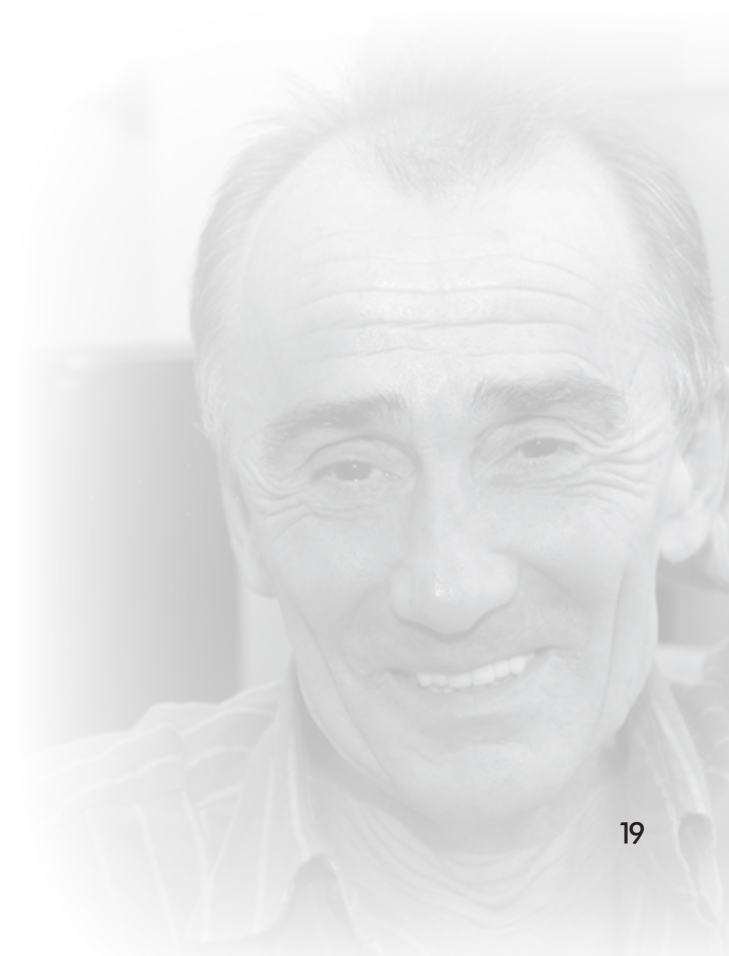

Disznó

Nárcisz rémeket lát, mióta
megsüketült. Kezébe fogna
egy labdát, a labda azonban
pattan, és a vajsínű falra
vetődő napfénytől szikrázik
ezer üvegszilánk. Vagy mintha
éppen egy sokat látott disznó
szemével néznénk utána a
valóságnak, mely a fülébe
rágva magát egykor, azóta
nem szűnik benne mászni tovább.
Mert maga a disznó is mintha
ott ólálkodna még mögötte
némán, az Édenben, rőfögve.

Combunk

Csütörtök este, ücsörgünk be-
süppedt szemmel a tévé előtt,
a képernyőn serceg a velő –
s valaki fölkel az asztaltól
kívánságunkra: énekelni
fog. Combunk pedig csak úgy füstöl,
nyolcadik napja, hogy nem járja
ki magát a kertben, odafent,
ahol a tőke, úgy fest, már a
föld alá hatol. Nárciszra nem
állhat többé, hogy képmutató.
Mert nincs köze a valósághoz
sem s a felforduláshoz, melynek
nyomán magába roskad a szó.

K-nak

Álmomban acsarkodnék veled
egy kocsiban, mert idegesít
a hallgatásod, s fő a fejem,
hova tehetném a lábam, hogy
ne legyen útban mégse neked;
az úttest csurom vér, vagy esett
végig, ahogy a rozsa ette
a lefolyót és eltemette
szoknyádon a kezed; az enyém
rondán el van gémberevedve, jobb,
ha nem is próbálkozom vele
sehogy, követni gondolatod,
mely kihozva sodromból még itt
találna törni a lényegre.

Áldozat

A házból már nem leselkedik
kívülem senkire a halál;
varjú sem kárál a szilvafán,
mely ott állt a deszkakerítés
sarkában, a disznóól előtt.
Akkor leöltük, s most nyelvet ölt
emitt, szavamra az az állat,
életet adva a családnak
megint, mondhatni csaknem egy kész
örökkévalóságra valót.
Hetek még hátra hát, vagy napok,
amit étlen-szomjan mondhatok
majd a magaménak odaát
nekik – és kivetnivalónak.

► IANCU LAURA

Határok

A sápadt, Stabat Mater ölében
feléd nyújtom, kifordított kezem,
nem ütsz rá többé? Már nem szúr szíven?
Térképet írsz. Hátad oltárképem.
Hogyan mondjam neked, ó, hitetlen:
utolsó út nincs is. Nincs végtelen.
Tüzet rakok. Reggel beáll a fagy.
Máriáról hullik a vakolat.
Magam leszek a holnapi falat.

Téboly

Kiégett szemem jönni lát,
akár a tékozló fiút,
ki már a mindenben ment át,
és, aki tudja: nincs több út.

Új halott nem lesz már idén.
Nem támad fel, nem születik.
A szíved nincs már a helyén.
Árnyékod sem földre hullik.

Remény

Talán majd holnap magamra lelek.
Kitettek. Bezártak veszthelyek.
Tavalyi nő, épphogy felismerlek...
Ma este végül, nem megyek haza.
Megtehetem – hazája másnak van.
Szanaszét gyalult utak. Köd. Moha.
Leállósáv, aztán kapaszkodás.
Szakadékból, másik szakadékba.

Fátyol

Il körül már nem tudok aludni.
Eszembe jutsz, és újraindul a nap.
Telihold van. Valahol szivárog a gáz.
Nem tudom, mi végre kelek fel,
aludni kéne inkább. Aludni kell! –
rám szólt anyám,
ki most is alszik, nem ébred fel.
A felhő hasa egész az ablakig leér –
havazni készül, megjön a tél,
fehér fagyot hoz, olyat,
mint szemed volt, kiengedni már nem tudó:
és ez a hideg lesz az utolsó. Messze túl
a szón. Túl minden lúgozott hiten,
s a makulátlan párnán átaludt,
fejünk alá bujtatott reggelen.

TURCZI ISTVÁN ◀

Az Írás nevű isten

Még tíz lépés, még kilenc, még nyolc, hét, szigorú ütemet tart a vér, szűkül a szem, három, kettő, egy és *kész ez a vers is*. Itt van. Semmi sem indult belőle útra még. A tekintet zártkertjében hűsöl, sütkérezik. Hosszabb és rövid sorai egymáson lassan átrिंगanak. Azzal áztat, hogy fénylik, pedig csak önmagának sugárzik. Bármilyen alakot ölt, bármilyen színt, a legszebbnek látod. Minden szava selyemlétrán kúszik felfelé, fölé. Az érintés tiltva van. Semmi közöd hozzá. A tiéd. Birtokos vagy és kisemmizett. Ha véletlenül megtartanál egy darabot belőle magadban, még ne tedd. Annál erősebb vagy, minél elveszettebb. Vágy sincs rá, egyszerűen így alakult. *Schol világ, csak belül*, mondd (idézed), mintha nyomatékostani akarnád, hogy visszatértél önmagadhoz. Ennél nehezebb az sem lenne, ha az elszakadást gyakorolnád. Például a csendet, ami az Írás nevű isten végső érvelése.

Nem lesz több vers

Nem lesz több vers, több nem lesz, nem megy, minek, nincs kedvem és egyáltalán. Az üres papír előtt egy nap annyi, mint ezer esztendő. Várni, ahogy felmagasodnak a szavak, mint a levegő, hiábavalóság. Nincs napkelte, amit meg ne énekeltek volna már. A nyár beüvölt a házba; elhasznált rímekkel sötétítenek. Szerelmes lélegzetek ritmusára hullanak mióta már a csillagok. A nevek rég elvesztették szőrzetük, és töredéknek lenni sem megkapaszkodás. Minden pusztá szó, aztán pusztá szó megint. Mégsem tudom abbahagyni. Abbahagyom, ahányszor elkezdem, újra kezdem, ahányszor abbahagyom. Olyan ez, mint a szomjúság. Nem lesz több vers, csak ez az egy itt még. Ez sem az enyém, hanem azé, aki olvassa.

Bukás

Föld alatti birodalomban csupa ragyogás az élet. Szelíden visszafelé folydogáló vizek. Vegytiszta halak, néma madarak, megüresedett emlékekre gombostűzött lepkék. És a levegő: szárnyak antitézise. Földagyék-mélyi évszaktalan rügyezés. Úgy teszünk, mintha nem értenénk, de minden világos. Egyazon védtelenség mélyére lökve, dermedt-boldogan állunk, mint az egyenletes fényben szétozott ítélet. Egykori barátaink mind idegenek. De nem félünk egymástól, meghitt füvekből főzünk levest. Játékkockák labirintusában lakunk, amióta megszűnt az elkülönülés. Nem vezetnek utak, nincsenek irányok, rossz választás, sőt választás sincs. Új lények töltik be a kimúlt nyelv keltette űrt. És még lejjebb, ami szinte már magasság, a szavak helyén, e semmihez sem fogható bukás árványi csöndje vár.

Újrakezdés

Állj fel; nyisd ki az ablakot. Jól látom: karod már rég nem lendül az ég felé, és ujjaid is épp csak megfeszülnek. A függönyön túl hamar változik a világ. Visszatértél a zajba; máris összerendezsz. Hallgasd inkább, mit dúdol öreg dajkád, a szél. Húsból és hajnalból van a tested, mégsem hiányzik emlékeid gyűjtogató érintése. Túr, ahogy hozzád dörgölőzik az ősz puhán tüsszentő kutyaorra. Szörnyen nézel ki, hiába javítgatnád, a tükör visszadobja görcsös válaszáat. A magad arcát kell viselned, maradjon úgy, ahogy iderajzoltalak. Most kiveszem maradék szavaid a szádból. Most én faggatom a kialvó tüzet ujjaid hegyén. Szemed helyén a sötétség öbleit hagyom. Tanuld csak el a fényteleniséget s hogy miként hűlj ki, süllyedj a nulla és az idő alá, tested körül nem érzékelvén már a szelet se. Már nem akarsz semmit, a semmit akarod, elindultál, az vagy, ami készül benned. Csukd be az ablakot. *Kezdj újra élni.*

NYÍRFALVI KÁROLY ◀

[árnyékos hely]

Kell még egy árnyékos hely, honnan
Nézhetem köveken a nap fényét,
Esőcseppek csillogását a leveleken,
Gyíkok surranását bokrok alján.
Csak úgy egyszerűen elnézni a
Dolgok állását, míg üres leszek.
Egy árnyékos hely feltétlen kell,
Mely nem kezdet és nem vég.

Széles margó

Utcabútorok vérből, csontból, bőrből.
Fogyatkozó izomból.
Napra nap ébredek, megszólítanak.
Egy nap eltűnnek végleg, kis
csomagjaikat hagyják hátra, másik
arcát mutatja az utca, a tér.
Napokkal később feltűnik hiányuk; levetett
rongyaik, ételmaradékaink hagyjuk a
megszokott helyen, reménykedve, még
nincs késő...

Tört arany

Mennyi minden nyüzsg a
fehér párkányon. Mászik,
ugrik, helyben áll, határozott
célja van. Lenni valahol,
rejtőzni másutt, nem kell,
hogyan fedezzék.
A túlélőkről alig tudunk.
Nem nyomakodnak, nem
tülekszenek a kihaltak helyére.

Távolba írom, hol kél a nap

A szabadban hál
csillagok alatt, feje
felett lombsátor
takarója enyhe szél
szívében papírgolyó

Elhagyott minket
ahogy elhagytuk mi is
étcsokit majszol
töpörödött mosollyal
ágya szélén kuporog

Hirtelen

Meghalni ne menj máshová,
A föld mindenhol betakar,
Hamvaid vegyülnek másokéval.
A helynek pontos nevet adnak,
Táblára róják, elmegyünk oda.
Ha mégsem, szívünk rostjaiban
Cipeljük emléked, mi leszünk
Képlékeny lelked tokja.

Omlás

Barna óvatosan nyitja az ajtót, hajnali három óra van, nyári táborból érkezik haza, csomagjait már lepakolta magáról, a kulcsát a legkisebb zörej nélkül kereste meg, tette a zárba. A mozdulataiban van valami a kockázató, többnyire már tetovált testű bűnözők óvatos vakmerőségéből. A gangon, a hajnali, szűrt fényben csak a körvonala látszik, nyúlánk kamaszé, hosszúak a karjai, de a haja rövid, arról árulkodik, hogy uralkodik az érzésein, a mozdulatai zártak, mintha állandóan attól félne, hogy egy-egy önfeledt gesztusával lever egy virágot, feldönt egy könyvespolcot vagy megüt valakit. Az arca nem látszik. Mégis arra gondol az ember, hogy boldog, vagy ami még ennél is több, egykedvű, bölcsék nyugalma és mozdíthatatlansága van a szívében. Öregember, aki alázattal, zokszó nélkül viseli kamaszságát.

A lakásba lépve nem kapcsol villanyt. Megáll az előszobában, hallgatózik. Az egyik szobából ki hallatszik anyja egyenletes szuszogása, egy ventilátor zümmög, néha kattan egyet. A lakásban áll a nappali meleg levegő fáradt, kihűlni nem akaró, nem tudó maradéka. Barna lábujjhegyen közlekedik, a saját szobája felé halad, kezében a csomagokkal. Az ajtó szélesre tárva, nem szokta bezárni, nincsenek titkai, ami egy időben kifejezetten nyugtalanította az anyját, de az anyját általában minden nyugtalanítja – fél ugyanis, hogy nem jó anya, csak az nyugtatja meg, ha nyugtalan, mert akkor, gondolja, bizonyára nem közönyös, hanem érdeklődő, a fiáról gondolkodó nő, nem pedig boldogtalan, vékony testalkatú kamaszasszony, akinek arcára barna foltokat rajzolt az édesanyjától örökölt boldogtalanság, az elvált nők férjtelensége, a gyors, takaré alatti önkielégítések szomorúsága, a fontosnak és sürgősnek hitt munka tét nélkülsége.

Barna fáradt. Ahogy lepakolta az előszobában a hátizsákját, a sátrát, hálózsákját, szatyrait, bakancsát, egy kis időre nekidől a falnak, de még akkor sem sóhajt, csak hosszasan veszi a levegőt. Nem akarja, hogy felébredjen anyja, öccse, talán nagybátyja vagy annak két hónapos terhes barátnője, akik gyakran vendégeskednek náluk. Egyetlen kérdésnek sem örülne, és talán most kedves sem bírna lenni. Szerelmes. Vagy belé szerelmes valaki. Annak, aki tiszta szívvel figyel, érez és érdeklődik, végül is mindegy, hogy ő szerelmes vagy belé szerelmes valaki. Ilyesmire csak férfiak képesek. A nők önzőbbek, fontosabbnak és törékenyebbnek hiszik magukat. Felvállalt félelemmel közlekednek az érzések között, engedik, hogy megijedjenek érett férfiaktól, bizonytalan fiúktól, erős, szép testű félistenektől, fiúgyerekektől. Tanult gyávák. Kitanult gyávák. Barna gondolkodik: ha nem követelné a természet olyan mély meggyőződéssel a vegyes párosodást, nem is lenne szükség nőkre. Egy mélyérzésű, kifinomult gondolkodású férfiben minden megvan, ami egy nőben. A nő a férfiből szakított ki, és azóta nem érezte szükségét a fejlődésnek. Megváltoznia pedig nem sikerült.

Barna az anyja lélegzését hallgatja, még a zárt ajtón is áthallatszik erős szuszogása. Vajon alszik, vagy most ér fantáziahegyének csúcsára, s vékony, kislányos combjai közé szorítja-e éppen a kezét, hogy orgazmust vinnyogjon. Vinnyogjon, mert most lehet, hiszen kamasz fia nincs odahaza, de ha otthon lenne, a vinnyogásból nyelés lenne, önmagára kíváncsi, csak-test-könny, és szeméremdombon tartott tenyérrel való hasrafordulás. Nem, most alvás van, talán szép álom, a lassú, egyenletes szuszogás békét jelent. Titokban bekapott altatót.

Barna belép a szobájába, s felkapcsolja a kisvillanyt. Az ágyára pillant, ahol apja fekszik, félig felülve, de már nem tudja eltakarni, mit csinált, és összeszorított tenyeréből kibuggyan a nagy erővel előtört sperma, s végigfolyik a combján, rá a kék lepedőre.

Barna nem lepődik meg, tudja, valami fontosat fog most apjától tanulni: kíváncsian várja, megszólal-e, s mit mond, milyen hangsúllyal. Először is, hogy miért van itthon. Hat éve elköltözött, két éve váltak el a szülők, azóta hol itt, hol ott él, csak ritkán jön haza, ebbe a lakásba, bár közös lakás, s még ritkábban alszik itt, Barna ágyába pedig eddig még sosem merészkedett. Tiszteletben tartja a fiai dolgait, Barna egy időben haragudott is rá, mert azt hitte, távolságtartása érdektelenség inkább, s csak sok-sok idő után jött rá, hogy apja kifejezetten sokat törődik vele, gondolkodik rajta, üzen neki, de mindezt nyomtalanul és csendben teszi, sem dicsekedni, sem hivatkozni nem akar apaságára.

– Majd lecserélem – szólta a rajta kapott férfi. – A lepedőt.

Barna bólintott, s hogy apja ne higgye, hogy haragszik rá, a vállán lógó, utolsó táskáját zavartalan természetességgel akasztotta a helyére, az ajtó mellé. Úgy döntött, nem törődik apja zavarával, legyen az az ő ügye, sőt valójában az is. Egy pislantást vetett apja fegyverére, nagyjából akkorának látta, amekkora az övé, ami kicsit megzavarta a gondolkodását, mert a lába meg legalább három számmal nagyobb volt, mint az apjáé, és valahol azt olvasta, hogy a két méret összefügg valahogy.

– Apa! Annáról van szó.

– Tudom.

– Azt hiszem, szerelmes belém.

– Tudom.

Még több sperma folyt ki az apa tenyeréből. Megunta, nem takargatta tovább, a kék paplant meg-rántotta, s tisztára törölte magát. De a merevedése nem szűnt meg, muszáj volt takargatnia magát.

Anna ugyannyi idős lány, mint Barna, kétszer-háromszor találkoztak eddig. Apja legutóbbi, véletlen felkínálta barátnője, haragos kékszemű, dacos szájú vidéki, tizenhét éves lány. A két kamasz, amikor meglátta egymást, rögtön egymásba habarodott, az apa is észrevette, és eldöntötte még abban a percben, hogy elhagyja, szabadon engedi Annát. Éppen buszon ültek, Barna felszállt, széles mosollyal üdvözölte apját, már a buszmegállóból látta, hogy fent ül, de akkor még Annát nem vette észre.

– Szia, Apa!

– Szia, Barna! Hova mész ilyenkor? – dél volt, iskolaidő.

– A barátom anyjának tüdőgyulladása van. Neki viszek mindennap ebédet – már Annát nézte, s Anna is mélyen Barna szemébe nézett.

Az apa bólintott, mosolygott.

– De van itt más ügy is – az apa már a fiát figyelte, nem kellett a merevedésével és a szétfolyt spermájával törődnie.

Barna megint nekidőlt a falnak, hosszú felvezetőre számított, az apja szeretett és tudott beszélni, még fáradtan is készen állt vele egy beszélgetésre. Felesleges dolgokat nem hallott az apjától soha, nem az a fecsegős fajta. De most meglepte, amit hallott, mert rövid volt, célratörő és zaklató.

– Az öcséd megerőszakolta az egyik osztálytársát.

– Kit?

– Endre? Van ilyen nevű? Valamilyen Endrét.

– Igen, van. De nem Andrea?

– Azt hittük, csak holnap jössz.

– Valamit félreértettetek.

– A Bakonyban voltatok?

– Nem, ott tavaly. Lefekszem a kinti kanapén, apa, nagyon fáradt vagyok.

– Jó éjt. Az öcséd anyáddal alszik. Megviselte a... dolog.

– Aludj jól, apa.

Barna öccse Dömötör. Két éve meghalt. Kiesett az első emeleti ablakon, egy kábelt akart átadni a szomszéd szoba ablakából nyújtózkodó bátyjának, Barnának, hogy átvezessék a tévét. Előtte órákig próbáltak lyukat fúrni a vékonynak hitt falon, késsel, csavarhúzóval – sikertelenül.

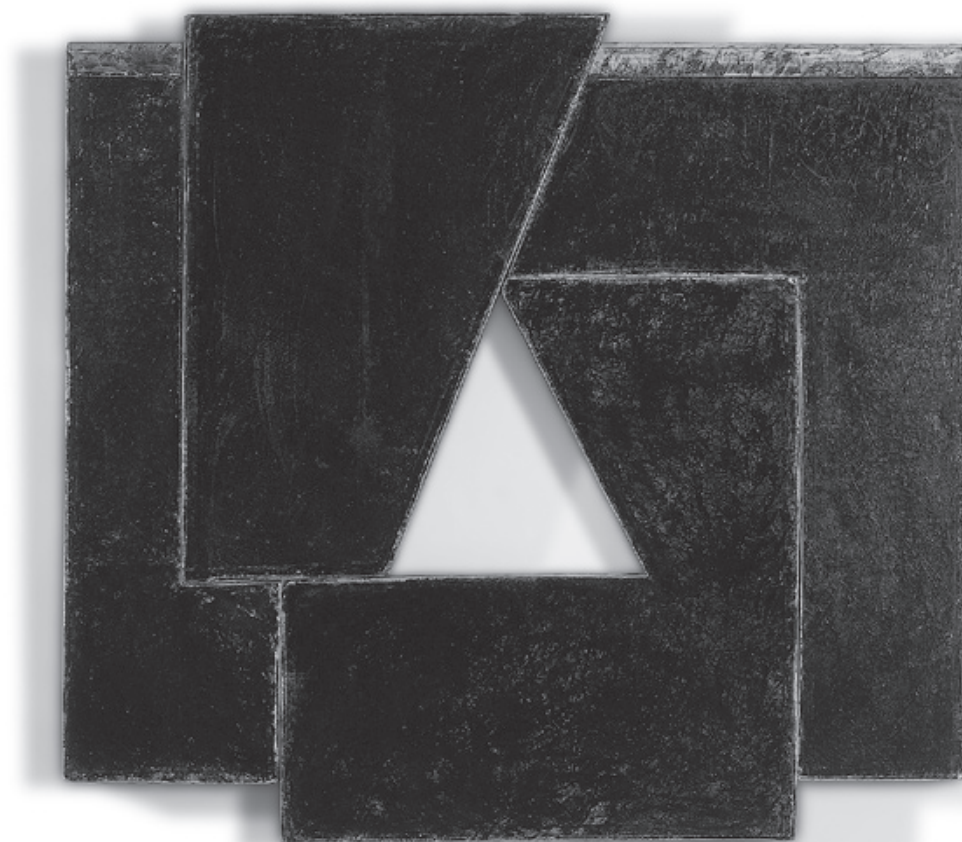
– Még egy kicsit – Barna bízta a kilenc éves kisfiút.

A puffanás olyan jelentéktelen és finom volt, mint amikor az ember ledobja a galériáról a párnát, csendes, szinte kellemes érzés, ölelések melegét idéző. Semmi nyekkenés, semmi sírás, semmi könny, semmi visszhang. Csak egy kemény, langyos párna huppanása. Valami volt benne a gólok sikeréből, a

megrezzenő háló engedelmisségéből, csak a tömeg ujjongása maradt el, az örömkialtás, a bírói fütty, a taps, a méltatlankodás.

– Sajnos még nincs mindennek vége – mondta az apa öntudatlanul, ahogy szelíd arccal figyelte az élettelen gyerektestet, ő is mélyen kihajolt az ablakon. Méregette az emelet magasságát, nem lehetett négy méternél magasabb. Erősen figyelte a kisfia furcsán megtekeredett testét, a hátrahajlott fejet, a szokásbarna haját áztató vértócsát, nézte hunyorogva, közel akart hajolni, de emeletnyit kellett lépnie, s mintha papucsból lépne ki, mielőtt belelép a vízzel teli fürdőkádba, kilépett az ablakon ő is, és minden fájdalom, sérülés és csodálkozás nélkül a halott Dömötör teste mellé érkezett, nem zuhant, a gravitáció akkor szégyenlősen engedett. Az ég, a nyári ég volt gyenge, hisztis, mint mindig a megcsalt, hideg nők: megrepedt. Leejtette a Napot.

Fekete kép / Csongrád (1991; ipari festék, formázott vászon; 170x170 cm)

Macska

Mintha a Péterfy kórházban nagyobbak lettek volna a fogaid. Liftez a gyomrunk, nincs étvágyunk, mégis megennénk egymást a váróban, ha lenne rá időnk. Alice, ez fájt, belém haraptál, csak mert annyira féltél. Most belenézünk a hasadba az ultrahangos géppel. Nem vagy túlvilágra járó macska, nem vagyok tükör, és apám se üveges, mégis látjuk a kis embert ott belül, amint ugrál, torz fintort vág, nevet. Méhed az ágya, ablaka szemed, két aszinkron szívverés melegíti az egyszobás lakást, de hiszi a piszi, hogy ez a bogár hasonlít rám. A bőröd sír miatta, amíg labdává nősz, de ő még nem gurít, csak pózol az első fekete-fehér képen.

Lepkefejű

A fejemben egy titkos lepke van. Nem mutatja színes foltjait, pedig tudja, mire van szükségem, látni igenis, legalább odaát jól mennek a dolgok. A bábón nincsen ablak, innen belülről csak elképzelni tudom apát, akit talán épp most preparál egy finom kezű nő. Nem ismerem, de hiányzik, ha csak egyszer láttam volna, tudnám, milyen színű leszek. Alice, mint hernyó látogatott meg. Megfogadta, örökre kicsi marad, mert akkor ide, a bécsi lepkeházba is olcsóbb a belépő, és minden nap eljön és szárnyai lesznek neki is, mint az angyaloknak.

Ragasztó

Apu, nézd, szeretlek, mint egy csokireklámban a kiskutya futok utánad, mert magaddal hoztál a zöldbe, hogy továbbadd, amit neked is megmutattak. Azt ígéred, csak addig megyünk, amíg szép, lássuk a Köröst, a földbe vésett horgászhelyeket, ahol befutott a zsinór és billegett az úszó. Etette magát a Népszabadságba csavart szendvics, a csúzlival belőtt etetőanyag. Ráragadtak a betűk. Csak a vízparti fák letakart odúiról nem akartál beszélni. A szorgos délutánról, mikor egyedül hagytak, húsz éve, azóta nem költözött ide madár. Nem volt nehéz felmászni a fákra és a fészkekbe nyomni az otthonról lopott technocolt. Nem mondtad, de nekem is világos lett, aki bosszút keres, annak még most is biztosak itt az ágak, de ami neked szép, nekem most fáj, mint itt ez a régi kilakoltatás, a fákra ragadt, tollas testek, akár neked az ajtóban a kicserélt zár.

► SZLUKOVÉNYI KATALIN

Hasonlatok a szerelemről

A szerelmes nő nem konzervbarack,
hogy hetekig várjon a kamrapolcon.

A szerelmes nő nem zseblámpa, mit
tetszés szerint kapcsolgathatsz ki és be.

A szerelmes nőt, mint a szaunát,
be kell melegítsd használat előtt
legalább félórával, és ha végül
mégsem jössz, vagy csak másnap, kezdheted
megint felfűteni – örülj, ha közben
nem lett zárlatos, nem égett le végleg.

A szerelmes nőt, mint a cserepes virágot,
naponta öntöznöd kell – csak a kaktusz
bírja nélküled, de aki ilyet kap,
az hét évig nem fog megházasodni.

* * *

Mintha kölyökkutyát akarnál fényképezni,
folyton elmászkál az érzés,
magyarázhatsz neki, hogy ül, meg lábhoz,
parancsaid és a történetek
között kétségkívül fellelhető
némi összefüggés, de semmiképp
nem tetszésed szerint.

* * *

Olyan vagy, szerelmem, mint egy szelet
friss, finom lazac vastagon lefosva.
Pucolgatlak, igyekszem lekaparni
rólad a híg trutymót, de valahogy
már nem igazán étvágygerjesztő így.

* * *

Olyan vagy, édes,
mint egy törött csont:
rosszul forrt össze,
de azért járóképes.

* * *

Sosem leszek már teljes nélküle:
összetartozunk, mint a nyúl két füle.

* * *

A szerelmes, mint a szaglóhám: kifárad,
megszokja szerelmese jelenlétét,
akár a virágbolti eladó
a virágillatot. Muszáj időnként
ki- és belépned, hogy megint megérezd.

Lufi

Ez megint csak egy léggömb-szerelem:
nem-létem elidegeníthetetlen,
szerves, teremtet alapeleme,
csak súlytalan, színes játék, fölöttem
lebeg gyönyörűen, megráncigál,
már-már elemel, de tudom, hiába
kapaszkodnék bele, rögtön elejt,
csak látszat, hogy fölfele igyekezne,
engem sem tart meg, s nem tart sehová,
fölöttem lebeg; ráncigál, csak játék,
gyönyörű, de minek vinném haza,
leereszt úgylis, aszott gumióvszer,
engedd elengednem, amíg bírom.

Összhang

Szerelmünk egyik stabil oszlopa,
hogy mindenről ugyanaz jut eszünkbe:
Barcelonában például a bolt
befőtt-részlegén kialvatlanul,
tervszerűtlenül kóvályogva, bármi

vizuális apropó nélkül is
egyszerre szólalunk meg, hogy hol az
– amúgy hetek óta nem említett –
argentín marhakonzerv; s képesek
vagyunk akár egy húspari termék
valószínűtlenül harmonikus
gondolatán a gondolák között
ellágyulni, és sietünk haza
mindent berakni a helyére, hisz
a jó házasság másik oszlopa,
hogy nekünk is, akárcsak Mórckának,
mindenről ugyanaz jut az eszünkbe.

Tévedés

Szobafikusznak szerződtettük egymást,
s csak idővel derült ki, hogy platán,
hagytalak nőni, s lassan szétfeszítesz,
mint a növény a cserepét, ha még
sokáig várok, szétesem, s ha csak
egy darabig, akkor, mikor kihúzlak,
veled pusztul a teljes aljnövényzet,
úgy átszőtték hajszálgököreid
életem talaját, nem marad más utánad,
mint erdő sűrűjén a kopár tisztás.

Végső Dolgok (55)

Ősz jön sárgul a kukor
Ica felejtsd el
No azér' egy kis mélabú
Időn
Ként elkel

Egy semmi ipse (még
Ip se) az álnok
Gyötör sugallatokkal
Hogy egyszer vég
E a dalnak dalnok

Abban áll bármily parad
Ox az élet rendje
Hogy leszoksz róla mód
Nem marad
Happy Endre

Teszek veszek forog a kobakom
Ba' sok ötlet eszme rím
Kitalálom kitálalom
Látjátok
Feleim

De közben szorong s bizony
Talan a szív s bizony
Talány mit kell cipelni
Míg elsárgul egészen a kukor
Ica vagy Elly

Ballada egy vakmerő hölgyről

Ki csúf időben született
Más századokról álmodik,
Huszonegyedikünk helyett
Lenne a tizenötödik!
Merész szellem bontakozik,
Ez már a reneszánsz, noha
Él, virul a középkor is:
De Rais, Jeanne d'Arc, Villon kora.

Magamról itt nem szólhatok,
Szemérem s szerénység a gát.
A hölgy nevét fedje titok
Akire tollam rátalált,
Hősnőmül választva e lányt,
Fiatalt, szépet, vakmerőt
(Aki írja e balladát,
Nem kétséges, irigylí őt).

A nagyhangú és nagymenő
Férfi (ma úgy mondjuk: macsó)
Az orránál vezethető,
És ez hölgyünk számára jó.
Keveseknek jut Romeo
Megbízni bennük nem szabad,
S a szerelem tavalyi hó:
Férfimód lehetsz csak szabad!

Ha harcosok közé vegyül,
Vagy épp haramiának állt,
Lovat, férfit könnyen megül
Veszélyt megvet, nem fél halált.
Gyakorol *nővér-hívatást*,
S *átlovagol* pár röpke éjt:
Ilyen hazárd egy női bárd,
Bárd fenyegetse bár fejét.

Ajánlás

Csak a kötelelet rettegi,
Hogy Franc Villon sorsára jut,
Hóhérfi irgalmazz neki,
Emeld rá roppant p(h)allosod!

„Annak ellenére, hogy semmi nem jutott eszébe, folytatta az írást”

Folytatta míg a kulisszák mögül
egyszer csak kidugta a fejét az ihlet.
Nem szokása a szordínóban tartott
ötletelés. A szokás hat alma.

Cicomázatlan szóvirág, velős szószaporítás.
Nem babérta megy a játék.
Hát azt tudod-e, hintás,
milyen a nyíltszívű porhintés?
Nem mind arany, ami köpés.
Az aforizma a forma izma.
Előre és visszafelé is
sokat gondolkodok ÖNRE ERNŐ.

Csodálkozás

A mai napba annyi hiányérzet
jutott, mint egykor háromba.
A szorongás a kezdetet hozta mozgásba,
a vég csatlakozott a nagyszámok törvényéhez.

Ami erőn felüli kiadásokkal jár,
a dolog lényegét tekintve az is eladó.
Folytatás helyett kínos magyarázkodás,
föld alá száműzött halhatatlanság.

Fejtörésre mindenkor más-más készítette:
Hoz-e valamennyit a konyhára
az örökléttől való gyors megszabadulás?
Te keresgéled, amin már rég túljutottál?

Naplórészlet

A pohárnok kezében bádogkanna.
Ha szólsz, kevesebb időd jut a hallgatásra.
Mihelyst engedsz a fogat fogért nyomásakor,
máris kettős könyvelésre kényszerültél.

Ezt is ő mondta. Ha vérszegény életet
élsz, a legjobbnak vélt gondolatod
sem képes az öngondoskodásra.
A közvagyonot herdálóhoz kinek van kérdése?

Félhomály mögött fürge mozgású fények.
Ugye láttad te is, amikor elkapta a fonalat a jövő?
Érdeklődj ott is, mondta inkább csak magának,
ahol nem vesznek észre, holott jók a látási viszonyok.

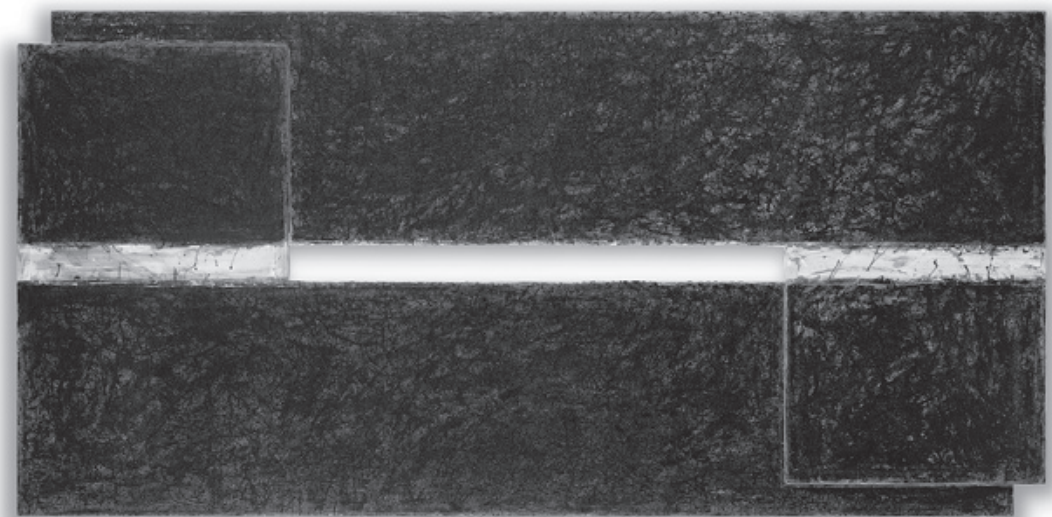
Szemet vetett rá

Amit mondtam, nem hallottad meg,
amit mondtál, már ezerszer hallottam.
A legfontosabb a praktikus lelki berendezkedés.
Nyikorogva nyíló ajtó, halk suttogás.

A véletlen fárasztó közjátéka.
Erre itt mifelénk az érdeknek
és a béranya igazságnak azonos fizetség jár.
Golyó lyuggatta, összeszűkült külvilág.

Amit alkalmasnak talált az elme a tovább-
léptetésre, arra az enyészet is szemet vetett.
Jegyezd meg: a tárgyak egyszerre csak
önmaguknyit fognak fel környezetükből!

Fekete kép / Lyukas horizont (2002; ipari festék, formázott vászon; 150x250 cm)

► HÁY JÁNOS

Háromszögek

(Családi színjáték)

Szereplők:

Feleség – 45-50 közötti, jól ápolt, vonzó városi nő

Férfi – 50 körül, a feleség férje

Lány – harmincas évei elején, a férfi szeretője

A feleség anyja – hatvanas nő

A feleség apja – erősen hatvanas férfi

A szerető apja – 65-70 közötti férfi, kisvárosi orvos, az első jelenetben a Feleség apja

A szerető anyja – 60 év körüli nyugdíjas kórházi dolgozó (a két anyát játszhatja egy színésznő)

A színpadon két, lécekből vagy más anyagból összeállított négyzet jelzi a két fő helyszínt, a házaspár és a szerető otthonát. A kijelölt térben csak a legszükségesebb bútorok, s azok is könnyűszerkezetűek. Az első hármas mindvégig a színpadon marad. A másik hármas (vagy kettős, attól függően mennyi a szerepkettőzés) sincs takarásba. Oldalt ülnek a színpadon. A házaspár otthonának oldalán az első jelenetben a feleség apja és anyja, harmadik jelenet alatt a másik oldalon. A rendező mozgathatja őket, akkor is, ha nincsenek játékban, ha ezzel a jeleneteket kifejezőbbé tudja tenni. A két főjelenetre ráfűzött álom és visszaemlékező jelenetek a kijelölt otthonok előtt zajlanak, díszletek nélkül (vagy a végtelenségig redukált díszletekkel). A díszletek és kellékek használatát, díszlet és kellék nélkül kell megoldania a színésznek. Játékkal. A mellékjelenetekhez a színpadon lévő szereplők minden teatralitást kerülve előre lépnek, az új szereplők a leghétköznapi módon beállnak a játékba, adott esetben ők kezdik, kezdeményezik a játékot, és kihívják a játszótársat a két fő helyszínről, illetve úgy indulhat a jelenet, hogy még bent vannak és jelent közben lépnek ki. A lehető legrugalmasabban kell kezelni a jelenetváltást, hogy ne legyen éles metszés a két sík között. A váltásokat fény és zene segíti meg. A dialógusoknál figyelni kell, nehogy tragikumba merevedjen a szöveg. Ugyanakkor a rendező a szokványos szemtől-szembe beszédűt elmozdulhat, a szereplők adott esetben a társukkal háttal, oldalt, egymás mellett is állhatnak. A zene kortárs vagy klasszikus muzsika, semmiképpen sem olyan dallam, amelyek dalként felismerhető.

1. jelenet

1.1 A házaspár otthona

Férfi: Hol voltál?

Feleség: A kórházban. Undorító, ahogy kinéz. Vietnámban nincs ilyen.

Férfi: Mert senki nem fizet tébét, csak az állami alkalmazottak.

Feleség: Ha bevisznek, jobb, ha lemondasz az életedről.

Férfi: Logikus.

Feleség: Hogyhogy logikus?

Férfi: Régen temető volt azon a telken. A kórház csak folytatja a hagyományokat.

Feleség: Ez igaz?

Férfi: Persze, hogy igaz, általában igazat szoktam mondani.

Feleség: Tényleg?

Férfi: Mármint helytörténeti ismeretekben.

Feleség: És amit a belvárosi templomról mondtál?

Férfi: Mit mondtam?

Feleség: Hogy arrébbtolták, mikor az Erzsébet hidat építették.

Férfi: Neked is mondtam?

Feleség: Igen.

Férfi: Már nem emlékszem.

Feleség: Pedig egy időben elhittem.

Férfi: Most is van, aki elhiszi.

Feleség: Gondolom, de én már nem tudnék neked ennyire hinni.

Férfi: Ez a baj.

Feleség: Mi?

Férfi: Hogy már nem hiszel nekem.

Feleség: Megvan rá az okom.

Férfi: Nekem is megvolt, hogy ne mondjak igazat.

Feleség: Miért van itt ez a táska?

Férfi: Milyen táska?

Feleség: Az ott.

Férfi: Ja, az. Igen, az ott van.

Feleség: De miért?

Férfi: Hát, mondtam.

Feleség: Mit?

Férfi: Hogy elmegyek.

Feleség: Pont most?

Férfi: Hogyhogy most?

Feleség: Most, hogy meghalt az anyám?

Férfi: Már egy hete meghalt.

Feleség: De még fel sem nyitották.

Férfi: Mert nem intézték.

Feleség: Intéztem, de csak most került sorra.

Férfi: Itt is túltermelés van?

Feleség: Hol?

Férfi: Az elhalálozásban.

Feleség: Nem, csak leépítések voltak.

Férfi: Furcsa, hogy a prospektúráján is van leépítés.

Feleség: Miért?

Férfi: Nem tudom, azt hittem, onnét már nem lehet lejjebb épülni.

Feleség: Tényleg elmész?

Férfi: Megbeszéltük.

Feleség: Mit?

Férfi: Hogy elmegyek. Hogy neked is úgy jó, ha nem maradok, ha nem teszünk tönkre mindent, ami volt, mert ha maradok, akkor csak az van, hogy egyre jobban megutáljuk egymást.

Feleség: De akkor még nem gondoltam, hogy lesz ez a haláleset.

Férfi: Arról nem tehetek, hogy épp most. Soha nem tudott semmit jókor csinálni.

Feleség: Ő sem számított rá. Csak jött ez az agyizés és kész. Már túl öreg volt hozzá, hogy túlélje.

Férfi: Biztos elmondtad neki, hogy el akarok menni.

Feleség: Nem mondtam.

Férfi: Akkor megérezte, és azért.

Feleség: Nem érzett semmit. Azt mondták az orvosok, hogy semmit.

Férfi: Dehogynem, magától biztos nem most hal meg. Azt akarta, hogy rossz legyen nekem, mindig azt akarta.

Feleség: Nem. Azt akarta, hogy boldog legyek, mert mégiscsak a lánya vagyok.

1.2 Emlékjelenet. Apa, anya, feleség, majd a férfi. Az anya mintha beleszólna a a korábbi dialógusba

Anya: Valami baj van?

Feleség: Mért?

Anya: Olyan rosszul nézel ki.

Feleség: Hogyhogy rosszul?

Anya: Fáradt az arcod, biztos nem egyszerű, hogy két gyerek, meg egy olyan férj.

Feleség: Milyen férj?

Anya: Amilyen neked van.

Feleség: Az milyen?

Anya: Nem tudom, csak látom, hogy olyan elhanyagolt rajtad minden. Kéne egy pár új ruha, hogy kinézzél valahogy. Biztos arra már nem jut.

Feleség: A gyerekek fontosabbak.

Anya: Azért nem kéne magadról lemondanod, mert akkor senkinek se fogsz kelleni.
Feleség: Neki kellek.
Anya: Ja, neki. Az majdnem ugyanolyan.
Feleség: Milyen?
Anya: Mintha senkinek.
Feleség: Ezt most miért mondd?
Anya: Jó, hagyjuk. Holnap elmegyünk, veszünk együtt pár dolgot, jó. *(Megböki az apát)*

Apa felnéz az újságból

Apa: Persze, menjetek csak.
Feleség: Nem kell.
Anya: De amúgy is itt a születésnapod. *(Megint megböki az apát)*
Feleség: Akkor sem.
Apa: Mindig szoktatok, amikor a születésnapod van.
Feleség: Tudom, de most nem kell.
Anya: Apád ad rá pénzt, ugye? *(Megböki az apát)*
Apa: Adok.
Lány: Mondjuk, tényleg jól jönne pár cucc.
Anya: Ugye, mondom én, egy nőnek mindig nőnek kell lennie, akkor is, ha van már két gyereke, meg egy férje. Sőt, akkor még inkább?
Feleség: Hogyhogy még inkább?
Anya: Mert különben csak családanyának nézik, egy anyukának, akinek nincs más feladata, csak a gyerekeket lökdösni az iskolába.

Férfi is előlép, anya, apa elűnnek

Férfi: Szia, voltál náluk?
Feleség: Voltam.
Férfi: És?
Feleség: Semmi, csak, hogy vesz nekem pár cuccot.
Férfi: Mért nem vesz magadnak, vagy velem?
Feleség: Miből?
Férfi: Azért annyi van, hogy egy ruhát...
Feleség: Ha nem kapnék tőlük valamit néha, akkor már nem tudnék az utcára kimenni.
Férfi: Most ezt miért mondd, amikor én tényleg pluszórákat is vállalok...
Feleség: Tudom. Az nem a te hibád, hogy egy ilyen társadalomban élünk, hogy te csak ennyit tudsz. Nyilván, ha mondjuk ügyvéd volnál, akkor többet, mert mindenki többet keres, hiába ugyanannyit jártak egyetemre. Még azok is többet, akik csak szakmunkás-képzőbe, mert most ennyit jelent tanárnak lenni.

Férfi: Meg egyedül csinálom, a gyed az mennyi. És senki nem segít.
Feleség: Két gyerek mellett nem tudok.
Férfi: Akkor ne mondd, hogy kevés, amikor én a legtöbbet próbálom.
Feleség: Jó, nem kevés, csak nem elég sok.
Férfi: Azért ruhát még tudunk venni.
Feleség: De nem kell, mert azt vesznek az anyámék.
Férfi: Én azt hittem, hogy abból is meg tudunk élni, amit én keresek.
Feleség: Meg tudunk élni, csak olyat nem tudunk, hogy ruhát venni, de én nem nézhetek ki úgy, mint egy férfi, hogy elviszem az orvoshoz a gyereket, és mit mondanak, hogy hogy néz ki az anyja ennek a gyereknek.
Férfi: Jó, csak én azt hittem, az is elég, amit én hozok.
Feleség: Nem. Az nem elég.

1.3 Jelen. Otthon

Férfi: Később, amikor átkerültem az egyetemre, ez már nem volt gond.
Feleség: Lehet, hogy jobb volt, amikor még nem volt pénzünk.
Férfi: Nekem nem.
Feleség: Akkor még minden olyan volt, hogy rendben.
Férfi: Csak azért, mert nem tudtad, hogy nekem az milyen nehéz, hogy mindig kevés.
Feleség: Soha nem mondtam, hogy nekem ez kevés.
Férfi: Éreztetted. Nekem az is elég volt. Elintézted a temetést?
Feleség: El. Most már nincs olyan ember, akinek én voltam a legfontosabb, aki tényleg azt akarta, hogy nekem jó legyen.
Férfi: Úgy látszik, hogy a rossz emberek is jó emléket hagynak maguk után, ha végre meghalnak.
Felsőg: Mit mondasz?
Férfi: Semmi, nem érdekes.
Feleség: Kiderült, hogy az orvosok is szarul csináltak egy csomó dolgot.
Férfi: Mit?
Feleség: Hogy nem adtak neki megfelelő gyógyszert, s mire rájöttek, hogy mit kéne adni, már késő volt. Az infúzióba meg nem tettek, csak sót, érted, hetekig nem kapott tápanyagot.

Férfi: Rossz ebbe belegondolni.
Feleség: Hát rossz. Mibe?
Férfi: Hogy még az egészségügy is ellenem van, hogy direkt kinyírták az anyádat, csak hogy nekem rossz legyen.
Feleség: Eddig az volt a bajod, hogy él, most meg, hogy meghalt.
Férfi: Van, akinél minden rossz, bármit csinál. Ha él, akkor is ártalmas, ha meghal, akkor is. Mert ilyennek született, hogy ártson. Ez egy genetikai kód, olyan, minthogy balkezes.
Feleség: A halott, az nem tud ártani.
Férfi: Dehogynem. Az emléke. Hogy beszél hozzád álmodban, mintha élne és nem olyan fehér lebernyegben van, mint a kísértetek a filmekben, dehogy, rendes ruhában. Becsönget, te meg ajtót nyitsz neki, jön be az álmodba, te meg mondd, hogy de jó, hogy itt vagy anyu, az anyu meg leül és elkezdi mondani...
Feleség: Nincs benned semmi olyan, hogy sajnálod.
Férfi: Miért sajnálnám?
Feleség: Mert az anyám.
Férfi: Senkinek nem volt öröm, hogy élt, legfeljebb önmagának. Hogy ilyen szar lett közöttünk, abban is benne van a keze.
Feleség: Soha nem mondtott semmi olyat.
Férfi: Éreztette. Meg arra nevelt, amikor gyerek voltál, csak nem vettéd észre, hogy majd utálj, ha leszek.
Feleség: Nem tudta, hogy épp te leszel.
Férfi: Ez volt a baja, hogy épp én, hogy egy olyan, amilyet nem akart. Bár lehet, hogy senkit nem akart volna, csak engem jobban nem akart. Sokáig azt hittem, azért, mert olyan vagyok, amilyen vagyok, hogy nem szereti az olyan embereket, mint én, mert nem hasonlítok az apádra például, de rájöttem, csak amiatt utált jobban, mint mást, mert én lettem, más meg nem lett.
Feleség: Lehet, hogy te sem fogod szeretni azt, akit a gyereked hoz.
Férfi: Lehet, de nem fogom mutatni.
Feleség: Ő sem mutatta. Épp az volt, hogy nem mondtott olyat, amire azt lehetett volna mondani, hogy ezt nem mondhatod róla. Legfeljebb az elején. De én akkor nem engedtem neki, hogy rosszat mondjon.

1.4 Emlékjelenet, hárman, de az apa mintha ott sem volna

Anya: Miért pont őt?
Feleség: Mert szeretem.
Anya: Azt szeret az ember, akiről azt akarja, hogy szeresse.
Feleség: Nem tudok bárkit.
Anya: Bárkit nem is kéne, például ezt nem.
Feleség: De én őt.
Anya: Mit tudsz rajta szeretni?
Feleség: Nem ismered, nem tudod milyen.
Anya: Dehogynem. Ha nem tudnám, akkor még el tudnám képzelni, hogy van benne valami, ami különleges.
Feleség: Ő is szeret.
Anya: Meddig? Erre nem lehet egy életet alapozni. Szeret, először mindenki szeret, legalábbis úgy csinál. Akkor mi lesz, amikor nem, akkor mit fogtok csinálni?
Feleség: Mindig fog, és én is.
Anya: Mindig nem lehet szeretni. Az nem olyan, hogy örökké tart. Egy darabig, aztán van, hogy valahogy összeccsiszolódtatok, meg a gyerekek. És vele én nem ccsiszolódnék össze.
Feleség: Nekem ő kell, és ha ez neked nem jó, akkor inkább...
Anya: Mi van akkor inkább?
Feleség: Hogy akkor veletek...
Anya: Mit akarsz velünk?
Feleség: Akkor veletek kell szakítanom, mert ő fontosabb. Mert én vele fogok élni és nem veletek.
Anya: Hát épp ez van, hogy vele, de egy ilyen embernek gyereket szülni...
Feleség: Nem érted, anya, vagy elfogadjátok, helyesebben elfogadod, mert az Apu nem mondtott semmi olyat, hogy nem jó.
Apa: Nem mondtam azt, hogy nem jó.
Anya: Az apád soha semmit nem mer mondani, csak hallgat. Nem akarja megmondani, hogy mit gondol. Nem meri felvállalni, hogy neki se tetszik, hogy csak miattad fogadja el.
Feleség: Apu, te is ezt gondolod?
Anya: Na, mondd meg, hogy mit gondolsz!
Apa: Én azt gondolom, amit az anyád gondol.
Feleség: Mit gondol az anyu?
Apa: Azt gondolja, amit én is gondolok.
Anya: Azt hiszed, hogy ő más, mint én? Azt hiszed, azért, mert nem mondja, bármikor is melléd tudna állni? Nem kockáztat, nem akar

feszültségben élni, csak úgy, ahogy eddig. Így van nevelve. Csak te hitted azt, hogy ő más gondol. Miattad fogadja el, érted, nem azért, mert szereti! Utálja.

Feleség: Akkor te is fogadd el miattam. Ha azt akarod, hogy beszéljünk, meg találkozzunk, ha azt akarod, hogy vasárnap eljőjjünk ebédre, akkor nincs más választásod.

Anya: Nekem aztán mindegy, végül is nem én nekem kell vele élni. Azt a pár órát meg, amit vele kell töltenem, kibírom. Csak akartam valami tanácsot adni, mert én már leéltem egy életet egy férfi mellett. Tudom, hogy mi a rossz benne, s hogy annál csak rosszabb lehet, ha az ember rosszul választ.

Feleség: De én jól választottam, s ha nem tetszik, akkor hagyjuk egymást békén.

Anya: Mondom, hogy nekem mindegy, csak majd ne gyere hozzám kikészülve, he nem tudsz babakocsit venni a gyerekednek, vagy ha a vidéki rokonokhoz tud csak elvinni nyaralni, mert épp csak annyi pénze van, hogy vonatjegyet vegyen, amikor a gyerekednek csak annyi jut, hogy tyúkszarban taposson egy falusi udvarban, vagy tetanuszt kapjon egy rozsdás szőgtől. Akkor ne gyere, hogy az apád fizessen neked egy nyaralást, mert az apád, ha tud, akkor nekem fog fizetni egy nyaralást Krétára. Ugye, nekem?

Apa: Igen, neked fogok.

Anya: Mert én megérdemlem, hogy kibírtam egy életen át.

Feleség: Nem fogok panaszkodni, ne aggódj! Neked biztosan nem.

1.5 A jelenben. Otthon. A férfi kisorsól a feleségnek

Férfi: Azt akarta, hogy ne szeress.

Feleség: Mindegy, hogy mit akart, mert én szerettelek.

Férfi: Nem derült ki, mert azt mondta, hogy ezt ne mutasd ki.

Feleség: Nem mondta.

Férfi: De, hallottam.

Feleség: Mikor?

Férfi: Ott áltatok az előszobában, és nem tudtátok, hogy én hallom. Elindultam kifelé, csak azért álltam meg, hogy végig tudjátok mondani.

1.6 Emlékjelenet, anya és a feleség

Anya: Az a baj, ha tudják, hogy szereted.

Feleség: Nem értem, te azért voltál mindig olyan az apuval? Te azért tetted neki tönkre az életét?

Anya: Nem tettem tönkre, épp hogy értelmet adtam neki. Volt miért küzdenie.

Feleség: De egyszer abbahagyta.

Anya: Abba, de akkor már elég öreg volt ahhoz, hogy ne változtasson, mert már senkinek nem kellett volna. Látszott az arcán, hogy mit csinál este.

Feleség: Mi látszott?

Anya: Az alkohol.

Feleség: És te nem akartad, hogy másképp legyen, hogy örüljön annak, hogy szereted?

Anya: Ha megtudják, nem akarnak. Csak akkor szeretnek, ha azt hiszik, te nem szereted őket.

Feleség: Ez hülyeség, anyu.

Anya: Nem, ez nem hülyeség, ez élettapasztalat.

Feleség: Miért? Miért nem jó nekik, ami jó?

Anya: Nem tudom, ilyenek. Csak azért tudnak küzdeni, ami nem az övéké. Ha megtudják, hogy az övéké vagy, már nem kellesz. Vagy kellesz, de csak úgy, mint egy vagyontárgy, a tévé például. Már megvagy, és nem akarnak elveszíteni, de tenni se tesznek érted. Nem vagy már különleges, megközelíthetetlen, csak egy háztartásbeli, arrébb lehet lökni, ha olyan a kedvük.

Feleség: De én nem akarom így.

Anya: Pedig így a legjobb, s te is ezt láttad otthon. Hiába akarsz majd másmilyen lenni, pont olyan leszel, mint én. Majd hallod, ahogy a hangom jön ki a szádon. Hiába mondom, hogy épp ezt a hangot nem akartad sohasem, a hang csak jön ki a torkodon, ahogyan az én torkomon is kijött az anyám hangja.

1.7 Jelen. Otthon

Férfi: Akkor még nem, de pár évvel később már hallottam, ahogy jött ki az anyád hangja a szádon, ahogy megjelentek az anyád vonásai az arcodon. Akkor tudtam, hogy mit jelent, hogy nézd meg az anyját, vedd el a lányát. Mert akkor tudtam meg, hogy azt az anyát kell onnantól néznom életem végéig, annak az anyának a hangját kell hallgatnom. Hiába hal meg, még életében megbújik a lányában,

és ahogy telnek az évek, átveszi a hatalmat. Szétterjed az ereken és a hajszálereken, hogy átalakítsa azt a lányt épp olyanra, amilyen ő volt. Az a lány, aki azt mondja, hogy bárkihez csak az anyámhoz nem akarok hasonlítani, az a lány épp olyan lesz, épp azt az akaratot hajtja végre, ahogyan te is. És ő azt akarta, hogy ne mutasd ki, hogy szeretsz, és egy idő után már te is azt akartad, amit nem akartál.

Feleség: Mást se szerettek jobban.

Férfi: Nem érdekel, hogy mással mi volt. Ez egy hülye szokás, máshoz hasonlítani. Én mikor mondtam, hogy valamelyik barátnőd, pedig mondhattam volna.

Feleség: Mit?

Férfi: Mindegy, nem mondom, és te se mondd, hogy mást sem. Mert nekem ez kevés volt, akkor is, ha ez másnak elég lett volna. És hiába akartam többet, azt mondtad, hogy neked már ez is sok. Erőn felüli. Aztán meg, hogy van más dolog is, a gyerekek, meg a munka, meg már nem vagyunk annyi idősek, hogy így kéne. Az máskor van, hogy mindig együtt. Akkor, amikor kezdődik.

Feleség: De változtam, mert tudtam, hogy igazad van.

Férfi: Nem értem változtál, az a baj, hogy nem értem, csak magadért, amikor megnézted azt a rohadt sms-t, mert azt hitted, neked mindezt szabad. A táskámban turkálni szabad, a telefonomban turkálni szabad. Amikor megtudtad, hogy van valaki más is, amikor elolvastad azt a rohadt smst, hogy ő mennyire szeret. Akkor azért, hogy azzal ne legyek boldog, azért változtál. Mert tudtad, hogy nem mehetek el, ha változtál, mert akkor mit mondok, mért megyek el? Akkor nem mondhatom, hogy azért, mert nem szeretsz, mert szeretsz, nem mondhatom, hogy azért, mert nem fekszel le velem, mert bármikor. Csak azért változtattál, hogy nekem ne sikerüljön újra. És akkor nem is sikerült. Mert én is azt hittem, hogy jó lesz, mert változtál. De később rájöttem, hogy elkéstél. Akkor visszatartottál, akkor még tönkrement egy érzélem bennem, de most már nem lehet, mert nem maradhatok abban az emlékből, amit ez a kapcsolat hagyott bennem, nem lehetek abban a fájdalomban, hogy hányszor nem szeretted ebben a lakásban.

Feleség: Látod, az is elmúlt.

Férfi: Mi múlt el?

Feleség: Akkor azt mondtad, nem tudsz nélküle élni, mert annyira szereted. Azt mondtad, hogy nem volt még ilyen, az sem, amit akkor éreztél, amikor velem. Azt mondtad, arra nem is emlékszel, hogy akkor mit, de most nagyon. És mi lett a vége, hogy elmúlt.

Férfi: Elmúlt, mert elmulasztottam, de megvolt az ára. Te nem tudod, min mentem keresztül, s ha nem jön ez a másik, akkor végem, érted, érzelmileg teljesen kiürülök, senkit nem tudok szeretni, még a gyerekeimet sem, pedig azokat nagyon.

Feleség: Ez is elmúlik. Ha akarod, elmúlik. Megy, ahogy jött, és majd ottmarad ez a hülye kis picse, ott, ahol volt eddig is, ahonnan más nők férjeire vadászik. Pár hónap, és te sem fogod érteni, hogy miért szeretted. Nem is tudom, hogy tudod szeretni. Ha őt tudod szeretni, akkor persze, hogy nem tudsz engem. Ha őt tudod szeretni, akkor te már tényleg nem vagy az, aki voltál, te egy másik ember vagy. Egy üres tekintetű, unalmas libát, akinek egyetlen erénye, hogy húsz évvel fiatalabb nálad. Aki egy életkori adottsággal tud csak feltűnni.

Férfi: Nem bírod elviselni, hogy vele más lesz, hogy tőle megkapom azt, amit tőled nem.

Feleség: Azt hiszed, tiszta lappal tudsz indulni. Meg az a hülye nő is azt hiszi? Pedig nem, neked már olyan, hogy tiszta lap, nincsen, érted, neked már csak olyan van, hogy az a lap tele van írva.

Férfi: Még van rajta hely, ne izgulj.

Feleség: Mindegy, mi kerül még rá, ami volt, azt nem tudod kitörölni. Nehogy azt hidd, hogy elfelejtheted, az előző gyerekeidet, meg azt, hogy velem huszonöt évig.

Férfi: Nem akarom elfelejteni, ha el tudnám felejteni, akkor maradhatnék, de nem megy ki a fejemből.

Feleség: Az a baj, hogy te csak a rosszat mondom. Arról soha nem beszélsz, ami jó volt.

Férfi: Azt te mondom. Ha csak téged hallgatnak, azt hiszik, semmi gond nem volt, hogy tökéletes volt minden, pedig csak azért volt, az, mert én elfogadtam, hogy úgy van, ahogyan te akarod. Most kirándulunk, most elutazunk, most meglátogatjuk a szüleidet, most elviszem a gyerekeket az oviba...

Feleség: Azt hittem, neked is jó így, hogy valaki kigondolja, hogy legyen, mert neked erre már nem maradt időd.

Férfi: Jó volt, de ha mást akartam volna, akkor nincs ez a huszonöt év.

Feleség: De nem akartál mást.

Férfi: Nem akartam, mert nem akarhattam, és nekem a gyerekek nagyon fontosak voltak, meg én tényleg azt hittem, hogy egyszer majd megszeretsz, és azt mondod, hogy nem választhatnál volna jobbat, mert nincsen olyan, hogy jobb.

Feleség: De én mindig tudtam, hogy ez így van.

Férfi: Miért nem mondtad meg nekem is?

Feleség: Azt hittem, tudod.

Férfi: Nem. Pont az ellenkezőjét tudtam.

A feleség sír

Férfi: Mért sírsz?

Feleség: Mert szar azzal szembesülni, hogy rosszul csináltam, hogy hülye voltam, de most már nem tudok változtatni rajta. Csak azon tudok, ami most van.

Férfi: Már nem tudom elhinni, hogy ez a változás értem van, csak azt, hogy azért, hogy soha ne legyek boldog. Eddig az volt, hogy a nemváltozástól voltam boldogtalan, most meg a változástól. Ha öt évvel ezelőtt, akkor még jó lett volna. Ha öt éve és miattam. De nem voltam olyan fontos neked, hogy értem. Csak az volt fontos, hogy kellek, és azért, mert kellek, és mert nincs kedved egyedül maradni vagy egy másik férfit megszokni, aki persze öregebb is, meg szarabb kiszerezés, mert aki ebben a korban jól néz ki, az fiatalabb nőt választ. Én is azt választottam. Nem akarsz egy másikra mosni, meg elviselni a hülye szokásait. Hülye szokásokat egyszer fogad el az ember az életében, kétszer már nem tud.

Feleség: Nem azért változtam meg, hanem mert szeretlek.

Csend

Feleség: Nem mondasz semmit?

Férfi: Nehéz elhinni.

Feleség: És annak a nőnek elhiszed?

Férfi: El.

Feleség: Pedig ő sem akar mást. Nem a te életedet akarja, hanem az övét, hogy gyerek meg

nagyobb lakás és egy olyan férfi, akivel ezt végigcsinálja. Azt hiszi, neked ez olyan lesz, mint neki, de neked ez már csak olyan lesz, hogy ismétlés. Minden után tudod, mi jön, és azt is, hogy mennyibe kerül. És neked erre már nem lesz se pénzed, se erőd. Pár hónap alatt eléged lesz belőle.

Férfi: Nem biztos.

Feleség: Dehogynem. Vagy el tudod képzelni magadat, hogy babakocsit tologatsz a Városligetben?

Férfi: Miért ne tudnám?

Feleség: Mert ötven éves vagy.

Férfi: De nem látszom annyinak.

Feleség: Hát mennyinek?

Férfi: Harmincnyolcnak.

Feleség: Harmincnyolcnak? Nem gondoltam volna, hogy negyven alá mész. Félhomályban nézel tükörbe, vagy mi?

Férfi: Amikor vele megyek be a boltba, akkor azt mondják, hogy szia.

Feleség: Csak azért, mert gondolják, hogy azt akarod hallani, hogy azért van neked ilyen fiatal nő, mert olyannak akarsz látszani, akinek azt lehet mondani, hogy szia, de különben pontosan tudják, hogy hány éves vagy, és amikor kilépsz a boltból, tudod, mit mondanak az eladók?

Férfi: Mit?

Feleség: Hogy ez a szerencsétlen nő is jól bevásárolt egy öreg krapekot. És elmesélnék egy hasonló történetet, ahol a nő jól megszívta, mert egy rigolyás fasz mellett kellett töltenie húsz évet, amikor végre meghalt. És ebből a húsból tizet tolokocsival jártak kirándulni.

Férfi: Ezt csak azért mondod, mert te nem.

Feleség: Mi az, hogy nem? Épp annyi vagyok, mint te, vagyis kettővel fiatalabb.

Férfi: De nem látszol fiatalabbnak, mert a nők nem látszanak, a nők annyi évesnek látszanak, ahány évesek.

Feleség: Mindenki annyi évesnek látszik, hiába öltözik úgy, mint a saját gyerekei.

Férfi: Nem, szerintem nem látszik, hogy annyival öregebb vagyok nála. Mi jól mutatunk együtt.

Feleség: Azt hiszik, hogy egy pedofil vagy, aki rászállt a lányára.

Férfi: Nem bírod elviselni, hogy nekem valami jó.

Feleség: Csak figyelmeztetni akarlak, hogy készülj arra az időre is, amikor rossz lesz. Kü-

lönben is milyen nő az, aki összeáll a tanárával, ráadásul diploma után?

Férfi: Belém szeretett.

Feleség: Ezt te el tudod hinni? Nem emlékszel, mennyire undorító volt, amikor azok a negyvenes tanárok rászálltak a tanítványokra, meg azok a csajok, akik összeálltak velük, nem emlékszel, milyenek voltak? Tele a fejük apakomplexussal. Csak azért kellett nekik a tanár. Aki fiatalabb volt, azt nem látták férfinak, csak az apjukkal tudtak baszni, érted, vagy mert hülyék voltak és rettegtek a szigorlattól, s ahogy átmentek, rögtön dobták az öreg kecskét, annak meg ott marad romokban a családja, meg az érzelmi élete. Addig azt hitték, mennyire szeretik őket, s a végén kiderült, hogy annyira sem, mint korábban a feleségük. Külső körülmények miatt lettek választva, nem azért, mert érdekes emberek, meg jól néznek ki.

Férfi: Ő nem olyan.

Feleség: Dehogynem, csak neki mindent elhiszel, nekem meg semmit. De mi lehet benne olyan különös, amit én nem tudok megadni neked? Ami elfeledteti veled, hogy közösen mennyi mindenén át, meg hogy én tudok rólad mindent, olyat is, amit már nem tudsz senkinek elmondani, mert nem lesz rá időd. Mit tud?

Férfi: Szép.

Feleség: Én nem?

Férfi: Már nem látlak annak.

Feleség: Akkor tényleg menj innen a francba, érted, nekem is egy olyan ember kell, akinek én vagyok a legfontosabb, akinek nem vagyok egy öreg nő, mert én sem érzem magam annak, aki kedves velem, aki meg tud ölelni, azért, mert szeret. Azért nem kell, hogy maradj, mert szánalomból. Vagy mert kényelmesebb itthon, mert bevált már a mosógépünk.

Férfi: Nem akartam maradni. Csak eddig maradtam, de most már nem.

Feleség: A gyerekeknek szóltál?

Férfi: Nem.

Feleség: Úgy mész el, hogy nem tudnak róla.

Férfi: Soha nincsenek itthon.

Feleség: Akkor is, neked ennyi, így le tudod zárni, ami eddig a legfontosabb volt?

18 Emlékjelenet, a férfi és a feleség érkeznek haza, otthon a szülők, mint gyerekvigyázók.

Férfi: Utálom, hogy ők vigyáznak rájuk.

Feleség: Másnak nem tudunk szólni. A te anyád vidéken, fizetni meg nem tudunk érte.

Férfi: Állandóan könyörögni nekik, olyan, mint-ha szívességet tennének, pedig az ő unokáik.

Feleség: Azt akarják érezni, hogy ők is fontosak, nem olyan, hogy csak csettintünk, és nekik már jó.

Férfi: A gyerekek is azt fogják érezni, hogy ők a fontosak, és nem a szüleik. Pedig én azt szeretném, hogy mi együtt négyen, hogy az legyen a legfontosabb.

Feleség: Az a legfontosabb.

Férfi: Neked is?

Feleség: Nekem is.

Férfi: Nem a szüleid? Néha olyan, mintha csak rájuk gondolnál, hogy nekik legyen jó.

Feleség: Nem, csak azt akarom, hogy a gyerekeknek legyenek nagyszüleik, hogy tartozzanak valahová.

Férfi: De pont hozzájuk?

Feleség: Jó, hagyjuk, mert meghallják.

Belépnek, a szülők merev arccal fogadják őket

Feleség: Sziasztok, minden rendben?

Anya: Sziasztok.

Feleség: Valami baj van?

Anya: Már nincs.

Feleség: Miért, volt? Alszanak nem?

Anya: Alszanak, mert lefektettük őket.

Feleség: De megfürdettük, meg ágyban voltak már, mikor elmentünk.

Anya: De előjöttek, mert úgy vannak nevelve, hogy előjönnek.

Feleség: Örültek, hogy itt vagytok.

Anya: Ha aludni kell, akkor aludjanak, ne örüljenek. Akkor örüljenek, amikor örülni kell.

Feleség: Mi az a papír az apunál?

Apa: Ez csak egy papír.

Feleség: Jó, de miért van nálad az a papír?

Anya: Felírtunk pár dolgot.

Feleség: Mit?

Anya: Hogy mit kéne másképp csinálni.

Feleség: Mármint hogy kinek kéne másképp?

Anya: Nektek a gyerekekkel.

Feleség: Anyu, ez nem a ti dolgotok.

Anya: De a mi dolgunk is, mert nélkülünk nem is tudátok. Most is mi vigyáztunk rájuk.

Férfi: Én most innét kimegyek, mert ezt nem lehet elviselni, de rendezd el, mert jobb, ha te, és nem én, mert ha én, akkor búcsút vehetsz tőlük egy életre.

Anya: Persze, menj csak ki, téged úgysem érdekelnének a gyerekeid.

Férfi: De érdekelnek, a mama nem érdekel, hogy mit mond, az nem érdekel.

Feleség: Majd én, tényleg menj ki.

Férfi kilep a jelenetből, de hallótávolságban marad

Anya: Akkor olvasd fel az elsőt.

Feleség: Nehogy felolvasd, apu, nehogy! Nálatok úgy viselkednek, ahogy ti akarjátok, de otthon úgy, ahogy mi.

Anya: Olvasd csak fel, hogy mire gondoltunk.

Apa: Olvasom.

Feleség: Nehogy elkezd, apu, nehogy elolvasd!

Apa: De az anyád azt mondta, hogy olvassam, akkor ne?

Feleség: Nem érted, én ezt nem akarom hallani!

Anya: Olvasd már, mert azt nem lehet hagyni, hogy a gyerekek lemenjenek a játszótérre egyedül.

Feleség: Már elég nagyok, a játszótér meg itt van a ház előtt.

Apa: Akkor olvasom.

Feleség: Ne olvasd, nem hallod, ne olvasd, mert nem akarom, mert ez nem tartozik rátok, hogy mi hogyan neveljük a gyerekeinket! Rám miért nem figyeltetek, mikor gyerek voltam, hogy minden délután a nagymamánál kellett unatkoznom, meg hétvégén is, rám miért nem?

Anya: Erre rosszul emlékszel, nagyon is sokat voltunk együtt, nem jártunk el esténként, mint ti.

Feleség: Egy hónapban egyszer, legfeljebb!

Anya: Olvasd, hallod, olvasd!

Apa: Most akkor mit csináljak?

Feleség: Menjetez innen a francba, értitek, menjetez innen! Mindig csak azt akartátok, hogy nektek legyen jó, azt soha nem, hogy nekem, és most is azt akarjátok, hogy úgy legyen minden, ahogy ti akarjátok.

Anya: Az anyád vagyok, nem viselkedhetsz így!

Feleség: Menjetez a francba, nem értitek, menjetez a francba!

A lány tuszkolja őket ki

Feleség: Menjetez, menjetez.

Csend

Feleség: Ezt azért nem kellett volna.

Férfi: Jól csináltad, mást nem csinálhattál. A mi gyerekeink, úgy kell nevelnünk, ahogyan mi akarjuk.

Feleség: Lehet, hogy nem tudjuk őket megkérni máskor.

Férfi: Nem baj, akkor maradunk itthon. Jó itthon együtt. Ez a legjobb.

Feleség: De bánt, hogy ilyen voltam velük.

Férfi: Az a baj, hogy elfelejtik, és egy hét múlva ott folytatják, ahol abbahagyták. Főleg, mert látják rajtad, hogy mennyire bánt. Ezzel tartanak fogva. Hogy lelkiismeretfurdalás. Ez az ő fegyverük. De hiába, mert nekünk nem tudnak ártani. Ugye nem?

Feleség: Nem. Biztos, hogy nem.

Férfi: Sokszor elég csak arra gondolni, hogy ott szuszognak a másik szobába és már az is jó, már az is, hogy ezt gondolom.

1.9 Otthon, újra a jelen

Feleség: Ki tudsz ebből lépni?

Férfi: Majd felhívom őket telefonon.

Feleség: Telefonon? És mit mondasz, hogy elköltöztél otthonról, csak elfelejtetted nekik megmondani?

Férfi: Felnőttek, már nem olyan, mintha ötévesek volnának.

Feleség: Azért mégiscsak a gyerekeid.

Férfi: Ha nem mondanám, észre se veszik, hogy nem itt lakok.

Feleség: Rajtam látni fogják.

Férfi: Ne mutasd nekik.

Feleség: Nem tudom nem mutatni. Most esett szét az az élet, amit eddig éltem, amiről azt hittem, mindig lesz, és ne mutassam?

Férfi: Már régen szétesett, én szóltam, amikor épp esett szét, de nem akartál odafigyelni.

Feleség: Már megint, hogy mi volt? És abból is csak a rossz.

Férfi: Mert az volt.

Feleség: De már nincs az.

Férfi: De itt van a fejemben az emléke, és én azzal az emlékekkel már nem tudok továbbélni.

Feleség: Hozzá vagy szokva ahhoz, ahogy eddig éltél, nem leszel képes újra megcsinálni, hogy család. Tönkre fogsz menni.

Férfi: Lehet, de legalább tudok örülni annak, hogy vagyok, hogy tudom, hogy én vagyok az, aki tönkremegy. Hogy én leszek, érted, végre önmagam, nem egy nőnek a függvénye, nem egy házasság függvénye, a gyerekek apja, a te férjed, a család fenntartója, soha nem voltam az, hogy én.

Feleség: Most se leszel. Mellettem még az lehetél volna, mert már nincs az a szorítás, hogy a gyerekekkel mi lesz. Én csak azért mondtam, hogy ez vagy az legyen, mert a gyerekek. De most már ez nincs, és én engedtem volna, hogy azt csináld, amit akarsz.

Férfi: Ő is olyan, hogy engedi, mert neki az kell, hogy én olyan legyek, amilyen tényleg vagyok.

Feleség: Meddig?

Férfi: Mindig.

Feleség: Amíg meg nem születnek a gyerekek. Akkor nem tudsz mást csinálni, csak azt, amit velem. Elkezdted újra, csak már hullafáradtan, minden időd arra fog menni, nem tudsz magaddal foglalkozni. De ennyi évesen ezt már senki nem tudja végigcsinálni, ott fogsz állni hetvenévesen, hullafáradtan, és nem lesz kedved tovább élni.

Férfi: Lehet másképp is, nem csak úgy, mint veled.

Feleség: Nem lehet, mert azért volt így, mert te is így akartad, csak most azt hiszed, nem? Azt hiszed, hogy most tényleg az lehetsz, aki vagy, pedig egy percig se tudsz majd arra gondolni, hogy ki vagy te valójában. És mással se beszélheted meg, mert ő pontosan tudja, hogy mire kell figyelni, hogy nehogy legyen egy újabb cicababa. Ő ismeri a te kis játékaidat, tudja mit jelent, hogy elmegyek a Marcival egy sört meginni. Hát nem, a Marcival már nem fogsz többet sört inni, még akkor se, ha akarnál vele. Ne félj, nem lesz olyan hülye, mint én, hogy csak akkor tűnik fel, amikor bejelentetted a családi telefonsomagba. Egy szabad perced se lesz, levegőt nem fogsz tudni venni mellette, és hiába fekszik ott minden este egy fiatal nő, te nem tudsz mit kezdeni vele, mert a kezedet nincs erőd rátenni a bőrére. Persze, tudom én is, hogy most elkezdődik egy újabb felvonás, de abban már te húzod a rövidebbet. Ami-

kor te már hetven leszel, neki még akkor is az ötvenesek kellene, érted, ez is pszichológia, mert az apja akkor hagyta el őket, amikor épp annyi volt. Neki így maradt meg az apa. És újra meg fogja találni azt a férfit, aki behelyettesíthető ebbe az apaképbe. És egyszer csak azt veszed észre, hogy nem vagy neki fontos, érted, épp, amikor a legjobban rászorulnál, amikor segítenie kéne, akkor nem fog ráérni, mert az a másik férfi elveszi minden idejét, neked már nem jut semmi. Rád fogja, hogy szar a szíved, és szanatóriumba küld, hogy nyugodtan együtt legyen a másikkal. Ez fog történni veled, egy hülye hiúsági ok miatt, mert azt hiszed, hogy te még megteheted, holott ez csak egy szociológiai állapot, hogy a férfiaknak lehet.

Férfi: Biológiai is.

Feleség: Attól, hogy van eleven spermium benned, az életkorod nem változik.

Férfi: Nem véletlen, hogy így vagyunk megteremtve.

Feleség: Nehogy a teremtéssel magyarázd, hogy rohansz a farkad után.

Férfi: Én már a farkam miatt nem kefélek, csak azért, mert szeretem.

Feleség: Ez senkinek nem jön össze.

Férfi: Lehet jól csinálni.

Feleség: Szerintem nem.

Férfi: Azt hiszed, aki marad, az jól dönt. Azzal nem számolsz, hogy annak milyen az élete, hogy marad a semmi, a teljes kiürültség.

Feleség: Nyugodtan dögölhet a tévé előtt, meg ihatja este a söröket, más nem kell nekik.

Férfi: De nekem kell.

Feleség: Dehogy kell. Egy hónapot nem adok, és rohannál vissza, de sajnos akkor már ide nem lehet.

Férfi: Most ezzel fenyegetsz. Egyáltalán nem akarok hozzád visszajönni, soha többet.

Feleség már nem indulatosan: Csak amiatt van ez az egész, mert túl sokáig élünk. Régen ebben a korban már meghalt az ember, vagy annyira öreg volt, hogy alig volt hátra. Nem gondolhatott arra, hogy fiatal nő, az öregtől meg már hányingere volt. Senkinek nem volt foga, kihullott a hajuk, bűdösek voltak, meg betegek. Most meg itt van még harminc év, és nem tudja az ember, hogyan töltsd el, hogy ne unatkozzon. Nem szól ez az egész semmiről, csak az unalomról.

Férfi: Megyek.
Feleség: Rossz lesz, hogy nem leszel.
Férfi: Előbb kellett volna ezt érezni.
Feleség: Soha nem tudsz olyat mondani, hogy te is sajnálsz? Azt hiszed, ettől jobb lesz neked, hogy azt érezted, hogy miattam kell elmened?
Férfi: Mindegy, hogy ki miatt. Régebben fontos volt, most már nem. Szia.
Feleség: Minden egyszerre megy tönkre.
Férfi: Mi az a minden?
Feleség: Hogy az anyám is.
Férfi: Az természetes, hogy ő, az lenne rossz, ha valaki más. Te, vagy a gyerekek.
Feleség: Akkor is olyan, hogy valami megszűnt, elszakadt, nincs már mögöttem senki. És most, hogy elmész, már mellettem se.

2. jelenet

Utca, a színpadon a két kijelölt hely előtti tér, a férfi telefonál

Férfi: Szia. Valamit el kell mondanom. Nem tudunk találkozni? Jó, ha nem, akkor most így telefonban. Csak nem olyan könnyű. Jó, mondom, csak egy kicsit nehéz. Szóval, hogy mától nem leszek otthon minden este. Azt, hogy tulajdonképpen máshol leszek esténként. Úgy, hogy elköltözőm. Igen, van valaki, de nem azért, hanem mert anyuval nem volt már úgy jó. Szóval nagyrészt miatta. Tudom, hogy ő nem költözött el, de csak az egyik tud. Logikai alapon. Ha én nem költözőm, akkor biztosan neki kellett volna, hogy ne romoljon minden el abból, ami korábban jó volt, de most úgy alakult, hogy én.
Nem, nem tudtam veled leülni, mikor ültem volna le, amikor te nem vagy itthon sohasem, meg a testvéred se. Most is mondtam, hogy találkozzunk, de nem érsz rá. Jó, tudom, hogy a vizsgák miatt. Különben nektek már ez a család amúgy is a múlt. Tudom, hogy erre nem gondoltatok, de akkor is, te is mással vagy elfoglalva, már nyaralni sem megyünk együtt sohasem, már egy hetet sem bírtok ki velünk. Nem, nem azt akarom ezzel, hogy miattatok, hanem hogy ez már nem olyan, mint amikor kicsik voltatok. Hogy már csak mi vagyunk otthon, az anyu meg én. És ahol eddig ti

voltatok, ott nincs senki. Amikor meg hazajöttök, már alszunk, amikor meg ébredünk, akkor ti alszotok, ha egyáltalán hazajöttök. Szóval ez a kapcsolat érzelmileg már amúgy is átalakult, meg talán jobb is lesz, hogy nincs rajtatok az a nyomás, hogy az apátok, mit akar. Persze ettől még az apátok vagytok, szóval, bármivel fordulhattok hozzám, meg azért majd leszünk együtt, ha ti is akarjátok, mert nekem mindig ti lesztek a legfontosabbak. Nem, attól, hogy elköltözőm, ez nem változik. Nem azért csinálom, mert nem számítottok, de nekem is kell, hogy valami jó legyen. Nem, nem egy rossz emberhez, majd megismeritek. Jó tudom, hogy nem érdekel, de biztos majd megismeritek, amikor találkozunk, és látni fogjátok, hogy miért, hogy miért épp őt választottam. Persze, ha nem akarjátok, nem kell megismerni. Nem, szeretni sem kell. Igen, fiatalabb. De nem csak azért. Hanem, mert szeret. Az anyu is meg én is őt, de annyira nem, hogy együtt. Inkább, mintha testvérek lennénk, nem úgy, ahogy régen, hogy nő meg férfi. Neki is így lesz jobb. De még találhat valakit, ha akar. Megmondod majd a Dávidnak is? Felhívnám, de nem veszi fel. Jó, akkor próbálok még, de azért mondhatod, ha te előbb találkozol vele. Akkor ne mondd, majd én, vagy amúgy is észreveszi... Jó, akkor szia.

Telefonál, füléhez teszi a kagylót, elveszi, zsebre teszi a telefont, továbbmegy

3. jelenet

3.1 A szerető otthona, férfi belép

Férfi: Szia. Nem késtem, ugye, ahogy megbeszéltük.
Lány: Ha leszámítjuk azt a másfél évet, amióta erre várok.
Férfi: Ez az én tempóm, mit csináljak, nem ment gyorsabban. Huszonöt év meg két gyerek, nálam pont ennyi ideig tart.
Lány: megsimogatja a férfit: Jó, tudom.
Férfi: Meg az is idő volt, hogy én is akarjam azt, amit te akarsz, hogy ne azért legyen gyerek, mert miattad, hanem mert én is szeretném...
Lány: Jó, jó, csak vicceltem.
Férfi: Nem volt jó vicc.

Lány: Eszel valamit?
Férfi: Nem, vagy majd később.
Lány: Azt csináltam, amit meséltem, olyan padlizsános húst, csak már kihűlt.
Férfi: Kihűlt?
Lány: Már délután megcsináltam.
Férfi: De megbeszéltük, hogy most jövök, nem késtem.
Lány: Ideges voltam, valamit kellett csinálnom. Azt hittem, most se jössz, hogy hiába mondd, az lesz, mint máskor, hogy majd később, egy hónap múlva.
Férfi: De nem az lett.
Lány: Nem. Csak már annyira féltem, hogy most se mered, hogy hiába szeretsz, ha lépni kell, nem tudsz.

A nő közeledik, megsimogatja a férfit, megcsókolják egymást, kis csend

Férfi: Valami baj van?
Lány: Nem tudom. Annyira vártam, hogy gyere, és most furcsa, hogy tényleg itt vagy. Hogy itt van a táskád.
Férfi: Valamiben el kellett hozni a ruháimat.
Lány: Nem is tudom elhinni.
Férfi: Visszamenjek?
Lány: Hülye vagy, csak azt akarom mondani, hogy mennyire más az, amikor az ember vár valamit, és az, amikor meg is történik.
Férfi: Más, azt biztos, hogy más. Mától semmi nem úgy lesz, mint eddig. Alig aludtunk pár-szor együtt, most meg minden éjszaka. Együtt fogunk lefeküdni, meg együtt kelünk fel.
Lány: Velem ez még soha sem volt. Eddig mindig egyedül. Ez volt az alap, hogy nincs velem senki.
Férfi: Nekem meg olyan nem volt, hogy egyedül, akkor se, ha a feleségem elutazott, mert akkor meg voltál te.
Lány: Tiszta ágyneműt húztam, olyan szívecskéset. Örülsz?
Férfi: Örülök.
Lány: Nehéz volt?
Férfi: Micsoda?
Lány: Eljönni.
Férfi: Szerinted?!
Lány: Most komolyan.
Férfi: Nem tudom.
Lány: Hogyhogy nem tudod?

Férfi: Hiába akarja az ember, rossz illet megtenni. Amúgy meg semmi nem volt. Összedobtam pár cuccot, hazajött, még egy vita. Minden úgy, mint két napja például, csak az a különbség, hogy most nem a kamrába mentem egy üveg borért utána, hanem hozzád.
Lány: Most már nem lesz olyan nehéz, nem kell este innod, hogy kibírd.
Férfi: Hát nem, most ihatok csak úgy ok nélkül.
Lány: Jaj, de hülye vagy. Tudod, mire gondolsz!
Férfi: Mire?
Lány: Hogy nem kell többet gondolkodnod, hogy mit csinálj, hogy most velem vagy vele. Az a legfárasztóbb. De most eldől, hogy velem.
Férfi: Persze, csak mégis az van, hogy szétbasztam valamit. Meg hogy neki mennyire rossz lesz ezután, hogy egyedül. Biztos nem lehet egyszerű egy ilyen korú nőnek újra találni valakit. Ha egyáltalán akar.
Lány: Miért ne akarna?
Férfi: Nem biztos, hogy lesz kedve egy új emberhez hozzászokni. Ráadásul egy öregebbhez, aki tele van rossz szokásokkal, amiket már kényszerűen elfogadni.
Lány: Senki nem akar egyedül maradni.
Férfi: Furcsa arra gondolni, hogy lesz valaki, meg hogy ki lesz az.
Lány: Nem mindegy?
Férfi: Hát nem teljesen.
Lány: Miért?
Férfi: Csak. Mindegy, nem tudom elmagyarázni. Ez olyan, hogy annyi év után valaki mással, amikor eddig neki csak én voltam. Ő nem olyan volt, hogy más férjével...
Lány: Most ezzel mit akarsz mondani?
Férfi: Semmi, csak tényleg szar dolog egy illet felrúgni. Azt érzi az ember, hogy ebben ő is benne van.
Lány: Te nem tehetsz róla, ha ő nem olyan, amilyen, akkor nem ez lesz.
Férfi: De lehet, hogy csak azért volt olyan, mert én olyannak láttam.
Lány: Azt hitte, mindig úgy lesz, ahogy ő akarja. Leszarta, hogy veled mi van.
Férfi: Tudom, de akkor is. Ráadásul épp, amikor meghalt az anyja.
Lány: Mennél később döntesz, annál több ilyen dolog történik. Ha előbb eljössz, akkor ez nem történik meg.
Férfi: Nem hal meg?

Lány: Meghal, csak nem akkor, amikor épp eljössz.

Férfi: Furcsa, hogy mért pont most. Mintha valamit jelentene.

Lány: Nem jelent semmit.

Férfi: És ha mégis?

Lány: Mit?

Férfi: Utolsó figyelmeztetés, hogy ne hagyjam ott őket.

Lány: Ez hülyeség. Odajöttél, ahol jó neked.

Férfi: Most igen, de lehet, hogy a figyelmeztetés arra szól, ami majd öt év múlva lesz.

Lány: Akkor is jó lesz. Tudom, hogy jó lesz.

Férfi: Senki nem tudja, mi lesz.

Szerető: Ha ott maradsz, akkor sem.

Férfi: De azt igen, hogy kevesebbe kerül.

Lány: Ha szarul érzed magad, akkor a kevesebbet is nehéz összeszedni.

Férfi: Vannak objektív dolgok. Hiába érzem magam negyvennek, amikor ötven vagyok, és mire ebből a szar országból lesz valami, addigra hetven leszek. Hogy ott fogok nyögni valamelyik kórházban, mert szétesett bennem valami, mondjuk a keringési rendszerem, átvizesedik a testem, te meg alig ötven évesen...

Lány: Jaj, hagyd már abba! Tudod, mennyire szeretlek!

Férfi: Majd nézhetem, ahogy az orvosok mondják, hogy mennyire jól nézel ki, amikor megbehívnap az irodába, akkor meg, hogy örüljön, ha meghal, magának még van lehetősége valami újat kezdeni, és rögtön ajánlatot is tesznek a temetés utáni hétre.

Lány: Jaj, olyan hülye vagy. Mért kell mindig a rosszat mondani?

Férfi: Nem tudom, csak ez jön, ehhez szoktam hozzá. Biztos, mert annyira sok rossz volt eddig az életemben.

Lány: Most már nem lesz! Szeretlek, és ennek semmi köze ahhoz, hogy hány évesek vagyunk. És annak is mennyire lehet örülni, hogy gyerek. És ez nem olyan, hogy ismétlés, mert ez a miénk lesz, a tiéd és az enyém. Ebből a szerelemből lesz.

Férfi: Tudom, csak tényleg nem egyszerű újrakezdeni.

Lány: Biztos nehéz, de gondold arra, mi lett volna akkor, ha nem változtatsz, hogy milyen lenne vele tíz év múlva.

Férfi: Miért, milyen?

Lány: Nem olyan nehéz elképzelni. Gondolj azokra a napokra, amikor már semmit nem akarsz, nem tudod, miért kell leélni a hátralévő időt, csak ülsz otthon a feleséged mellett, bambulod este a tévét, sört vedelsz, éjjel pornófilmekre vadászol az interneten, és várod, hogy egyre öregebb legyél. Ezt te se akarhatod.

Férfi: Nem, dehogy akarom, de mégis félek, hogy nem fogom bírni.

Lány: Olyan erős vagy. Csak a család gyengített le, mert mindent kifacsartak belőled. Senki nem gondolja, hogy annyi idős vagy, amennyi.

Férfi: Olyan jó, azt érezni, hogy szeretlek.

Lány: Nem kell félned. Én mindig leszek neked. Mellettem használni tudod magadat, és aki használja magát, annak nem áll le az agya, nem puffad fel a teste. Soha nem lesz olyan, hogy öreg. Tudod, miért nem dognak a haverjaid?

Férfi: Honnét tudod, hogy nem?

Lány: Te mondtad.

Férfi: Ja, akkor tényleg tudod. Miért?

Lány: Mert nincs kivel. A feleségüktől már undorodnak, más meg nincs, mert kövérek, meg kopaszok, részegek vagy unalmasak. Érted, és szépen visszafejlődött a farkuk.

Férfi: Mit csinált a farkuk, visszafejlődött?

Lány: Jó, nem a farkuk, hanem az érzélem bennük, érted, amitől fel tud állni a farkuk. Kiüresedtek. Neked más, mert te választhatál. Azok meg csak azt választhatják, hogy lassan tönkremennek, még pár hóbert, horgászás, tenisz, meg ivás a haverokkal, néhány csörte otthon az öreg nővel, hogy miattuk ment szarrá az életük, aztán atomjaikra bomlanak. Jóságos nagyapák lesznek belőlük, de csak azért, mert alig maradt agysejtjük a sok ivástól. Csak mert lebutultak, mert különben gonosz vénemberek, akik teljesen megkeseredtek a sorsuktól. Olyanok, mint a pszichiátrián, csak vigyorognak, meg várják az öreg ápolónőt, hogy rájuk kiabáljon, hogy vegyen tiszta gatyát, meg húgyfoltos a pizsamája, miért nem tud rendesen pisálni, meg ne fíngja tele a lakást, mert nem fogják a gyerekek elhozni az unokákat ebbe a bűzbe, meg különben is nem büntetheti a sors azzal, hogy zöldövezeti környezetben él, mégis ebben az egészségtelen szagban kell töltenie az öregkorát.

Férfi: Azért ez egy biológiai folyamat. Mindenki szétesik.

Lány: Lehet lassítani. Harmincévesen még mindenki egyforma, de két ötven éves között már lehet tíz év különbség is.

Férfi: Tíz év? Tényleg?

Lány: Még több is.

Férfi: Akkor lehet, hogy egyszer mi még egyidősek leszünk?

Lány: Engem nem érdekel ez a korkülönbség, már mondtam neked, hogy nem. Különben hetvenévesen is lehet valaki olyan erőben, mint egy negyvenéves, ha nem adja meg magát az öregedésnek.

Férfi: De azért a hetvenévesekhez nem vonzódsz? Szóval csak ötven körül kell féltékenynek lenni.

Lány: Egyáltalán nem kell, én téged szeretlek, csak azt akartam mondani, hogy lehet egy hetvenéves is intenzív, meg erős, meg nyitott a világra.

Férfi: Nyitottnak lenni a világra, akkor, amikor épp csukódik. Ez vicces. Vagy jó erőben meghalni! Ez lehetne egy új fitnesszprogram: Halál jó erőben!

Lány: Nem meghalni, hanem élni addig, amíg élsz. Örülni annak, hogy vagy. Hogy azt a helyet a földön, amit te foglalsz el, épp te foglald el, nem más, hogy ez milyen jó, hogy ott te lehetsz.

Férfi: Nem tudom most ezt a jót átélni, mert szar a kedvem. Szívesen átadnám a helyemet másnak, legalább egy pár hétre.

Lány: Nem lehet, úgyhogy jobb örülni annak, hogy ott vagy, ahol vagy.

Férfi: Tudom.

Lány: Gyere, feküdjünk le. Holnap már biztos jobb lesz, meg minden nap egy kicsit jobb, meg majd rendeződik a gyerekekkel is.

Férfi: Persze, tudom, bár olyan, mint régen volt, már soha nem lesz.

Lány: Amúgy se lenne. Felnőttek.

Férfi: Persze, de mégis. Te is átestél ezen. Tudod, milyen.

Lány: De akkor én még csak tizennégy voltam.

3.2 Emlékjelenet

Apa: Meg kéne valamit beszélnünk.

Lány: Nem lehet máskor? Sietek. Matek szakkör.

Apa: Ez fontosabb. Elviszlek kocsival és akkor.

Lány: Jó.

(Kocsiba szállnak)

Lány: Mondod?

Apa: Mondom, csak nem olyan könnyű.

Lány: Öt perc az iskola, úgyhogy nincs sok idő.

Kis csend

Apa: El fogok költözni.

Lány: Otthonról?

Apa: Igen.

Lány: Mennyi időre?

Apa: Végleg.

Lány: Ezt hogy érted, hogy nem jössz haza sohasem?

Apa: Nem.

Lány: Nem úgy érted?

Apa: Mi az, hogy nem úgy értem?

Lány: Hogy nem jössz haza sohasem.

Apa: De, úgy értem.

Lány: Anyu tudja?

Apa: Még nem. Gondoltam, előbb veled, mert nekem te fontosabb vagy.

Lány: Ha fontosabb lennék, nem mennél el.

Apa: Az anyád miatt. Nem bírom már mellette, és nem akarom, hogy az is elromoljon, ami régen jó volt.

Lány: Régen jó volt?

Apa: Igen, legalábbis azt hiszem, nem volt mindig rossz.

Lány: Akkor most miért nem?

Apa: Megváltoztunk, de főleg anyád.

Lány: Nem vettem észre. Pont olyan, mint régen.

Apa: Én észrevettem. Olyan lett, amilyen nem szeretett volna lenni.

Lány: Milyen?

Apa: Mint az anyja.

Lány: Hagyd a nagymamát, nem is él már.

Apa: A szelleme itt maradt az anyádban.

Lány: Van valakid?

Apa: Van.

Lány: Ja, akkor már értem, akkor ő fontosabb nálam.

Apa: Nem azért megyek el, mert van.

Lány: Amíg nem volt, addig nem volt olyan rossz otthon.

Apa: De, pont azért lett, mert rossz volt otthon. Majd meg fogod ismerni, és biztos meg is fogod szeretni.

Lány: Nem fogom.

Apa: Jó, nem kell, ha nem akarod.

Lány: Nem akarom.
Apa: Azért én mindig az apád leszek, tudod, akkor is, ha nem otthon lakok, bármikor, ha kellek, csak hívj.
Lány: Az már nem lesz olyan.
Apa: Mi?
Lány: Hogy nem tudod, mi van velem, csak azt, amit vasárnap megkérdezel, de nem látod, hogy lefekszem, meg hogy felkelek, és hogy fáj valamim, hogy beteg vagyok és este nem főzöl nekem, hogy az anyunak nincs ideje, de te csinálsz sajtos tésztát, mert azt szeretem, és nem fogjuk enni a sajtos tésztát együtt, és nem nevetünk azon, hogy tejfölös lett a szánk széle.
Apa: De ettől még mi egyek vagyunk.
Lány: Egyek, csak külön.

3.3 Jelen, a lánynál

Lány: Még három hónapig volt otthon, amikor mondta, hogy elmegy, de már úgy néztem csak rá, hogy nincs is ott, csak az árnyéka van ott, hogy mindig másra gondol. Amikor rám néz, azt gondolja, hogy miért nem azt a nőt nézi, akit szeret.
Férfi: Azért ez szemétség volt tőle.
Lány: Mi?
Férfi: Hogy nem az anyáddal beszélte meg.
Lány: Azt hiszem, én tényleg fontosabb voltam neki, mint az anyám. Azt akarta, hogy én engedjem el.
Férfi: Később se mondta el?
Lány: Nem akarta. Azt gondolta, egyszer majd elköltözik, amikor veszekednek. Nem azért, mert lett valaki, hanem mert az anyámmal nem lehet élni.
Férfi: Az egészet az anyádra akarta lőcsölni.
Lány: De az anyu végül is megtudta, mert az egyik kolléganője elmondta, hogy milyen jó lehet, hogy ő az apám felesége, de azért az rossz, hogy a nők. Az anyám meg kérdezte, hogy milyen nők, az a kolléganő pedig megnevezte az apu titkárnőjét.
Férfi: A nők mennyire szemetek tudnak lenni. Egy férfi illet soha nem..
Lány: És amikor az anyu kiabált otthon, hogy miért nincs otthon az apu, akkor én mondtam, hogy dolgozik, de az anyu csak kiabált, dolgozik, azt hiszed, hogy dolgozik?

3.4 Emlékjelenet. Az anya rángatja a lányt, először ki a jelenből, majd végig a színpadon

Anya: Azt hiszed?
Lány: Igen. Tudom, hogy dolgozik.
Anya: Gyere, gyere, majd meglátod, hogy milyen. Nem olyan, amilyennek te hiszed. Minden többet ér neki, mint te. Az a hülye picra is többet ér, mint a lánya. Nehogy azt hidd, hogy érted bármit megtenne. Dehogy! Ha ott van a nő, akkor az bőven elég neki.
Lány: Anya, most hová rángatsz, hallod, nem akarok menni!
Anya: De jönnöd kell, mert meg kell tudnod, hogy milyen igaziból, hogy nem az, akire fel lehet nézni, akibe beleszeretnek a lányai, hát nem, a te apád egy hülye kurvapeccer.
Lány: Anyu, én ezt nem akarom, én még csak tizenégy, ez nem az én dolgom.
Anya: De a tiéd is, mert te mindig őt védted, te mindig azt mondtad, hogy ő, én meg vagyok a hibás.
Lány: Csak azt mondtam, hogy őt is meg lehet érteni, de én nem akarok menni.
Anya: És engem, engem nem lehet megérteni, hogy háromszor elvetéltem, mire te végre megszülettél, és akkor, hogy milyen egy nőnek, amikor hathónaposan megy el a babája, hogy meg kell szülni a halottat, akkor engem nem lehet megérteni, csak azt lehet, hogy az apádnak nem jó otthon, hogy nekem mi a jó, arra ki gondolt, hogy nekem se jó, azt ki értette meg?
Lány: De én nem akarok, anyu, nem.
Anya: De igen.

Csönget, dörömböl

Apa: Mi a francot dörömbölsz, már este van. Mindenki felébred.
Anya: Hát épp erről van szó, hogy este, és te itt vagy azzal a hülye kis libával.
Apa: A titkárnőmmel vagyok itt, és pályázatot íruk.
Anya: Milyen pályázatot, nőbeszerzési program?
Apa: Eus pályázat egy közigazgatási dologra, de ezt most nem akarom...
Anya: Engedj már be, hadd látom, hol írártok a pályázatot, az ágyon vagytok szétpakolva. Nekivetkőzve, mert akkora erőbedobást igényel?

Apa: Figyelj, ezt ne csináld, a kurva életét, ezt ne csináld!
Anya: Nem tudsz visszafogni, megyek, érted, megyek!!!
Apa: Maradj már nyugton, hallod!

Anya be akar menni, dulakodnak, a lány kiabál

Lány: Apu, anyu, hagyjátok már abba, hagyjátok, hagyjátok abba!!!

3.5 Újra a jelenben a lánnyal

Férfi: Látod, nem lehet ezt kitörülni, pedig tizenöt éve volt. Úgy mondd, mintha tegnap lett volna.
Lány: Mert még kicsi voltam, de a te gyerekeid már felnőttek, s ha nem jössz el, ők akkor is elmennek. Érted, függetlenek, önállóak, ezt neked is el kell fogadnod.
Férfi: Azt hiszem, az a baj, hogy felnőttek.
Lány: Dehogy baj, képzeld el, mennyire rossz lenne kicsiket otthagynod, csak azért, mert beleszeretted valakibe.
Férfi: Amikor kicsik voltak, nem hagytam volna őket ott, meg a feleségemet se, mert akkor még olyan volt, akit nem kellett otthagyni.
Lány: Milyen?
Férfi: Szép. Meg fiatal. Épp annyi idős, mint te. Mért hagytam volna ott egy másikért, aki ugyanolyan.
Lány: De azért én nem olyan vagyok, mint ő.
Férfi: Ja, nem, úgy nem, csak bizonyos értelemben.
Lány: Milyen értelemben?
Férfi: Az életkor szempontjából.
Lány: De már ez sincs.
Férfi: Már nincs. Épp az van, hogy nincs.
Lány: Gyere. Feküdjünk le.

Ledőlnek, ölelkeznek, a férfi próbálkozik

Lány: Nem erre gondoltam, csak hogy aludjunk.
Férfi: Persze, majd mindjárt alszunk. (Tovább ölelgeti)
Lány: Ne, most ne, mert nagyon feszül a hasam. Valahogy nincs most rendben.
Férfi: Furcsa, alighogy ideköltözök, már nincs is szex. Tényleg az van, hogy semmi nem tud másképp működni.
Lány: Ezt most mért mondd, tudod, hogy nekünk az pont nagyon is rendben van, azért,

mert most nem lenne jó, ez nem jelenti, hogy máskor sem.
Férfi: Jó, csak az a furcsa, hogy ez pont egybeesik azzal, hogy ideköltöztem.
Lány: Véletlen. Aludjunk.

Csend

Lány: Alszol már?
Férfi: Nem.
Lány: Mire gondolsz?
Férfi: A holnapra.
Lány: Nem lesz semmi gond.
Férfi: Anyád vár?
Lány: Ebédre.
Férfi: Furcsa lesz megismerni.
Lány: Miért?
Férfi: Nem tudom. Nem fog csodálkozni?
Lány: Min csodálkozna?
Férfi: Hogy ennyi idős vagyok?
Lány: Nem, az apám is így választott, mikor elváltak. Megszokta, hogy van ilyen.
Férfi: Azért kicsit izgulok. Tudja már a gyereket?
Lány: Holnap fogom elmondani. Mennyi idő alatt érünk oda?
Férfi: Azt hiszem, két óra. Végig van pálya.

Alszanak.

3.6. A. Álomjelenet, a férfi szemszögéből, világítás jelzi az álmot, bár itt nem a szokványos filmes vizionálásról van szó, hanem afféle realista álomfűzésről, aminek csak a gyilkossági mozzanata csúszik át a szürreálba

Lány: Szia, anyu.
Anya: Sziasztok.
Férfi: Jó napot kívánok.
Lány: Akkor bemutatom.

Bemutatkoznak

Férfi: Kovács András vagyok.
Anya: Én meg az Ildi anyukája. Tegezz nyugodtan, végül is a lányommal is tegeződtök, nem igaz?
Férfi: Persze, hogy tegeződünk.
Anya: Csak mert ott nagyobb a korkülönbség. Mennyi is?

Férfi: Tizennyolc.

Anya: Hát akkor pláne, mert én csak nyolccal vagyok több, mint te.

Férfi: És hogy szólíthatlak, az Ildi anyukája, vagy van valami beceneved?

Anya: Hahahaha, nagyon humoros vagy. Klári.

Lány: Menjünk már be, Anya.

Anya: Ja, persze, az ebéd meg épp készen van. Mert ebédidő van. Legalábbis itt vidéken az van.

Leülnek, esznek

Férfi: Finom.

Anya: Ugye, milyen apróra vannak vágva a zöldségek?

Lány: Ez az anya specialitása.

Férfi: És miért jó az?

Anya: Jobban összefőnek az ízek.

Férfi: Ja, erre nem gondoltam. De azért elég nehéz lehet ilyen apróra vágni.

Anya: Attól függ, mivel.

Férfi: Hogy a késtől?

Anya: Hát igen, helyesebben ez nem kés.

Férfi: Hanem?

Anya: Tudod, az egészségügyben dolgoztam. *(előveszi a szikét)*. Szike, ennél élesebb nincs. A kórházból hoztam.

Férfi: Ez olyan, amivel az embert...

Anya: Pont olyan, a legjobb acél, borotvaéles, és nem kell egy életen át élezni.

Férfi: De ezzel ugye nem...

Anya: Dehogy, ez originális, rendeltünk mindig újat, de a régit hagytuk meg az orvosnak, még azok is jól fogtak, operálni még lehetett velük, az újat meg hazavittünk, szükség volt rá a háztartásban. Tudod, milyen kevés a fizetés, valamit nekünk is kellett, hogy legyen kiegészítés. Kár, hogy akkor még nem volt meg, amikor az apád elment.

Lány: Jaj, hagyjuk már ezt az egészet, anyu, tényleg. Elment, elment. Mások is elválnak.

Anya: Mások nem érdekelnek.

Férfi: Köszönöm, ennyi nekem elég is lesz.

Anya: Finom volt?

Férfi: Nagyon finom, most már tudom, kitől tanult meg az Ildi főzni.

Anya: Hát, az biztos, hogy volt kitől. Na, menj csak be, amíg mi elrendezzük a konyhát.

Férfi: Ja, persze, nem akarok itt útban lenni. Nincs túl nagy hely.

Anya: Hát ez nem az a konyha, ami akkor volt, amikor még az Ildi apja is...

Lány: Hagyd már ezt, Anyu. Én ezt jobban szeretem.

Anya: Én is, csak nem lehet elférni benne.

Férfi: Akkor megyek.

Anya: Persze, ketten is sokan vagyunk.

Bemegy, de nézi, mi történik a konyhában, álm, bármi megengedhető

Anya (ránéz a lányra): Most hány éves?

Lány: Ötven.

Anya: Nem néz ki annyinak.

Lány: Szerintem se. Nem mondta még egyetlen barátom se, hogy miért ilyen öreg krapekkel járok, csak hogy milyen jó pasi.

Anya: De azért az éveket nem lehet letagadni.

Lány: Nem is kell.

Anya: Szóval ötven. Pont, mint amikor az apád.

Lány: Pont.

Anya: Van gyereke?

Lány: Van.

Anya: Mennyi?

Lány: Kettő.

Anya: Otthagytok két gyereket?

Lány: Nem hagyta őket ott, csak nem velük fog élni ezután.

Anya: Akkor otthagytad.

Lány: Mindig is a gyerekei lesznek, és mindig fog törődni velük.

Anya: Egy darabig, aztán elfelejti őket.

Lány: Nem fogja.

Anya: Az apád is ezt mondta, és mi lett, néha hónapszám nem telefonált. Még a családi pótlékot is beállította az ótépénél automatikusra, hogy még azzal se kelljen foglalkozni, csak a banknak.

Lány: Nem olyan.

Anya: Mindegyik olyan.

Mosogatnak

Anya: Úristen, most jövök csak rá, te a saját apádhoz akarsz hozzámenni.

Lány: Ez hülyeség, anyu, ezt most miért mondd, az apu, már hatvanöt, ő meg csak ötven.

Anya: De ötven volt, amikor elment. Neked az apád maradt meg a fejedben, az az apa, és most behozod a családba! Te idehozod az apádat!

Lány: Ez tényleg hülyeség, anyu.

Anya: Ugyanazt csinálja, amit az apád. Otthagy egy másik nőt, aki mellette állt, amikor még nem volt senki, aki húsz évig mosott rá, meg főzött, meg rendben tartotta a lakást.

Lány: Anyu, ez nem így működik, érted, én ebbe a férfbe szerettem bele.

Anya: Mindig is tudtam, hogy az apád neked a fontos, hogy csak azért maradtál mellettem, mert a bíróság ideítélt, tudtam, és most még ide is hozod, hogy lássam. Te pont olyan vagy, mint az a nő, aki elvette tőlem.

Lány: Anya, csak azt lehet elvenni, aki már nincsen, te voltál a hibás, hogy menni tudott.

Anya: Rám akarod kenni?! Odavittelek az irodába, amikor azt mondta, hogy fontos tárgyalás. Te is láttad, hogy ott volt azzal a hülye libával. És miért? Csak azért, mert fiatalabb volt, mint én.

Lány: Odavittél, pedig nem kellett volna. Mért akartál engem is belekeverni? Rángattál, mint egy őrült! Rángattál, holott gyerek voltam, és nem akartam úgy látni az aput, ahogy láttam.

Anya: Te is ezt csináltad volna, ha valaki elveszi azt, akivel együtt élsz.

Lány: Amikor az a nő bejött, te akkor már nem akartál vele lefeküdni.

Anya: Ezt most honnan veszed?

Lány: Te mondtad, nem emlékszel?

Anya: Akkor már akartam, és mondtam is neki, hogy amennyiszer akarja. De ő azt mondta, most már késő. *(Sír)*

Lány: Csak azért mondtad, mert nem akartad elveszteni, nem azért, mert miatta, mert szeretted.

Anya: De én szerettem. Én nem akartam soha mást csak őt, azóta se lett más.

Lány: Nem érezte.

Anya: Te kiválasztottad az apádat. Egy olyat választottál, mint az apád. És idehoztad. Miért hoztad ide? Miért? Hogy újra lássam, hogy milyen, amikor egy család szétesik? Amikor egy nőt megaláznak, hogy ő már nem nő?

Lány: Ő nem olyan. És a felesége sem olyan, mint te.

Anya: A felesége? Még nem vált el?

Lány: Még nem, nem volt idő, csak most tudott eljönni otthonról.

Anya: Mikor?

Lány: Tulajdonképpen tegnap. De már régen el akart, csak úgy alakult, hogy csak tegnap tudott.

Anya: Tegnap, csak tegnap tudta meg az az aszszony, hogy már nincs férje.

Lány: Már egy éve tudja.

Anya: Nem érted, csak akkor hiszi el, amikor ottmarad egyedül. Most ott ül a lakásban egyedül. Emlékszem, én is itt ültem, egész éjjel nem tudtam aludni. Itt sírtam az ágyon, aztán már azt se tudtam, csak néztem magam elé, hogy most mi lesz, hogyan foglak holnap felkelteni, és hogyan tudom majd azt mondani, hogy indulni kell az iskolába.

Lány: Ez már nagyon régen volt.

Anya: De most olyan, mintha most lenne.

Lány: Na megyek, lefekszem, mert ennek semmi értelme, csak azt hajtogatod, amit akkor is. *(elindul)*

Anya: Lefekszel az apáddal, mindig azt akartad, te akartad elvenni tőlem.

Lány: Anya, nyugodj már meg, én a lányod vagyok, nem az, akivel az apu összeállt. Feküdj le inkább, és ne felejtsd el bevenni a nyugtatódat.

Anya: Nem kell, az most nem kell!

Lány: De kell, mert felzaklatott, hogy jöttünk, mert eddig nem volt olyan, hogy a lányod valakivel együtt él.

Anya: Nem, az nem, azt már vártam, mert akartam, hogy unokám, de ez most más, ez a férfi az apád.

Lány: Hagyd a hülyeségeket! Feküdjünk le, anya, hallod!!!

Anya: Én még nem tudok. Nekem még itt kell kicsit ülnöm, mert ezt most nekem fel kell dolgoznom, az orvos is azt mondta, ha valami váratlan történik, akkor dolgozzam fel, ne hordozzam magamban, hanem azonnal.

Lány: A gyógyszer majd segít.

Anya: Én még itt ülök kicsit, meg elrakom az edényeket, meg az evőeszközt is elrakom. A gyógyszer is csak akkor segít, ha már én is feldolgoztam, mondta az orvos. *(Pakolászik, a szikéhez ér)* Azért ezt jó, hogy elhoztam a kórházból. Ezzel nagyon jól lehet a zöldséget apróra vágni, és úgy finomabb minden, ha apróra van vágva.

Lány: Akkor én megyek, mert már vár, és nem akarom, hogy egyedül, mégiscsak egy idegen lakás.

Anya: Persze, menj csak, nehogy azt higgye, hogy én el akarlak tőle szakítani, nehogy azt higgye, hogy én nem értem meg, hogy te őt szereted, és nem engem.

3.6.B. jelenet

Szoba, férfi már fekszik, nézi a tévét. A tévé lehet a konyhában zajló jelenet

Férfi: Na végre, már azt hittem, be se jössz.
Lány: Meg kellett pár dolgot beszélni, tudod, hogy milyen. Mindig várta, hogy valakivel, de most meglepte, hogy tényleg, meg hogy pont annyi idő van, mint az apa, amikor elment.
Férfi: Azt mondtad, éppen azért nem fog meglepődni.
Lány: De mégsem úgy jött ki, mert most előjött neki, hogy az apa, és akkor ő nagyon rossz állapotban volt, mert kórház, meg öngyilkosság, meg állandóan fenyegette az apát is. Nem mert, csak zárt ajtónál aludni.
Férfi: Nem kéne bezárni?
Lány: Jaj, ne legyél már hülye.
Férfi: Fú, de fárasztó ez a családi élet.
Lány: Legalább volt egy ingyen ebédünk.
Férfi: Jó, azért ezen a szinten még nem vagyok tönkremenve. Az igaz, hogy most már kevesebből kell élni, mert én nem akarom, hogy nekik bármi káruk legyen abból, hogy, érted, hogy elmentem. Legalább anyagilag ne.
Lány: Tudom, hogy ezt akarod, de már lassan önállóak, nem?
Férfi: Még tanulnak.
Lány: Azért dolgozhatnak az egyetem mellett. Én is dolgoztam.
Férfi: Ők is próbálnak, csak nem találnak helyet, azt meg én sem akarom, hogy hamburgert áruljanak égett olajszagban.
Lány: Biztos van más is.
Férfi: Hagyjuk, ez tényleg az én dolgom. Én pedig azt akarom, hogy anyagi szempontból ne érezzék, hogy nem vagyok velük. Ez a minimum, érted.
Lány: Jó persze, értem, aludjunk.

A férfi simogatni kezdi, a lány húzódozik

Lány: Ne, hagyjuk ezt.
Férfi: Nem akarsz?
Lány: Ne, most tényleg ne, én itt nem tudok, olyan rossz, hogy eszembe jut, hogy itt van az anyám.
Férfi: Tegnap sem voltunk együtt.
Lány: De ha ma otthon lennénk, akkor már biztos tudnék, csak itt nem.

Férfi: De nem vagyunk otthon.
Lány: Most ne legyen már ez gond, amikor a feleséged hetekig nem feküdt le veled.
Férfi: Azért olyan nem volt, hogy hetekig.
Lány: Te mondtad.
Férfi: Azt csak úgy mondtam, nem azért, hogy az történt tényleg, hanem, hogy mutassam, mennyire vágyom rád.
Lány: Akkor te végül is mindig lefeküdtél vele?
Férfi: Hogyhogy mindig?
Lány: Akkor is, amikor már mi együtt voltunk?
Férfi: Hát a feleségem volt.
Lány: Te megcsaltál a feleségeddel?
Férfi: Az nem olyan, hogy megcsalás.
Lány: Hogyhogy nem?
Férfi: Azt csak azért kellett, mert...
Lány: Miért?
Férfi: Diplomáciai okokból.
Lány: Mi az, hogy diplomáciai okokból?
Férfi: Hogy ne gyanakodjon. Nem emlékszel, én nem akartam otthagyni.
Lány: Te le tudtál azzal az öreg nővel feküdni, amikor velem is?
Férfi: Én már megszoktam, hogy olyan.
Lány: Te lefeküdtél vele, tényleg?
Férfi: Szóval nem úgy értettem, csak előfordult, meg már régen nem.
Lány: Meddig?
Férfi: Mi meddig?
Lány: Meddig feküdtél le vele?
Férfi: Nem sokáig, de tudod, hogy ilyesmire nem emlékszem, nem volt olyan lényeges. Na, aludjunk, tényleg, ha mást nem akarsz, akkor aludjunk.
Lány: Ezt nem tudom elhinni, eljöttél hozzám úgy, hogy rajtad volt az ő nyála.
Férfi: Nem, a nyála nem, mert csókolózni azt már tényleg nem.
Lány: Csak bedugtad neki?
Férfi: Jó, nem is voltunk együtt, csak úgy mondtam, az máskor volt, sokkal régebben, hogy együtt voltam vele, azért mert még nem voltál.
Lány: Hazudsz.
Férfi: Tudod, hogy soha nem szoktam. Neked soha, csak neki.
Lány: Nekem nem is tudsz, mert én tudom, hogy miket mondtál otthon, hogy miért nem vagy vele. De ennek vége, mert ha bármit...
Férfi: Nekem már más nem kell, biztos, meg nem is vagyok olyan, hogy össze-vissza. Mindegy csak egyvalaki volt.

Lány: Meg a feleséged.
Férfi: Jó, de nem volt olyan, hogy egy csomó, vagy pluszba kettő.
Lány: Az már tényleg undorító, ha kettő.
Férfi: Vannak olyan férfiak, de én alapvetően monogám vagyok, ezt tudod. Melletted nem kell más. Na, aludjunk.

Alszanak. Az alvást fényváltás jelezheti. Az anya ólálkodik.

Anya: Most végre megkapod, amit megérdemelsz, érted, most az lesz a tiéd, ami neked jár. Tönkretetted az életemet, tönkretetted a lányunk életét, tönkretettél mindent, azt, amiért húsz évig éltem. Aztán úgy csináltál, hogy nem történt semmi. Ilyen mással is megesik, meg hogy boldog akartál lenni, mert az mindenkinek jár. Nekem is járt volna, érted, nekem is. Ne mondd, hogy én nem tettem meg, hogy miattam kellett így döntened, ugyan már, nehogy elhiggyem, hogy csak, mert kevészer voltam veled, hogy az olyan, hogy ott hagyom, a gyerekeket anyját, meg a gyerekeket. Hát nem. Ilyenért nem hagyja ott senki. Nem cseréli le egy hülye libára. De most eljött az igazság órája. Mennyit vártam erre. Csak azért maradtam életben, hogy ezt megéljem, a többi nap nem kellett nekem, mert nem volt benne semmi örömöm, csak az volt az örömöm, hogy lesz egy ilyen nap még.

Előveszi a szikét, és látványos kézmozdulattal elmettszi az alvó férfi nyakát. Látványosan spriccel a vér, egyszerre abszurd, komikus és ijesztő. Kiáltás, a lány is felriad

Lány: Mi ez a vér, mi történt, anya, mit csinálsz?!

Anya: Ezt kellett tennem, hogy rendben legyenek a dolgok. Mert a dolgoknak rendben kell lenniük. Idehoytad az apádat, és most megbűnhődött.

Lány: Micsoda, anya, mi ez a vér! András, András!

Anya: Nem fog válaszolni, pontosan elmetszettem a nyakát. A bőrt, a porcokat, a légsöveget, a nyelősöveget, és elmetszettem a hangszálakat is. Nem tud beszélni, mert nincs mivel.

Lány: András, András!

Anya: Ne kiabálj, nincs semmi baj, csak azt tettem, amit tennem kellett. Azért hoztad, nem? Azért, hogy végre igazságot tudjak szolgáltatni. Idehoytad, hogy megbűnhődjön, mert az a másik elment.

Lány: András! Anya, mit csináltál, Úristen! *(kiugrik az ágyból)* Vér. Mindenütt vér. András!!!

Anya: Ne kiabálj, hallod!!!

Lány: András! András!!!

3.7 Vissza az álomból

Férfi felriad: Úristen!

Lány: Te is ébren vagy?

Férfi: Igen, rettenetes szart álmodtam.

Lány: Mit?

Férfi: Hogy egy szikével elvágta az anyád a torkomat.

Lány: Ez vicces.

Férfi: Olyan valóságos volt, ott tocsogtunk a vérben. Éreztem a vér szagát, most is az orromban van, az az erős vérszag. Te miért vagy ébren?

Lány: Nem tudtam aludni.

Férfi: Te is izgulsz?

Lány: Nem, csak a hasam.

Férfi: Elrontottad?

Lány: Nem, hanem...

Férfi: Mi az a hálódngeden, az mi ott?

Lány: Bevéztem.

Férfi: Hogyhogy be?

Lány: Szóval elkezdtem vérezni.

Férfi: Hogyhogy elkezdte?

Lány: Nem tudom, arra ébredtem, hogy vérzek.

Férfi: És a baba?

Lány: Hát, azt hiszem...

Férfi: Mit hiszel, mi van vele?

Lány: Azt hiszem, elment.

Férfi: Mi az, hogy elment? Kicsorgott belőled?

Lány: Nem, először csak azt éreztem, hogy nincs.

Férfi: Hogy lehet azt érezni, hogy nincs?

Lány: Mindent érez az ember, ami a testében van és ez a baba ott volt, és mikor felébredtem, éreztem, hogy nincs, és akkor láttam, hogy ömlik a vér is. Vagy először, hogy alig, csak akkor indult be, amikor felkeltem.

Férfi: Akkor hívok orvost, vagy mit csináljak?

Lány: Nem kell, nem érzek semmi rosszat, olyan, mint amikor megjön.

Férfi: Az nem lehet, hát ez nem lehet olyan, hogy megjön.

Lány: De nem érzek mást.

Férfi: Nem érzel mást? Hány napot késett?

Lány: Kilencet.

Férfi: Kilencet? És biztos, hogy terhes voltál?

Lány: Megnéztem tesztel.

Férfi: És az azt mutatta, hogy igen?

Lány: Mondtam, hogy pozitív.

Férfi: Jó, de az mit jelent, nem tudom ezeknél az orvosi dolgoknál mindig az pozitív, ami nem jó, a negatív meg, hogy nincs rákod.

Lány: Itt is az pozitív, hogy van. Vagyis volt.

Férfi: Biztos?

Lány: Annyira, amennyire egy teszt biztos.

Férfi: Nem értem.

Lány: Mit nem értesz? Ez vele jár, ha nem védekezünk, akkor lehet.

Férfi: De én vigyáztam mindig.

Lány: Attól még becsúszhat.

Férfi: De úgy néz ki, hogy mégse csúszott be.

Lány: Most miért baszogatsz, nem elég, hogy elment, még baszogatsz is. Majd legközelebb sikerül.

Férfi: A legközelebb az nem most van. Én azért jöttem el, mert lesz.

Lány: Nem miattam, nem azért, mert szeretsz? Mert nem tudsz nélkülem élni?

Férfi: Az nem lett volna elég, mert én tudom, hogy azért már nem érdemes. A gyerek miatt kell. Új feleséget választani, nem érdemes. Mindegyikből régi lesz egy idő után. Épp az megy szarrá bennük, ami miatt választottad. Csak a gyerek miatt kellett eljönnöm, mert az nem lehet hogy apa nélkül, mert mi lesz vele, ha úgy. És most az nincs, vagy nem is volt.

Lány: Azt hiszed, hazudtam, hogy azt hazudtam, hogy van, csak azért, hogy ide gyere? Azt hiszed, én ilyen tudok lenni?

Férfi: Nem tudom. Eddig azt hittem, nem.

Férfi öltözni kezd

Lány: Mit csinálsz?

Férfi: Felöltözöm.

Lány: Miért, még nem kell felkelni.

Férfi: De én felkelek.

Lány: Ne csináld már, tudod, hogy menyire szeretlek, s csak azt akartam mindig, hogy legyen valaki, akit nagyon tudok szeretni, és én téged nagyon tudlak.

Férfi: Épp annyi idős vagy, hogy kellett valaki, akit nagyon tudsz, hogy elkezdhesd az életedet, és harminc fölött már nem egyszerű választani, mert alig van honnét. Ott vagyunk mi, akik belefáradtak a házasságukba, meg a munkájukba, és nem tudják, hogy a francban fognak leélni még harminc évet.

Lány: Én téged szeretlek, még soha nem tudtam így senkit.

Férfi: Mindenki magát szereti. A saját sorsát, a saját életakarát. Az enyém más, mint a tiéd.

Lány: Azt mondtad, te is akarod.

Férfi: Ha kell, akkor akarom, de ha nem kötelező, akkor nem.

Lány: De most hogy számolok el ezzel a három évvel? Mit mondok magamnak?

Férfi: Hogy szerettél, és én is szerettelek.

Lány: Az nem elég, azzal csak egy évet lehet elszámolni, hármat nem, hallod!

Férfi: Ami volt, az megtörtént. Az nem lesz érvénytelen, mert nem folytatódik.

Lány: Ne menj, hallod, ne menj el, én nem tudok nélküled!

Férfi: Előttem is tudtál, utánam is tudsz majd.

Férfi kilép

4. jelenet

A nyitóhelyszín, a feleséggel. Férfi belép, ölelésnyi távolságban állnak szemben egymással

Férfi: Szia.

Feleség: Szia. *(ironikusan)* Nem nyúlt túl hosszúra az új élet.

Férfi: Nem.

Feleség: Tudtam, hogy visszajössz.

Férfi: Honnét?

Feleség: Mert tudom, hogy szeretsz.

Férfi: Nem szeretlek.

Feleség: Akkor miért?

Férfi: Mert nem volt erőm újrakezdeni.

Feleség: Jó lesz, hidd el, jó lesz nekünk, én már tudom, hogy lehet jó.

Férfi: Nem lesz jó, csak most úgy lesz rossz, ahogy már megszoktam, hogy rossz.

DARVASI FERENC ◀

„Nem úgy működik a világ, mint ahogy a 19. századi regényekben”

Beszélgetés Háy Jánossal

Az Egymáshoz tartozók című kötetedben novellák, olvasmányélmények, úti beszámolók, filozofikusabb hangvételű szövegek egyaránt szerepelnek. Milyen megfontolás alapján kerültek egy könyvbe ezek a látszólag egymástól eléggé távoli, szétartó darabok?

A *gyerek* című regényben annyira erős volt a fájdalomfaktor, hogy úgy gondoltam, valami ennél vidámabbal kéne előállni, olyan könyvvel, amiben több az élethez való pozitív hozzáállás. Ennek a gondolkodásnak lett aztán az „eredménye” az *Egymáshoz tartozók*. Az írások nagy része már megvolt, csak nem szerepeltek kötetben. Korábban írtam egy egész novellaciklust a gyerekeim kapcsán. Játékos, kedves, némelykor kedveskedő novellákat. Mindig kísértett, hogy mi lenne, ha egy ilyen kötetet állítanék össze. De úgy éreztem, ez hamis képet nyújtana rólam és arról, ahogyan a világot érzékelem. Mintha az én családomban mindenki mindig aranyos, vicces és állati jó fej lenne. Ekkor találtam ki a kötet négyes szerkezetét, hogy afféle összegzésként – az életem s úgy általában – az élet minden fontos részét érintem. Így lett az első ciklus az a mikrokörnyezet és -társadalom, amiben a hétköznapiaink telnek: a család. A második a munka köré szerveződik, ami nekem értelemszerűen az irodalom.

Véletlenül keveredtem a színházak közelébe. (Egyébként éppen Békéscsabán írtam először társulatnak, két előadás dalszövegeit még a '90-es években. Először a *Só* című mesejátékhoz, majd a *Csipkerózsika*hoz.) A darabjaimmal sok olyan helyre elkerültem, ahová nélkülük sosem jutottam volna el. Egyik-másik útról született napló, beszámoló. Ezek kerültek az *Út* ciklusba. Az érdekelt, hogy miképpen mozgunk a minket közvetlen körülvevő világon kívül, mit érzékelünk belőle, mennyire vagyunk képesek megváltoztatni a szemléleti pozíciónkat. Az idő tematika került az utolsó fejezetbe, mert azt gondolom, az idő, az időhöz való viszonyunk az, ami az életünket, az életkedvünket, a belső életakaratainkat alapvetően meghatározza. Ahogy kavarodunk befelé az életbe, majd kifelé onnan, ez a viszonyulás változik. Fiatalon az idő perspektivikus, teret kínál, még bármi megtörténhet. Huszonévesen az idő általi behatároltságot agyilag ugyan felfogjuk, de a szívünkben nem éljük meg. Egy huszonévesen, még akkor is, ha életuntsággal nagyképpüsködik, valójában szétvet az életakarát. Aztán, ahogy morzsolódnak az évek, miként a grillcsirke is megfordul a nyárson, pördülünk az időtengelyen. Az idő nyíló tere szépen komótosan megváltozik, s egyre inkább láthatóvá és átélhetővé válik az idő fedele. Először csak azt érezzük, hogy van zárja ennek a fölöttünk csukódó boltozatnak, majd azt is, hogy éppen a zár felé tartunk, és nincs menekvés, mint egy szar bogár, szétlapulunk. Bármennyire is

jó kedélyűek és optimisták vagyunk, mégiscsak ott van a fejünkben – amióta tudjuk, hogy az életünk véges –, hogy az időhöz örökös viszonyulnunk kell.

Ennek, de más köteteidnek is eléggé vicces és egyben populáris fülszövege van. Ezeket te írod?

A fülszöveg a könyv ajánlója. A saját könyveim fülszövegeit általában én szoktam írni, egyébként minden olyan könyveknek is, amit én szerkeszték. A saját köteteimhez igyekszem nekem tetsző szöveget írni. Olyat, ami a játékosságon túl tartalmilag is szinkronban van a könyvekkel. Nem könnyű műfaj. Ezt az 5-10 sornyi szöveget néha bonyolultabb összedobni, mint egy novellát. Gondolkodsz rajta vagy két hetet, hogy tartalmilag rendben legyen, ne hazudjon, stilisztikailag érdekes legyen, de ne hivalkodjon, vagy, szóval hogy mindenben passzoljon a kötethez. A fülszövegnek általában olvasmányosnak kell lennie, de úgy, hogy a leendő olvasó a lehető legtöbbet tudjon meg a műről, hogy felhívja a könyvre a figyelmet, felesleges túlzások nélkül, szóval, hogy ne csapja be az esetleges vásárlót. Amikor tanultam a szerkesztést, a főnököm Sík Csaba volt, egy legendás, nagyon kemény szerkesztő. Együttműködésünk végén kórházban is kötöttem ki. Annyira meg akarta tanítani a szakmát, hogy a végén belebesedett a gyomrom. Ha bevitettem egy fülszöveget hozzá, általában annyit mondott: ebben nincs benne a könyv lényege, aztán összegyűrte és a földre dobta a papírt. Ezt elég sokszor eljátszotta velem, úgyhogy nem tobzódott bennem az önbizalom, de végül megtanultam szerkeszteni is meg fület írni is.

A fülszövegek mellett a borítókat is te készíted a könyveidhez...

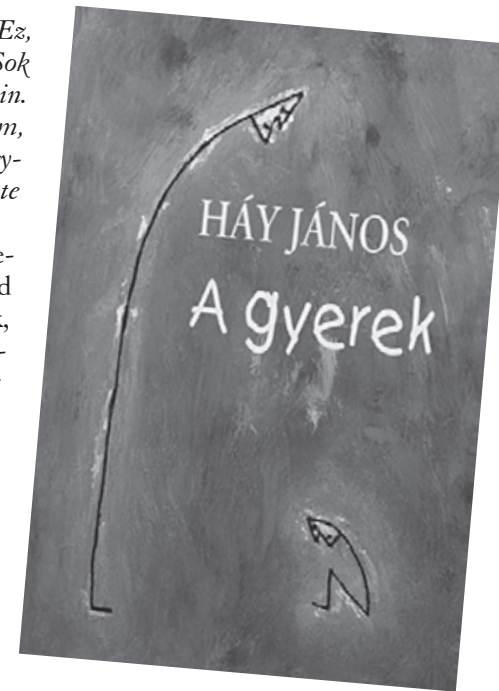
Nem volt ebben tudatosság, bár utólag akár úgy is tűnhet. Amúgy általában nincs bennem semmi távlati tudatosság, soha nem voltam módszeres, az életét megtervező alkat, bár retrospektíve a megtervezett és a nem megtervezett életek is kirajzolnak egy logikát. Szóval véletlenül alakult így, hogy ezek a kötetek ekképp néznek ki. Az egyik könyvem fülszövegében az állt: „főszereplő a szeretet”. A címlapján egy konstruktivista szobor volt, ami teljesen egyértelműen egy gouillotinra hasonlított. Ezután döntöttem el, ha lehetőségem lesz, én festem meg a borítóim. Ugyan nem tudok festeni, és nem vagyok képzőművész, de ez nem csak hátrány. Nem kötnek elvárások, művészeti divatok, azt festek, amit képes vagyok, meg, amihez kedvem van. Amúgy a képzőművészet olyan állapotban van, hogy egy kicsit még én is labdába tudok rúgni. Először a *Dzsigerdilennél* tettem ezt meg. Egyáltalán nem volt kockázatmentes vállalkozás. A borító meg is buktatta a könyvet. *A törökök bevonulását* festettem meg, Feszty Árpád ópusztaszeri körképe nyomán. Csak a törökök nem Verecke híres útján érkeztek, hanem az égből. Tanultam fizikát, ennek alapján képzeltem úgy, hogy ha ők lefelé jönnek, a levegő fölfelé megy; a törökök lovainak a lábait ezért fölfújja a szél. Ezt a mesét, ám tudományosan is igazolható pillanatot próbáltam ábrázolni. Nem mindenkinél esett le a tantusz, hogy mit lát, ráadásul

a figurák sem voltak túl realiztikusak. Egy kisgyerek például megkérdezte az anyukáját a könyvet nézve, hogy milyen állat van a borítón... A borító miatt senki nem vette komolyan a regényt. Fura mesekönyvnek, nem kortárs magyar prózának hitték. A kimondhatatlan cím csak a ráadás. Emlékszem, megkérdeztem Tandori Dezsőt, szerinte jó-e ez a cím. Hú, baromi jó, mondta, benne van a zsiger meg a Bob Dylan is. Szerintem is jó cím, bár sokszor tapasztalom, hogy egy-egy riportban kerüli a riportert, nehogy belebicsaklódjon a nyelve.

Másik, közelmúltban megjelent prózaköteted A gyerek. Ez számomra úgy tűnik, egy tipikusnak nevezhető sorsot mesél el. Sok a címszereplőhöz hasonló férfi rohangál ma Magyarország utcáin. A tipikus szót itt természetesen nem negatív értelemben mondom, mert egy író teljesen szándékosan is formálhat meg ekképp egy-egy alakot. Tudatosan írtad ilyenre ezt a figurát? Egyáltalán te tipikusnak tartod őt?

Az összes élet tipikus. Ha felvázoljuk egy novella vagy regény magvát, akkor azt bizonyos távolságból nézve standard történetnek látjuk. Akár egy női vagy egy férfi sorsot nézünk, öt-hat variációból választhatunk. Az az érdekes, hogy a standardtól hogyan lehet elmozdulni. Vegyük például azt, hogy az ember elválik. Rengetegen elválnak. Távolról nézve azt mondhatjuk, na, ez a házasság is felbomlott, nem nagy dolog – csak akkor az, ha te vagy az érintett. Amikor egy sorsot fel akarsz vázolni, az a kérdés, hogy képes vagy-e a tipikus mögé azokat az egyedi jegyeket odarakni, amiktől átélhetővé válik az általad ábrázolt sors. És nem teheted teljesen egyedivé, mert akkor privát érvényessége lesz csupán, és csak a saját magad számára nyílik meg. Hogy miként kell ezt csinálni? Minek köszönhető, ha egy hős nem lesz vázlatos, karikatúraszerű? Hogyan kerülhető el a típusválas? A termelési regényekben például olyan standardok vannak, amiben nincsen semmi személyesség. Hogy mennyi tipikus és mennyi egyedi kell egy szövegbe, azt a jóisten se tudja. Igazából semmit nem tudunk arról, ami a műalkotásban igazán lényeges. Beszélni róla lehet, de lemérni képtelenség, mi a sok és mi a kevés valamiből.

Miért ezt a sorsot választottam? Nem tudom... Esztétika szakot végeztem. Úgyhogy bátran ki merem jelenteni: egyetlen esztétikai elv sem alkalmazható a gyakorlatban. Csak egy dolog irányadó, hogy mi zajlik bennem, milyen az énem és a világ aktuális viszonya. Ha képes vagyok erre koncentrálni, akkor az kirajzolja, miről és hogyan fogok írni. Nincsenek előre legyártott elveim, technikáim és módszereim. Negyvenöt évesen fogtam hozzá *A gyerek*hez. Eljutottam abba a korba, amikor már rálátok a saját kortársaimra. Kompakt életutak vannak mellettem. Ezt a könyvet nem írhattam volna meg harmincöt évesen, mert akkor más pozícióból néztem a világot. Hogy miért ennyire pesszimista a könyv? Nem tudom. Azt sem, hogy ez pesszimizmus-e. Ez történt bennem akkor. Amikor az élet feléhez érkezünk, nyilvánvalóan van bennünk ijedelem, hogy mi a franc fog történni ezután. Hiszen fiatalon energikusabb mindenki, akkor történnek meg az emberrel a legegységesebb életállítások: család, gyerekek, munka. Darwini szempontból már végeztünk. Miről fog szólni az élet ezután? A világnak azon a részén élünk, ahol az életkor meghosszabbodott. Nem kell attól tartanunk, hogy ötven évesen az összes fogunk kihull (bár nekem épp tegnap az egyik félbetört), és különben is, műfoggal pótoljuk. Nem romlunk le teljesen. Ott van előttünk az a rengeteg idő, amiről fogalmunk sincs, miért és hogyan kell eltölteni. Hogyan tudunk majd úgy élni, hogy örüljünk az életnek, és hogy ne kárára legyünk a másik embernek, ne az élettel szembeni destrukció, rosszkedv és rosszindulat uralja le a személyiségünket és a környezetünket. Nagyjából az életút felénél bennem azért megrezgett a lé, most hogyan tovább. És ez a rezgés máig nem múlt el egyébként, valószínűleg nem annyira könnyű ezen túltenni magunkat. Valószínűleg ez az életérzékelés nyomta rá a bélyegét a regényre.

Egy ember életében szerinted mennyire következik egyik dolog a másiktól? Azért kérdezem ezt, mert A gyereken gyakorlatilag egy komplett életutat végigmész. Ráadásul úgy tűnik, a címszereplőnek az egyikből eléggé logikusan következik a másik tette, és így tovább. Ez felveti azt a kérdést, mit is gondolsz a személyiségről, személyiségfejlődésről...

Az európai ember általában úgy gondolkodik, hogy az *a*-ból *b*-be vezető utat az ok-okozat logikájával le tudjuk írni. Ha elszívsz máttól kezdve két doboz Kossuthot, akkor borítékolom neked, hogy öt év múlva tüdőrákban meghalsz. De ha nem halsz meg, akkor mi van? Rendszerben gondolkodunk. A világot úgy képzeljük el, hogy az valahonnan valahová tart. Ez a keresztény kultúrából eleve adódik, sőt már az ószövetségből. Ki a Messiást várja, ki a megváltót; de van egy ilyen teleológiai rendszer. Elindulunk valahonnan, és elérkezünk a megváltásig. Ugyanerre épít a felvilágosodás, csak az anyagot emeli a centrumba: ha javulnak az életkörülményeink, egyre jobb életünk lesz. (Ez sem megvetendő, csak egy másik sík.) Én meg azt gondolom, hogy valójában a világ nem így működik. Nem biztos, hogy *a* dologból *b* dolog lesz. *A*-ból következhet *b*, *c*, *d*, *e* és *f* is. Egyáltalán nem lehet borítékolni azt, hogy ha te önromboló életet élsz, akkor tuti, elpusztulsz, mondjuk ötvenöt éves korodban. Nem biztos, hogy ha te áldozatkész apa vagy, akkor rendezett élete lesz a gyerekeidnek. Nem úgy működik a világ, mint ahogy a 19. századi regényekben, például az *Anna Kareninában*. Ott már, amikor Anna megjelenik azon az estélyen, ahol Vronszkijjal találkozik, sejthető, hogy ennek vonat lesz a vége. Csak retrospektíve tűnnek logikusnak a dolgok. Az, hogy én gyerekkoromban írtam, csak azért érdekes, mert most író vagyok. Ha nem lennék az, senkit nem érdekelne, hogy én írtam korábban. Hol így történik valami, hol úgy, nincsenek mindenre vonatkozó objektív törvényszerűségek, ezért a regényekben is hagyni kell bizonytalansági relációt. És ilyen módon az én szövegbeni gondolkodásom a kvantumfizikához elég közel áll, de abba inkább ne menjünk bele, mert rögtön kiderül, hogy gőzöm sincs, mi a kvantumfizika...

Nem csak A gyerek világa pesszimista, de a drámáké is az... Közhely, hogy sokkal nehezebb a boldogságról írni. Szerinted egyáltalán lehet a boldogságról, pozitív élettörténetekről írni úgy, hogy az ne legyen giccses, negédes?

Én akkor írok az emberről, amikor meg tudom fogni a sorsát. Amikor valakinek nagyon jól megy, megközelíthetetlené válik. Ha viszont picit megbomlik az élete, mindjárt őszintébb és szerényebb lesz. Valójában akkor tudunk a másikhoz érvényesen szólni, ha látjuk benne is az esendőséget. Amikor írok, olyan helyzetekben próbálok sorsokat megragadni, amikor a személyiség belső történetét láttatni lehet – és ez sokszor az a pillanat, amikor az ember nem a diadalútját járja. De ettől még nem biztos, hogy pesszimista egy mű. Számomra az a pesszimizmus, amikor valaki azt akarja elhitetni, hogy minden rendben van a világban. Ha lebeszéled arról az embert, hogy gondolkodjon önmagán, vagy önmaga és a világ viszonyán, akkor vagy pesszimista, mert az alapvető, önmagára irányuló reflexióját akarod kioltani. Ebből a szempontból az én könyveim mélységesen optimisták, még ha a bennük szereplő alakok adott esetben nehéz sorshelyzetekben is vannak. Azért optimisták, mert gondolkodásra szólítanak föl. Arra, hogy figyelj magadra. Számomra a legfontosabb, hogy az ember szembenézzen vagy inkább találkozzon önmagával. Amennyire lehet lássa át, hogy mi történik vele, és lássa, mit javíthatna az életén. Nem hiszem, hogy kibújhatunk a bőrünkől. Én csak olyan tudok lenni, amilyen vagyok. Abban azonban mélységesen hiszek abban, hogy egy -től -ig közt ingázik mindenki; a saját adottságai felső és alsó szintjén is működhet. Ha gondolkodunk, ha figyelünk magunkra és másokra, elevenen és cselekvően vagyunk benne a világban, akkor közelíthetünk a bennünk rejlő személyiség lehetőségeinek felső határához.

A boldogságról pedig... Szeretem az utolsó ítélet középkori ábrázolásait. A korabeli festők – akiknek a szakralitás az anyanyelvet jelentette – sem tudtak mit kezdeni a mennyországgal, pedig ők gigantikus művészek voltak, például Giotto. A poklot nézni ezeken a képeken maga a gyönyörűség, de a mennyországot ábrázoló festményeken csak bárgyú angyalok vigyorognak; mintha rögtön lebutulna, aki átlépi a mennyország kapuját. Lehet, hogy rejlik ebben némi igazság, és a boldogságot egyszerűen képtelenség ábrázolni. De nincs is olyan, hogy boldog sors. Csak boldog és boldogtalan sors, hol ez, hol az. Akkor vagyunk igazán emberek, ha rezonálni tudunk mindkét érzésre. Ha jól pulzál egy irodalmi mű, akkor a fájdalmak és örömök egyként benne vannak – és nem feltétlenül a főhős történetén keresztül. Ha meghallgatjuk Mozart vagy Verdi *Requiem*-jét, hiába van benne a halálról szó, a zene olyan intenzív, hogy a témától elvonatkoztatva vagyunk képesek megélni az örömet. Dosztojevszkijt olvasni lenyűgöző, pusztán az, hogy olvashatjuk. Ilyen szempontból teljesen lényegtelen, hogy a történetei mennyire kegyetlenek.

Most akkor jöjjön egy egyszerű, pozitívista jellegű kérdés: van olyan, hogy a hőseid a valóságban létező emberekről mintázod?

Hozott anyagból dolgozunk. A legingoványosabb talaj, hogy a valóság és a fikció hogyan függ össze. Szerintem még az önéletrajzok is fiktív munkák. Vagy vedd azt, hogyan beszélünk a gyerekeinknek a múltunkról. A legtipikusabb példa, amikor a szülők elmondják, hogy milyen jó tanulók voltak – aztán a gyerek az istennek sem találja meg az édesapja és az édesanyja bizonyítványát... Ezt csak arra mondom példaként, hogy minden, ami bekerül a műbe, adott esetben a szülői elbeszélésbe, narratíva, a világ valós és fiktív elemeiből építkező értelmezés. De mindezek ellenére valójában a szövegben, a szöveg keretein belül minden életszerűvé és valóssá válik. Furcsa ez, hiszen az irodalmi alkotás teremtett világ, nem tükröződése a valóságnak (a mimézis-elméletben nem hiszek), a szerző tapasztalatai alapján van megkomponálva, amelybe az olvasó a saját tapasztalataival lép be elfogadva a teremtett tér játékszabályait. És minden fikció és teremtettség ellenére a befogadás „játéka” során két valóság találkozik, a műé és az olvasó belső aktuális énjéé.

Vannak valós alapok. De hogy pontosan hol vannak és melyek azok? *A bogysgyümölcskertész fia* című novellafüzér nagyvonalakban a kamaszkoromhoz kötődik. Van egy régi barátom, aki egyáltalán nem szerepel ebben a könyvben, de még áttételesen sem. Szerinte, ami ebben a kötetemben van, vele történt meg, én csak lejegyeztem. Ezzel persze, azt is állítja, hogy ő az igazi művész, mert ő megélt ezeket, én meg csak egy hülye firkász vagyok, aki leírta.

Köztudott, hogy te eddig minden esetben valamely novelládat dramatizáltad. Mikor leülsz, látod előre, hogy most egy novellát vagy egy verset fogsz írni? Van olyan, hogy alkotás közben alakul csak ki, mit is fogsz létrehozni?

Minden attól függ, hogy milyen szerződés van a fiókodban. De komolyabbra fordítva a szót: valamiből lehet drámát írni, valamiből nem; és ugyanez érvényes a másik két műnemre is. Én nagyon szeretek novellát írni, ezt tartom a prózaműfajok királynőjének. Annyira érzékeny, mint a vers: egyetlen

felesleges sort sem hagyhatsz benne, mert akkor omlik az egész; szikár műfaj, és rendkívül hatásos. De igazából minden a pszichikai felkészültségen múlik. Egy ekkora regénybe belemenni, mint *A gyerek*, nem biztos, hogy mindig sikerül. Az nem megy, hogy ezt befejeztem, és akkor holnap kezdek egy újat. Ahhoz, hogy egy regény megszülessen, nagy mennyiségű lelki és szellemi tartalomra van szükség. Talán rossz szó a tartalom, és a *felkészültséget, erőt, energiát* kellene helyette használni. Egy regényben jó esetben irgalmatlan energiák futnak végig a szövegen. Hatalmas eltökéltség, hogy én fel fogom fejtetni a világot, amit ez a regény akar megragadni. A szerző mindent meg akar mutatni, és megdöglök a kíváncsiságtól, hogy mi történik a következő mondatban, mi fogja szervezni azt. Ez fizikai és nem csupán lelki állóképességet igényel. Én nem sportolok egyáltalán, de gondolom, a maratonhoz hasonlóképpen gyűjtik össze az energiákat. És csak akkor tudsz nekifogni, ha tudod, van benned annyi szufta, hogy végig bírod futni – különben kidőlsz a felénél.

Nyilván vannak olyan művek is, amelyek jó energiával indulnak, de a hatvanadik oldalnál kifáradnak. Mondok is egy szerzőt, akit szeretek is egyébként. Hajnóczy Péter *A halál kilovagol Perzsiából*t alkoholista státuszából írta. A pici regény első húsz oldala iszonyú pontos és koncentrált, de később az eresztékek engednek, megy szét a könyv. Valószínűleg a fizikai és lelki lehasználtság miatt – hiszen szétrobbantotta az agyát az alkohollal. Hogyan is lehetett volna képes a hosszú távú koncentrátságra? Itt-ott van még egy-egy jobb rész, de már nincs az a pontosság, mint az első húsz oldalon. Amikor regényeket olvasunk, valójában nem a téma, a stílus vagy a könyvben lévő okosság a fontos, hanem az az irgalmatlan energia, amivel az író élénk akart mindent pakolni. Ha ez az erő nincs meg, onnantól csak olyanokat tudunk mondani, hogy ez a regény, teszem azt, intellektuális, ennek a regénynek jó a története, ez a regény szellemes, jó a stílusa; felsorolhatunk csomó részeredményt, csak az egész nem működik. Az irodalomelméletesek azt mondják, beleélt olvasás nincsen. Csak beleélt olvasás van – ők a kivételek. Ki akar úgy olvasni, hogy bele sem éli magát a szövegbe? Úgy minek? Ez olyan, mintha a saját szerelmünket folyamatosan kívülről, külső nézőpontból néznénk.

Ha már itt tartunk: A gyereket mennyi idő alatt írtad meg?

Amikor már eljutok az íráshoz, viszonylag gyorsan dolgozom. Ez technika kérdése. 2005 januárjában fogtam hozzá, és gyorsan, május tájára gépbe ütöttem az első változatot. Én szeretek egy svunggal írni. Nem lépek vissza közben javíthatni, mert előre kell mennem, úgy őrzöm meg a lendületét az anyagnak. Második körben újra átmentem rajta, ez lett készen szeptemberre. Ekkor éreztem, hogy megmarkoltam a szívét. Ilyenkor már tudom, hogy ebből lesz valami, hogy már nem lehet elvenni tőlem, csak idő és belefecölt munka kérdése, hogy mikorra készül el. Hosszú ideig ing a dolog, hogy sikerül-e. Ez utóbbi változatban is a külső szemlélő csak egy szövegkupacot látta. Természetesen sok minden benne van, ami aztán a kész regényben is, de nem látszik rajta, hogy elkészült. Csak én tudom. 2006-ban nagyon alaposan átmentem rajta újra. Ez olyan, mint egy játék, hogy elsőre van olyan fejezet, ami jobban sikerül a többinél, a másik rosszabbul. Ahol még nincs elég mélység a szövegben, azt meg kell dolgozni rendesen. Utána a korábban rosszabb részek kiemelkedhetnek. Akkor a többit kell utánahúzni. 2006 elején mutattam meg néhány barátomnak. 2006 őszén és 2007 januárjában fejeztem be. Az utolsó két oldal született meg a legnehezebben. Az effektív munka két évig tartott. De nem ez az igazi idő, hanem az írásra való felkészülés.

A Gézagyerek, A Herner Ferike faterja, A Senák és A Pityu bácsi fia után időlegesen abbahagytad a drámaírást. Te magad is bevallottad, hogy túlságosan bejárátódott az a nyelv, amit ezekben a szövegekben használtál.

Furcsa állapot ez. Apai ágon nekem mesteremberek a felmenőim, nagyapám például asztalos. Mintha megtanulnék asztalt készíteni, és éppen, amikor már nagyon jól megy, azt mondanám, hogy mostantól többet nem szeretnék csinálni, inkább áttérnék a padokra. Van valami abszurd benne, hogy ez így működik, de mégis: nem szabad hagyni, hogy a nyelv csak külsőség, dizájn legyen. Hiába szövegek meg perfektül, ha a nincs a nyelv mögött valódi létező. A művészeti ipar a világon mindenütt főleg műalkotás-imitációkat hoz létre, olyan korpuszokat, amiben az eszköztár perfekt, de valójában nem a világot fogja meg, hanem csupán a felszínnel játszadozik. A befogadó sokszor örül, hogy ilyen művészeti tápanyagot kap, hiszen ezek soha nem szembesítenek valójában a sorsoddal. Veszélytelenek. Én nem szerettem volna efféle produktumokat létrehozni.

Mostanában viszont újra színpadi műveket írsz. Minek kellett megváltoznia ahhoz, hogy eljuss a Házasságon innen és túl átdolgozásához? Mire találtál rá azon túl, hogy míg a régebbi darabjaid a falu világát írják le, az újak a nagyvárosét? Ennél biztosan többről van szó, hiszen ez egy eléggé külsődleges szempont...

Lehet, hogy külsődleges, de valahol ez is a lényeg: más közegben élő személyek másként beszélnek a világról. Valójában persze teljesen lényegtelen, hol játszódik a történet. Az a fontos, hogy a sorsunkról a mi belső aktuális történetünk számára valamit megfogalmazzon. *A Gézagyerek* című kötet négy drámájának helyszíne a falu. De a falu nem ilyen, nem így beszélnek az emberek, nem feltétlenül ilyesmiken agyalnak. Olyan nyelven szólnak meg, és próbálnak beszélni arról, hogy miért is létezünk, kik vagyunk, mik a célja, annak, hogy vagyunk, hogyan válunk önmagunkkal azonosná, amely nyelv számomra elevenné tette az engem foglalkoztató problémákat. Persze, nem úgy, ahogy ez Heideggernél vagy a Nietzsche-nél van, hanem természetesen, a bölcséletet nagyon erősen kötve a rögalóságához. Aztán más típusú problémák kezdtek el érdekelni. Ezek a darabok általában párkapcsolati problémákkal foglalkoznak, a polgári életformával. Mondjuk azt akkor, hogy ezek polgári-, azok meg parasztdrámák. De ebből a sorozatból is most írtam meg az utolsót, és a közeljövőben megint nem fogok drámákat írni

Nemrég mutatták be a Nehéz című színjátékodat, aminek egy novella-előzménye is van, de A gyerekből is sok motívum átvándorolt ide. Előbb egy hatalmas monológ hangzik el, a vidékről a fővárosba került, majd hazakeveredő és teljesen leépülő, alkoholfüggő férfi szájából; majd az életének fontosabb szereplőit, feleségét, főnökét, barátját is láthatjuk, és gyakorlatilag egy másik, külső perspektívából tekinthetünk az életére. Mit szólnál hozzá, ha egy színház csak az első részét játszaná a darabnak, tehát csak a monológ hangzana el? Érvényesnek tartanál egy ilyen verziót? A monológ önmagában is eléggé kompakt... És ál-naiv módon azt is megkérdezném még: miért van egyáltalán szükség a második részre, amelyik tulajdonképpen ugyanazt a történetet meséli el?

Nem fogadnám el csak monológként. Nem volt könnyű megírni ezt a drámát. Az alkoholisták szövege körülbelül másfél percig érdekes, onnantól teljesen érdektelen, hiszen egy olyan monológ, amely híján van az önreflexiónak. Azt kellett megoldanom, hogy ne csak egy monomániás szövegömleny legyen, hanem olyan, amiben a beszélő képes magára és a világra is rálátni. Ennek az egyszerre monomániás és reflexív monológnak a továbbvitele az, hogy a második felvonásban a monológok előzményét látjuk meg – tehát az első felvonás a második következménye. Számomra nagyon fontos a nézőpontváltás. Úgy alkotunk az életben is véleményt egy emberről, hogy összevetjük, mi mit gondolunk és más hogyan vélekedik róla. Ez a férfi teljes öntudattal számol be a saját kálváriájáról. A második felvonásból kiderül, hogy mellette a többiek milyen keresztet hordanak. Hiszen mindenki cipel valamilyen nehezéket. Ahhoz, hogy érezzük önmagunk felelősségét az életünkkel szemben, látnunk kell, hogy más nézőpontjából mi hogy nézünk ki. Ezért én fontosnak tartottam, hogy a főszereplőt megmutassam azok között, akikről előbb csak beszél monológjában.

A Völgyhíd drámaverzióját eleve bábokra írtad, vagy csak a színház felkérésére? Fogsz még a jövőben bábszínháznak írni? Milyennek találod ezt a világot?

Mivel a Kolibri Színháznak készült a darab, s a szerkezete olyan, hogy van egy aktuális jelene, s abból nyílnak ki az álom és emlékjelenetek, kézenfekvő volt, hogy bábokban is gondolkodjak. Ez nekem érdekes, ám nem valószínű, hogy ilyen vegyes stilisztikájú darabot fogok még írni, de a bábok érdekelnek, főleg a klasszikus mesejátékok.

A Vasárnapi ebédnek a felolvasás után lesz színházi bemutatója? Miért foglalkozol újra és újra a házasság, a válás, a család témakörével? Akadt kritikus, aki azt írta a felolvasás bemutató kapcsán, hogy ezekről a témákról már nagyon sokan beszéltek jól, érvényesen, nehéz újat mondani. Mi az az újdonság, amit te el tudsz mondani erről?

Mindenről sokan írtak és írnak. Az irodalom nem ismeretterjesztés, hogy egy-egy témáról mit tudunk még elmondani, ami eddig még sem a Spektrum TV-n, sem a Discovery Channelen nem volt. A műalkotás létélményhez akar juttatni, ha egyáltalán akar valamit, és teljesen másodlagos, hogy a témáról ki és mennyit írt már

Nagyon sajátos kötet az Egy szerelmes vers története, ahogy egyik kritikusod írta: „szerelmi líra romantika nélkül”. Mi foglalkoztatott elsősorban, amikor ezeket a verseket írtad? Szándékosan kifacsart sze-

Befejezetlen múlt

Gondolatok két Nyirő József-regény (Madéfalvi veszedelem, Néma küzdelem) időszerűségéről

Siculicidium

Ha lenne nemzeti filmgyártásunk, a hajdani madéfalvi tragédia bizonyára felkeltette volna valamely rátermett filmrendező érdeklődését, s ma már a világ legtávolabbi (és mozikedvelő) szegletében is tudnának arról, hogy Erdély keleti végein él egy különleges népcsoport, mely ősi, vérrel kivívott szabadságjogait mindig előbbre valónak tartotta bármiféle birodalmi érdeknél, s ha kellett – márpedig kellett – a saját „életénél és vérénel” is (anélkül, hogy ezzel bárki vesztét okozni óhajtott volna), és – akárcsak az erre ugyancsak méltán rászolgált skót, észak-, vagy dél-amerikai szabadságharcosok – kivívta volna a világ mozaikjainak csodálatát. De hát nincsen, s ezért a székelységnek két és fél évszázad múltán is ugyanolyan elszigeteltségben és – néha saját nemzettársai részéről is jövő – értetlenségtől övezve kell küzdenie azért, hogy valameddig még megmaradhasson olyan közösségként, amilyenné a körülmények, de főként saját belső törvényei formálták, és ott, ahová az Isten kegyelme, s a magyar királyok akaratára egykor rendelte. Pedig – és ezt a mű utolsó lapjain is túljutott kedves Olvasó előtt nem kell bizonygatni – a forгатókönyvet megalapozó műért sem kellene a szomszédban kilincselni...

A kis népek sorsa mindig is ki volt szolgáltatva a nagy népek szeszélyeinek kénye-kedvére, s felfelé ívelt, ha ez utóbbiak érdeke úgy kívánta, és holtvágányra került, ha éppen nem. Bár a székelység sohasem tagadta meg a magyarsághoz való tartozását, oda húzta és húzza a szíve, a lelke, és oda köti az általa beszélt nyelv is, valamiképpen mindig önálló entitásként jelent meg a magyarság kebelén, aminek nem lehet más magyarázata, mint hogy ez a közösség ősidők óta – a magyarság többi részétől is elkülönülő – sajátos világi és erkölcsi törvények szerint élte az életét. Hogy ezek a törvények jók voltak-e avagy sem, arról hadd ne ítélkezzünk, de hogy hasznosak és célravezetőek voltak, az vitathatatlan, hiszen ezeknek köszönhetően beszélhetünk ma is Székelyföldről, mint létező tájegységről, és székelységről, mint egy, a ma is az ősei földjén élő

majd egymilliós közösségről. Sajátosan szervezett társadalmuknak, az apáról-fiúra öröklődő virtusnak és harci erényeknek köszönhetően komoly ütőerőt képviseltek letűnt korok bármely hadászati vállalkozásában (legutóbb például az első világháború végén, amikor az ún. Székely Hadosztály a magyar hadsereg legvégsőig kitartó és harcképes alakulata maradt, amely a budapesti kormány támogatását nélkülözve is sokat tett azért, hogy a trianoni térkép ne alakuljon még szegényesebben...), így nem csoda, hogy a mindenkori uralkodó (lett legyen az erdélyi fejedelem, magyar király, vagy osztrák császár) különösen fontosnak tartotta, hogy katonai vállalkozásaiban a seregében tudja őket. Csak hát egyvalamit nemigen akartak megérteni soha, azt, amit a népi bölcsesség úgy fogalmaz meg, hogy: „A tűz füstjét a melegéért el kell viselni.” Mert hát ez a különállás, a különleges szabadságjogok, a saját belső törvények – ezek valamiért mindig szálkát jelentettek az éppen aktuális uralkodó szemében. (Erről – ha a történelem ama bizonyos sokat emlegetett ítélőszéke elé lehetne idézni őket – a Báthoryak sokat mesélhetnének...) E jogokat valami oknál fogva (az okokat történészek és szociológusok hada elemzi és elemzte, de már terjedelmünkél fogva sem képezhetik jelen írás tárgyát) mindig igyekeztek csorbítani, megnyirbálni, szétzilálni, nem tudván (vagy tudván, és akkor még rosszabb), hogy ezzel közvetlenül a közösség létalapját veszélyeztetik, közvetve pedig saját trónjuk bázisát forgácsolják. Pedig a székelység, ha a haza és a magyarság érdeke úgy kívánta, nem sajnálta a véráldozatot, mindig ott volt az első vonalban, önként. Ha azonban minden effajta motiváció híján kényszeríteni akarták, hogy idegen érdekek zsoldjába szegődjön – keményen ellenállt. És végső elkeseredésében, ha szabadságát – mondhatni: világ csúfjára – idegenektől várhatta, akkor mellettük sorakozott fel (pl. Vitéz Mihály havaseli vajda oldalán a sellemberki csatában), saját szűk látókörű urai (pl. Báthory Zsigmond vagy Báthory András) ellenében.

relmi líra ez? Vagy itt sem érdekelt különösképp a forma, a műfaj, hanem csak és kizárólag a saját, belső utad pontos megjelenítésére törekedtél?

Volt egy időszak az életemben, amikor ilyen versek tudtak születni. Ha most bármit mondanék róluk, hogy például szerettem volna, ha neutrális, ugyanakkor mélységesen érzelmes szövegek születnek, akkor ez mind utólagos magyarázkodás lenne, hiszen nem volt semmi ideológiai előfeltevés bennem, csak olyan verseket akartam írni, amik nekem is tetszenek.

Költészetedben elég nagy utat jártál be: az avantgárdtól jutottál el a dalformáig. Inspiráló még számodra az avantgárd? Az újabb verseid alapján azt gondolnám, eltávolodtál kissé tőle. Kiket olvasol mostanában?

Kevés verset olvasok, részben talán azért, mert néhány éven keresztül én szerkesztettem a *Szép verseket*, és akkor olyan nagy dózisban kaptam meg a kortárs magyar költészetet, hogy az elég is volt egy időre. Kevés verset, nem túl sok szépirodalmat. Szerkesztőként kötelességem volt rálátni a körülemmel zajló irodalmi folyamatokra. Ugyanígy a kezdő íróknak is megvan ez a kötelezettsége. Tanítás során tapasztaltam, hogy vannak, akik írók akarnak lenni, de

nem olvassák el mások, a körülöttük lévő irodalom szövegeit. Így nem lehet. Nem muszáj szeretni az aktuálisan jelenlévő szerzőket, de egyszer muszáj átmenni a kortárs magyar irodalmon. Az íróvá asszimilálódás ugyanolyan, mint a kamaszból felnőtté válás: először azt látjuk, mik nem vagyunk mi. Nem azt, hogy mik vagyunk, hanem, hogy milyenek nem akarunk lenni. A tehetség önmagában nem elég, tanulni kell. Nem akarom persze a tanultság irányából értelmezni a műalkotást, de igenis el kell sajátítani dolgokat, és nem csak a technikát, hanem valahol meg kell tanulnunk önmagunkat is. Kik vagyunk mi, és hogyan működünk. Mostanában ritkán, össze-vissza olvasok szépirodalmat. Néha fél oldal is elég egy napra, hogy kicsit törjem az agyamat. Ez persze nem feltétlenül erény. Könnyen lehet, hogy csak lelassultam.

Milyen terveid vannak a közeljövőre nézve? Min dolgozol, mit írsz, mi fog megjelenni tőled mostanában?

2011-ben a Palatinusnál a rajzaim meg fognak jelenni könyvben. De úgy általában nem vagyok nagy tervezgető. Most adtam le a *Háromszögek* című darabot, ezt a bizonyos utolsót a „molnárferenci” sorozatból. A Magyar Színház fogja bemutatni jövőre. Igazából szeretném, ha egy évet kihagyhatnék. Hogy ne kelljen állandóan írni, pontosabban fogalmazva ne kelljen megélhetési okokból minden felkérésre igent mondani. Természetesen nagyon szeretek írni. Azért írok, mert szeretek írni. Csak jó lenne egy kis idő, hogy átgondolhassak pár dolgot. Majd regényt szeretnék, ha majd belül rendbe raktam magam, de fogalmam sincs, hogy ez mikor lesz, és azt sem látom, hogy pontosan miről szólna. Havonta van egy novellám a Népszabadságban. A kisgyerekkoromhoz kötődő szövegek. Szeretnék belőlük majd egy könyvet összerakni. Ez tulajdonképpen *A bogyósgyümölcskertész* előzménye volna.

Több esszét is olvashattunk már tőled (Asszimiláns, Indian time & my father), és egy interjúban elmondtad, tervezel írni a magyar mezőgazdaság tönkretételéről és a műalkotásról is. Hogy állsz ezekkel? S az esszékből majd kötetet tervezel?

Biztos jó volna egy csomó ilyesmit megírni, de fogalmam sincs, mi fog elkészülni és mi nem. Nem tudok olyan döntést hozni, hogy akkor mostantól kezdve írok egy rendhagyó irodalmesztétikát, mert ha jön egy novella, vagy egy vers, leszárom az esztétikát.

A Háromszögek című dráma szintén a 2011/1-es Bárka-lapszámban olvasható. Végezetül mondanál róla pár mondatot kedvcsinálónak?

A Magyar Színház felkérésére született, és egy olyan estéről, éjszakáról szól, amikor egy férfi végre képes dönteni, hogy kilép a házasságából, és elindít egy új életet egy másik nővel. Ez a közhelyes történet az alapja, hogy ez miképpen történik vagy nem történik meg, az maga a dráma...

Mindaz, amit ma a köztudatban Madéfálva jelent, tulajdonképpen Bécsben, 1762 tavaszán kezdődött, amiként a kiváló XIX. századi történész, Jakab Elek írja *A székely határőrség felállítása*¹ c. tanulmányában: „midőn Mária Terézia fejedelemnő e célt szóbeli utasításokkal, katonai közlegek által, csak néhány főbb polgári tisztviselő bevonása mellett, nem nézve a székely önkormányzati jogra, a nép geniuszára és mély jogérzetére, röviden, katonásan, úgyszólván parancsszóra akarta elérni, törvénytelenéget mivelve s mégis hálával fogadtatásra számítva, ezt követelve.” Bizonyos tekintetben érthető a királynő számítása, hiszen csak azt kérte, amire a székelységet mindenki alkalmasnak vélte (katonáskodásra), és arra apellált, amire a székely rendek maguk is büszkéek voltak (a harci erényekre, a haza iránti elkötelezettségre stb.). Csakhogy volt néhány bökkenő, ami utóbb végzetesen befolyásolta az események kimenetelét: egyrészt nem akadt mutatóban sem egy konkrét veszélyhelyzet (bár Jakab Elek említ egyet, amiről Nyirő regényében nem esik szó – erre alább még kitérek), ami indokolta volna a nagy sietséget és a területi fegyverbe rántást, másrészt hiába nevezte a királynő első leiratában (és lendületében) *nemzeti katonaságnak* (később *székely határőr katonaságnak*, s még később már csak *határőr katonaságnak*) a felállítandó fegyveres testületet, ha annak olyan „nemzeti” ismérvei hiányoztak, mint: magyar tiszték, magyar vezényszó, eskü, zászlófelirat, tisztí ruha és katonai jelvény. Mert lehet, hogy a német katonaság a királynő elképzelésében *nemzeti katonaságként* szerepelt, de visszatetszésre és merev elutasításra lett a székelység körében, amely ezt a legkisebb mértékben sem érezvén *nemzetinek*, kifejezte készségét, hogy a „régí módon”, azaz vészhelyzetben, saját tisztjei vezetésével, saját zászlai alatt, és ami igen fontos: **a határokon, vagy azokon belül**, bármikor kész a haza védelmére, de az „új módon”, és pláne idegen csatatereken nem. Ebből is látható, hogy a helyzet igen bonyolultnak és összetettnek bizonyult, nem hiába volt szükség végül két esztendőre, hogy a birodalmi vezetés az erőszak alkalmazása mellett döntsön, s akként tegyen pontot az ügy végére. Végül lecsupaszítva: a székelység nem kívánta régi, megszokott életformáját állandó (és szerintük szükségtelen) katonáskodásra cserélni, holmi nevelési kedvezmények (az adó még csak nem is teljes, hanem harmadának elengedése) fejében, a királynőnek pedig megrökönyödve kellett tapasztalnia, hogy akad a birodalom kebelén egy önfejű népcsoport, amely nem hajlandó magát teljesen alávetni a királyi akaratnak, s vérét hullatni bárhol és bármikor a bécsi vánkoson megálmodott nagyhatalmi álmokért.

Visszatérve a fentebb említett konkrét veszélyhelyzetre, Jakab Elek említ a tanulmányában egy olyan körülményt, amely véletlenül bár, de hozzájárulhatott a

véres végkifejlethez: a császári katonaság letartóztatott az idő tájt egy Macedonius Sámuel nevű, ulmici zsidó embert, aki vallomásaiban azt állította, hogy éppen azzal a hírrel igyekezett Bécsbe, hogy Moldvában táborozik egy 40.000 főből álló tatár had, amely – többek közt – porosz (!) tiszt vezényletével, *„Lengyelországon keresztül Magyarország és Erdély felé igyekezik, hogy mindent fegyver élére hánnyjon.”* Jakab szerint ezek a hírek *„ingerlő hatásúak voltak Buccowra, a székelység közé rendelt katonaságra és összeíró tisztekre”* egyaránt. (Az is tény viszont, hogy ez időszakból tatárbetörésről nem maradtak fenn adatok, az utolsó nagyobb tatárjárást 1717-ben jegyezték fel, ami igencsak messze esik a jelzett időszaktól...) Nyirő e mozzanatra nem tér ki (bár vélhetőleg ismerte Jakab Eleknek a még 1878-ban Budapesten, *Tanulmányok Erdély XVIII. századbeli jogtörténetéből* címmel megjelenő kötetében helyet foglaló tanulmányt), aminek két oka is lehetett: az egyik az, hogy a karrierista Bruckenthal kancellár és sleppje hatalomvágyára és magyargyűlöletére épített regényszerkezetet gyengítette volna egy olyan külső körülmény, amely részben mentséget és akár objektívnek is mondható magyarázatot szolgáltathatott volna az eljáró császári tiszték könyörtelenségére, a másik, hogy a harmincas évek vége felé (és a *Madéfalvi veszedelem* 1939-ben jelent meg!) a közhangulatban a zsidóellenességet – állami közreműködéssel is – már olyan szintre fokozták, amely akaratlanul, és nyilván Nyirő szándékával ellentétesen is, egy teljesen más, a szerző számára sem kívánatos kontextusba állította volna úgy a regényt, mint a történelmi tényeket. (Például ezt sem ártott volna figyelembe venni, amikor a *fasiszta* jelzőt szinte szórólapszerű könnyedséggel – és mondanom se kell: minden alap nélkül – kiosztották Nyirő részére is.)

Nyirő regényének – a látszat ellenére – nincs hagyományos értelemben vett főszereplője. Nem is lehet, hiszen nem valamely hőse életútját akarja végigkövetni, netán rekonstruálni, nem a történelem nagy leple alatt megbúvó magánéleteket kívánja feltárni, amelyekben a mégoly nagyívű, népek és nemzetek sorsát eldöntő történelmi események is szükségszerűen csak apró epizódokként, visszhangokként, okozatokként vannak jelen, nem. Nyirő a nagy egészre akarja, és tárja is elénk egyszerű freskó, de még inkább: körkép formájában, amelyen ezernyi apró, színes részlet tűnik fel, cikázik rendezetlen összevisszaságban, mindenféle rendű, rangú és indíttatású alakok jelennek meg, amint éppen mennek valahová, vagy jönnek valahonnan, netán dulakodnak, s a freskót pásztázó reflektor fényköre el-elidőzik valamelyiküknél, esetleg egy egész csoport fölött, nem sokáig, csak éppen annyi időre, hogy megértsük: miért is kerültek a képbe. Ha minden áron főhőst keresünk ezen a freskón, akkor azt egy kollektív főhősben: a székelységben leljük meg. Nem véletlenül *Madéfalvi veszedelem* a regény címe.

A negyvenöt részben felfestett, egymásba folyó és egymást kiegészítő jelenetekből, sorsokból és sorstörésekből áll össze az a kép, amelyből értő szemlélő számára egyaránt kiolvasható a múlt, a történés jelen ideje, és a jövő. Valahogy úgy, mint Delacroix *A Szabadság vezeti a népet* c. alkotásán. Míg Delacroix képen a lendülettel teli, félig kibuggyant keblű asszony vezet, nem felkent hadvezérként, hanem a szabadság szimbólumává nemesült honleányként a népet, Nyirő művében egy fiatal, elhivatott papra, Zöld Péterre osztotta a sors ezt a szerepet. Mindkettőjüket indulattal teli, valami nagy célért akár meghalni is kész tömeg követi, és mindkettőjük lábánál haldoklók, holttestek hevernek...

A néha a „székelység Mohácsa”-ként is aposztrofált tragédia valóban a Nyirő tollára való és alkatához illő téma volt, s bár néhány kortárs és jelenkori kritikus is mantraként ismételteti, hogy: *„a Madéfalvi veszedelem történelmi freskója jelenetek mozaikjaira hullik szét”*, úgy véljük, a helyzet éppen fordítva áll: a sok-sok apró jelenetből együtt áll össze az a térben és időben jól behatárolt folyamat, amely végül Madéfálván éri el a csúcspontját. Jó szándékú kritikusait is bizonyára zavarta az igen sok helyszín és a számos epizód-szereplő, de egyrészt kollektív főhős esetén ez elkerülhetetlen, másrészt az utolsó pillanatig bizonytalan volt, hogy a Székelyföld mely településén következik be az elkerülhetetlen: a kényszer alá vetettek és a hatalom össze- csapása. Ezt pedig a regény szerkezete jól érzékelteti. Nyilván, lényegesen egyszerűbb egy olyan történelmi eseményt feldolgozni, amelyben jól beazonosítható ellenfelek, világos motivációk, karizmatikus vezérek, jól szervezett seregek, pontos helyszínek és dokumentálható összecsapások állnak rendelkezésünkre, s amely végén győztest és vesztest hirdethetünk. Ám Madéfálva esetében ez távolról sem volt így. A Székelyföldön fondorlatos ígéretésekkel és a „kötelező önkéntesség” fából-vaskarikájával „haknizó” sorozóbizottság ténykedésének meg is lett a várható eredménye: egyesek felvették a fegyvert, mások nem, mire az előbbieket is letették a fegyvert, a bizottság fenyegetőzött, a megtevesztett előljárók egyik nap önkéntességgel kecsegtették a népet, hogy másnap lekóadt bajusszal dünyöggjék, hogy mégis kötelező az, ami nem. Röviden: a teljes zűrzavar. (Ezt a regény pontosan leképezi.) És nem kell az összeesküvés-elméletek híveinek lennünk ahhoz, hogy elismerjük: a királynő rendelete bizony mesteri módon hozta felszínre a székely társadalom mélyén lappangó feszültségeket, ugrasztotta egymásnak a vezetőréteget és a köznépet. Az előbbieket hivatalaikat őrizgették, ez utóbbiak korábbi sérelmeiket. A felhergelt emberek lázongtak, sarokba szorították, s tehetetlen dühükben itt-ott majdnem meglincselték vezetőiket, miközben okosan óvakodtak attól, hogy az egész az uralkodó ellen szervezett lázadás képét öltse. Nem hiába kereste kétségbeesetten a „bűnfenyítő

bizottság” még egy évvel az események után is a bizonyítékokat arra nézvést, hogy ami történt: lázadás volt. Merthogy a székelység a maga életössztönével és furfangjával mindvégig gondoskodott arról, hogy úgy lázadjon, hogy azt ne lehessen klasszikus értelemben vett lázadásnak nevezni. A nem túlságosan cizellált elmékből álló sorozó bizottság pedig egy idő után megrökönyödéssel szembesült a paradoxonnal, hogy bár lázadás nincs, sereg sincsen. De ha lázadás nem volt, akkor mégis miért kellett egyes források szerint 200, más források szerint 400 embernek elvesznie ágyútűzben és katonák csapásai alatt? Vegyük sorra az okokat.

Először is, az első és talán legnagyobb hibát (amennyiben az események kiváltó oka volt) maga Mária Terézia követte el akkor, amikor első, kétértelmű rendeletét kiadta, miszerint csak az önként jelentkezők sorolhatók be a határőr katonaságba. Sőt, félév múltán (november 8-i leiratában) még pontosít is e tekintetben: *„a székely nép előtt felséges nevében azonnal tegyék közzé, hogy senki rajta méltatlanságot elkövetni nem kíván; legkegyelmesebb akarata az, hogy a határőri katonaságban csak önként vállalkozók legyenek s kényszerítéstől ne tartsanak.”* A székelység nyilván tudatában volt az erőviszonyoknak, s mivel önként a vesztebe rohanni nem akart, egy határozott és egyértelmű parancsra, kedvetlenül és morgolódva bár, de valószínűleg engedelmeskedik. Mivel azonban ez az egyértelműség kezdettől fogva hiányzott, a lázadás fészket a „legkegyelmesebb akarat” már megvetette. Megállapíthatjuk, hogy a királynő vagy naiv volt, vagy a székelyföldi helyzet ismeretének teljes hiányában cselekedett, vagy ördögi összeesküvést szőtt saját alattvalói ellen. Nyirő regénye ez utóbbit sugallja, de nem közvetlenül Mária Terézia, hanem az erdélyi szász kancellár, Bruckenthal, és általában az erdélyi szász nemesek erdélyi hegemoniára való törekvésének számlájára írva azt. A második nem kevésbé súlyos hiba is a királynő terhelő, ugyanis a megvalósítást, az erőszakos, az erdélyi hagyományokat nem ismerő vagy mellőző br. Adolf Nikolaus Buccow-ra (Erdély általa kinevezett katonai parancsnokára) bízta, aki egy lovasroham levezenylésére bizonyára kiválóan alkalmasnak bizonyult volna, de a jól szervezett székely közösségekből érveléssel, csábítással önkénteseket verbuválni már kevésbé. És hogy mennyire öntudatosan és a törvényes utat járva próbálták a székelyek elhárítani fejük fölül a veszedelmet, jól mutatja az 1763-ban, Csíkbán terjesztett röpirat szövege, amelyet ma sem tudunk meghatottság nélkül olvasni, s amely azt tanácsolta a helybélieknek: *„ha különösön kérdeznek, ha akarunk-e katonák lenni vagy nem, különösen ne feleljen senki (hivatkozzon a falura). Ha egész falukát kérdeznek (a szék híre nélkül), az se feleljen. Ha az egész széklet kérdeznek, az se feleljen. Ha az egész székely natiót kérdezik, az se feleljen egyebet, hanem csak azt, hogy le-*

¹ Jakab Elek: *Tanulmányok* (a Téka-sorozatban, Egyed Ákos előszavával), Kriterion, Kolozsvár, 2001

gyen diacta és otthon concludáltassék a katonaság dolga; s íratassék articulusbá.” (Buccownak, mint láthattuk, „bele is török a bicskája” a székelyföldi sorozásokba, de csak átmenetileg válik kegyvesztetté, „végszóra” a királynő visszaengedi Erdélybe.) Ugyancsak súlyos hibának róható föl az erdélyi magyar arisztokráciának az ügyben tanúsított teljes passzivitása, az, hogy tétlenül tűrte Erdély alkotmányának semmibe vételét, és kisujját sem mozdította a székely székek lakosságának védelmében. Jakab Elek főként egyvalakinek, név szerint gróf Lázár Jánosnak, rója fel mindezeket, mondván: „A papság, nemesség, a tisztségek és székgyűlések, az erdélyi udvari kancellária mind lendítettek valamit, legalább akartak lendíteni a székelység ügyén, csak a királyi főkörmánynak és gróf Lázárnak nem volt a küzdelem egész lefolyása alatt egy mentő szava, egy rokonszenves nyilatkozása is az elnyomott igazság mellett s Erdély megsemmisített alkotmánya védelmére.” Sőt, ő volt az, aki a megszárlást követő napokban az áldozatok tömegsírjára „emlékelt” állíttatott, többek közt az alábbi gyalázkodó szöveggel: „Domita Sicularum superbia sic jacet”, azaz: „Itt nyugszik a megzabolázott székelyek gőgje”. Persze, a Székelyföldön efféle provokációt nem szoktak válasz nélkül hagyni, így rögvést az „emlékjel” hátára firkantotta valaki, hogy: „Itt emelt magának a gonoszság oltárt/Mondd el hóhérinkra a százkilencedik zsoldárt!” A 109. zsoldár pedig így kezdődik: „Mondá az Úr az én Uramnak: „Jobbom felől foglalj helyet, míg lábad alá ellenségeidből számolyt vetek.” Nyilván nem sok kétség marad afelől, hogy ez a „zsámoly” majdan kikből fog állani... És végül maguk a székelyek is hibáztak, többször is: egyrészt amikor – noha a két esztendő alatt (1762–1764) meggyőződhettek arról, hogy az uralkodói „óhaj” valójában parancs – a siker leghalványabb reménye nélkül is tovább erőltették az ellenállást, másrészt amikor a lehető legrosszabb időszakban (télvíz idején) folyamodtak a havasra való kivonulás eszközéhez, továbbá akkor, amikor lehetőséget adtak a felingerelt és ekkor már vérszomjas katonaságnak, hogy legaljasabb ösztöneit fegyvertelen és harcra alkalmatlan (gyermek, asszonyok, öregek) embereken élje ki.

A regény csúcspontja egyébként éppen a madéfalvi megszárlás leírása (nem véletlenül a mű harmincharmadik fejezete!), amely méltán sorolható a nyírói próza remekbe szabott passzusai közé. Álljon itt példaként a főtéri pokol leírása: „Fut, ki merre lát, de mind a négy oldalról fegyverek ropognak, és a sortűz mellen vágja őket. Egy részük azonnal elhull, a többi véresen rábámul a katonákra és visszafordul, otthagya az elesetteket, kik a véres havat túrva haldokolnak, vagy szétvetett tagokkal elvágódva már meghaltak, mintha hanyatt fekve, üveges szemekkel, leejtett szájjal, bután a csillagokba bámulnának. Az embercsoportok a falu piacán egymásba rohannak, újra szétszakadoznak a mindenek fölött uralkodó rémület rendszertelenségével, és mintha megfeled-

keztek volna arról, hogy az előbb mi történt velük, vagy eszeveszett konokssággal a lehetetlent erőltetnék, kétszer, háromszor is nekisodródna az öldöklő katonaságnak; de a fekete hullám mindannyiszor véresen török meg a halál partjain.” És nem ez az egyetlen, háborzongató nagyszerűséggel megkomponált tabló a regényben... Persze, kifogásaink nekünk is vannak, többek közt a túllontúl bőkezűen adagolt pátoosszal (amely Nyíronél egy árnyalattal mindig több a kelleténél) meg az ideje nagy részét jobbára sikoltozással töltő Boriska légies, minden földi tartalmat nélkülöző alakjával szemben (ami még akkor is zavaró, ha értjük, hogy a szerző a feltétlen női odaadás és önfeláldozás, meg a székely népi karakter jobbik felének különös esszenciáját fogalmazza meg benne), de mindez nem teszi semmivé a mű ennél jóval számosabb erényeit. Ezért hát mi inkább Pomogáts Bélával értünk egyet, aki a Korunk folyóirat 2005. júliusi számában azt írja, hogy Nyíroék *A sibói börtön* és a *Madéfalvi veszedelem* című történelmi regényeivel ott van a helye az erdélyi magyar irodalom élvonalában.

És akkor felmerül a kérdés: miért nyúl ehhez a lehangoló és dermesztően tragikus témához Nyíró éppen 1938–39-ben, akkor, amikor – főként az I. bécsi döntést követően – mindenki számára jól érzékelhetően közeledett az a pillanat, amely ha rövid időre is, de bearanyozta az (észak-)erdélyi magyarság hétköznapijait? Miért emel reflektorfénybe egy olyan történelmi korszakot, amikor a német hegemonikus törekvések vért és pusztulást hoztak a magyarságra, éppen egy olyan korban, amikor számtalan jele látható annak, hogy a történelem, bizony, időnként „ismétli önmagát”? Véletlen egybeesés? Vagy a népéért aggódó író látnoki megérzéséről lenne szó? Szabados György (Hitel, 2004. január) úgy vélekedik, hogy ez idő tájt az erdélyi írók azzal, hogy a nagy nemzeti katasztrófákat dolgozták fel regényeikben, azt üzenték olvasóiknak, hogy van remény: Mohács után nem pusztult el a magyarság, a krími tatárok betörése nem törölte el az erdélyi fejedelemséget, a székelység túlélte a siculicidiumot, ergo: Trianon is túlélhető. Hát igen... Nézzük Madéfalva lángjait, a legyilkolt, majd az ezrével Moldvába menekülő székelyeket (számukat jól érzékelteti, hogy a XVIII. század végén egy híradás szerint a magyarok 100.000 forint adót fizettek évente a moldvai vajdának), hozzávesszük Mária Terézia betelepítési politikáját (mintegy négyszázezer román jobbágy letelepítése Erdélyben), s keserűen arra gondolunk: vajon a leszármazottaik nem hiányoztak a százötven évvel későbbi, trianoni számvetésnél? Vajon Trianon nem éppen Madéfalván kezdődött?...

Végezetül pedig, mivel írásunk az egy lehetséges filmhez kapcsolódó eszmefuttatással indítottuk, hadd zárjuk is egy jellegzetesen mozgóképi utóhanggal. A szenvedélyes mozinézők igen hálásak tudnak lenni, ha a film végén – főként, ha a cselekmény alapját valóban megtörtént esemény képezte, s esetünkben ez

„áll” –, ha csak néhány sor erejéig is, de valamicske információt kapnak kedvenc hőseik utóéletéről. Ezért mi most a kedves Olvasót is megörvendeztetjük egy ehhez hasonló kis záró betéttel:

Zöld Péter – a madéfalvi megszárlást követő vizsgálat során súlyos börtönbüntetést kapott. A börtönből 13 hónap múlva megszökött és a Moldvába menekült székelyek, valamint a még ott élő csángómagyarok közé ment és gondozásába vette őket. Ötévi (1765–1770) ott-tartózkodása alatt körbeutazta a csángó falvakat, még a Dnyeszter melletti Csöbörösök faluba is eljutott, amelynek lakossága akkor még nagyrészt magyar volt. Értesüléseit megküldte Batthyány Ignác erdélyi püspöknek, valamint egy pozsonyi német nyelvű napilapnak. 1770-ben bünbocsánatot nyerve számos hívével együtt hazatért. Delnén, Csíkszentimrére, végül Csíkrákoson volt plébános. Itt hunyt el 1795. június 27-én.

Lázár Istvánt – mint taplocai nemest, volt kormány-széki hivatalnokot, mert ő is így akarta – a bűnvizsgáló bizottság tagjai már 1765-ben ajánlották kegyelemre. Vállalkozott is rá, hogy visszahozza a menekülteket, ám a nagy hó miatt (vagy egyébért) a hazatérés akkor elmaradt. Valószínű, hogy 1766 őszén hazajött, mert 1767-ben már Csíkbán találják. További sorsa ismeretlen.

Az utolsó utáni perc

A szórvány egy nemzet öregkora.

Az erdélyi maradéksórvány ezer év alatti és utáni megvénhedésünk, kifáradásunk és térvészítésünk otthona.

Vetési László

Bizonyára nincs olyan magyar ember a világon, még a legmegveszekedettebb kozmopolita nézeteket vallók között sem, akiben legalább egyszer életében ne merült volna fel a kérdés: hogyan veszíthettük el Erdélyt? Mert az nem kérdés, hogy nem is annyira elvették tőlünk, mint inkább elveszítettük. Elveszítettük, mint egy pénztárcát, miközben részeg fővel hazafelé tántorogtunk a Monarchiához címzett kaszinóból, s amikor ránk virradt a reggel, másnaposan, sajgó fővel meredtünk magunk elé, és dühösek voltunk az egész világra, mely megcsalt és meglopott bennünket. Azt pedig gondosan elhallgattuk, hogy az elveszített pénztárcában javarészt már kártyaadósságunk lapult, s ráadásul éppen az a valaki vette fel az útról, aki előzőleg a royal flush-t kiterítette elének az asztalra. (Az más kérdés, hogy időnként cinkelt lapokkal is játszott.) Pedig azt is mondhattuk volna, hogy bizonyos tekintetben helyükre kerültek a dolgok, merthogy aki nyert, hozzájutott a nyereményéhez, a vesztes pedig némi kis közjáték után eleget tett a becsület kíváncsalmának, hiszen: úr fizet.

Aki semmi más módon nem értesült volna róla, a *Néma küzdelem* elolvasása után az is világosan látja majd, hogy Erdélyt nem ama sokat szidott palotában

veszítettük el. Erdély már évtizedekkel korábban sem volt a miénk, s ha lenne kellő humorunk hozzá, azt mondhatnánk: a „tévedések vígjátékát” játszottuk évtizedeken át, amelyben a pökhendi, de lóvá tett tulajtragikomikus szerepe jutott nekünk, aki a darabban mindvégig házigazdának hiszi magát, csak azért, mert még senki sem kérte az albérteti díjat. Aztán kérték.

Nyíró már a mű első néhány sorával megadja az alaphangot: „*Napok óta tart a kietlen, hideg őszi esőzés. Sár, mocok, elhagyatottság és vigasztalanság az egész környék. Fátlan agyaghegyek emelkednek egymás mellett hosszú vonulatban a Kárpátok felé tele vízmosságokkal, omlásokkal, csúf ráncokkal, összevissza nőtt tövisbokrok-kal. Sovány, pataverte, kopár juhlegelő az egész. Az egyetlen utat, amely a Fundăturán átvezet, meredek, szürképálás omláson vágják be a hegy kopasz oldalába és meredek ívben csúszik lefelé Kolozsvár irányába.*” Összeszámolni is nehéz, hogy a „kietlenség” fogalmától kezdve a „lefelé csúszás” jelenségéig hány negatív hangulatú kifejezést össze nem zsúfol csak ebbe a kezdő passzusba... Ha úgy vesszük, már az első lapon összefoglalását kapjuk a mű lényegének: egy elnyűtt, lepusztított, kiszípolozott, életre (legalábbis magyar életre, hiszen már a környékbeli határrészek, dűlők neve is idegenné vált – mi más ez, ha nem talajvesztés!) alkalmatlan tájon járunk, amely ráadásul zsákutca (a *fundătură* főnév románul zsákutcát jelent). Christian Norberg-Schulz norvég építészteoretikus írja *Genius loci* (1980) c. művében: „*Az ember ott lakik, ahol be tudja magát tájolni és azonosulni tud környezetével, vagyis röviden: ahol környezetét jelentésteljesnek érzi. (...) Az ősidőktől kezdve felismerték a genius loci-t, a hely szellemét, mint azt a konkrét valóságot, mellyel az embernek szembe kell néznie és egyetértésre kell jutnia mindennapi életében.*” Nos, a Nyíró által felfestett hely „szellemével” egyetértésre jutni képtelenség, mert ez a hely már nem adhat és nem is ad semmit az ember számára, ez a hely maga a jövőtlenség. A jövőtlenség pedig maga a halál. De szembenézni vele, nos, igen... azt bizony kell. Ebből a „kell”-ből bontakoznak ki a szórványmagyar közösségek drámái, s e drámákból végső soron Erdély magyar tragédiája. Mert a genius loci megnyilatkozási közege maga az ember, s az első megnyilatkozás után sorsuk óhatatlanul egybefonódik. Márpedig történetünk jelen idejében éppen ez az évszázadokig fennállt összefonódás, összhang bomlott meg végzetesen, nincs már több mondanivalójuk egymás számára, ezért pedig a páros „aktív” szereplője a felelős. Talán ebből a gondolatból sarjadzik a regény egyik legszebb és legmegrázóbb mondata is, amelyet Nyíró az öreg gróf szájába ad: „*Nincs ezen a drága erdélyi földön egy darab kő, fűszál, vízcsepp, porszem és pillanat, amelynek ne volna meg a maga nehéz és megrázó magyar története, más népektől nem is álmodott drámája és végzete.*”

Nyilván a genius loci nem az egyes ember, hanem azon közösség számára nyilatkozik meg, amelyből az

egyen vétetik. (Az individuum egymagában amúgy is képtelen lenne belakni egy tájat, ez csak közösségek számára adatik meg.) És mondhatnánk azt is, hogy a regény cselekményének idejében a Mezőség szelleme már a rosszabbik, ellenséges arcát mutatja a majd' ezer esztendeje ott élő magyarságnak. Csakhogy az abszolút semleges fizikai tér nem „ludas” abban, hogy az ember saját lelki szűrőjén át milyennek látja, milyen érzelmekkel tölti fel. Mert az, hogy éppen melyik arcát látjuk, nyilvánvalóan lelkiállapot kérdése. Így fordulhat elő, hogy ugyanaz a látvány a helyi magyarság számára a késő ősz, a terméketlen sarat, a végső pusztulást idézi, míg az ott élő románság számára a hóolvadás, a rügybontás, az új tavasz ígését hordozza magában. És Nyíró jól érzékelteti, hogy ez a romlás, ami Erdély magyar jellegében bekövetkezett, nem egy miniatűr, helyi fátum, lokálisan jól kezelhető jelenség, hanem általános üszkösödés, mely megállíthatatlanul terjed tova, „*meredek ívben csúszik lefelé Kolozsvár irányába.*” S ha ennek észrevétele a cselekmény jelenidejében még kivételes, összefüggésekben gondolkodni képes, szintetizáló elmét feltételez, a regény keletkezése idején (1943–1944) már nem igényel különösebb szellemi erőfeszítést, hiszen a kisdíjak történelemkönyveiben is feldolgozott, befejezett műltről van szó. A hősökkel való együttérzés és a nyomában minduntalan feltoluló irracionális remény, illetve a tények könyörtelensége közötti folyamatos vibrálás teszi különösen fájdalmas olvasmányélménnyé napjainkban is a művet. (Talán még fájdalmasabbá is, mint megjelenése idején, amikor Észak-Erdély még az anyaország részét képezte, bár a zsigerekben talán már akkor érzékelhető volt az újabb tragédia előszele.) Az, hogy az olvasó már az első laptól kezdve tudja, hogy hősei bármit akarnának, remélnének és tennének is, bukásra vannak ítélve.

S miután a teret szemügyre vettük, vessünk egy pillantást a kollektív főhősként megjelenő helyi közösségre is. A többre hivatott, éles eszű, de sorstársaihoz hasonlóan hihetetlen nyomorban élő Fátyol János családját Nyíró így ábrázolja: „*A szoba sötét volt és rideg, savanyú és hideg. A kimerült emberek szanaszét heverték vacukon, görbe, merev tagokkal, mintha csatatéren hullottak volna el. (...) Az avított condrák keménnyé vastagodtak a megszáradt sártól. Lehelletük piszkos, fehér köde megülte a testeiket, mintha már penészednének. Az éjjeli izgalmaiban szétdúlt kuckó ijesztő és utálatos. Olyan, mint a sír, amelyben a halottak összeverekedtek.*” Az efféle leírásokban lépten-nyomon megcsodálhatjuk Nyíró írásművészetének legfőbb erényét: a prózai nyelvbe merészen, de a legtermészetesebb módon belőtt költői eszközöket, nyelvezetének ebből származó mellbevágó, robusztus erejét, az ábrázolások plasztikusságát, és főként a minden művében kiválóan alkalmazott, teremtő erejű hasonlatokat, amelyek nem egyes részleteket világítanak meg, mint a hasonlatok általában, hanem magát a nagy egészet villantják fel

minduntalan: tért, időt, embert, múltat, jelent, jövőt, és az őket egységbe foglaló sorsot. És mindezt egy-egy félmondatban.

A regény alapszerkezetének mintája – kézenfekvő módon – az evangéliumok szenvedéstörténete, a hősök viselkedése, cselekedetei ehhez kapcsolódó szimbolikus többletjelentést hordoznak, de alapvető különbség, hogy a krisztusi történettől eltérően itt a „megfeszítés” egyúttal nem jár megváltással is, illetve, hogy nem követi egyfajta enyhítő körülményként a feltámadás.

Az áldozathozó szerepét a társadalmi hierarchia különböző szintjein többen is eljátszák: legelőször is Ősz Sándor, aki a romlatlan, tiszta erkölcsű parasztember archetípusa, és aki – bár nem pallérozott elme – ösztönösen ráérez a templomeladás magasabb rendű, magán az aktuson túlmutató jelentésére és jelentőségére, s ha már magát az épületet nem mentheti, menti annak lelkét: a harangot. Jutalma sem hétköznapi: úgy jut osztályrészéül a mindennel megbékítő halál, hogy a mindaddig a föld mélyében rejtőzködő ősök (akik nagy valószínűséggel ugyancsak a haza oltárán áldozták életüket) – elismerésük és annak jeléül, hogy most már közéjük tartozik – maguk közé fogadják. S miközben maguk közé fogadják, meg is nyilvánulnak a helyi közösség előtt, markáns jelét adva annak, hogy ez a föld nem csupán egyetlen nemzedéké, hanem generációknak a régmúltba nyúló hosszú soráé, akik veritékükkel, vérükkel, saját életükkel „fűszereztek”, hogy élhetővé tegyék saját maguk és utódaik számára. Ez pedig felelősséggel jár, mely elől sem elbújni, sem kitérni nem lehet.

Kevésbé exponáltan, de a hitüket és magyarságukat megőrző magyarok csoportja is meghozza a maga egyáltalán nem elhanyagolható és a saját ereje szerinti legnagyobb áldozatát, hiszen döntésükkel egyúttal a továbbtartó nincstelenséget és éhezést is vállalják. Ezáltal méltókká válnak őseiknek a föld alól is intő jelként előmeredő, és e nemzet történelmét jelképező csontjaihoz.

És végül maga a megvilágosodott öreg gróf, aki valóban megváltani készül a gondjaira bízott kis közösséget, de aztán – mivel szándék és eszközök nem a kellő időben találkoztak – ő sem adhat többet, mint az egyszerű parasztember, Ősz Sándor: az életét. Viselkedésük azért hozható összefüggésbe a krisztusi attitűddel és azért nem nevezhetjük őket egyszerűen áldozatoknak, mert tudatosan teszik, amit tesznek, tudatosan utasítják el azt, hogy valami magasabb rendűt (hitet, nyelvet, nemzeti hovatartozást) felcseréljenek valami alacsonyabb rendűre (anyagi jólétre), tehát mindannyian tudatosan hozzák meg az áldozatot.

Aztán vannak a farizeusok (a szó mindhárom értelmében – elkülönítettek, írástudók és képmutatók), a hatalom képviselői: a csendőrmester és a jegyző, akik – bár lelkük elkérgesedett a mindennapi rutinban – legbelül érzik, hogy az általuk végrehajtott

parancsokkal valami hibádzik, hogy azok valójában még csak azokat érdekelt sem szolgálják, akik kiadták őket, hanem egy más, egyelőre rejtőzködő és megfoghatatlan hatalomét, de nincs erejük végigmenni a megkezdett úton. Kettőjük közül a jegyző jut tovább az „ébredésben”, felsejlik benne a fajtáját fenyegető veszedelem igazi mérete, s iszonyatos erőfeszítések árán, legyőzve neje és hivatalnok énje berzenkedéseit, hoz néhány olyan intézkedést, amelyekkel elnyeri a kis magyar közösség elismerését. De a végső áldozatot – a gróftól eltérően – nincs ereje meghozni. Túlságosan saját kora embere ahhoz, hogy szenvedélyei és a körülmények foglyaként ne szédüljön bele a román pápa által főzött csali-birkatokány gőzébe.

Végül pedig, ahol vannak kis krisztusok, ott mindig akadnak kis júdások is. A regényben ők a földért, az emberhez méltóbb életért teljes korábbi énjüket feladó renegátok. Közülük is kiemelkedik Máté, aki átveszi a román tanítótól a falustársai megvesztegetésére szánt („ezüst”) pénzt (akárcsak bibliai elődje), teljesíti is a rábízott küldetést (akárcsak bibliai elődje), hogy aztán mindent megbánva rettenetesen megfizessen gyalázatos tetteért (akárcsak bibliai elődje).

Szenvedés szenvedés hátán, de – mint mondtam – Húsvét és Megváltás nélkül.

Ha azonban félretesszük egy pillanatra a bibliai utalásrendszert, a (szerző által is tudatosan felépített) Krisztus-történettel való párhuzamot, és a történet, a szociológus szemével vizsgáljuk meg a történetet, nem kevésbé mellbevágó tényekkel, részletekkel szembesülünk. Azt kell látnunk ugyanis, hogy a Nyíró-mű és más források által is bőven ismertetett premiszákból szükségszerűen következett az, amit papíron az ún. „békétárgyalásra” Trianonba utazott magyar kormánydelegáció elé tettek. Hogy háború és pestisjárvány ide, tatárjárás és törökidulás oda, a legnagyobb veszteséget magunknak, önjelölt „tatárokként” mi, magyarok, okoztuk. Mert igaz ugyan, hogy elődeink szép számmal veszték oda különböző háborúkban, de több száz ezer magyar nem elveszett, hanem egyszerűen „átalakult”. Átalakult románná, szlovákká, szerb, és Isten tudja, hogy még milyen más nációk sorait nem gyarapítottuk az évszázadok folyamán. Félreértés ne essék, az, hogy az egymás mellett élő népek fiai és lányai időnként egymásra találhatnak, vagy hogy bizonyos csoportok ilyen vagy amolyan okokból nemzetiséget váltanak (ez általában kétirányú folyamat, oda-vissza megtörténik), egy bizonyos pontig természetes és egészséges jelenség. Csakhogy mi, magyarok, ezt a „bizonyos pontot” alaposan szem elől tévesztettük. Mert egy dolog a természetes lemorzsolódás, és teljesen más dolog állami közreműködéssel olyan helyzetet teremteni, amelynek eredményeként több százezer magyar kényszerül – a pusztta túlélésért – hitet és nemzetiséget váltani. Nem lehet ma sem szegyenkezés és düh nélkül olvasni a Nyíró által is idézett Barcza György

nevű kálvinista pap 1769. évi feljegyzéseit, amelyben leírja, hogy templom hiányában – a faluba telepített románság hangos csúfolódása közepette – kénytelen a szabad ég alatt istentiszteletet tartani, illetve hogy a helyi földbirtokos tisztartójának nyomására többen eladják a házaikat a jövedvényeknek és elköltöznek, ha pedig ellenkezének, azt a választ kapják, hogy „*ha ki nem mennek, házaikat az oláhoknak el nem adják, egy pálcával bocsáttatnak, vagy kihajíttatnak*”. S művelik mindezt magyarok magyarokkal, az akkor még magyar Erdélyben...

Igen világosan kiderül tehát – és nemcsak a regényből, hanem a jóval korábbi forrásokból is –, hogy mindezen jelenségekért a korabeli világi és egyházi hatóságokat igen súlyos felelősség terheli. (A világi „hatóságok” közé soroljuk az arisztokráciát, a nagybirtokosokat is, tekintve, hogy ha közvetlenül nem is gyakoroltak hatósági feladatokat, de az intézkedések mögött közvetlenül ők, és az ő érdekeik állottak.) És ha az fel is hozható mentségül, hogy az etnikai arányok számunkra kedvezőtlen kibicsaklása még a modern nemzettudat kialakulása (XVIII–XIX. század fordulója) előtt megtörténik, illetve hogy a betelepítéseket gazdasági szükségszerűség motiválta, igen fáradságos munka józan érveket találni arra, hogy mindez miért folyik gőzerővel még a huszadik század elején is. Hogy az országot kénye-kedve szerint irányító felső tízezer miért tölti ideje nagy részét kártyával, párbajokkal, vadászattal, ostoba és meddő politikai csatározásokkal (amiként ezt másik nagy írónk, gróf Bánffy Miklós ugyancsak e korról szóló kiváló regényében, az *Erdélyi történetben*, a szemtanú hitelességével élénk tárja) akkor, amikor szomszédaink már rég a „spájzban vannak”, hogy a milliók lelki életéért felelős egyházak (és felelősségük annál is súlyosabban esik latba, hogy akkortájt Magyarország lakosságának még nem csupán a 10%-a követte az egyházak útmutatásait, mint napjainkban...) miként léphettek át nagyvonalúan és a világi hatóságokat is megszegyenítő nemtörődomséggel a fölött, hogy magyar közösségek százaai maradtak Erdély-szerte templom, lelkész és lelkigondozás nélkül, miközben az egyházi hatóságok a képét hajkurászták. Hogy nem tudtak róla?! Hogy az ármány ejtette csapdába őket?! Hogy nem „rendelkeztek” még nemzettudattal?! Ugyan. És ha ők nem, miként fordulhatott elő, hogy Barcza lelkész már igen? Hiszen feljegyzésében nem arról panaszkodik, hogy úgy általában híveit éri hátrányos megkülönböztetés, hanem világosan leírja: *a magyar hívők azok, akiknek nincs templomuk, a magyar parasztok azok, akiket a román jobbágyság kedvéért kiebrudálnak házaikból!* Persze, joggal mondhatja valaki, hogy az utókor mindig világosabban lát a múlt kérdéseiben, hiszen más a perspektíva, más információk állnak rendelkezésére, egyébként is, egy történelmi folyamat íve akkor rajzolható fel teljes egészében, amikor már lezárult, az örvények is jobban láthatók a

partról, mint a folyó vizéből, meg hogy mindenre van magyarázat és így tovább... Igen, magyarázat van, több is, de eredmény csak egy. Az, amit látunk. S nekünk, utódoknak, akik ezt az eredményt kaptuk örökül, a vele járó lelkihittel együtt, elvitathatatlan jogunk azt megítélni. Ha nem másért, saját okulásunkért.

De igaztalanok lennénk, ha nem ejtenénk szót a *Néma küzdelem* másik kollektív (anti-)hőséről, a románágról. Nyirő igen sötét (és igazságtalan) képet tár elének róluk, a regény tér-idejében előforduló románok mindannyian gátlástalan, aljas és cinikus gázkók, akiknek minden lépését sötét és hátsó szándékok irányítják: „*Csendesek – írja – igénytelenek, türelmesek és hallgatók. Semmi meg nem rendíti őket. Ha baj van, veszedelem támad, vagy az istennyila üt be, hirtelen vissza-keresztet vetnek magukra és azzal el is múlik a gonosz. Csak a bosszút őrzi meg feledés nélkül. Addig egykedvűen ülnek a vacukon, arcukon nő a szőr.*” Nos, ez kétségkívül túlzás. És még akkor is, ha megértjük a regényíró fájdmát, az egyáltalán nem alaptalan és megélt tényekből táplálkozó veszélyérzetet, amely a magyar, és főként az erdélyi magyar szíveket a regény keletkezése idején uralta, azt kell mondanunk, hogy ez így nem igaz. Az, hogy mutatóban sem fordul elő egyetlen pozitív román hős sem, egyértelműen a regény gyenge pontja. A korabeli román társadalom éppen olyan rétegzett volt, mint a magyar, vagy mint bármely más társadalom, ugyanúgy fellelhetők voltak benne derék és jószándékú emberek, mint semmirekellő gazemberek, és ugyanúgy éltek a jobb élet, a boldogulás vágyától hajtott, de szenvedéssel teli hétköznapi életüket, mint mellettük a magyarok. Az más kérdés, hogy a román politikai és egyházi elit saját nagyra törő céljai érdekében ügyesen manipulálta és használta fel ezeket a tömegeket a mindvégig megnyerhetőnek hitt és tudott Erdély-játszmában. Ebben nincs is semmi kivetnivaló (abban már több, hogy a magyar politikai elit kellemesen tercelt, alájátszott ennek a számára életveszélyes szólnak), hiszen csak azt cselekedték meg, gyorsan és határozottan, amit saját érdekük diktált. Mert hiszen mit is látunk, ha egy pillanatra a magunkévá tesszük a román szempontot? Azt, hogy nemzettársaink nagy és napról-napra nagyobb tömege él egy szomszédos, mindenféle természeti kincsekkel gazdagon megáldott régióban (és elég régóta ahhoz, hogy lassan valamiféle történelmi jogot is lehessen formálni rá), ahol a helyi lakosság egyre inkább fogyóban és visszaszorulóban, hogy a helyi hatóságok jó szívvel fogadnak bennünket, s ha politikai hatalmat (egyelőre) nem is akarnak adni, de földet és kedvező életfeltételeket igen, ráadásul hitéletünket sem zavarják holmi áttéréseket célzó kényszergetésekkel. Kezdetnek nem rossz, és ebből még bármi lehet. Aztán egy nap arra is figyelmesek leszünk, hogy – bár demográfiai helyzetünk ezt nem indokolja – sorainkat (önként vagy tőlünk független

kényszerűségből, mindegy is) a helyi lakosok tömegei is gyarapítják. Hadd jöjjenek! Egy nemzet ereje a lélekszámon is múlik. Időközben néhány szimpatikus és Budapesten iskolázott fiatalember kimunkál egy nagyszerű elméletet, miszerint mi valójában őshonosok vagyunk abban a régióban (ezt eddig miért nem mondta senki?!), és... ki sem merem mondani! Emberek, ez száznyolcvan fokos fordulat! – néznek egymásra vezetőink ott túl, a Regátban –, most már csak okosan kell „kommunikálni”, s ahogyan mi gyökeret eresztettünk abban a földben, ez a dajkamese is azt fog az emberek tudatában. S bár egyszerű számbeli fölényünkkel is elsöpörhetnénk őket, úgy az elegáns és tartós, ha jogi háttérrel is kanyarítunk a dolognak. Közben életrevaló egyházunk, a Kulturális Liga² és az Albina Bank³ szép lassan és hivatalosan vásároljon fel annyi földet, amennyit csak lehet. Ne mondhassa senki, hogy nem vagyunk úriemberek, hogy bármit is ingyen kérünk. Vegyünk a magyaroknak is, az is a miénk lesz. Aztán egy napon bejönnek a számításaink, s a határokon túl élő testvéreink „apportjának” köszönhetően hazánk területe szépen kikerekedik, és a nemzeti vagyon soha nem remélt kincsekkel gyarapodik. Nézzünk magunkba: nem éreznénk földön túli boldogságot a közös, nemzeti erőfeszítéssel elért siker láttán, nem kiáltanánk ki rögtön azt a napot új és fiatal államunk legnagyobb nemzeti ünnepévé? Jaj, dehogynem. És attól még nem lennénk gazemberek...

Megható, ahogyan Nyirő – hőse, az öreg Imre gróf közvetítésével – szép, kerek, logikus okfejtéssel meg alapozva, precíz, statisztikákra alapuló adatokkal aprólékosan alátámasztva, mint egy képzeletbeli tárgyaláson, mondja fel a védőbeszédet a magyar Erdély védelmében. (Kockáztatva azt is, hogy a regénybe nem illő, száraz adatsorok esetleg „leültetik” a szöveget. Le is ültetik... De nem számít, Nyirő azt akarja, hogy ezt mindenki, minden magyar tudja! Azon olvasói is, akik amúgy egy történelmi tanulmányt soha nem vennének a kezükbe.) Kivédhetetlen, elsöprő hatású, teljes bizonyítóerejű ez a védőbeszéd. Egy aprócska, de lényeges ponton hibázik csak: hogy a koronát nem lehet feltenni rá. Mert az ugyancsak képzeletbeli bíró azon kérdésére, hogy: „Rendben, uraim, ez mind nagyon szép, ami a múltat illeti, de mondják csak, napjainkban milyen arányban lakják Erdély földjét a magyarok?” a „korona” az a válasz

lenne, hogy: „Túlnyomó többségben, uram.” És máris, bármely fórumon, bármely tárgyaláson nyert ügyünk lenne. De ilyen válasz nem születethetik. Mert a magyarok, nos... a magyarok elfogytak. Hagytuk, hogy elfogyjanak...

Persze, felvetődik a kérdés, hogy minden mostoha körülmény, a korabeli állami vezetők és az arisztokrácia felelőtlensége mellett is, miként volt lehetséges, hogy magyarok százezrei mondjanak le önként nemzeti hovatartozásukról? A választ régóta és sokan keresik rá. Herman Ottó 1877-ben egy Kossuthnak írt levelében „a történelmi tudat csökkenésével” magyarázta a jelenséget. Kossuth maga más véleményen volt: „*Erdélyt nemzeti tekintetben a legkomolyabb veszély fenyegeti. És miért? Azért, mert Kolozsvárt és a székelységet kivéve, mintha az erdélyi magyar népnél a faji öntudat veszendőben volna...*” – írja válaszeleveníben. Nagy Ödön néprajzkutató és lelkes a két világháború közt végzett kutatásai alapján cáfolja mindezt, mondván: „*(...) magyarnak lenni annyit jelent, mint szervesen benne lenni a magyar népközösség műveltségében és azokban a keretekben, amelyek közt ez a műveltség él és megvalósul. Ha valaki ebben a magyar műveltségben és annak keretében bizonyos vonatkozásban vagy vonatkozásokban nincs benne, az az ember életszükségleteinél fogva rá van utalva arra, hogy egy más nemzet (a mi esetünkben mindenkor a román-ság) közösségi kereteibe és műveltségébe lépjen be, mert nemzeti közösség és műveltség nélkül senki sem élhet.*” (Szórvány és beolvadás, Hitel, 1938. 4.szám) Tény, hogy amiként az egyes embernek létszükséglete, hogy mindennapi életében maga mögött tudja, anyagi, erkölcsi és lelki támaszként azt a kis közösséget, amelyet a családja jelent, úgy a szórványközösségeknek is csak úgy van esélyük a fennmaradásra, ha folyamatosan érezhetik/élvezhetik tömbben élő nemzettársaik megkülönböztetett figyelmét, támogatását. Nagyszerűen érzékelteti ezt Nyirő a regény ama jelenetében, amelyben a jegyző felteszi a kérdést a parasztoknak, hogy tényleg, miért is akarnak magyarok maradni: „*Eddig azt hitték, hogy ha kevesen vannak is, ha szegényen, pusztulófélben is, hátuk mögött ott áll a hatalmas testvéri világ, amelyhez menekülhetnek. A nagy magyar közösség a maga bensőségével és segítségével, szépségével, odaadásával, ahogyan a képzeletük kialakította. Ahova lélekben eddig is menekültek a bajok, megaláztatások, keserűségek, bizonytalanságok, elnyomatások elől. Végso menedék volt, mint a túlvilág, aminek egyszercsak eljön az ideje és akkor jóra fordul minden. (...) Minden pillanatként hazavágyódás volt ebbe a világba, és most egyszerre kiderül, hogy tévedtek, álmodtak, nem igaz semmi, kár volt az áldozatért (...)*” És most, kedves Olvasó, olvassuk el még egyszer a fenti idézetet, és töprengjünk el azon, hogy nem volt-e megbocsáthatatlan, sőt végzetes „hiba” (hogy Talleyrand klasszikussá vált szállóigéjére utaljak) 2004. december 5-én ama

gyalázatos üzenetet kibocsátani az egyre fogyatkozó külhoni magyarság felé?...

„*(...) az asszimiláció törvényei kegyetlenek, szinte feltartóztathatatlanok* – írja Vetési László, a szórványmagyar közösségek sorsát napjainkban is a szívén viselő kiváló lelkes 2006 novemberében a kolozsvári *Művelődés* c. folyóiratban, Földes Károly levitalelkészről, a huszadik századi erdélyi szórványmisszió legendás alakjáról (a Nyirő-regényben is esik szó róla!) írott tanulmányában – *Ami pedig elmúlt, az már elmúlt, mert megoldotta az idő. Aki ezt érezni szeretné, ha van lelki ereje hozzá, járja be ma Földes hajdani apostol szolgálatának helyszíneit: az akkori 30-40 helyett ma néhány lelket talál ott, és az egész Komlódpatak völgyében omló templomokat, széthordott sírköveket, magyarul nem tudó gyermekeket. Kisnyulason és Mezőszentmártonban elárvult haranglábat talál, a nagynyulas kastély is romos, a Szekeres István tanyáját eladták és széthordták, csak az udvaron árválkodó kút maradt meg a környék népének itatóhelyeként. Septéren megtalálja a „színmagyar” Várad Mihály református gondnok és harangozó családját, ahol a szülők nyolc gyermeküket nem tanították meg magyarul, mert nem tudták szembe úszni a nagy nyelvi sodrással, és nem is látták ennek értelmét.*”

Végezetül pedig hadd zárjam egy újabb idézettel e terjedelmes utószót: „*Sajnálatos tény, hogy a peremvidékek közösségei, elsősorban a maradékfalvak művelődési élete is a haldoklás utolsó szakaszában van. Felméréseink és becsléseink szerint a 100 léleknél kisebb magyarságú településeken semmilyen művelődési tevékenység nincs. A 200 lelkes közösségekben évente átlagosan nincs kettőnél több művelődési esemény, és itt is csak az egyház az utolsó ilyen feladatot teljesítő intézmény (karácsony, esetleg anyák napja). A magyar 1–4. osztályos vagy magyar lelkésszel rendelkező településeken ez a szám nem emelkedik évi három fölé (anyák napja, évzáró, karácsony). Az 500 léleknél kisebb települések döntő többségében évek óta nincs színjátás, de nem járt színjátás csoport és hivatásos magyar színház, táncgyűttes sem.*” Szomorú és megrázó? Az. De még szomorúbb és még megrázóbb, hogy a fenti idézet nem a Nyirő-regényből való, hanem Vetési László Szórványstratégiájából. A keletkezés éve: 2000. Ha a kedves Olvasó abban a hitben ringatta magát, hogy egy hajdani, de lezárt tragédiáról olvasott a *Néma küzdelem*ben, s elolvasása után egy „manapság ez nem fordulhatna elő”-sóhajjal megkönnyebbülten felteheti a polcra, sajnos tévedett. Mert a történet – mint egy véget érni nem akaró rossz thriller – manapság is folytatódik... És akkor?

Várad Mihály (Istenem, de gyönyörű magyar név!) református gondnok nyolc gyermeke nem tanult meg magyarul, mert nem tanulhatott. És mi? Mi tanultunk valamit az elmúlt háromszáz év fejleményeiből?

2 Liga Culturală – 1891-ben alapították Bukarestben azzal a céllal, hogy előmozdítsa a Kárpátokon inneni és túli románok kulturális egységesülését. A Liga élénk propagandatevékenységet fejtett ki Nyugat-Európában az erdélyi románok érdekében.

3 A híres Albina Bank Nagyszebenben alakult meg 1881-ben. A román nemzeteszmé szolgálatában működött, nyereségéből gyarapította a román földvagyon, s a román kultúra felemelésén munkálkodott. A kommunisták számolták fel 1948-ban.

► TAKÁCS GÉZA

Rés az idő páncélján

Szabó Gyula történelmi tudósításáról

Olvasom Szabó Gyula Sátán labdái című ötkötetes történelmi tudósítását, amit persze nem lehet csak úgy olvasni, mint ahogy a mondatomból értendő lehetne, mert egyszerre csak egy kötetet lehet kézbe fogni az ötből, de valahogy minden kötetet mintha egyenként is legalább öt kötet volna, és ezt az első kötet is épp csak hogy olvasom, birkózom vele, olykor szinte mondatonként elakadok, olvasgatom, olvasnám, hiszen most már nyugodtan fogalmazhatok így, évről évre kézbe vettem, eddig mindig túl sok volt, túl hosszú volt, túl nehéz volt, hát akkor nem tudom, eljutok-e oda valaha is, lesz-e annyi békém, lesz-e annyi béke körülöttem, találok-e annyi időt, rést ebben az időpáncélban, mely szinte megfellebbezhetetlen létállapot, hogy olvassam, hogy bírjam az öt kötetnyi súlyt minden sornál, hogy kibogozhassam végre ennek a tragikus lengyel hadjártnak a következményeit, melyet II. Rákóczi György vezetett a lengyel trónért a lengyelek ellen, olvassam végre, ha nem is a Béke hamujáig, ami az ötödik kötet alcímeként tolakszik a polcomon, ígéretesen és lehangolóan, de legalább a Függőleges veszedelmek végéig, ez volna az első kötet, eljutva oda, hogy ráléphessek a Romlás útjára, belekezdve a második kötetbe. Jártam már ott, a második kötet elején, az első lendület odáig tartott, de visszafordultam, mert eltévedtem, kimenekültem a könyvből, a szavak egyre ismeretlenebb bozótossá alakultak, miközben egyre otthonosabban kellett volna éreznem magam a romlás nyelvi-történelmi tájain, de az első olvasás csak afféle kalandozás volt, lett, terepfelmérés, úgy látszik, most már azonban tudom, merre haladok, miféle vadon ez, készültem rá, bírok majd figyelni minden, az utat jelölő szóvirágra, minden elhullajtott szógyöngyre. Kiderült ugyanis, hogy akkor juthatok csak előre a történetben – különben egyre reménytelenebb botorkálás következik, labirintus lesz a nyelvi-történelmi lugasból –, ha mindent cipelek magammal, amit útközben lelek, minden ismerőst megőrzök ismerősként, be kell szállni a történetbe rendesen, nem elég végigevickélni a távoli part felé, folyton tudnom kell ahhoz, hogy lássam, hol járunk, mindazt, ami már mögöttem van. Ez persze

lehetetlen, hiszen néhány bekezdés is kusza szövevény a mai olvasónak ebből a régi, levélben élő világból, de valahogy mégis próbálkoznia kell vele. Valahogy át kell költözni oda. A régiek életébe. Nem csak nézelődni. Innen, messziről. Szabó tudatosan irodalmi-intellektuális vadon teremtet, kívülről áthatolhatatlannak látszik, kell némi otthontalanság itt, hogy elfogadjuk, hogy beljebb merészkedjünk. Játsszik a múlt örökül maradt szavaival, melyeket kiemel az idézett szövegtestekből, aztán ide-oda köti-fűzi őket. A régi nyelvi szövetből szab a régi szavak ollóival, tűivel, cérnáival új ruhát, modern időjátékot. Én meg épp ezért akarom olvasni, ezért a belefeledkezéséért, ezért az időutazásért, ezért a visszautazásért, ezért az időkavargásért, amit ígér, de ugyanezért akadtam el eddig újra és újra, mert Szabó könyve nemcsak attól szövevényes, hogy rengeteg 17. századi nyelvi idézet van benne, valójában azt is lehetne mondani, hogy nincs is más benne, csak idézet meg idézet, némi szerzői toldalékkal, morfondírozással körítve, csak hogy ez a némi toldalék semmivel sem könnyebb szöveg, mint a korabeli, hiszen minden utalásával, de még a mondattanával is azokba kapaszkodik, és csak ritkán logikai konstrukciókkal, többnyire metaforikusokkal, olykor többszörös tekeréssel, transzformációval, épp úgy, ahogy a régi nyelv, lélek, észjárás is működik. És ettől a kis beavatkozástól lesz mégis időutazás élménye az olvasónak, hogy mintha a múlt ettől a kis babrálástól vérezni kezdene, és mintha az olvasó vére folyna.

Ráadásul Szabó napról-napra araszolgat előre az ezerhatszázötvenes évek végétől az ezerhatszázhatvanas évek felé, de mindegyre visszatér a már elmondottakra, a már elbeszélte pillanatokhoz, és újratárgyalja őket, újabb levelek, feljegyzések kerülnek elő, mintha nem volnának határai az elbeszélésnek egyetlen pontjára, egyetlen jelenetére vonatkozóan sem, és én már be is láttam, hogy tényleg nincsenek, csak az agyam nem győzi, s mindegyre mintha homokként peregne szét az iménti forma, megértés, amihez tapasztanám az újabb tudósítás-elemeket, de az már nem áll meg, az már nem vára gondolatoknak, jellemeknek, esemé-

nyeknek, hanem csak érzések, benyomások, sejtelmek romhalmaza, itt-ott kis ép falmaradványokkal.

Vagyok, kerülök, lebegek így a könyv révén a semmiben, egy szinte semminek látszó valamiben, hiszen sehol nem olvastam ennek a könyvnek a létezéséről egyetlen mondatot sem, pedig amikor az első kötet megjelent, akkor épp Erdélybe jártam, egyebek közt épp nászúton, gondoltam ezt írni jelzésképpen annak, hogy mennyire láthatatlan volt ez a könyv az első kötete megjelenésének idején is, csak hogy elég hamar rájöttem, hogy ez a dátumkeresés, emléknymozás az 1978 körüli időkről nem erősíti a felvett szálát, mert cseppet sem lennék meglepve, ha kiderülne, de erre már nincs adat, nincs róla levél, nincs bizonyosság, szóval mintha közelebb lenne, megfoghatóbb lenne a kétszázötven évvel ezelőtti távoli történet, több volna az adat, több volna az élet-émlék onnan, mint a negyedszázaddal ezelőtti saját életemről (bár azért a padláson akadhatnak még akár levelek is), szóval nem csodálkoznék, ha nyoma volna valahol, hogy ezt a kötetet éppen a nászutunkról hoztuk volna haza Erdélyből a feleségemmel, akivel pontosítottam az utazásunk adatait, kicsit még álmos volt, ha nem is az egykori, háromhetes, hátizsákos, autóstoppos nászutunk miatt, hanem a tegnapi házassági évfordulónkat követő mai születésnap ebéd miatt, hiszen éppen harminc évvel ezelőtt jártunk Erdélyben, és akkor hozhattuk Szabó Gyula kötetét, nyilván ajánlásra, mert a szerző nem tartozott a mi kánonunkba, a Gondos atyafiságról tudtam, de szocreál ízű volt, messziről is, nem tartozott a keresett erdélyi szerzőink névsorába, elképzelhető, hogy külsőségei révén tűnt fel akkor nekem, hiszen az efféle történelmi tudósításokat, művelődéstörténeti köteteket lelkesen gyűjtöttem annak idején, ezzel erősítve, bátorítva, segítve, védeve a belátást, hogy Erdélyt és magyarságát a múltja őrzi, s mi ebben a harcban a határon túlról szövetségesei vagyunk az erdélyieknek. Nem voltam persze igazi harcos, ez Szabó kötetének személyes olvasástörténetéből is látszik, inkább a lírát olvastam, a regényeket, a nehezebb fegyvernemekben, műfajokban nem voltam annyira otthon, polcra gyűltek a művek, gyakran olvasatlanul, későbbi, alkalmi kóstolgatásra. (Gyengécske, de mégis csak valamiféle lélekbatyaként.) De Szabó Gyulánál még erre sem emlékszem, hogy beszerzésekor beleolvastam volna, bár megeshetett, hiszen könnyen besorolhattam az emlékirók egyfajta antológiájaként, amit majd el kellene olvasni, de hát arra aztán ritkán került sor, mert mindig jöttek a frissebb emlékiratok. És az emlékiratok olvasása nehéz, hosszadalmas munka. Olvasnivaló pedig volt bőven, míg egyfelől az erdélyiek történelembe kapaszkodása volt a jelentudat egyik forrása, másfelől pedig a szamizdatos magyarországiak, és azokat sem volt idő igazán elolvasni, mert már nyakunkon volt a fordulat, egy másik világgal, másik nézőponttal, ami ugyan valószínűtlenül és kétségbeesetten lassan közelgett a Szabó-könyvek idején, valahogy csak

az idők alján gyűlt, sűrűsödött, de végül is elshant föltűntünk, voltak, akik belekapaszkodtak, és fölrepítette őket, másokat betemetett, mielőtt sóhajthattak volna, én meg nagyjából mozdulatlan maradtam, vizslattam a repülési feltételeket, kicsit nehézkesen, így hát ha be nem is temettettem, de azért derékig legalább a feledés porában vagyok, magam is feledve magam, amúgy meg küszködve ott, ahol.

Lehetek tehát ott, harminc évvel ezelőtti nászutam idején, akkor ugyan a Debrecenbe költözéssel voltunk elfoglalva, feleségem egyetemista volt, én is egyetemistává lettem, ha csak levelezősként is, hazatérésünk után tehát aligha feledkezhettem bele hosszú és nehéz szövegekbe. Most azonban, tanári pályám elcsendesedő harmadik harmadában adódott rá idő. (Lányom épp Váradon van, onnan származó barátja ott maradt családját látogatva, városnézés is van ígérve, a hajdani erősségé, Erdély sarokbástyájáé, mely mára csendes-botrányosan elrománosítva, már csak történelmi képeslap, fojtogató gyász, az egykori török ostrom, a vár elfoglalása, amiről én itthon olvasok, a végzet beteljesedése, ma csupa remény, mert még eleven dráma. Feleségem pedig Borzsák Endre, egy megtaposott helyi néprajzos szellemi hagyatékából készült kötet utolsó javításaival van elfoglalva. Borzsák Endre, a népelet, a magyar hagyományos juhászat kiváló tudója a jelenből kitiltva élt és halt, rosszabb volt ez a tatár fogságnál.) Úgy gazdálkodom az elveszett idővel, mintha egyszerre csak bőven rendelkezésemre állna, olvasok, mintha készülnék arra, ami már elmúlt, elveszett. Vagyok tehát ugyanott, ahol lehettem volna már, de most olvashatom azt a könyvet, amit akkor kellett volna, és készülhetek arra a feladatra, melyet már rég megoldott a történelem, úgy, hogy meg nem oldva hagyta megint. Hiszen a határon már nem csempészárú a könyv, magyarázkodni sem kell a határőröknek, hol is szállunk majd meg, igaz, de nem utazunk, mi legalábbis nem, Erdély most jóval messzebb került, mint amikor még pénzünk se nagyon volt az útra, és útlelél is kellett, meg némi elszántság, kalandvágy.

Most Szabó Gyulával utazom, kicsit kikeveredve a jelenből, mintha tatár fogságban volnék, mint Kemény János, II. Rákóczi György hadvezére, akinek a Krímben volt ideje visszatekinteni a megromlott század átért történeteire (arrafelé nem is kalandoznék, hogy ez a Krím az én nászutam idején még kíváncsatos szakszervezeti úti cél, érdemdús magyaroknak, azóta meg hadszíntér, iszonyú történelmi indulatok, elégtételek, kétségbeesések vidéke), hát én meg önkéntes fogságban vagyok, talán messzebb is, mintha a Krímben, hisz ott mégis csak napról napra lehetett várni a váltságdíjat, ami aztán végül, három év után meg is érkezett, és Kemény még fejedelmeskedhetett is, kárpótlásul, bár aligha vágyott rá, én azonban nem kérem és nem várom a váltságdíjat. Tűnődöm az elveszett, az elvesző, a fogyó időről.

De lám, hogy fonom itt a szálat, amibe kapaszkodva utazgatom majd ide-oda, Szabó Gyulától felbátorítva, talán megtévesztve, most éppen úgy gondolom, hogy nagyon messzire és nagyon közelre egyaránt, mert nagyon jó Zrínyi kortársának lenni, együtt zokogni Apáczaival Apáczaiért, kapaszkodni nyár eleji tanári feladataimba, hogy legalább a futó időt nem eresztsem, s mivel a 17. századiak türelmesek, összegyűltek már Szamosújváron, hogy meghallgassák a fejedelmet, miként számol el a nagy ígéretével, hogy trónért indul Lengyelországba, és seregét hátrahagyva menekült el onnan fél évvel később, ráérnek a rendek, még gyülekeznek csak, az asszonyok is, hogy férjeiket számon kérjék a fejedelemtől, talán még reménykednek is valami csodában, hátha nem igazak a hírek mégsem, hiszen olyan rettenetesek és elképzelhetetlenek, küszködéseim mai története azonban elillan örökre, ha fel nem idézem.

Diákok, akikkel bajlódom, akikkel összejövök nap mint nap, magam és a világ megnyugtatóására, kibékítésére, tanulni, élni, mintha a romló Erdély gyermekei volnának. Hiába igyekszem, azt érzem, nem tehetek értük többet, mint Szabó Gyula a régiekért, akiknek a története már alaposan befejeződött. Nincs kiút seh. Vergődünk. Szabó krónikájába menekülök esténként, s próbálkozom krónikásként megmenteni magam.

Ha az ország mai helyzetét kellene jellemezni, akkor a mai közérzetem szerint a szerencsétlen lengyel hadjárat után vagyunk, mikor olvasom, hiszen az a csillogó remény, hogy a viszonylag békésen kifutó, noha korántsem Bethlen Gáboros kádári évek és a könnyű rendszerváltás után Magyarország sikerre volt ítélve, úgy tűnt, politikai elitje már majdnem nyugati-as karakterű, szakmailag felkészült, világot járt és szabadságpárti, senki nem állt a magyar hódítás útjába, a nagyhatalmak jóindulattal nézték az ország kísérletét önmaga újjáteremtésére, európai helyfoglalására, aztán ebből egy gyászos vereség lett, a gőgös felvonásból teljes önelvesztés, lemaradást követő lemaradás Európáról. Magunk lettünk magunk tatáiraivá, törökévé. És magam is látom, érzem, ahogy rendetlen személyes birodalmamban prédál a restség, meg gondolatlanság. Ott vagyunk mi is a fejedelmi gyűlésben, nap mint nap Rákóczival, akit elfogott a hev, hogy indulni kell, és mi mindannyian hallgatunk, nézünk kifelé az ablakon, pedig már facsarja orrunkat a füst, ami majd elborít bennünket. Olvasom a könyvet, és szorongatja a torkom a jelen.

Nagyjából a szamosújvári országgyűlés idején lehetünk, amikor a vereség nyilvánvaló, az ország vagyona széthordva, szellemi vagyona is, lelki vagyona meg tatár fogságban, legalábbis annyira sok fal mögött, annyira sok kétség és tehetetlenség mögé tuszkolva, menekülve, hogy mintha már legalább Moldovában, de még annál is odébb, hiszen kiválthatatlanul, és idegen hadak üzletelhetnének vele, és az a kérdés, hogy

szán-e majd rá valaki egy gondolatot is a vagyonok visszaszerzésére, vagy legalábbis némi tartás helyreállítására. A fejedelem azonban meggondolta magát, neki nincs pénze a megváltásra, inkább még saját magát vigasztaltatná némi vagyongyarapodással. Hát a mi fejedelmeink se különbe, se rosszabbak, sajnálattal magukat szintúgy, hogy egy ilyen csapnivaló országgal kellett helytállniuk, hát mi más is lehetett a vége. És duzzogva tartják a markukat, akár egy kis szerény gyarapodásért is, hogy legalább ami megmaradt, az az övék maradjon.

Az országgyűlést a csűrben tartották, jöttek a százasszonyok gyászban, hogy oda a férjük, cselekedjék a fejedelem, de micsoda populizmus ez, házakért, munkahelyekért, vagyonért, tisztességért, életért a fejedelmet zaklatni, nem volt elég, hogy neki fájt legjobban, hogy ő vesztett a legtöbbet, hisz elveszítette a lenygel trónt, ami már a fején volt szinte, és még felelne is a veszteségért, ugyan, kinek lehetne nagyobb a fájdalma, vesztesége, mint neki, no most a helyzet egyszerűbb, a csűrben nincs senki, az országgyűlést nem lehet összehívni, mert össze van hívva folytonosan.

Kemény levele sem jött, a tatár és a török hadak gyülekeznek, az ország nagy romlás előtt, sokan tudjuk ezt, de senkinek nincs szava, akinek szava lehetne. És a szó sem szó, ha hallatik is.

Megvoltak az országgyűlések, Rákóczi visszaszerzi a fejedelmi hatalmat, csak azért is, noha a sereg tatár rabságban, a török fenyegetést tehát lehetne komolyan venni, hogy őt nem hajlandók a fejedelmi székben elfogadni többé, így hát elveszejtí az országot, mérhetetlen pusztulást szabadít rá. Pusztán hiúságból, gőgből, romlottságból, sértettségéből. Más magyarázat nincs. Meglehet ugyan, hogy szolgálai, jó emberei váltig erősítették, hogy nem kell azt a törököt olyan komolyan venni, a tatárok meg úgysem jönnek újra. S közben meg a fejedelem hálája felé pislogtak. De az egész Erdély béna, amilyen megható, hogy beleszerettek a fejedelemségbe, alighanem a béke és gyarapodás zálogának tekintették, annyira látniuk kellett volna, hogy maga a fejedelem a kulcsa a fejedelemségnek. Így hát vére hullása árán is szabadságot és védelmet ígér az országnak, aztán az első komoly helyzetnél feladja, Jenőből elmenekül a négyszáz védő a százezer török elől, mit tehetek volna, Rákóczi a vár közelébe sem merészkedik, ám Váradon kivégezteti a város két vezetőjét árulásért. Mielőtt aztán a török és a tatár is belefog a vérengzésbe. Nekem valahogyan mégis az a három nagyenyedi lány fáj a legjobban, akiket a váltásdíj mellett követelt a kán a várostól. Vajon hogy folyt le a kiválasztás? Vajon miféle férfiak vitték ki és adták át a lányokat a tatároknak?

Valami ilyesmi lett volna tovább is, valamerre, talán vég nélkül, hisz ez volt a minta, mint ami eddig olvasható, ez a többes olvasás, hogy olvasom Szabó Gyula könyvét, Szabó Gyula könyve olvas engem, és együtt

olvassuk a mindennapok történelmét, a magam kis világában, és a haza egészében, ahogy lehet. Hiszen a Sátán labdái olyan, mint egy tankönyv, minden napra tanulság, minden napra lecke, hogy amit éltek valaha eleink, amiben botladoztak, az ide van ömlesztve a saját szőnyegemre, nekem is át kell keverednem rajta, akár csak a konyha felé menet, még inkább, ha ki akarok jutni, ki, a kertbe, a díófa alá legalább, vagy egyenesen az utcára, kockáztatva már, mérlegelve mindent, ami számít, aminek számítania kell.

De mélységes elégedetlenség van bennem, talán hiányzik a 250 év, ami Szabónál adott volt, noha az a távolság, mely engem édes hazámtól elválaszt, elegendőnek tűnt, néha még túl soknak is, de lehet, belátom, az ilyen belső időszakadékok inkább borongás, köd és füst, nem pedig távlat. Meg ahogy minősíteném kortársaimat, megriadok magamtól, mintha egy szócsó volnék, valahogy repednek tűnik a hangom, erőtlennek, életlennek a szó, nyersnek a tételek, pontatlanoknak a mondatok, sehogy sem tudok arra a régi magasra felkapaszkodni, ahol bókászta Szabóval, lett légyen amúgy akármilyen mélyen is az a magaslat, hisz azért eléggé mélyen volt, de a nyelv még Rákóczi Györgynél is elbizonytalanít, hogy majdnem a pártját fognám, mert annyira erős a sugárzása, a nyelv, a hit, még kiforgatva, még bukással megbélyegezve, még ellene szurkolva is fejedelemnek ismerem el. Én meg horpadt mellől olvasom saját mondataimat.

Meg aztán kétfelé vált az út. Folyt az olvasás tovább, naponként, oldalanként, gyötörően nehéz könyv, olykor egy-egy bekezdés is több oldal, fejezetek nincsenek, néha, lélegzetvételképp, de semmit le nem zárva, egy-egy szaggatott vonal jön, mint valami fűrészfog, történelmi harapásnyom, tépés, hogy aztán vég nélkül, végzetlenül zsúfolva fonódjanak tovább a szálak mielőbb, majd váratlanul jön egy fekete pont, akkor ott egy kis csend, nekifohászkodás adódik, hogy egybe ne mosódjanak a rémségek, legyen tiszta a tekintetünk, nézzük végig higgadtan, mi telt elődeinktől, akik egy kicsit tévedtek, egy kicsit meg gondolatlanok voltak, hiányzott némi körültekintés, vagy legalábbis megfeledeztek a kötelező gyanakvásról és hitetlenségről és magukra vonták a fogyó hold utolsó kegyetlen, cinikus, Allahnak bizonyára mégis tetsző rohamát. A világhódító török a kis Erdélyen mutatta be nagy történelmi szerepének minden fortélyát. Ez volt a finálé, az utolsó nagy tarolás.

S hadjáratról hadjáratra jöttek volna az átkiabálások a két korszak között, hiszen Erdély nagy romlása töményen, évek alatt adta elő az országvesztést, önsorsrontás nemes, nemtelen tragédiáját, ma meg húsz éve folyik valami hasonló, elhúzva, elnyújtva, de mintha azonos leleménnyel és ambícióval.

Közben meg persze folyton választ követelt a kérdés, mely szinte minden oldalról felvetődött, hogy kinek is írta meg ezt a lehangelő, kiborító, dühítő, két-

ségbeejtő, lélekherasztó beszámolót a szerző, aligha gondolt az eljövendő, megújuló Magyarország jövőendő összeomlásaira, nyilván erdélyi közönségének szánta, magyarjainak, akik azonban a regény írása idején maguk is nagy szorultságban voltak, melyről nem lehetett még panaszkodni sem akkoriban, talán éppen a kimondhatatlan nyomorúsághoz kereste meg ott távolban az immár kimondható fájdalmak történetét.

Mindenesetre nem volt erőm a válasszal kísérletezni. Különb is, még arra sem volt erőm, hogy legalább ennek a műfajtan, minden műfajt áthágó, egyesítő műnek az értelmezéseit, az olvasás közben adódó megfigyeléseit lejegyezzem, melyek olyasféléképpen adódtak, születhettek volna meg, egy-egy meg gondolatlan vélekedésemből, mint ahogy most itt, leírva ezt az elhamarkodott tételmet a műfajok egyesítéséről, rögtön a műnemekre is vonatkoztatom, pedig hát ez a szövegtenger itt tényleg nem líra, s persze rögtön jött a válasz, az olvasói élmény, hogy dehogyisnem, ennek a végeláthatatlan történelmi idézetfolyamnak éppen a líraisága az egyik legerősebb eleme, nem az érzelmek megjelenítése révén, ebben a tekintetben nagyon is visszafogott (ugyebar ez is mennyire provokatív elem a jelen felé, amikor az érzelmek, a szenvedélyek elfojtják a gondolatot, a meggondolást), az érzelmektől amúgy is átitatottak az idézett levelek, szerelemmel, borral, bánattal, panasszal, félelemmel, hanem szerkesztését, gondolkodásmódját tekintve, mert nem az értelmezés logikája, hanem inkább a líra logikája működteti. Szóképek láncaira fűződik az egész történet, az egész történelem, ezek az értelmezés sarokpontjai, mostanában például, a harmadik kötet utolsó harmadában le nem száll arról a kocsiról, amelyről nem lehet nyúlra vadászni („mind csak szekérhátan űzte az német segítség a nyulat” – 380. old.). És nagy felsorolásai, folytonos visszatérései számok, nevek, alkalmi jegyek alapján felidézhető előzményekhez, esetekhez, mondatokhoz, szavakhoz, szinte refrénszerűen, mind-mind lírai eszközök. Noha ez a líra, mivel a nyelv legbensőbb játékból sarjad, eléggé szemérmes, a természete szerint, ugyanakkor pedig mint a vadszölő, vagy mint a szederinda, makacs és gáttalan. Lírai elemként használ Apáczai idézeteket is a Magyar Encyclopaedia-ból, egyáltalán, Apáczai szerepeltetése, újra idézése, hol mondataival, noha kortársai igazából nem olvasták, hol éppen a sírjával, amint Kolozsvár 1662-es nyári ostromának egyik súlypontja épp a temető irányába esik, egy fájdalmas belső légia a nagy elbeszélésben. De mintha annak szíve volna. (A jobb pitvar. A bal pitvar meg Zrínyi.) „Ha egyhét-nyi késéssel, de eljárt a maga ’követtségében’ a három fagyos szent, Pongrácz, Szervác, Bonifác, s ahhoz képest, amit kivált a szőlőhegyeken műveltek, Apáczai Csere János is nézhette volna az eget öt nap múlva, Orbán ’követjárásakor’, hogy ’ha az Orbán napja tiszta, bő bor terem’. De nem nézhette, mert éppen abban

a temetőben feküdt, ahol háromszéki földije sáncolták ágyúikat, s háborgatták immár közel egy hónapja dördítéseikkel az ő örök álmát és a várost, ahol élteben a tanítás gondja és az akadémia-szem álma nem hagyta nyugton. Ezen a mostani május 25-én olyan Orbán-napot láthatott s hallhatott volna Kolozsváron, hogy az elfagyott szőlőben katonák dandárja ígéri a bő bort, s ehhez mérten változik a hordók rendeltetése is:” – Tudniillik ároktöltésre használták fel őket. 347–8. old.)

Az ostromlott Kolozsváron eltemetve Apáczai, vele az Akadémia, Apáczai nagy álma, és ez az álom olyan fájdalom Szabónak, mintha egyúttal az önálló kolozsvári magyar egyetemet siratná, mintha a kolozsvári akadémia – amely meg sem született, úgy veszett el – Szabó legnagyobb bánata volna a halottaktól, levágott fejektől zsúfolt történeten, rabságba vonulók végeláthatatlan menetein is túl, azokat is magában foglalva, s mintha könyve az elveszett, a megálmodott Akadémia pótlása volna, legalább a tudható csak azért is tudása, a „veszteség akadémia” felmérése, ez az, amit adni akar, s ahogy Apáczait is lehet siratni, mindmáig, mintha épp most menne minden igyekezete veszendőbe, és mégis tanít, ha belépünk írásai örök akadémiaiába, úgy lesz A sátán labdái az irattárakban alvó papirosokról egy élő, látogatható, olvasható, elvégezhető nagy akadémiai kurzus.

Meglehet, Szabó annyira tisztán látta az elmúlt nagy tragédiát, hogy könnyen olvashatóvá tette a várható kései fordulatokat, hullámveréseket, és a váratlanokat is. A törökök örök készségét egy utolsó nagy támadásra. Noha a törökök ma már szelíd szeretettel, atyafiúi barátsággal gondolnak ránk, ezt mesélik az arra járók, talán a törökké vált rabok vére festette át érzelmeiket. Mi meg, a nagy ellenállásban mintha eltörökösödtünk volna kissé. És folyton a zsákmányon jár az eszünk. A prédán. Hiszen az a fizetség, abból lesz kereset.

Eltelt az ősz, benne vagyunk a télben, és már 1662 tavaszán járunk, ismét Szamosújváron, de II. Rákóczi György már halott, nem élte túl a fenesi csatában kapott sérülését, Barcsait Ákos, örökös riválisa is halott, megölték, holott a békekész kedvéért lemondott a fejedelemségéről, s Kemény János a fejedelem, aki visszajött a tatár fogságból, és valaha Bethlen Gábornál kezdte a szolgálatot, mint székletfelügyelő, majd Petőfit játszott a segesvári csatában, és egyszerűen eltűnt.

Immár Apafi a fejedelem (aki épp úgy lett Erdély megmentője, mint... mondanám a neveket, de tiltakoznak a szavak), a török végigrabolta egész Erdélyt, a menekülő Kemény nyomában, hogy találjon végre valakit, akit ellenfejedelemmé jelölhetne, így akadt rá végül az otthon, Ebesfalván kucorgó Apafira, aki nem mert, nem tudott nemet mondani.

Szamosújváron vagyunk tehát, odakint Kucsuk basa törökjei és Apafinak, a török választotta fejede-

lemnek hűséget fogadó magyarok az ostromlók, odabent Ébeni István a várkapitány, magyarjaival, akik a törökkel szembe forduló, vagy legalábbis a töröknek nemet mondó Kemény örökségét védik, és némi német helyőrség, mely nem annyira az országot védi, s főként nem a török ellen, noha épp most harcra kényszerült, inkább a Habsburg térfoglalás „preasidiuma”. Apafi szép szóval inti a bentieket a megadásra, „Isten vezérelje minden jóra kegyelmeteket”, vagyis adjatok fel a várat, mert török préda lesz, ha önként nem hódoltok. Kemény levélbeli köszöntése volt ez még a Krímből az otthoniaknak, és akkor nagyjából sejteni lehetett, mi volna az a jó, Szamosújvárnál azonban már talán csak Szabó Gyula tudja erdélyi ösztönével érzékelteni, hogy a pusztulás melyik változatát kellene a „jó” alatt értenünk, nekem túl nehéz lecke. Én még azt sem tudom, mi lesz Apafi fejedelemségének a sorsa, nem volt ez lecke annak idején, sem a középiskolában, sem az egyetemen, Jókai meg nem segített. A híres fejedelmek halála engem friss hírként, regényes fordulatként ért, nem tudom, mi lesz Szamosújvár sorsa, aggodom Apafiért, de szorítok a Kemény-híveknek is, noha egyik álszentek, másik pogányok szövetségese, vagy inkább foglya. Szabó nem hagyja, hogy pártot fogjak, hiszen szegény székelyek is, vergődnek csak az elkötelezettségek bilincseiben, egymást is pusztítják, hogy a szabadság, a megmaradás leckéjét megoldják valahogy. Egyszerre vagyunk az ostromlók és az védők pártján, egyszerre vagyunk ellenükre. Ahogy a török és a német segítség is egyaránt csak a veszedelmeket kettőzi, hatványozza. Ez a Szamosújvár vagyunk most. Melyet megvédeni és elfoglalni kellene egyszerre. De feladni talán jobb volna, vagy elállni az ostromtól.

Szabó a török vezérek leveleit éppúgy idézi, mint az egymással halálos elszámolásban levő magyarokét. Nem az álláspont, hanem a tekintet szolgált mérték.

II. Rákóczi György ’57-ben mindent elrontott, az ország többsége azonban hűségben kitartott mellette, haláláig, és nem lehetett ezt a hűséget nem becsülni, ha dühítő, értelmetlen és riasztó is.

Vannak itt országbírók többen is, afféle II. Rákóczi Györgyök, akik mentik az országot, viszik szép hadjáratokba, hódításokba, de csak vereségeket és összeomlásokat aratnak, mire Lengyelországba érnek, már rabló had a leendő királyi sereg, és rablóvezérek a fejedelmek, az ország elvesztésévé torzult a nagy mentőakció. Akik Szent László királyt látják bennük, akik Szent László királyt várják ellenük, vakságukat nehéz nem kárhozatni. Vakon is. Hallgattam a Szózatot éjfélkor a szolnoki színházból a tévében, az új év, 2010 hajnalán, ijesztő volt a látomásos indulat. És nem tudom, az volt-e a félelemkeltőbb, hogy talán csak buzgóságból fakadt, az elvárás szerinti hév izgította az előadót, vagy az, hogy valódi tűztől lángolt szegény Vörösmarty, vagy éppen az volt riasztó, hogy nem tudtam erről dönteni.

Mindenestre az ostrom is megvolt, legalábbis a hangulata, robbanásokkal volt tele a szilveszteri este, úgy látszik, honfitársaimnak kell a csatazaj, édes izgalmat hoz, a vesztes béke süket csöndjét jó egy kicsit feledni. Hadvezérek, fejedelmek lehettünk egy éjszakra mindannyian.

Jaj, szegény Apafi, mi lesz a sorsod, jaj, látja-e Kővár kapitánya, Teleki Mihály – aki hűséggel szolgálta Rákóczit „postamesterként”, bizalmas udvari emberként, minden ésszerűsége túl is, immár a fejedelem halála után is, a törökkel ujjat húzó párt egyik oszlopként – Vér Juditot, szerelmes feleségét, akivel többször nyomja kettős teherrel az ágyat levélben, mint a valóságban, s megél-e kis Annuskájuk?

Nem tudom, mire való írni egy olyan művet, aminek emberfia olvasója nem lesz, annál is kevésbé, hiszen épp vége az olvasás korának, Erdély történelmi fogságának mélyén megírni ennek a fogságnak a távoli előképét, a kiváló Erdély összeomlását az elomló Erdély korában, nem tudom, mire való a hitek hamiságairól, tévútjairól, elvesztéseiről szólni a késői hitetleneknek, de számomra ez a vállalkozás valahogy mégis lassan egyfajta lelki fundamentummá szilárdul, tudok gyászolni ismét, tudok talán majd reménykedni is valahogy, tudok talán kimenni az „országból”, meg bejönni is megint.

Hát akkor talán ezért.

Régóta nincs semmi már, amiről úgy tudnék beszélni, akár csak egy kallódó diáknak is, hogy ne fogna el a szorongás, valók-e valamire a mondataim, használhatók-e a szavaim, a történeteim. Ez a könyv azonban új fejezet, ad egy kis otthonosságot, ahol kiigazodom, vagy legalábbis tanácstalanságom nem nyomaszt, friss tudósításokra támadt kedvem a nagy romlás idejéből, és egy kedves fiatalembert, egyetemen kallódó derék vitézt, akit mintha négyszáz év nyomna, sikerült felvillanyoznom a podóliai cseresznyével, mely a vereség nélkül kudarcot vallott sereg megmentő tápláléka volt az ezerhatszázötvenhetes gyászos hazatérésről. Kikölcsönözte a könyvet az egyetemi könyvtárból, noha búbanatát a Szabó Gyula-féle kesergés végül nem győzhette le, inkább tetézte, félbe is hagyta a könyvet, de hát én is félbehagytam többször, és talán még az sem számít, hogy előtte a könyv tíz éve nem volt kikölcsönözve, noha harmincezer egyetemista használja azt a könyvtárat.

Nem tudom, hogy alakul, ha már harminc évvel ezelőtt lett volna erőm nemcsak könyveket gyűjtögetni Erdélyből, hanem igazán olvasni is, késés-e ez, vagy mi, hiszen végtére is, Szamosújvár ostromáról le nem késtem, és együtt aggodom a kapitánnyal: „Ha késnek, Uram, bizony elűtik az fedőt az fazékról.” Igaz, a fedőt a fazékról elűtötték, meglehet, sokan voltunk, akik elkéstünk, meglehet, ha nem késtünk volna, akkor sem történt volna másként. Mi különben is eleve azon a másik fedőn szaladgáltunk riadtan, amin él-

tünk, amit ki kellett volna rántani a talpunk alól, ami alá ötvenhat volt lezárva, aztán tényleg behullottunk mindannyian az üstbe, és már csak álmodunk arról, hogy ha talán nem késünk, s lenne bár fedő, olyan szamosújvári, amit még felthetnénk, noha persze van, hisz az az egykori fedő élet és halál volt százaknak, a mai elűtött fedők meg csak sorsrontások ezreknek.

Szabó Gyula azonban már megjárta a maga útját a hadakkal, sőt, már azt az utat is letudta, bizonyára, amelyiken ’78-ban még nem indulhatott el, a jelen hadak vonulásának útjait, hiszen a múlt öt kötete után van legalább négy kötetnyi önéletírása is, a ennek két kötete már megérkezett számomra Erdélyből, noha még nem kaptam kézhez, de már eljutott hozzám egy erdélyi üzenet, a könyvhöz kapcsolódva valahogy, felróva rettenetes viselkedésem, melyet nem tudom, miként tanúsíthattam, hiszen meg sem próbálkoztam vele, meglehet, éppen ez volt a baj, nem tudom, ma már az ilyesmi kilevelezhetetlen, hiába próbálkoztam; nem tudom, utódaink miből olvassák majd ki vesztes csatáink, nagy romlásaink természetrajzát, ha már elfojtva marad bennünk a vád, a panasz, a vágy, az öröm, a gyász is. Talán utódaink előtt is őrizni akarjuk a titkot, tőlük is tartunk már.

A sátán labdái mindenesetre közénk hajítva, vígan pattognak, meg az a sárkányfog vetemény is magunk vagyunk, melynek baljóslatát Vörösmarty hozza szóba, de csak Szabó részletezi, hogy a sárkányfogból kikelt vitézek örökkön örökké egymással vívnak, míg meg nem hálnak, így tetszik az isteneknek. Veszedelemünk is eléggé függőlegesek, noha Szabó Gyula már odaát, el nem mesélheti, egy társaságban van már hőseivel, azonos időt mulatnak, a soha el nem múló múltat.

Azt azért egyszer majd elmesélem – lezáratlanul lezárva végre ezt a tűnődést egy különös könyvről, s befolyásáról életemre, mielőtt visszatérnék az olvasáshoz, s aztán majd meglehet átértékelem mindazt, amit a könyvről írtam, meg azt is, amit a nagy romlás mai tükreként –, hogy mi történt Robival a nyár óta, hiszen az ősz neki is eléggé fordulatossá volt, ő ugyan nem tekinthetett vissza elmúlt tíz évből alighanem egyre sem, mely bethleni béke, a gyarapodás és a kultúra, a normális gyermekkor lett volna bármely tekintetben, ő egy kis háborús gyermek alighanem, egyik csatából keveredett a másikba, míg aztán végül maga is egy kis farkaskölyökké vált, folyton acsarkodva a világra, ha kárpótolni akarta a világ éppen, alkalmilag, akkor is.

Ötvenhat évesen fogtam bele az 1656 telén induló tudósítások olvasásába, jegyzetelésébe, s most immár 57 évesen zárom le az 1857 évi katasztrófák sorozatát megindító lengyel hadjáratot és következményeit taglaló könyvről, utalásokkal a magam kis háborúira. A számok furcsa jószágok, mintha élettelen vonatkozások volnának az időre, mégis, jelentésekkel pakoljuk meg őket, ők meg jelentések sokaságát zúdítják ránk, a számokkal Szabó Gyula is sokat szöszmötölt,

Egy *Eszmélet* elemzés margójára

Ildikónak

Az elmúlt években többször is alkalmam nyílt kritikát írni a József Attila költészetével közvetlenül, vagy közvetve foglalkozó könyvekről.¹ Így szerzett – részben negatív – tapasztalataimból kiindulva szeretném leszögezni, hogy nem kívánok foglalkozni a különböző irodalomtörténeti és elméleti iskolák között e kérdésben kialakult harcokkal (és ezek szüneteiben bekövetkezett látványos összeborulásokkal) még akkor sem, ha véleményem szerint a magyar irodalom történetét (jelentesen e hármás szókapcsolat bármit is) könnyűszerrel fel lehetne építeni hasonló harcokra és ezeket lezáró paktumokra. Mert hát itt mégis József Attiláról kellene, hogy szó legyen, és mellesleg egy kicsit Paul de Manról, Tverdota Györgyről, valamint drága emlékü professzoromról, Szigeti Lajos Sándorról. A jelenkori József Attila-recepció, ha elméletileg és történetileg is komolyan akarja venni, ami vizsgálata tárgyát képezi, akkor hasonló szövegeket kell létrehoznia, mint a legutóbbi időben Bókay Antal monográfiája, ami torzószerűségében és ebből következő „összecsapottságában” is a legkiemelkedőbb munka az elmúlt években. Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy az értelmezés számára egészen más teret biztosít egyetlen vers, vagy versciklus elemzése, mint amikor a kutató egy teljes életművet vesz alapul. Ebből a szempontból tökéletesen érthetően tekintenek gyanakvással az irodalomtörténészek a József Attila életműből pusztán csak szemezgető elméletírókra. A cél azonban egy olyan József Attila-kutatás lenne, ahol az eltérő tudományos nézőpontok egymást kiegészítve jelennének meg, és ezáltal képesek volnának megakadályozni azoknak a szövegeknek az irodalmi recepció senkiföldjére való kerülését, amelyek elsősorban nem egy történeti, vagy elméleti iskolának akarnak megfelelni.

Egy tudományos disszertáció is kevés lenne annak összefoglalására, hogy kik és milyen nézőpontból pró-

bálták értelmezni József Attila *Eszmélet* című versét. A tizenkét darabból álló szöveg egységesítésére irányuló jelenkori irodalomértést képviselő elméleti megközelítések azonban hasonló csapdahelyzetbe kerültek, mint amelybe korábban a marxista irodalomtörténeti olvasatok jutottak. Bókay Antal elemzése nem csak azáltal emelkedik ki ezen értelmezések közül, mert tisztán látja a különböző interpretációk széttartását, hanem annak következtében is, hogy az egymásnak ellentmondó elméletek legfontosabb okaként a tizenkét szöveg egymástól is elzárt fragmentumszerűségét nevezi meg: „A hosszú versekkel szemben viszont szokatlanul hiányzik az egész szövegre érvényesített, jól átlátható egységes, logikus, pontosan szerkesztett tárgyvilág. Helyette mintha tárgyas fragmentumokra bomlana szét a szöveg, amit absztrakt, sőt talán misztikus metafizika (például a determinizmus-kép, vagy a teremtésmítoszt ismételő kezdés), allegorikus konstrukció (például a XI. rész boldogság képe) vagy valamilyen személyes történet, helyzet ural.”² Hasonló nézőpontot képvisel Odorics Ferenc is *Az Eszmélet újraolvasása* című tanulmányában, amikor a költeményt a klasszikus és későmodernitás szubjektumfelfogásának határhelyzetére tevő recepcióesztétikai olvasatokkal szemben a szöveg tropológikus értelmezésének szükségességére helyezi a hangsúlyt. Odorics a recepcióesztétikai megközelítések kudarcát abban fedezi fel, hogy csupán csak látják a vers szövegébe helyezett alanyt, és nem olvassák.³ A vers „darabokra hullásának” megakadályozását mindkét kutató szerint csak egy olyan olvasási mód képes megoldani, amely a szöveget felépítő trópusok és figurák felől vizsgálja a költeményt. Amíg azonban Odorics

1 Péter László: *József Attila nyomában, Válogatott írások*, ItK, 2005/2–3., *Testet öltött érv, Az értekező József Attila*, ItK, 2005/4–6., Bókay Antal, *Líra és modernitás – József Attila én-poétikája*, ItK, 2009/5.

2 Bókay Antal, *Határterület és senki földje, Az én geográfiája az Eszmélet XII. szakaszában*, in: *Tanulmányok József Attiláról*, szerkesztette: Kabdebó Lóránt, Kulcsár Szabó Ernő, Kulcsár-Szabó Zoltán, Menyhért Anna, Anonymus Kiadó, 2001. 158. o.

3 Odorics Ferenc, *Az Eszmélet újraolvasása*, in: *Tanulmányok József Attiláról*, 175. o.

Szabó Gyula A sátán labdái
Történelmi tudósítás

- I. Függőleges veszedelmek. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 428 o.
- II. A romlás útjain. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 417 o.
- III. Órás fejedelem. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 428 o.
- IV. Rozsda a kardon. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 408 o.
- V. A béke hamuja. Neptun Impex Rt. Csíkszereda, 2002. 431 o.

így hát nem gondolhatom másként, mint ahogy érzem, a számok valahogy hozzám öltik láthatatlan és eltéphetetlen száakkal ezeknek a gyászos éveknek a történetét. Magam is belekeveredtem valahogy a nagy erdélyi romlás idejébe.

Eszembe jut nem egyszer, hogy talán még mindig nem késő elmenekülni, el kellene jutni végre már Zrínyihez, tanácskozni apródjaival, vagy csak látni, hogy lássak, Apáczaihoz kellene beíratnom a gyermekeimet, s valamit kellene kezdeni Geleji Katona István szavaival, látlelet írt rólunk, boldog-boldogtalan utódokról, akik maguk is tatárjárásokkal dúlatják életük belső tájait, utódaik bánatos tekintete előtt: „a kik az igazságot egyszer el hagyják, soha osztán egyenesen járni nem tudnak, hanem egyik vélekedésnek gödréből a másikba botorkáznak, és nemhogy az igazsággal, de még magokkal sem egyeznek.”

a vers szövegében megjelenő paronómázikus megfelelések által próbál létrehozni egy koherens olvasatot, addig Bókay ugyanerre az által teszt kísérletet, hogy a tizenkettedik szakaszt a ciklusból kiemelve az utolsó rész által olvassa a többi fragmentumot. Tverdota György 2004-es elemzésében, amit akár a József Attila költészetére irányuló irodalomtörténeti kutatás apológiájaként is felfoghatunk, éppen a hasonló típusú megközelítéseket veszi bírálat alá: „A másodlagos szerkezet minéműségét, általános jellemezőit csak az egyes darabok megfelelő értelmezése után érdemes meghatározni, de a kompozíciót mint egészt, a szerkezet belső viszonyait fűrkésző töprengések túlnyomó része hiábavaló és fölösleges, sőt a gondolatmenetet zsákutcába vivő kombinációként lepleződik le.”⁴ Az *Eszmélet* egyes szakaszai tehát ebben az értelemben nem illeszkednek egy szoros kompozícióba,⁵ hanem továbbra is úgy kapcsolódnak egymáshoz, mint elkülönült fragmentumok. Tverdota így a szöveg töredezettségét és az erre irányuló elemzések szétartását egyfajta elengedhetetlen és meghaladhatatlan körülményként kezeli, melynek következtében kötetben tizenkét különálló verset elemez. A vers egyes részeinek fragmentumszerű értelmezésével szemben foglalt állást Bíró Béla 2008-ban publikált rendhagyó elemzésében, melynek az *Eszmélet és körköröség* címet adta. Bíró szerint a költemény tizenkét darabját összekötő mélyszerkezet a vers teljes szövegén végighúzó és annak egyes szakaszaiban is érvényesülő tér-idő szimmetriákban, míg másik oldalról a költői fikció (a „versvilág”) tér-idő szerkezetének szimmetriáiban⁶ figyelhető meg. Mindkét esetben az egész vers szövegét átszövő „kint” és „bent” problematika kerül Bírónak a geometria (egyébként a szerző itt József Attila hasonló tárgyú szövegeire támaszkodik, és ezeket gondolja tovább) tudományos eredményeire alapozó érvelése középpontjába. „Kint” és „bent” ellentétének az *Eszmélet* egyes szakaszaiban feltárolt harmonizálási kísérleteit Bíró tehát a teljes költemény tér-idő szerkezetébe látja visszaírhatónak.⁷ Összességében Bíró álláspontja is azokhoz az értelmezésekhez közelít, amelyek egységes költeményként tekintenek az *Eszmélet* szövegére, de abban az értelemben, hogy ezt az egységet számára nem a szöveg tropológiai olvasata teremti meg, hanem a „kint” és „bent” viszonypárban tapasztalható körköröség (ami, mint látni fogjuk korántsem zárja ki a cáfolni kívánt olvasat létjogosultságát). Az *Eszmélet* esetében tehát az alapvető kérdés, hogy létezhet-e olyan befogadási módja a szövegnek, mely lehetővé teszi a fragmentumszerű egységek va-

lamilyen mértékben történő egybekapcsolását, vagy ennek hiányában el kell fogadnunk, hogy a költemény töredezettségében is képes a József Attila-életműben számára fenntartott pozíciót betölteni. Tverdota György kritikájának azonban részben helyt adva csak egy olyan tropológikus interpretációt fogadhatunk el, amely egyszerre érvényesíthető az egész ciklus, valamint az egyes fragmentumok szövegével kapcsolatban.

Az *Eszmélet* Bókay-értelmezésében az önmegszólító versek (*Elégia, Téli éjszaka*) én pozíciójának aposztrofikus konstrukciójától (mely éppen a vers szövegében feltárolt aposztrofikus viszonyok által enged következtetni a látótér birtokosára) vezet tovább az én allegorikus kimondásának lehetőségéig.⁸ Bókay kitűnő elméleti fejtegetései a szubjektumnak a vers utolsó szakaszában bekövetkezett megkettőződéséről (mint aki egyszerre jelenik meg szemlélőként és a szemlélődés tárgyaként) azonban önmagában kevés ahhoz, hogy az egyes fragmentumok közötti kohéziót megteremtse. Ennél is kevesebb fogódzót nyújt Odoricsnak a szövegben megfigyelhető paronómaziákra alapozott olvasata (például nehezen érthető, hogy miként gondolja Odorics a „szállnak fényes ablakok”, valamint a „kivilágított nappalok” sorokat az írás konnotációjaként, az itt említett heliotrópok ugyanis csak egy az egyes fragmentumok szövege mögött húzóódó allegória által értelmezhetőek a szövegben).⁹ Sokkal előremutatóbb ezzel szemben Bókay értelmezésében a „vasútnál lakom” sor kiemelése, mely a szubjektum lakozásának tereként, mint a belakható táj allegóriája végigkíséri az egész vers szövegét.¹⁰ A szövegben feltárolt személyes lét értelmezésekor Bókay számára éppen ez az allegorikus háttér teremti meg a szelf otthonosságának (vasútnál lakom) és szétszóródásának (a sínek szétartása) együttes kimondását.¹¹ A vasút allegóriájának értelmezésekor azonban a sínek szétfutása nem utalhat „egyirányúan” a személyiség szétszóródására, mivel a költő nem csak a kiinduló, hanem a visszatérő vonatok ablakában is „ott áll”. Az allegória tehát egyszerre jeleníti meg a szelf „szétszórásának és összegyűjtésének” ciklikusan ismétlődő mozzanatait.¹² Annak ellenére azonban, hogy a vasút allegóriája az egész költemény szövegét átszövi, mégsem teszi lehetővé a szöveg értelmezési nehézségeinek végleges feloldását. Hasonló problémával szembesülünk Szigeti Lajos Sándor korábbi elemzésében is, aki József Attila Babits Mihály kötetét bíráló kritikájának serpentin-hasonlatát veszi alapul a vers értelmezésekor.¹³ A spirális versépítkezési

mód leírásul szolgáló allegóriát érdemes hosszabban is idézni, mivel a későbbiekben az *Eszmélet* szövege akár ennek meghaladásaként is olvasható:

„Az első mozzanat uralmát fokozatosan átengedi a másodiknak s ez a harmadiknak. Majd az első mozzanat újból kibontakozik, de gazdagabban és a szintén gazdagabban jelentkező második mozzanat mögé húzódik. És így tovább, mindaddig, míg nem kész az írásmű, amikor azt látjuk, hogy a motívumok tulajdonképpen átvették lassacskán egymás jelentését és jelentőségét – a végire érve már csak egyetlen egy mozzanat, motívum áll előttünk, ami nem más, mint maga a mű. Hasonlattal élve, formaművész kézen fog egy ismeretlen tájon, egy ismeretlen hegy lábánál. Szalagúton vezet fölfelé, egyre szűkülő körökben. Az első lépésre is tájat látunk. E tájra azonban a szalagúton fölfelé haladván észrevétlenül másik táj kerül, hiszen közben északról keletnek, majd pedig délnek és nyugatnak megyünk. De így visszajutunk újra északra. Ekkor már fontosabb vagyunk, de ugyanarra tágul szemünk, amire egy körrel lejjebb és mégis mást látunk. Most egyetlen pillantásra fölfogjuk mindazt, amit előbb északról és részben északkeletről meg északnyugatról szemlélünk. Fönn az ormon azután egyszerre nézhetünk a szelek minden irányba felé és ki-ki annyit lát, amennyi szeme van. A csupaszem utas egyetlen metszetlen kör közepén találja magát, egyívű éghajlat alatt. Csak maga az ösvény tűnt el a növényzet között.”¹⁴

A szövegben megfigyelhető versépítkezési mód az idézett hasonlat szerint szoros összefüggésbe kerül a benne pozícionálódó szubjektummal, melynek centrális szerepe már megszűnt a késő modern tárgyas költészetben, hogy helye az ábrázolt tájban váljon felfedezhetővé.¹⁵ Az így konstruálódó én-pozíció kimondását szolgálják a tájversek szövegében megjelenő aposztrofék, melyek Bókay szerint csak egy meghatározhatatlan, eszmei jelenlétet kölcsönöznek a szubjektumnak, mivel a látótér tulajdonosa nem látja magát.¹⁶ A vers szövegét követő tropológiai olvasatnak azonban mindig figyelembe kell vennie az aposztrofék antropomorfizmusokká szilárdulásának lehetőségét, melyek folyamatosan lehetővé teszik a különböző jelentésmegszilárdító interpretációk (az *Eszmélet* esetében ilyen szerepet tölthet be a marxizmus, vagy az egzisztencializmus) érvényesítését.

Levendel Júlia szerint a versciklus címe egyaránt fejezi ki az eszmélés állapotát, valamint folyamatát.¹⁷ Az eszmélet, mint az önteremtésnek a vers szövegé-

ben bekövetkező aktusa tehát egyszerre jelenik meg pontszerűként és folyamatszerűként, méghozzá abban az értelemben, hogy az egész költeményt átfogó olvasat inkább az utóbbit, míg az egyes fragmentumokra koncentráló az előbbit érzékeli, ami a szöveg befogadását a költői szubjektumnak a XII. szakaszban megfigyelhető önszemlélő pozíciójához közelíti. Bókay a XII. szakasz elemzésekor ebben az értelemben mutatja ki a szubjektum kettős pozícióját a táj szemlélésében: „A másik, megfigyelésre méltó lényeges mozzanat az, hogy ez az én, mely a szakasz elején még csak külső szemlélő, az utolsó két sorban bevonódik a versbe, nemcsak a szeme előtt, hanem vele, sőt benne történik a világ, miközben ő áll benne az életben.”¹⁸ Mindezt természetesen a vonatok ablakaiban saját könyöklő önmagát szemlélő költő allegóriájának elemzése által mutatja ki Bókay. A tanulmány vizsgálódásainak alapját képező vasút-allegória azonban csak egy mögöttes folyamatosan meghúzóódó újabb allegória által nyerhet megfelelő stabilitást. Tverdota György a szöveg kompozíciójában betöltött lehetséges szerepének kiemelése nélkül említi a *kivilágított ablakok*nak ezt az értelmezési lehetőségét: „Mint a mozgó filmtékercsen: ugyanaz a figura látható minden filmkockában, alig észrevehető módosulással. A kivilágított nappalok fülkefényeiben a szemlélő megpillantja élete folyásának gyorsított filmjét.”¹⁹ A filmnek a versben betöltött allegorikus szerepe azonban Tverdota előzetes koncepciója miatt nem válik az egész szöveget újraértelmező motívummá. A *lengedező szöveg sötétben szálló kivilágított ablakok* allegorikusan a moziban vetített filmet idézik meg, ami nem csupán a szubjektumnak a szövegben megjelenített kettős pozíciójára adhat magyarázatot (aki egyszerre jelenik meg a vetített film szereplőjeként és nézőjeként), hanem az utolsó szakasz „hallgatók” szavára is, amely a József Attila gyerekkorában játszott némafilmekre utalhat. A vasúti kocsik ablakaiként és a vetített film kockáiként értelmezhető versszakok az eszmélődés különböző állapotait mutatják be, amelyek között nem tételezhetünk fel alá és fölé, hanem csak mellérendelő viszonyt. Az *Eszmélet* filmkockái úgy rendeződnek egymás mellé, mint az idézett serpentin hasonlat egyes mozzanatai, miközben a filmszalag hasonló módon eltűnik a néző szeme előtt, mint a hegyre vezető ösvény. Az egyes állapotok azonban, akár a film rögzített kockái a vetítés alatt, végül mégis egy olyan történetre állnak össze, amely az eszmélődés folyamatát jeleníti meg. Az *Eszmélet* háttérül szolgáló két egymást is értelmező allegória nem csupán megjeleníti, hanem „hordozza”, és egyben mozgásba is hozza a szubjektumot, méghozzá úgy, hogy a két képileg egymásnak is megfeleltethető megidézt tárgy (a vasúti kocsi, és a filmszalag) a költemény írásképevel is összefüggésbe hozható lehetővé téve ezáltal az *Eszmélet* szövegének képversként való olvasását.

18 Bókay Antal: *Határterület*, 164. o.

19 Tverdota, i.m., 266. o.

8 Bókay Antal, *Líra és modernitás – József Attila én-poétikája*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2006, 290. o.

9 Odorics, i.m., 176. o.

10 Bókay, *Határterület*, 162. o.

11 U.a., 164. o.

12 Bíró Béla, *Eszmélet és körköröség*, 114. o.

13 Szigeti Lajos Sándor, *A József Attila-i teljességigény*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988, 309. o.

4 Tverdota György, *Tizenkét vers, József Attila Eszmélet-ciklusának elemzése*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2004, 90. o.

5 U.a., III. o.

6 Bíró Béla, *Eszmélet és körköröség*, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2008, 23. o.

7 U.o.

A tárgyas költészet fogalma Bókay Antal meghatározása szerint abban ragadható meg, hogy a versszöveg hozza létre a szubjektum pozícióját (ezt bizonyítja monográfiája végén például a *Téli éjszaka* elemzése),²⁰ ami az *Eszmélet* szövegében többek között a XII. szakasz „én állok minden fülkefényben” sorában figyelhető meg, ahol egyszerre találunk utalást az én egyes filmkockákon (a vers egyes szakaszaiban) bekövetkezett rögzítettségére, valamint e képek szemlélőjére. A film azonban egyszerre fogható fel egy adott személyről különböző időpontokban készült felvételek különálló sorozataként, valamint az így létrejött szalag mozgásba hozatalával egyetlen egybefüggő történetként (függetlenül attól, hogy a néző ugyanazt a filmet képtelen egyszerre kockánként és mozgásban is látni). A szemlélő tehát nem csak saját énjének szétszóródásával szembesül a vers egyes szakaszaiba, hanem a rögzített kockák mozgásba hozatala által – egy újabb én-konstrukcióként – e fragmentumok összedódásával is (a vers szövegét fragmentumonként befogadó értelmezés nem is léphet tovább a rögzített helyzetben konstruálódó én-pozícióknál). A vers egyes fragmentumainak mozgásba hozatala az olvasás aktusában valósul meg, mely lehetővé teszi a szakaszok közötti kapcsolatteremtést (ezt figyelhetjük meg például a tematikus /vasút/, vagy paronomázikus megfelelésekben is). Az utolsó sorokban megmutatkozó én-pozíció („el-elnezem, hogy” szállnak fényes ablakok a lengedező szősz-sötétben.”) tehát úgy jelenik meg, mint egy a saját filmjét néző színész, mely a költemény szövegében az ölnyelv aktusának színreviteleként is értelmezhető. Az egész szövegre koncentrált olvasás úgy számolja fel az eszmélés egyes állapotait bemutató képek rögzítettségét (és az erre épülő totalizáló olvasatokat), ahogy a film mozgásba hozatala láthatatlanná teszi a különböző kockákat; egyetlen történetbe foglalva a különálló elemeket. A vers szövegének fragmentumaiban megjelenő totális, antropomorfikus képeket, tehát egy történet illúziójává állítja össze az olvasás, miközben a rögzített szubjektumok helyére egy folyamatosan újraformálódó szubjektum (pontosabban ennek illúziója) kerül. A mozgás hiánya ezzel szemben az így létrehívott szubjektum történetének darabokra hullását okozná, mivel a folyamatos prosopopeiákban létrehívott Én-ek antropomorfizmusokká szilárdulnának. A mozi allegóriája egyértelműen leleplezi a vetítésben konstruálódó szubjektum illuzórikus voltát, de csak a vers szövegén folyamatosan végighúzó kint és bent probléma függvényében. A film nézése ugyanis az eszmélet elvesztésének állapotaként is felfogható, mivel az átélés lehetetlenné teszi, hogy a befogadó a filmen kívül kerülés veszélye nélkül önmagára, mint nézőre reflektáljon. Azáltal, hogy az *Eszmélet* szövegének olvasása úgy határozható meg, mint egy film nézése, képes azokat a befogadásra irányuló értelme-

20 Bókay Antal, *Líra és modernitás*, 43. o.

zési kísérleteket is szétszórni, amelyek az egyes kockák közötti összefüggések megteremtésével minden esetben saját olvasatukat tükrözik.

A rögzített és mozgásban lévő képek láthatóvá tétele egyszerre követel meg egy fényforrást és egy ezt keretező sötét teret. A vers értelmezői helyesen jegyzik meg, hogy a szöveg első szakaszának kezdő sora a teremtés szituációját tematizálja.²¹ A folyamatosan jelen levő sötét háttér így a Genesis első sorának kietlen és pusztaságként is felfogható, ahol a világosság megjelenhet. A Genesis híres mondatának világossága ugyanis nem a hétköznapi értelemben vett fényként értelmezhető (az égítestek teremtése csupán a negyedik napon következik be), hanem a logosz világosságát fejezi ki, amely János evangéliuma prólógusa (mely szintén a világ teremtéséről beszél) szerint a sötétségben fénylik. A sötét háttérből kiemelkedő szubjektum így a szó eredeti értelmében felfogott egzisztenciaként jelenik meg, miszerint létezni annyit jelent, mint kiállni valamiből.²² Mindez azonban csak úgy fogható fel, ha az, ami egésztől bizonyos értelemben benne is áll abban, amiből kiáll. Erre a kiállásra azonban pont kint és bent, valamint ennek megfelelően fent és lent világos megkülönböztethetősége (akár a bibliai teremtéstörténetben) teremt lehetőséget.²³ A megkülönböztethetővé tétel azonban – ahogy erre Bíró Béla elemzése rámutat – szükségszerűen idézi elő kint és bent harmonikus egyensúlyának megteremtését a vers egyes szakaszaiban és makrostruktúrájában egyaránt.²⁴ Bíró ezt az összehangolási törekvést a vers szövegében több helyen is tapasztalható körkörös kölcsönviszonyban határozza meg, mely tulajdonképpen úgy is felfogható, mint e két pólus között zajló korreláció: „A lírai alany egy ilyen, de immár a kint-bent aspektusait is magán hordozó kettős „középpontból” méri föl a kölcsönösség által a természet és a társadalom egységeként tételezett Önmagát és a Mindenséget.”²⁵

21 A vasúti kocsik és a filmkockák kivilágítására szolgáló mesterséges fény azonban a vers szövegében éles ellentétbe állítható a világ teremtésének világosság fogalmával megkülönböztethetővé téve ezáltal a költői nyelv figurális működésében bekövetkező reprezentációt a valódi teremtéstől; az illúziót a valóságtól. Az *Eszmélet* szövegében azonban a költői teremtés nyomán bekövetkező illúzió bár megkülönböztethetővé válik, de nem különül el véglegesen a valódi teremtés folyamatától. Az első és az utolsó versszak teremtésképzete között így nem szakadást, hanem megfelelést kell feltételeznünk, ami – a kor humanisztikus gondolkodásának értelmében – a költészet szép szavának tette válthatóságát fejezheti ki.

22 Paul Tillich, *Rendszeres teológia*, fordította Szabó István, Osiris Kiadó, Budapest, 1996, 254. o.

23 A világosság fogalma úgy is felfogható, mint a kezdetben teremtett és föld megkülönböztethetővé tévésének aktuusa.

24 Bíró Béla, *Eszmélet és körköröség*, 126. o.

25 U.a., 120. o.

Az így feltárolt szerkezeti konstrukciónak felelteti meg Bíró a XII. rész nézőpontját és látószögét, ahol az önmagára reflektáló tudat egyszerre jelenik meg kint és bent. A két pozíció közötti korreláció (ahogy ezt Bíró is kimutatja elemzésében) az egész költemény szövegén végigvezethető méghozzá abban az értelemben, hogy a kölcsönviszony egy olyan játszma-ként jelenik meg, ahol egyaránt bekövetkehetnek az egyén világban, és a világnak az egyénben való feloldódásának szélsőséges esetei. Az *Eszmélet*nek a meglett emberrel szóló X. szakasza képviseli a korreláció egyik szélsőséges pólusát két olyan Krisztus-logion értelmezésével, amelyek Lukács evangéliumában egymás mellett állnak:

„Az meglett ember, akinek szívében nincs se anyja, apja, ki tudja, hogy az életet halálra ráadásul kapja s mint talált tárgyat visszaadja bármikor – ezért őrzi meg, ki nem istene és nem papja se magának, sem senkinek.”

„Ha valaki hozzám jön, de nem gyűlöli meg apját, anyját, feleségét, gyermekeit, testvéreit, sőt még a saját lelkét is, nem lehet az én tanítványom. Ha valaki nem hordozza a maga keresztjét, és nem jön utánam, az nem lehet a tanítványom.” (Lk 14 26-27)

A meglett ember nem csupán felnőttként értelmezhető, hanem olyan személyként, aki korábban elveszett, de aztán önmagára eszmélt és így megtaláltatott (közvetlenül a logion környékén találhatóak Jézusnak az elveszettekről szóló példázatai). A szakasz első részét természetesen, ahogy ezt az értelmezők korábban is megtették, kapcsolatba lehet hozni a *Tiszta szívvel* első versszakával is (*szívében nincs – tiszta szívvel*), míg a második rész egyértelműen az egzisztencializmus halál felfogásával rokonítható. A bibliai logionok intertextuális jelenlétét azonban éppen a két gondolat egymás mellettsége igazolhatja. A világtól és a benne megjelenő kapcsolatrendszerektől való eloldódás kimondása, valamint az életnek keresztút-ként felfogott értelmezése egyaránt a Krisztus követés olyan kritériumaiként fogalmazódnak meg, amelyek lehetővé teszik a szubjektum egzisztenciaként való megje-

lenítését. A világtól való eloldódás azonban csak a napenkénti keresztfelvétellel („Görnyedve terheim alatt”) ismétlődő önteremtő aktusaiban válhat valóra, melyek a vers szövegének egyes filmkockáin valósulnak meg. A meglett ember ezenkívül – mivel saját sorsában Krisztus áldozatát másolja – úgy is értelmezhető, mint aki e cselekedet által képes önmagában feloldani a világot. Közvetlenül az ezt követő szakasz képviseli a kint és bent között megfigyelhető korreláció másik szélsőséges pólusát, amely az egyén világban való feloldódásának naiv boldogságát írja le a disznó boldogságképének allegóriájában. A költemény kiemelt fontosságúként kezelt utolsó része azonban már nem e pólusok megteremtésének aktusát, vagy ezek játszmaírt, esetleg szélsőséges eseteit mutatja be, hanem az egész korreláció feloldását. A XII. rész a filmnézés allegóriája által úgy képes az egyén önmagára való reflexióját ábrázolni, hogy megkülönböztethetővé teszi a világban (filmbe) megjelenő szubjektumot, és az ezt kívülről szemlélőt. A filmnézés egyaránt felkínálja a szemlélő számára a filmbe feledkezés (a szereplővel való azonosulás), valamint az önmagára, mint filmnézőre való reflektálás lehetőségét, de a kettőt egyszerre sohasem (ezáltal megismételve a macska egérfogásának problémáját). Mindezzel összefüggésben a XII. szakaszban fel kell tételeznünk egy újabb szubjektumot, aki azáltal, hogy az önmagát a mozi-ban nézőt szemléli, látszólag meghaladni látszik az előbbi problémát. Valójában azonban csak az allegória áthelyeződésével állunk szemben, mivel ahogy a XII. szakaszban a saját magáról készült filmet néző szubjektum szintén egy filmkocka részévé (és így nézetté), addig az őt figyelő ennek a filmnek a nézőjévé válik méghozzá az előbbi esetnek megfelelő feltételekkel. A XII. szakasz ezenkívül új megvilágításba helyezi az első rész teremtésképzetét is, amikor az ott megjelenő természetes fényt a filmvetítéshez használt mesterséges világításra cseréli fel elválasztva ezáltal a költői nyelv figurális működésében bekövetkező reprezentációt a valódi teremtéstől; az illúziót a valóságtól. Az *Eszmélet* szövegében azonban a költői teremtés nyomán bekövetkező illúzió bár megkülönböztethetővé válik, de nem különül el véglegesen a valódi teremtés folyamatától. Az első és az utolsó versszak teremtésképzete között így nem szakadást, hanem megfelelést kell feltételeznünk, ami – a költő „humanista” gondolkodásának értelmében – a költészet szép szavának tette válthatóságát fejezheti ki.

► BANNER ZOLTÁN

Eszmélet

Simon Mazula Tibor első egyéni kiállítása

Békéscsaba a magyar művészet egyik legforgalmasabb felszállópályája.

A legsűrűbb járat persze a Békéscsaba–Budapest vonalon közlekedik; már a 19. században „felszáll” például Jankó János, Jantyik Mátyás, Orlai Petrics Soma repülője, de a 20. században is a főváros jelenti a kibontakozás és a siker lehetőségét Perlrott Csaba Vilmosnak, Jakuba Jánosnak, a fiatalabbak közül Ezüst Györgynek, Fajó Jánosnak, Mengyán Andrásnak, Bohus Zoltánnak és sokan másoknak, a még fiatalab-
baknak.

De van a békéstáji művészetnek egy külső köre is, hiszen a város első festő-születője, Haan Antal meg sem áll Capri szigetéig, Párizs előbb Munkácsy Mi-

Amarcord

hályt, majd Pátkay Ervint és Csernus Tibort csábította magához, Jankay Tibort Los Angelesig sodorta a világháború szele, Pap Gyula Berlinben élt sokáig, s e legkülső kör legfiatalabb tagja, Simon Mazula Tibor jelenleg San Franciscóban tanul egy mesterfokozatot nyújtó művészeti magánegyetemen. Itthoni bemutatkozó kiállítása január 7-én nyílt a békéscsabai Lencsési lakónegyed Közösségi Házában.

Már 1996-ban matematika–rajztanári diplomát szerzett Szegeden, és rendkívül kalandos életútján hol az idős Schéner Mihállyal, hol a jeles grafikus-sal, Karakas Andrással és másokkal való találkozásai révén mind erőteljesebben tört felszínre festői identitása, Budapestre költözését követően grafikákat ké-

Óriás nő cső

szít, lemez- és könyvborítókat tervez (például Grecsó Krisztián *Vízjelek a honvágyról* című kötetének a borítóján szerepel egy rajza), festményeiből el is tud adni –, ám a 2000-es években egy tehetséges fiatal képzőművész már nem kerülheti el az elektronikus világ, a számítógép adta varázs csábítását. És végül is a virtuális műfajokban, térben és eljárásokban szerzett tapasztalatai egy adott pillanatban a föld alól viharos gyorsasággal felszökkent arab emirátus, Dubai „küzdőterére” röpítették, interaktív prezentációkkal kereste kenyerét, viszont éppen ezek az évek állították éltre szóló döntés elé. Leegyszerűsítve a dilemmát: a Való vagy Virtuális világ művészeti szféráját választom?

Előbbi mellett döntött, ezért lett újra elsőéves, de immár mesterképzős művészeti főiskolás; s ilyen előzmények meghatározásai alapján állt össze az a különös kiállítási anyag, amelyben krokik és tanulmányrajzok mellett ugyancsak stúdiumi, kötelező témák és műfajok (csendélet, portré, táj, textúrafestés), és immár autonóm festői gondolkozásmódról tanúskodó kompozíciók szerepelnek.

Egy mai amerikai művészeti egyetem persze egészen más tanmenet szerint képezi hallgatóit, mint mondjuk a magyar vagy lengyel vagy más közép-európai intézmény. Simon Mazula Tibor például, elsőévesen, „expresszív festést” tanul egy Amerikában letelepedett kínai mester keze alatt. Aki meg van lepődve, hogy növendéke ezt olyan magától értetődően csinálja... Simon tehát, miközben tanítvány, azt a

közép-európai érzelmi, tudati, festői kultúrát képviseli ebben a bábeli művészeti együttletben, amely a nemzeti temperamentumok örvénylő sokszínűségét a végsőkéig megbízható szakmai-mesterségbeli tudás fegyelmeivel, sőt bravúrával minden antihumanista agresszióra érzékeny, konstruktív szellemű képírásnak tekinthető.

Simon Tibor annyit vándorolt, s annyi vizuális robbanószerkezettel játszott el eddigi életében, hogy József Attila *Eszmélet* című verse, amelyet csabai bemutatkozó kiállítása címéül választott, valóban összeolvasható azzal az alkotói eszmélkedéssel, amelynek igen tanulságos tükrét nyújtotta ebben a válogatásban.

*csak ami nincs, annak van bokra,
csak ami lesz, az a virág,
ami van, széthull darabokra.*

Úgy gondoljuk, ezekből a széthullt darabokból kívánja összerakni azt a mozaikfalat, amelynek kisebb kép-egységei már ebben az anyagban egy új, eredeti békéscsabai festőegyeniség arculatát rajzolják elénk.

*

A Simon Mazula Tibor 2011. január 7-én nyílt kiállításán elhangzott szöveg szerkesztett változata.

► SZILÁGYI ANDRÁS

A múltó idő állandósága

Bereznai Péter képzőművész vizuális szellemterében

„Hol nappal, hol éjszaka, feszül bennem egy végtelen híd, visz hangtalan, visszhangtalan.” Ez a meditációs képélmény, ez a „végtelen híd” a magyar kultúra és történelem sajátosságából fakadó eredetiség „igazságkereső forráshoz” visz. De bármilyen visszhangtalan, Bereznai Péter művészete elvezett bennünket a titkos találkozások kútjához. A rendhagyó képtárgyak olyan meditációs objektumok, amelyek csak akkor kelnek életre, ha valaki azokat továbbgondolja. S ha valaki megteszi ezt az erőfeszítést, akkor kénytelen lesz sok dolgot, talán az egész életét újragondolni. A Békés megyei Munkácsy Mihály Múzeumban 1995-ben *Halványfekete* címmel rendezett tárlata¹ a kilencvenes évek egyik legfontosabb kiállítása volt. Esztétikai értelemben: valóságos szakrális térben gázolhattunk.

A Jankay Galériában bemutatott újabb „forrásmunkák”² a kamarajellegű keretek ellenére régen várt lehetőséget teremtenek arra, hogy a Munkácsy-díjjal is elismert alkotói időszak változásainak szellemi-vizuális nyomvonalán haladjunk. Hiszen egy-egy kép, észleljünk benne bármily sokat, nem mond, nem mondhat önmagában eleget.

Az egyéniség képi létmódja

Már az életrajzi adatok is beszédesek. Bereznai Péter a Békés megyében található Mezőberényben született 1955-ben. Számára a meghatározó és követendő kulturális tradíciót édesapja nyomdász foglalkozása jelentette. Az érzékeny fiatalember számára a betűtestek és szöveghasábok lépték- és arányrendszere mintegy változó alakzatú kép jelent meg, amelyet a békéscsabai Nyomdaipari Szakközépiskola (1971 és 1973 között) nem csupán megerősített, hanem alakított is. Ebben az időszakban a békéscsabai Dürer Nyomda kultúrtörténeti értékű kincseket emelt ki a feledés homályából, amely felkeltette a történelmi múlt iránti érdeklődését.

¹ Penyaska Lászlóval közös bemutató. (A szerk.)

² Bereznai Péter *A múltó idő állandósága* című kiállítását a békéscsabai Jankay Gyűjtemény és Kortárs Galéria 2010. november 12. és december 8. között mutatta be. (A szerk.)

Ezen túlmenően, Bereznai Péter a kifejezés művészi lehetőségét kereső nemzedék tagjaival együtt a vasfüggönyön keresztül átjutott képzőművészeti „előképeket” kereste. A hatvanas-hetvenes években a csabai másként gondolkodók valóságos lámpásként világították be a porlepte utakat, a Kádár-korszak szürke hétköznapijait. Közöttük volt Mokos József erkölcsi, lelki tisztasága, aki a művészet szentélyévé tette a Bereznai által is (1967 és 1971 között) látogatott szabadiskolát, de köztük volt Gazsi Endre rajztanár és dr. Oláh Andor orvos, természetgyógyász is, aki saját kezével másolta, a korabeli szóhasználat élve „tiltott módon stencilezte” és terjesztette Hamvas Béla műveit. A változás 1971–72 nyarán történt, amikor Bereznai Péter a zebegényi Szőnyi István Szabadiskola hallgatója lett. Ekkor tudatosult benne az avantgárd szemlélet, illetve ennek a tartalomnak a saját életével összefüggő fontossága.

A „poros csabai mellékutcákban” egy olyan elenkultúrát képviselő képzőművész nemzedék alakult, amely a nemzetközi és hazai avantgárd szemléletét megújító kifejezési formát érvényesített. Így amikor Bereznai Péter alig húszévesen, a Trianon utáni képzőművészet fellelőjébe, Szentendrére költözött, a szabad képzőművészeti válás személyes vágyának engedett. Vallomása szerint: „keresett és vállalt módon vidékről-vidékre költözött”. Egyszerűen fogalmazva: festő akart lenni, és fiatalon úgy látta, úgy gondolta, hogy Magyarországon a szentendrei művészet a leginkább európai. Természetesen amit Bereznai Péter „szentendrei festészetnek” nevezett, az Korniss Dezső, Barcsay Jenő, Bálint Endre és az őshonos Deim Pál művészetének esztétikai mineműségét és emberközeli példáját jelentette. A vonzáson túl a választás számára az 1970-ben megalakult Vajda Lajos Stúdió volt, azaz az Aknay János, feLugossy László, efZámbó István, Bukta Imre és Wahorn András által követett ellen-kulturális attitűd és életszemlélet.

De mielőtt továbblépnénk, szükséges egy, a képzőművészeti pályaképek autodidakta minősítésében

kialakult előítélet felülvizsgálatát elvégeznünk. Az esztétika kutatásával is foglalkozó filozófus, Hans Georg Gadamer klasszikussá vált értelmezés-tanában azt tételezi, hogy a bennünk kialakult előítélet nem csupán meghatározza, nem csupán feltételekhez köti, hanem be is határolja a megértést. Ebből következően, előítélet nélkül, amit hétköznapi szóhasználatunk akár előfeltételzésnek is nevezhetnénk, nem jöhet létre megértés. Nincs ez másként az esztétikai megismeréssel, illetve megértéssel sem, amiben mintegy (előre) gondolnunk, (előre) feltételeznünk kell valamit valamiről.

Különösen fontos felvetés ez olyan alkotó esetében, amilyen Bereznai Péter, hiszen számára a korán eldöntendő kérdés az volt, hogy vajon lehetséges-e olyan öntörvényű utat követő képzőművészet megvalósítása, amely elkerüli az apologetikus módon formalizált képzési kereteket, amely nem elsősorban az uralkodó szabály (szabályok) intézményes betartására figyelmeztet. Erre mint tudjuk, a szocialista korszak hatalmi,

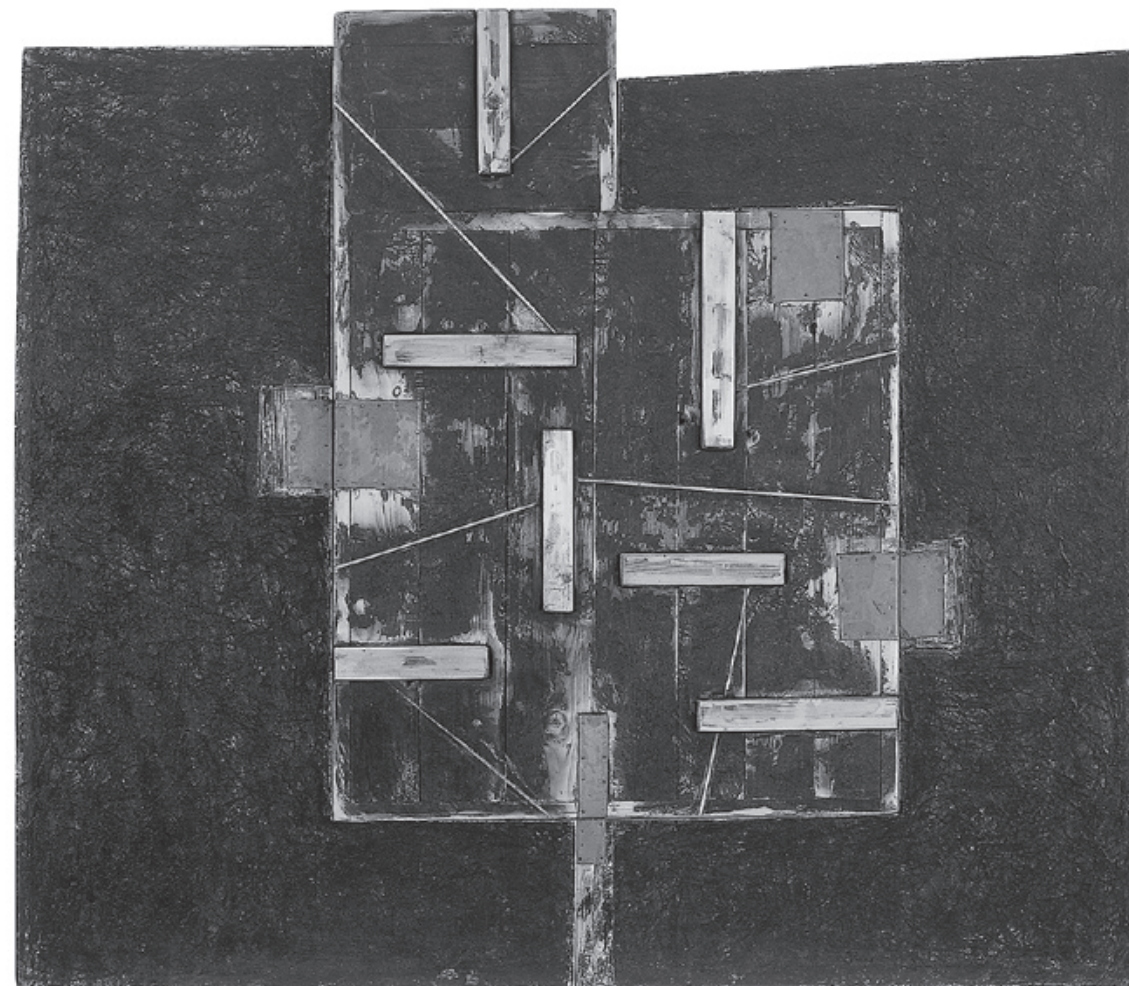
normatív válasza: a NEM LEHETSÉGES volt. Ez a kizárólagos NEM, az úgynevezett hivatalos szakirodalom szerint is téves szakmai irányt követőnek minősített minden „szabálytalan” úton járó képzőművészt.

Az alkotói lét jellegadó áthatásai

Megkerülhetetlen Bereznai Péter művészetének megértéséhez a kortárs békéstáji képzőművészet folyamataihoz való kapcsolódását vizsgálnunk, ahol az egyes életművek különbözősége ellenére kimutatható a jellegadó párhuzamosság: az (új) dadaizmus, (új) szürrealizmus, (új) expresszionizmus és az art-brut hatások áthatásai között.

Nevezhetném ezt akár kívülálló, pontosabban kítaszított művészetnek is, mert az alkotók számára sosem vált elsődlegessé az esztétikai motiváció. Sőt. Az esztétikum határán innen és túl lévő csúf, az elrajzolt formák alakulása, változása volt számukra maga a szépség, a művészet. Ez a nyers, barbár őserő, ez

Fekete kép / Szarvas (1993; ipari festék, formázott vászon; 140x160 cm)

az igazságkereső, expresszív szenvedély fedezhető fel Vágréti János, holó Hóbel László, Penyaska László, Gubis Mihály, Bereznai Péter és Baji Miklós Zoltán művészetében.

Az általam vihaszárki „nyers” fogalmának elkülönítése szociológia szempontból is indokolt, mert a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyük szerint a fenti békéstáji alkotók mindegyikének valamilyen civil foglalkozása van/volt. Megélhetésüket, anyagi egzisztenciájukat nem a képzőművészet oktatására, tanítására, közvetítésére, nem az úgynevezett eladható művek létrehozására, illetve sokszorosítására alapozták. A professzionális művész intézményi státusa volt idegen tőlük. Sőt, a képzőművészettel való foglalkozást tulajdonképpen a szabad önkifejezés, nem ritkán az élettől elválaszthatatlan önterápia terepének tekintették. De nem csupán önmagában, önmaguk

kedvéért, hanem egyrészt az ellenkulturális társadalomkritikai attitűd megnyilvánulásaként, másrészt a metafizikai-szakrális igazság tartalmi eszközöként értelmezték művészetüket.

Ez az irányzat olyan önkiteljesedő, szabad művészeti folyamattá, áramlássá vált az idők folyamán, amely nem csupán a helyi társadalmi kizorítottság kíméletlen korlátait, nem csupán a képi kifejezési eszközök keresetlenségét, hanem a funkciójukat vesztett anyagok „gátlástalanságát”, buhera-jellegét is képes volt művészetté transzponálni. Mindig ragaszkodva a belső folyamatok szuverén, tudattalanul is tudatos képtereihez. Különösen fontos következtetés, hogy ezeket az alkotókat szakmailag elismert, következetes alkotómunkájuk és nem hivatalosnak minősített intézményes képzési előjogok alapján tekinthetjük művészeknek.

Fekete kép / Túrkeve (1993; ipari festék, formázott vászon; 150x170 cm)

Mindezt azért fontos hangsúlyozni, mert Bereznai Péter kialakuló szemléletét a helyben fadakt forrás ellenkulturális magatartása határozta meg. Ezért művészete megértésének a fentiekben vázolt szűkebb és tágabb kulturális háttér is elengedhetetlen feltétele.

A formanyelv változása

Bizonytalanságunkat csak tovább fokozza, hogy az ikonográfia sem ad mindig pontos útmutatást a művek értelmezéséhez: az ismerősnek tetsző vagy teljesen ismeretlen jelek és jelképek, motívumkapcsolatok az ismeretlenségek szférájába vezetnek a befogadót. Az alkotói gondolatok felismeréséről, a művek esendő közelítéseiről lehet esetünkben is szó. Ebben a felismerésben Bereznai Péter képzőművészetének az első, 1975 és 1980 közötti időszakát a Vajda Lajos Stúdió szellemiségét követő, ironikus, dadaista művek korszakaként jellemezhetjük (*Rögzített lépés, Kerekken görbülő angyal*). Ez a korszak a meg nem formált és a kiegészített, szimulált tárgyak, tárgykombinációk gesztusára épült. (1980-tól tagja lett a Szentendrei grafikai Műhelynek.)

A második, 1980 és 1982 közötti, úgynevezett mardas korszakban már egy olyan társadalomkritikai attitűd tapasztalata érzékelhető, amelyben a szürrealis-absztrakt és az új-tárgyiasság felé törekvő konstruktivista jelleg válik meghatározóvá (*Sebzett madarak, Madártemető*). Eredete a kubista kollázs applikációkhoz, a dada tárgyegyütteseihez és nem utolsósorban a szürrealisták talált tárgyaihoz nyúlik vissza. Itt az áthatások személyes jellege különösen fontos, hiszen a hetvenes évektől egészen korunkig jellegadó párhuzamosság figyelhető meg a szellemi, filozofikus, a nyíltan vagy rejtetten politizáló konceptuális objekt művészet, valamint a fent már jelzett személyes art brut kifejezőmód között.

1983-ban megismerkedik a Marosvásárhelyi Műhely (MAMŰ) tagjaival. A rokon szellemiségű, de más eredményekre jutó, nem iskola jellegű csoportosulás tagjai közül leginkább Krizbai Sándor alkotótevékenysége foglalkoztatta.

Az 1983 és 1989 közötti harmadik időszak, amely a rejtőzködés és védekezés kultikus jegyei korszakának nevezhető, már átvezet a szentendrei konstruktív hagyományok szellemterébe. Itt a mágikus-mértani formák ikon jellege egyre meghatározóbbá válik. Az írásjelek beillesztése mellett a különböző kultúrák szimbólumait is szervesítette, de az expresszív, gesztus erejű benyomások vad színei már alárendelődtek a kép törvényszerűségeinek (*Táj-balet, Tájfirkák*). Máskor rituális szertartásokat idéz (*Mágikus vadászat, Esőisten siratja Mexikót, Égő kereszt, Mágikus vadászat, Indián karácsony*). E korszak végén a „színskála” hiánya és a formák belső arányai kerülnek előtérbe (*Fekete horizont, Rózsaszín táj*). Mintha a modern kor

racionalizmusába vetett optimista hit rendült volna meg Bereznai Péter vizuális szemléletében. Nem csodálkozhatunk ezen, hiszen a posztmodern filozófia mindent viszonylagossá tevő értékszemlélete megkérdőjelezi a metafizika létjogosultságát is. Vélhetően ezért is fordult szembe az ezredfordulót követően a kor végletes individualizmusával. S minden valószínűség szerint a szellemi védjegy személyes gesztusán túl nem csupán az elveszni látszó metafizikai értékrend „védelmében”, hanem a létértelmezés korlátozott racionalitásának, igazságainak ígézetében kívánt új folytonosságot teremteni. Ez az alkotói kihívás a képi jel széthullásának, a gondolati értelemben vett képfogalom szétesésének korszaka. Vagyis az alkotó kérdés, illetve felvetés adott volt. A kép fogalmának térkiterjesztő kontúrjai, vagyis a geometriai színformák milyen szellemi tartalmak mentén szerveződjenek? A váltás nem csupán egyre összetettebb, hanem egyre radikálisabb folyamat. Itt válik egyértelművé, hogy Bereznai Péter nem konstruktív kompozíciók katedrálisát építi, hanem a geometrikus létezőknek teremt önálló színformát.

Az úgynevezett fekete-képek 1990-től datált negyedik, máig tartó korszaka Hamvas Béla gondolatára reflektál, aki szerint: „...az élet tulajdonképeni feladata, az élet metafizikai tevékenysége...”³ Bereznai Péter számára a művészet nem életpálya, hanem élettartalom, nem foglalkozás, hanem hit. Ebben az értelemben, ha vissza- és előretekintünk az egyes korszakokra, akkor az értelmezőt nem csupán az ámulat melankóliája, az alkotót nem is csupán a hit bizonyossága, hanem az élet egyetemes ontológiai egysége köti össze.

A képtárgyak rendhagyó ikonjellege

Ebben a képi relációkban „a fekete-képek átfogó korszaka” egymástól elhatárolható ciklusok mentén szerveződik. Egyre inkább a belső és a külső archetypa, illetve azok együttes viszonya: az építés és lebontás, a születés, illetve megtestesülés és elenyészés, a teljesülés és szétesés, vagyis az isteni beteljesülés körforgásáról, azaz az önmegtartó szemlélet felmutatásáról van szó.

A *Halványfekete* ciklus nagyméretű műveinek vizuális szellemterében éppen az építés és az élet áldozati próbatétele állt. Önvallomása szerint: „reménytelenül hiányzik életünkben a festeni (építeni) és halni tudás áldozata”. Itt a fekete szín alkalmazásának nincs semmiféle konvencionális gyász jellege. Sokkal inkább a saját korunkat jellemző „színhányra”, a totális felcserélhetőség kultúrájára utal. Itt, az áldozatok hitéből épített torony, ott, a kiállítási teret megtöltő kép-áru, aminek egyetlen materializálható célja van: a különféle piacokat mindenáron kielégítő megfelelés. Bereznai

³ Hamvas Béla: *Tabula smaragdina. Életünk könyve*. Budapest, 1994.

vizuális szellemterében a múlt úgy válik élővé, hogy az emberi áldozat a lét értelme, amely az alkotó esetében csupán a hiteles mű lehet. Vagyis a geometriai arányok és formák színképében az egyéniből, a személyesből az általánossá emelt krisztusi életigazság megváltó áldozata válik ikon jellegű, esztétika minőségű. A létezés felelősségének ilyen filozófiai szintű vállalása a festészetben olyan arány- és formarendszert hoz létre, amely meghatározott viszonyban van más formákkal, tartalmakkal, hiszen értelmüket és színben kifejezett érzelmüket egymás viszonylatában kapják meg.

Németh Lajos művészettörténész *Törvény és kétely* című munkájában kifejti, hogy minden kornak és minden generációnak megvannak a szükségszerű kérdései és az ezekre adott szükségszerű válaszok.⁴ Következésképpen nem minden történhet meg bár-mikor és bárhol, a dolgok mindig megokolhatók. A kérdéseknek és a kérdésekre adott válaszoknak is megvan a belső, történeti logikája. Tehát azok a képek és azok a képtárgyakkal összefüggő képlétezők, amelyek Bereznai festészetében megjelennek, nem tekinthetők véletlennek. Sokkal inkább a művészet belső logikájának és önfejlődésének egyenes következményei. Erre utal maga az alkotó több nyilatkozatában is, amikor arról beszél, hogy esetében a transzcendens által közvetített folyamatokról van szó.

A *Napra* ciklusban már eljut, illetve visszautal a képtárgy, illetve jeltárgy képszerű, kozmikus értelmezésének felvetésére. A *halott nap háza*-sorozatban a képtárgy fogalma, benne a geometriai elemek, a négyzet, a háromszög, a kereszt egyidejű alkalmazása együttlétezését feltételezi. Az új kontextusban, a mítoszok ősrétegeiből kiemelve ez nem csupán a teljes egész, hanem az egyetlen, az egy-egység értelmezését is megengedi. Megerősítve, hogy ebben a képvilágban még a keret is a mű szerves része. Vagyis nem tartozékról, hanem olyan létezőbe emelt képlemről, olyan tudatosan vissza-visszatérő képjelről van szó, amely egységes egészet alkot az ábrázolással.

A múltó idő állandósága

A *múltó idő állandósága* címmel bemutatott legújabb ciklusában csak látszólag változtak a szellemi alapvetések: a jelkép kiterjesztése, áthatása az, amely módosult.

A kiállított művek a szvasztikához vezetnek bennünket. S talán az olvasó előtt kevésbé ismert, hogy a szvasztika az ősi Ararát tövében fakadó négy szent folyó archaikus jele. Pontosabban a szvasztika az emberiség aranykora idején vált szent jelképpé; s az egykor volt boldog időszakra, az isteni teremtésre, az úgynevezett Éden területéről a világ négy tája felé kisugárzó rendre, a teremtés kultúrájára emlékeztet.

A kiállításon bemutatott kétszer négy és kétszer nyolc képből álló képciklus az archaikus mítoszok feltélen igazságait és a keresztény kultúra közötti átjárás ikon jellegű „történeti pillanatát”, valamint az azokban rejlő ellentmondásokat követi.

Ebben a képi térben ábrázolt transzcendens valóság érzékfeletti, vagyis nem anyagi. De természetesen ez nem jelenti azt, hogy értelemmel fel nem fogható. Éppen ellenkezőleg, a túlsúlyos érzékelés értelmével felfoghatjuk azt a transzcendens létezését, amely ebben a magasrendű művészetben a tiszta tárgynélküliség tapasztalatára épül. Bereznai Péter vizuális szellemterében tehát maga az ikon vált olyan állandósult időformává, amelyben újabb és újabb képfogalmi relációkat teremt. A kétszer négy, a kétszer nyolc képből álló műcsoport tulajdonképpen egy-egy ikonosztáz, amely a múltó idő állandóságaként értelmezhető. Ebből a sorozatból a falakon kiemelt három nagyméretű mű szikár, tömör, szakrálisan dísztelen.

Bereznai Péter vizuális szellemterében mintegy létező elvként (apriori módon), tehát olyan tapasztalás előtti fogalmi konceptusok, olyan tapasztalás előtti tér és idő, és nem utolsó sorban olyan „képfogalmi” ikonok léteznek, amelyek hangsúlyozottan nem ismeretelméleti, hanem ontológiai jellegűek. A „képfogalmi” eljárás ontológiai módon tehát inkább alakul, mintsem fejlődik. A képtárgy úgynevezett „idő-állandósága” olyan egységes természeti rend, amely nem csupán a logikai összehasonlítást, az analízist, a szintézist, az elvont és konkrét, absztrakt és általános gondolkodást feltételezi, hanem a szellemi, gondolati formák szakrális relációit is (*Teremtés-ikon I–IV*). Bereznai tehát az élet természeti nyersességéből, az egy egész archaikus motívumaiból építkezik. Ez a szellemi folyamatosság tulajdonképpen a hit, a metafizikai igazság kiterjesztésére épül. A *Teremtés-ikon* négy elemében a történelem előtti múlt, a szakrális hármasságban pedig az ember és természet, az ember és Isten, az Isten és természet egységére utal.

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy az ellenkulturális kihívásokkal szembenező Bereznai Péter pályáve tehát a szentendrei festészetben belül azokhoz a festőkhöz – Barcsay Jenő kései korszakához és Deim Pálhoz – kapcsolódik, akik teológiai, illetve filozófiai dimenzióban belső világgént élik meg a geometriai arányrendszer ikonjellegét. A Jankay Galériában kiállított képciklusok felnyitják magába záruló tudatunk kapuját. Bennem az újra és újra visszhangzó vers sorainak metafizikai titkát: „Hol nappal, hol éjszaka, feszül bennem egy végtelen híd, visz hangtalan, visszhangtalan”.

DARVASI FERENC – KARCAGI KLÁRA ◀

Interferenciák 2010

Nemzetközi színházi fesztivál Kolozsváron

December 1-től 12-ig tartott az Interferenciák 2010 Kolozsváron. 8 ország 21 előadását láthatta a közönség a fesztiválon: spanyol, francia, horvát, holland, román, lengyel, izraeli és magyar produkciókat. Az Interferenciák 2007-ben debütált. Eredetileg két-évenként tervezték megrendezni, de végül a második alkalmat 2010-ben sikerült tető alá hozni. A fesztivál fő célja a különböző színházi kultúrák, gondolkodásmódok közötti párbeszéd megteremtése, és emellett a nemzedékek közötti diskurzus elindítása is. Nagy mesterek (Andrei Serban, Nagy József) és feltörekvő fiatal tehetségek (Gianina Carunariu) előadásait egyaránt megtekinthettük. Az Interferenciák nem szimplán színházi fesztivál, hiszen szakmai beszélgetés, kiállítás, könyvbemutató és koncert is szerepelt a kínálatban. A programok a színház épületén kívül az egykori zsinagógából átalakított Tranzit Házban, a

független kulturális központként működő Ecsetgyárban, a Bánffy-palota udvarán, a Babes-Bolyai Tudományegyetemen, valamint a Lucian Blaga Nemzeti Színházban zajlottak.

A rendezvényt Tompa Gábor fesztiváligazgató, a Kolozsvári Állami Magyar Színház vezetője nyitotta meg, akárcsak a *1990-2010 Húsz évad a Kolozsvári Állami Magyar Színházban* című kiállítást, amelyen a helyi színház előadásából tekinthettek meg fotókat, díszleteket, jelmezeket és videót az érdeklődők. Darvasi Nagy Adrienne színháztörténész válogatásában természetesen szerepeltek a kolozsváriak olyan, nemzetközi hírű produkciói is, mint például *A kopasz énekesnő*, a *Ványa bácsi* és a *Woyzeck*. Könyvpremierek is akadtak a kínálatban: a fesztivál ideje alatt megismerkedhettünk Georges Banu *Peter Brook és az egy-szerű formák színháza*, Tompa Címke-függöny. Szín-

A Nagy József rendezte *Woyzeck*

⁴ Németh Lajos: *Törvény és kétely*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1992.

házi magánszótár és Serban *Életrajz* című művével is. Színházi szaklapok is képviseltették magukat: a két éve létező Scena.ro folyóirat 2010/11-es, az Alternatives teatrales című kiadványnak pedig a legújabb, román színházzal foglalkozó száma került bemutatásra.

Patrice Pavis francia színházteoretikus, a Kenti Egyetem professzora előadáselemzéseket tartott a fesztivál ideje alatt. Workshopjának résztvevői fiatal, szakmabeli hallgatók voltak, túlnyomórészt kolozsvári diákok, de akadtak érdeklődők Bukarestből, Marosvásárhelyről Magyarországról és Csehországból is. Az Interferenciákon látható bemutatók közös értelmezéséhez a szemiológia, a kognitívizmus és a fenomenológia szempontjait hívta segítségül, mikor melyik tűnt relevánsnak. Középpontban állt a mise en scène, a test élménye, valamint a néző szerepe a maga szubjektív és kulturális vonatkozásában. A szerzőnek számos könyve jelent meg színházi szemiológia, befogadás, interkulturalitás, színrevitel tárgykörében; foglalkozik a kortárs színházi kultúrával, az előadáselemzéshez több elméleti nézőpontból közelít. Munkái fontos lépést jelentenek a színháztudományban, melyeket az egyetemeken világszerte tankönyvként használnak. Magyarul egyelőre két könyvét olvashatjuk, a *Színházi szótár*at és az *Előadáselemzést*.

Pavis előadást is tartott *Mi a posztdramatikus színház?* címmel az egyetemen, melyen körültekintően vázolta fel a hallgatóság számára a nyugaton elterjedt, felénk még kevésbé lábra kapó – Hans-Thies Lehmann bevezette – posztdramatikus színház fogalmát, amely szakít a logocentrikusnak vagy irodalminak nevezett színházi hagyománnyal. A fesztiválprogramból a *Process City* és az *Ugyanaz a tenger* című produkciókat említette, mint posztdramatikus színházi példákat, valamint a kolozsvári és San Diego-i együttműködésben készült *Ruins True*t (ezekről lentebb részletesebben írunk). Szkeptikus álláspontot fogalmazott meg azzal kapcsolatban, hogy a posztdramatikus valami-

Leonce és Léna

féle új esztétikára váltás lenne a színházi gyakorlatban és elméletben. Sokkal inkább érdekes lehetőségek megjelenését látja a performativitást előtérbe helyező jelenségben, amit a színház javára fordíthat.

A délelőtti, kora délutáni órákban a szakmai beszélgetéseké volt a főszerep. Láthattuk és hallhattuk itt a világhírű koreográfust, Nagy Józsefet, minikonferenciát a legendás rendezőről, Tadeusz Kantorról, és kerekasztal-beszélgetést arról, van-e jövője a rendezői színháznak, avagy a fő csapásvonal más lesz a 21. században. Kantortól két előadás felvételét le is vetítették. Előbb a *Wielopole, Wielopole* című darabot nézhettük meg, majd a *Ma van a születésnapom*at.

Az Interferenciákon a kolozsvári színház állapotáról részletekben gazdag képet formálhatunk, hiszen nem kevesebb, mint hét darabot (plusz a koprodukcióban készült *Ruins True*-t) nézhettünk meg a társulattól a tizenkét nap alatt. Összességében egyenletesen jó színvonalon teljesítő teátrumként ismerhettük meg Tompa Gábor társulatát. Az igazgató rendezésében mutatták be a *Leonce és Léna*t, erőteljesen lepusztult térben. A kitört ablakok, omladozó falak közt mintha a régmúlt elevenedett volna meg. Nem lehetett nem érezni az iróniát, amikor rizsporos, rokokó ruhában, parókában, harisnyában megjelentek ebben a térben a szereplők – maguk is úgy csodálkozva rá a helyszínre, mint egy régi emlékre. Minden színházias és ironikus itt. A színháziasság persze, nem csupán rendezői koncepció, Büchner szövegéből eleve következik. Miközben nevetünk a szándékosan karikírozott mozgáson, a jelmezeken, a maszkírozott, erősen kifestett szereplőkön, a cirkuszas mutatványokon, gegeken (és persze, magán a remek szövegen is), kemény kérdésekkel szembesít minket a darab és annak interpretációja. „Építünk színházat”, szól a kórus a darab végén – és ez a kijelentés sokféleképp interpretálható; mi leginkább az elvontabb jelentését szeretnénk érteni alatta: bárhol, bármikor a művészet a legfontosabb, a játék, az alkotás.

Visky András titokzatos, sokértelmű misztériumjátékát, az *Alkoholisták*at szintén Tompa Gábor állította színpadra. A sokfunkciós díszlet fókuszában egy hatalmas roncsstemető áll, melyből autók kerekei, világítótестei vehetőek ki. Kétfedelű történet ez: a főhős egy a fiát már a szüléskor elvesztő nő, Éva, másrészt a megváltó anyja, Mária. A szereplők angyalok és evilági lények; rögválóság és misztikum, realitás, álmom és képzelődés egészíti ki egymást a darabban. Az *Alkoholisták* majd-hogynem monodráma. Kis túlzással azon áll vagy bukik a színházi bemutató sikere, megtalálják-e a megfelelő női főszereplőt. Kézdí Imola játssza Máriát és Évát. Egerben Nádasy Erika – az, hogy itt egy fiatalabb színésznő alakítja, csak még fájdalmasabbá teszi a gyermekét elvesztő anya történetét. A teatralitást hangsúlyozza ez a Tompa-rendezés is: az angyalok jelképes szárnyaikat gyakran a színpadon veszik fel. De Visky darabja, akár a *Leonce és Léna*, szintén eleve színházias. Főszereplője – legalábbis álmában – színésznő, de nem csupán ő, hanem a többiek is folyton jelzik, játékot látunk.

Tompa Gábor harmadik, fesztiválon látható rendezése a *Ruins True* volt. A táncszínházi produkció a kolozsváriak és a San Diego-i Sushi Center for the Urban Arts együttműködésében készült. Az inspirációt Samuel Beckett adta és pár sor *Lessness* című írásából, mely felvételtől el is hangzik a darabban. A zárt és romos térben Beckett drámáiból ismert tárgyakat fedezhetünk fel, ezt a teret tölti be mozgásával három színész némaságban vagy az előadáshoz komponált zenére. Nyomasztó és romlott légkör uralkodik a falak között. A gyakran improvizatív mozgás az egyes karakterek lét és nemlét közötti zavart viselkedését mutatja be. Az az érzésünk, hogy egy katasztrófa sújtotta épületben látjuk az ott szorult lelkek kínlását, amiért se eltávozni nem tudnak, se emlékezni arra, hogyan is éltek. A szerkezet az idő nagy részében darabos, a színészek örökösen és sikertelenül kísérleteznek a tárgyakkal, az emlékezéssel és a kitöréssel. A koreográfiában sokszor már-már anarchiát érzünk. Egy új szereplő és a darab végi látvány fogja össze és helyezi más kontextusba a látottakat. Ez a maga váratlan- ságával és ötletességével maradandó élményt nyújt. Az előadás lényege az önmagában való performanciában, semmint az értelmezésben ragadható meg.

Mértéklet mértékkel címmel játssza a Kolozsvári Állami Magyar Színház Shakespeare *Szeget szeggel* címen közismert darabját. Matthias Langhoff rendező kiemeli eredeti környezetéből a drámát, rögtön a kezdő jelenet – amikor különböző nemzetek egykori, avagy mai vezetői, többek közt Hitler, Putyin jelennek meg a vetítövásznon – azt sugallja: amit látunk, gyakorlatilag bárhol, bármikor játszódhatna. Az eleve terjedelmes szöveghez hozzátoldott betétek szintén az aktualizálást szolgálják; különösen az álmom uralkodót és a Pompeius nevű stricit is alakító Hatházi András kap nagy szerepet és van elemében e téren, neki külön magánszám jut a második felvonás elején. Az

ilyen részek a népszínház felé viszik el a bemutatót. Másrészt pedig széttartóvá teszik, olyannyira eltérő elemekből építkezik az előadás. A magyar–román viszony vicces kibeszélése sem hiányozhat, vagy a romániai magyar közéleti vezetőkre vonatkozó élecek; a dalok meg angol nyelven csendülnek fel. Vicces és szomorú is a *Mértéklet mértékkel*, melynek befejezésében azért az általános feloldozás okozta öröm bánnal vegyül – igaz, hol van ez ahhoz képest, amilyen következetesen sötét, illúziótlan, apokaliptikus – és egyébként rendkívül hatásos, emlékezetes – víziót festett Silviu Purcarete, amikor a Craiovai Marin Sorescu Nemzeti Színházban rendezte meg a darabot.

A román (és részben a romániai magyar) színház dokumentarista vonulatával mi, magyarországi nézők először Gianina Carunariu *20/20*-a révén találkozhattunk, ahol magyar és román színészek mindkét nyelvet használva készítettek előadást a húsz évvel ezelőtti véres marosvásárhelyi események apropóján a Yorick Stúdióban. Ugyanehhez az „iskolához” tartozik a Carunariu, Andreea Valean és Radu Apostol rendezte *Verespatak – fizikai és politikai vonalon*, amely az aranybánya körüli zűrzavart igyekszik körüljárni egymáshoz lazán kötődő jelenetekben, több perspektívából. Minimális a díszlet, csupán a település néhány emblematikus helye jelenik meg makettként, kiállítva, mintha múzeumban régi idők emlékeit szemlélnénk. Az első jelenetben talán az összes lehetséges kérdés és megközelítésmód elhangzik a témával kapcsolatban. A továbbiakban is az aranyról, a lakáseladásokról, a menni vagy maradni problémájáról esik szó; hol játékosabban, fikcióval átítatva, hol dokumentatívabban. A játszókat ellátogattak Verespatakra, beszélgettek az ottaniakkal; ebből a csokorból is került az előadásba. A helyi legendavilág is megelevenedik, például abban a jelenetben, amikor az arannyal szökni kész elvtárs úgy tűnik, végleg elvész a bányában, nem ismerve a lenti járatokat. A hangnem nem egységes: egyszer ironikusabb, máskor meg az együttérzést erősíti fel. Nincs is ezzel gond, mert így el lehet kerülni a részrehajlást, az érzélgősséget, de a hiteltelenséget is. A *Verespatak* egy újabb kísérlet, hogyan lehetséges színházban az égető társadalmi problémákról érdemben beszélni.

Bergman *Suttogások és síkolyok* című filmjét Andrei Serban és Daniel Dima adaptálta színpadra. A Serban rendezte kolozsvári előadás többszörösen eljátszik a színház a színházban motívummal. Először is látjuk a színészeket, mint civileket, akik – elég ritkán, de – személyes megnyilatkozásokat tesznek. Másodszor ők a filmre készülő színészek, harmadszorban pedig a filmszerepekkel azonosuló, átélőgyűlő művészek. És akkor még nem beszéltünk arról, hogy a színészek a film jeleneteit kopírozzák le. Tulajdonképpen tehát négy síkon mozog az előadás. Változó, mikor mennyire engedi a rendező belefeledkezni a színészeket és a nézőket a játékba. Van, hogy egy-egy jelenet közben folyton ér-

zékelteni, hogy csupán filmforgatásról van szó; máskor meg egész sokáig figyelhetjük belefeledkezve az eseményeket. A film történetét nagyrészt hűen követő előadás mer érzelmes lenni, a három nővér (Pethő Anikó, Kató Emőke és Kézdi Imola), szolgálójuk (Varga Csilla) és a minden férfi szerepet eljátszó Bergman (Bogdán Zsolt) története igazán hatásos. Némi hiányérzet legfeljebb amiatt maradhat bennünk, mert a síkok közti ingázások lehetőségét jobban is kihasználhatták volna a szerzők: még érdekesebb lehetett volna az előadás, ha többször is rámutat, milyen kapcsolat áll fent a játszó civil énje és megsokszorozott szerepei között; ez az opció ugyanis egy-két apró betétet leszámítva kiaknázatlanul maradt. Ettől függetlenül persze szép előadás a *Suttogások és síkolyok*.

A remek kolozsvári összképből csak a *Lüszisztraté*, avagy a *nők városa* lógott ki, amely jócskán alulmúlja a többi helybéli előadás – és a fesztivál más produkcióinak – színvonalát. Maga a fordítás is gyengébb, laposabb, mint Hamvai Kornél és Nádasdy Ádám magyarítása. (A fordító nevét egyébként sem a színlap, sem a színház honlapja nem tünteti fel.) Ez még a kisebbik baj, a nagyobb a rendezéssel van. Lassú, ritmustalan, ötletelen a bemutató. Mintha Dominique Serrandnak nem jutott volna eszébe erősebb gondolat a komédiáról, úgy folydogál, különösebb rendezői vízió nélkül az előadás. A kezdetektől azt érezzük, hogy mintha maguk a színészek sem hinnének abban, amit mondanak. Elvéte egy-egy mozgásszínházi elem is bekerült, mindenféle következetesség, rendszerben való gondolkodás nélkül. A darab nagy talánya, hogy ki is ez a Lüszisztraté: egy bigott, frigid nő, avagy valami más? Serrandnál ez sem igazán derül ki. A befejezés hű tükre az előadás egészének: a férfiak és nők, a béke megkötöttén, nagy csoportban állva közösen, különösebb érzelmek híján énekelnek, mintha nem is örülnének neki, hogy vége a szexitalomnak.

Az *Egy örült naplójának* minimum két nagyon emlékezetes bemutatója volt Magyarországon: Darvas Iváné és Bertók Lajosé. Ezek megegyeztek abban, hogy tragédiaként és monodrámaként adaptálták Gogol prózaszövegét. Ehhez képest a kolozsváriak felfogása újszerű: humoros betétek is akadnak Viola Gábor alakításában (bár azért nem megy erőteljesen szembe az előadás a darab nevezetes bemutatóinak hagyományával), másrészt társ is akad a játékban: Kántor Melinda hozza az olykor-olykor felbukkanó Sophie-t. Tom Dugdale rendezését a Tranzit Házban láthatjuk. Az egykori zsinagóga remek helyszínnek bizonyul. Viola Gábor bejártssza az egész teret. Mikor ablakot nyit, Kolozsvár utcái válnak a bemutató kulisszáivá; máskor meg egy gyönyörű falfestmény szolgál az előadás háttéréül. Felvételtől is szól zene, plusz Viola is zongorázik, énekkísérettel. A szöveget jócskán meghúzták, szűk egy órás a produkció. Tulajdonképpen itt egy „hétköznapi örültet” láthatunk Darvas és

Bertók alakításával szemben. Nem látjuk Popriscsint a bolondok házában, csupán saját gondolkodása foglyaként. Érvényes olvasat ez is természetesen.

Idáig a kolozsváriak, és akkor most jöjjön a többi előadás. Először is a Process City trilógia, melyet a horvát Shadow Casterstől láthattunk. A trilógia a *Vacation from History*-val kezdődött, melynek történéseit ki-ki egy saját maga kiválasztotta ágyból követi. Mintha egy óvodában lennénk, a színészek, mint az óvóbácsik és -nénik, az ágyhoz kísérik, lefektetnek, betakarnak minket. Így figyeljük „a felnőtteket”, akik körülöttünk járkálnak, beszélnek. A befogadói élmény teljesen egyéni, hiszen vannak olyan történetek, amelyet csupán egy-egy nézőnek mondanak el a színészek. Valamelyest széttartó, a színjátszás határait rákérdező darab ez. Látunk egy konyhai veszekedést, a nagymamát megevő farkas közismert történetét suttogja fülünkbe egy színésznő, majd kapunk egy headsetet, ezen egy a halál elfogadásáról beszélő lányt hallunk. A köztes állapotok (élet és halál, álom és éberség közti lét) tematikája kapcsolja össze a szálakat. A majdnem teljesen elsötétített térben, kényelmesen fekvé, félálomban kísérjük az eseményeket. Valójában éppen ez lehet a cél, hogy az álom és az ébrenlét közti határmezsgyén töltsük el a *Vacation* szűk másfél óráját.

A trilógia második részének az egykori Ecsetgyár szobái, folyosói, udvara szolgáltatott helyszínt. Az *Ex-Position* rendhagyó színházi élményben a társulat első előadását is felülmúlta. Közönség vagy nézők helyett inkább résztvevőkről beszélhetünk, akikkel külön-külön foglalkozott egy-egy színész. Mi magunk lettünk a főszereplők, letakart szemmel, vakon élhettünk át a némileg ránk szabott történeteket. A minket vezető színész és egyben mesélő a látáson kívüli ingereket gondosan körénk szervezve mind fizikailag, mind a képzeletünk által erősen belevont a szituációkba. Végigélhettünk egy egész életutat a gyerekkortól kezdve, „nézhettük” a panorámát zárt térben egy létra tetejéről, illatokat éreztünk, kitapintottuk a történetben szereplő tárgyakat és a színésszel is közvetlen kapcsolatba kerültünk. Az előadás a tudatalattiban tett utazásra hív fel, és célját el is éri. A résztvevők úgy lépnek ki szerepükből a végén, mint akiket az álmaikban sé táltattak meg. Hálálkodnak, ragyog az arcuk, és van, aki megy még egy kört. Amiatt is álomszerű, illetve tudatalatti utazás ez, mert, habár itt nem alszunk, és bármikor bele is avatkozhatnánk az eseményekbe, akár le is állíthatnánk, mégis hagyjuk, hogy megtörténjenek, átadjuk magunkat nekik. Végeredményben személyes élménnyé válik, hogyan gyakorol fölöttünk hatalmat félrevezetett tapasztalatunk. Az *Ex-Position* szorosabban *A törvény* kapujában című novellához kapcsolódik, Boris Bakal koncepciója ennek tartalmát teszi átélhetővé, mindennapivá.

A Lucian Blaga Nemzeti Színházban játszották a trilógia záró darabját, a *Process_in_Progress*-t. Az elő-

adás *A per* adaptációja volt, ezúttal nézők és színészek hagyományos elválasztásával. A közönséget csak a kezdéskor szólította meg Bakal, aki harmadmagával játszott aztán a darabban. A karakterek folyamatosan cserélődtek a három színész személyében, mind-egyikük behelyezkedett hosszabb-rövidebb időre az összes szerepbe. Az előadásban két állványra helyezett mikrofon és több rejtett kamera volt elhelyezve, a színészek ezek előtt beszéltek. A vásznon közeli felvételeket kapunk gyakran egymásra montírozva a szereplők arcáról vagy az asztalról, amin kezek, apró tárgyak, üresség, vagy az asztalra fekvő színész látszik. A közeliken a részletekre irányul a figyelem. A vászon képei elsősorban érzelmi hangsúlyokat adnak a párbeszédnek, ritkán tapasztaljuk ugyanezek kihasználását a történet kibontásában. A végeredmény nézőre gyakorolt hatása, személyessége nem tudja követni az első és második rész ilyen jellegű hatását. A koncepció általánosságban érthető, ám kevés a játékoság, a meglepetés az előadás folyamatában, főként a trilógia előző két része után.

A spanyol Teatro de La Abadía *A játszma végét* mutatta be, amely a *Leonce és Léna*-hoz, valamint az *Alkoholisták*-hoz hasonlatosan sivár térben játszódik. Az Európa Díjjal kitüntetett Krystian Lupa színész- és szövegcentrikus előadást rendezett. Sokak szerint Beckett műveinél, melyek telis tele vannak szerzői instrukciókkal, nem is lehet igazából más a cél, mint a „partitúrában” foglaltakat kibontani. Nos, itt a rendező valóban háttérbe vonul. A színpad szándékosan messze van a nézőtértől. Az előadástól a világvége hangulatot tükröző, mélyen pesszimista beckett-i szöveg kibontását kapjuk. Lupa nem ironizál szereplőin. Bezárt térben vergődik az egymást gyűlölő apa és fiú, valamint a fiú és szolgálója, Clov. Nyilván lehetne erőteljesebb is a rendezői interpretáció, például a kintről bejövő hangok, a házon kívüli világ megjelenítésében

A másik világ avagy a Hold államai és birodalmi

– de az már nem Lupa rendezése, hanem egy másik koncepció lenne.

A *Lázt* Lars Norén rendezésében láthattuk az Új Stúdióban. Wallace Shawn monodráájának hősnője egy otthonát elhagyó, szegényebb országokba eljáró, szállodákban élő nő, aki hol együtt próbál érezni a nincstelennel, hol meg arra igyekszik önigazolást szerezni, miért is érdemi ő meg a pénzt s a vele járó kényelmet – másokkal ellentétben. A jólét öröme és a lelkifurdalás közt őrlődik, már-már megbolondulva a nő. A craiovai születésű, a párizsi Odeonban, de filmekben, televíziós sorozatokban is dolgozó Simona Maicanescu nehéz feladatot kapott a *Láz*-ban. Mindent magából, belülről kell előhívnia, szinte semmi külsőleges segítségre sem számíthat. Hiszen végtelenül egyszerű a díszlet, nincs zene, ő maga pedig nem mozog, végig szinte teljesen egy helyben áll. Legfeljebb, ha a kezét tördeli, és az arcjátékára hagyatkozhat, valamint a beszédre. Ami jelentésszerű, az is rögtön lelepleződik: jobbra és balra, tehát két helyen láthatjuk a nő árnyékát, kettéhasadt személyiségének tükréként. Maicanescu fegyelmezetten, kevés eszközzel hozza az úgy tűnik, végleg megzavarodó nő történetét.

Egy francia előadást is láthattunk, mely Cyrano de Bergerac nálunk kevésbé ismert tudományos-fantasztikus könyvéből, *A másik világ, avagy a Hold államai és birodalmi* című munkájából készült. Az utaztató regényekre hajazó műben a hős olyan helyekre keveredik el, ahol minden másképp (általában éppen ellentétes módon) van, mint a Földön, az emberek között. A darabot Benjamin Lazar rendezte és játssza, a szoprán és tenor viola da gambán kísérő Florence Bolton, valamint a teorbát, barokk gitárt és lantot megszólaltató Benjamin Perrot segítségével. Barokkos, régimódi színházat láthatunk, voltaképpen egy nagyon egyszerű mesét. Tény, hogy szokni kell ezt a mai szemmel nézve nagyon is teátrális színházi világot és a látszólag roppant banális

történetet, de az előadás működik, képes beszippantani nézőjét. Humoros a szöveg, kellemes a zene, hatásos a precízen megkoreografált, artisztikus beszéd és mozgás. A díszlet jelzésértékű: a létra, a szék, a polc „játszik el” mindent, többek között a repülőgépet, a kéményt, a kalitkát – így a közönség képzeletére is nagyban alapoznak a produkció létrehozói. Furcsa látni, hogy ez a játékmód igazából mennyire nem mai, és ennek ellenére mégis működőképes, hat a befogadóra.

A mesteremberek jelenete *A szentivánéji álmoból* a legviccesebb Shakespeare-történetek egyike. Alexandru Dabija rendező csak és kizárólag erre építi a *Pyramus & Thisbe 4 You* című előadást, *A szentivánéji* más részeit elhagyva. Négyféle változatban kerül bemutatásra a szerelmespár humoros története. Az első három verzió a különböző színházi divatokat, előadásmódokat állítja pellengérré. Először az összes szerepet nők alakítják – Andrei Serban *Lear király* rendezése is a célkeresztben lehet itt, hiszen abban csak nőket láthatunk a színpadon. A következő jelenetben a sznob alternatív gondolkodásmód kerül terítékre a konformitást mindenáron elkerülni kívánó, elképesztő rendezői ötletekkel. A harmadikban éppen az ellenkezője: a hagyománykövető értelmezés, amely a szerző mondatait szentnek és sérthetetlennek tartja. Mindhárom mókás – talán a második a legerősebb –, az pedig külön szép gesztus, hogy végezetül az Odeon Színház technikusai is előadhatják a maguk Pyramushistóriáját. A bukaresziek tulajdonképpen nem vállalnak sokat, de azt maradéktalanul teljesítik, másfél óra önfeledt szórakozást nyújtva a nézőknek.

Nagy várakozás előzte meg Nagy József társulatának *Woyzeck*jét, mely számos fesztiválon, például Belgrádban, Hamburgban, Moszkvában is jutalmazásban részesült, valamint megkapta az Európai Színházak Szövetségének Taormina-nagydíját. Büchner drámájához előszeretettel nyúlnak a mozgásszínházban

A Bocsárdi László rendezte Yvonne, a burgundi hercegnő

gondolkodó alkotók is (remek előadást készített belőle a közelmúltban Fehér Ferenc, valamint a Maladype Társulat), a mű nyitottsága, befejezetlensége, a szövegváltozatai közti differencia általában merész asszociációkra sarkallja a rendezőket. Nagynál gyakorlatilag semmi nem hangzik el az eredeti textusból, s a történekekből, mozgásokból csak részben rakható össze a dráma – hiszen a koreográfus elsősorban saját vízióját álmodta színpadra. Fontos szerepet kap a kistrádióból szóló zene, Rácz Aladár muzsikája a vizuálisan is ropant igényes előadásban. A díszlet egy zárt teret formál meg, ahonnan a szereplők, hiába kísérelik meg, nem tudnak kitörni, csupán a darab végén. Bábuszerű vég-lényeket látunk a színpadon, akik – olykor szó szerint – ki sem látszanak a koszból, arcukat sár borítja. Néha megmagyarázható egy-egy jel, máskor meg jobb nem megmagyarázni, vagy annyira komplex, hogy igazából nem is lehetséges lefordítani a szavak szintjére. A közönség hatalmas ovációval fogadta ezt a woyzecki tragikus előadás-hagyománytól némiképp elrugaszkodó, hiszen humorban is gazdag produkciót.

A fesztivál egy másik kiváló előadása, igazi pozitív meglepetés volt a Bocsárdi László rendezte *Yvonne, burgundi hercegnő*. A zseniális Gombrowicz már-már kegyetlen, de a kegyetlenséget tréfákkal oldó groteszk-jét mozgásművészeti elemeket is bőven felvonultatva játsszák a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház művészei. Alig néhány díszletelem, illetve kellék szerepel az előadásban, de az mind fontos szerepet nyer, egy fő-leslegesen használt keresztet leszámítva. A kukkolásra lehetőséget adó tévé ez esetben – a képernyő oly sok színházi alkalmazásával ellentétben – telitalálat, és a kanapé is sok játéklehetőséget rejt magában, amit ki is aknáz a bemutató. Akár a *Woyzeck*ben, itt is bemocskolódnak a szereplők, szó szerinti és átvitt értelemben egyaránt. Értő tolmácsolásban láthatjuk az *Yvonne*-t, egyszerre hátborzongató és szörnyen kacagtató in-

terpretációban. Pálffy Tibor pedig egészen kivételesen játszik a hangjával, mozdulataival, gesztusaival, talán nem túlzás azt állítani: az egész fesztivál egyik legerősebb alakítását formálva meg.

Az *Yvonne*-t kétszer is láthattuk a fesztiválon, másodjára a katowicei Slaski Színház előadásában, Keresztes Attila rendezésében, lengyel szöveggel. Bocsárdi László rendezésével ellentétben ezt az előadást távolinak érezzük magunktól. Nem szó szoros értelemben van messze a játéktér a nézőtől, mint mondjuk a fesztivál eleji *A játszma végében*. A folyamatos visszhanggal tompított beszéd és a panoptikumot idéző színpadképek (ultramodern térbe ültetett régmúlt arisztokrácia) helyezik térben és időben egyaránt meghatározhatatlan messzeségbe az előadást. Yvonne alakja is megfoghatatlan. Az egyáltalán nem csúnya lány karaktere mögött legalábbis nehéz meglátni a háttározott rendezői koncepciót. A címszereplő egyszerre tűnik az egyetlen normális embernek a kifestett, maszkáros társaságban, egyszerre szerencsétlen betegnek, ütögethető bábnak és érinthetetlen fényes angyalnak. A látványelemek ugyanakkor nagyon határozott és meglehetősen egyértelmű szimbolikába illeszkednek. Csak fekete, fehér és vörös színeket látunk a színpadon, melyeket tudatosan használ a rendező. A humor nem különösebben kiélezett, a transzcendencia érzete erősödik fel helyette. Összességében ez az előadás és benne az elhelyezhetetlen Yvonne valójában nem tudja közvetlenül megérinteni a nézőt.

Amos Oz két szövegét Hanan Snir adaptálta színpadra és rendezte meg az izraeli Habima Nemzeti Színházban. A történet több idősíkon és térben zajlik. Az egy család históriájára, a feleségét elvesztő, csalódott apára, az öngyilkos anyára és identitászavaros fiukra, valamint az ő elhagyott szerelmére épülő produkció tablóiéktól Izrael, Belgium és Tibet jelenik meg. A cselekményt narrátor (Yigal Sadeh) meséli, irányítja: van, amikor kívül helyezkedik a történeten, van, hogy párbeszédbe lép a többiekkel. Az *Ugyanaz a tenger* onnan válik igazán izgalmassá, amikor körvonalazódnak kezd, hogy az elbeszélővel ugyanolyan dolgok estek meg (például hasonló módon veszítette el az anyját), mint a szereplőkkel, vagy, ha úgy jobban tetszik, a szereplőivel.

A debreceniek *Képzeltbeli operettjét* maga a világhírű szerző rendezte meg. A Csokonai Színház bemutatója nem kis fejtörést okozhat a logikai összefüggések kereséséhez szokott nézőnek. Novarina drámája gyakran szétesik, természetesen szándékosan, nem lehet felfűzni egyetlen szála – olykor a jelenetek önmagukért valók, az adott pillanatra és nem a kontextusba helyezésére kell koncentrálnunk. Nem elsősorban a szöveg egészére, hanem az egyes mondatokra kell figyelni, de nagyon, mert egyik pillanatról a másikra értelmi szakadékok tárnái nyílnak meg előttünk. Olyan, mintha a darab a szereplők gyermeki képzeletében játszódna. Nincs határ élet és halál közt

ebben a végtelen gegparádében. A szereplők olykor az instrukciókat is monológként adják elő, máskor belső motivációikat osztják meg velünk. Hol a kommunikációképtelenség drámáját szemléltetik, hol az egymásra és minden másra reflektálás bravúráját. Novarina darabja a ionesco-i abszurdot és az avantgarde-ot idézi, Csehov, Szophoklész és Shakespeare közvetlen hatását is felfedezhetjük benne. A rendezés tele van teátrális gesztusokkal. A geometriai gondolkodásmód megjelenítésében a szöveg és az előadás is gazdag: a díszlet, de olykor még a jelmez is különféle térformákat, a négyyszögek különféle változatait jelenítik meg. A színészek rengeteg apró játékkal teszik mindvégig mulatóságossá az előadást, melynek elképesztő csúcspontja Mészáros Tibor körülbelül 15 perces monológja, egy a fikció szerinti regénynyitány, melyben a mondatokat egyáltalán nem lehet logikailag egymáshoz rendelni, maximum az asszociációk segítségével, de úgy sem mindig. A *Képzeltbeli operett* remek szellemi kaland, igazi költői színház, mely úgy szórakoztat, hogy közben nehéz feladvánnyal szolgál a befogadónak.

Alize Zandwijk *Mothers* című előadása Rotterdam-ból érkezett. A szerző több nagy klasszikust is sikerrel színpadra állított már, de most egy olyan előadással mutatkozott be, mely spontánul jött létre szereplőinek saját elbeszélte és leírt történeteiből. Nyolc különböző kultúrából származó nő adott elő intim és legtöbbször humoros monológokat a nőiséghez és anyasághoz kapcsolódóan. A szereplők a monológok között vidáman táncoltak, énekeltek és főztek a közönségnek. A díszlet az a konyha, ahol folyamatosan készítették a vacsorát. A RO Theatre a színház elitista felfogását leromboló előadása az anyaságon túl a közösségteremtésről szólt. A szereplők a vacsora elfogyasztása után sem fejezték még be feladatukat, hanem közös, éjszakába nyúló táncolásra invitálták a nézőket. A vidámságot hozó és több kultúrát egyesítő csapat programja a fesztivál remek zárásának bizonyult.

Mint a bevezetésben említettük, az Interferenciák eleve a heterogenitásra, a színházi kultúrák párbeszédére, az eltérő gondolkodásmódok bemutatására épül – annyira heterogén volt a kínálat, hogy felesleges és erőltetett kísérlet lenne összefoglalásként fő tendenciákról, domináns irányokról beszélni. Inkább csak annyit említenénk meg, hogy a fesztivál valóban – és nem csak az előzetes elvi kinyilatkoztatások szintjén – sokszínűnek és dialogikusnak mutatkozott, és nem utolsósorban: több kiváló bemutatót is kínált a közönségnek. A jobb előadások közé tartozott a *Suttogások és síkolyok*, a *Leonce és Léna*, a *Verespatak*, az *Egy őrsít naplója*, az *Alkoholisták*, a *Pyramus & Thisbe 4 You* is. És akadt néhány kiemelkedő produkció, amit biztosan megőrzi az emlékezetünkben: Nagy Józsefék *Woyzeckje*, a debreceni *Képzeltbeli operett*, a horvát *Ex-Position*, a francia *A másik világ*, *avagy a Hold államai és birodalmai*, valamint a sepsiszentgyörgyi *Yvonne* mindenképp ezek közé tartozik.

► KELEMEN ORSOLYA

Kortárs, dráma, fesztivál

November–december fordulóján zajlott Budapesten az egyhetes Kortárs Drámafesztivál. Elszánt szervezők, színes program, külföldi vendégek, teltházas előadások, még ha sovány bűdzséből is. Gyűlölet, előítéletek és sztereotípiák színpadon innen és túl.

A fesztivál szervezői valószínűleg nem számítottak arra, hogy az idei, immár kilencedik alkalommal megrendezett programsorozat bizonyos politikai események miatt túllép eddig megszokott keretein. És részvételi szándékuk megerősítésekor a külföldi meghívott vendégek sem sejtették, hogy a nálunk töltött egy hét alatt a hazai kortárs színház nem csupán szakmai oldalról, hanem ennél jóval összetettebb kontextusban is lesz módjuk megismerni. A fesztivál közepén zajlott ugyanis szélsőséges parlamenti pártunk Nemzeti Színházhoz szervezett, a színház igazgatójának leváltását követelő tüntetése, és az ezzel párhuzamos megmozdulás, a színházi szakma legjelentősebb képviselőinek jelenlétében. A szakma egy része nem csupán a jelenlegi igazgató szakmai tevékenységéhez kapcsolódó szimpátiáját szerette volna kifejezni, hanem ezúton kívánt protestálni a kormány közelmúltban meghozott illetve tervezett, az alternatív színházak művészi színvonalát veszélyeztető döntései ellen.

A fesztivál – szakmai válogatók javaslatai alapján összeállított – hazai programjában szerepelt a Nemzeti Színház produkciója, az Örkény Színház egyik előadása, látható volt két vidéki, egy nyíregyházi és egy kaposvári produkció, egy ifjúsági- és a különösen veszélyeztetett VI-os kategóriába tartozó előadás is. E produkciók (az adott válogatási szempontok alapján) az elmúlt színházi évad legjobbjainak tekinthetők, így a külföldi meghívott vendégek is szembesülhettek azzal, hogy – egy-egy előadás tetszési indexétől függetlenül – a hazai kortárs színház helyzete valóban drámai. Lehet, hogy ilyen előadások a következő évadban nem is jöhetnek majd létre.

A fesztiválon a hazai előadások mellett szerepelnek egy meghívott ország előadásai, és immár hagyománynak tekinthető a felolvasószínház, ahol most a lengyel drámáké volt a főszerep. Az Ütközések elneve-

zésű programsorozat keretében a felolvasások mellett szakemberek részvételével szervezett drámairodalmi szimpóziум és nemrég megjelent drámaköteteket bemutató est is zajlott. Az előadásokat alapvetően szakmai beszélgetések, workshopok, különféle kísérő-programok egészítik ki, és a Visitors' Programme vendégei számos plusz információhoz juthatnak a magyar színházról: megnézhetnek ajánlott, a showcase-programban nem szereplő előadásokat, találkozhatnak és beszélgethetnek az előadások alkotóival. A vendégország-program fókuszában idén az USA szerepelt, bemutatkozott New York egyik produkciós műhelye, a kísérletező jellegű, színházi konvenciókat félresöpörő Performance Space 122. A szervezők fantáziájának és szándékainak komoly határt szabnak az anyagiak, bűdzse függvénye, hogy milyen előadásokat tudnak meghívni, és előfordul, hogy pénzügyi okok miatt kell lemondaniuk egy-egy tervezett programról: idén elmaradt egy dramaturgoknak tervezett workshop. Ugyanakkor az anyagi tényezők csak részben jelenthetnek mentséget arra, hogy a fesztivál honlapján a *magunkról* oldalon és egy másik menüpontban 2009-es programok és információk szerepelnek.

A Kortárs Drámafesztivál eredeti szándékai szerint a drámaírás szinkron eredményeinek áttekintését tűzte ki célul. Egy-egy évadban azonban nem került színpadra annyi kortárs dráma, hogy egy ilyen fesztivál életképes legyen, így az évek során sokat változott a fesztiválszervezők stratégiája, lépésről lépésre rukkoltak elő újdonságokkal, míg kialakult a most is működő, beváltak tekinthető programstruktúra. A változékonyság és folyamatos megújulás képessége egy ilyen fesztiválnak alapvető jellemzője, hiszen nehezen választhatná nevűl a kortárs fogalmát egy korábbi színházi struktúrákhoz és elképzelésekhez mereven ragaszkodó programsorozat. A Kortárs Drámafesztivál megnevezés – legyen bármilyen jól ismert és bejáratott márkanév – nem fedí pontosan a programot, hiszen a fesztiválon a műfaj hagyományos értelmében vett drámával nem találkozhattunk, legfeljebb a kortárs lengyel és hazai drámákból válogató

kötetek bemutatóján. A kortárs jelző pedig elsősorban a színpadi megvalósításra, az új vagy szokatlan alkotói módszerekkel létrejövő előadásokra értendő, és nem magukra a drámákra vonatkozik, hiszen kortársnak Ödön von Horváth vagy Thornton Wilder csak némi túlzással tekinthető. Az amerikai program előadásai pedig jellemzően a színházi műfajok kereteit feszegetik, tehát ugyancsak nagyvonalú gesztus drámának nevezni őket. A hazai előadások szakmai válogatói ebből a hellyel-közzel kortársnak kikiáltott kategóriából valóban a tavalyi év legjobbjait igyekeztek beválogatni. A válogatás sokszínű és érdekes volt, a kortárs fogalmát különböző nézőpontokból megközelítő előadások sorozata valóban showcase-ként működhetett a külföldiek számára. Az előadások alapján ugyanakkor igen nehéz a hazai kortárs dráma és színház aktuális helyzetére utaló, átfogó tendenciákat felfedezni és meghatározni. Figyelemre méltó, hogy kemény, húsba vágó témák elsősorban humorral oldódnak fel, az előadások között sok az erősen groteszk produkció, nyelv és színpadi világ különböző szintű stilizációjával.

A vidéki vendégjátékok kivételével a hazai előadások eredeti helyszínén zajlanak, így a nézők elsősorban a feliratozásból következtethettek arra, hogy az előadásokon külföldi vendégek is vannak. A hazai – nem szakmai – nézők között minden bizonnyal csak kevesen tudták, hogy az adott előadás egy fesztiválhoz kapcsolódik, és azt egyéb rendezvények és előadások követik. A szakma érdeklődése – mivel tavalyi előadásokról beszélünk – érthető módon leginkább az amerikai előadásokra és a kísérőprogramokra koncentrált. A hazai és a vendégprogram illetve a kísérő rendezvények tehát más-más közönséget mozgatnak meg, így a fesztivál furcsa módon két részre szakad. Joggal tehető fel a kérdés, hogy a fesztivál kiket céloz meg és kiknek is szól pontosan, hiszen fesztiválközönségnek, fix nézőknek elsősorban a külföldi vendégeket tekinthetjük. Az idei rendezvény érdekessége, hogy egy-egy amerikai és hazai produkció különös párbeszédbe kerülhetett egymással, ugyanis több előadás központi témája volt az előítéletesség, az idegengyűlölet, a másságról való gondolkodás. A fesztivál legizgalmasabb előadásai az aktuális társadalmi-politikai szituáció metasintjeit teremtették meg a színpadon, furcsa párhuzamot létrehozva a valósággal, a színpadon kívüli eseményekkel.

Az amerikai program kakukktojása Reggie Watts volt, a New York-i zenész-komikus, besorolhatatlan műfajú – beatboxos-zenés stand-up comedy, koncert és színház, egyszemélyes talkshow – előadásával. Az óriási hajkoronájának köszönhetően kétségkívül egyedi fizimiskával rendelkező Reggie poénkodik és énekel, egy szintetizátor és keverőpult segítségével több szólamban és stílusban: az autentikusnak ható népi dallamoktól kezdve a popslágerekig. Kiselőadást tart a magyarokról és a nálunk fellelhető robotokról,

melyek szép számban megtalálhatóak a nézőtérén is. Több ízben dicséri a Trafó színpadtechnikáját, átfogó prezentációt tart a projektor távirányítójának menüpontjairól, egyik kézfejjével bábót csinál, s hosszasan elbeszélget vele. Az előadás hemzseg obszcén utasoktól és szexuális poénoktól, de mindez nem tűnik soknak, Reggie végig képes meglepetéseket okozni, még a tapsrendnél is, amikor különböző helyekről tér vissza a nézőtérre. Az előadás hatalmas sikere a témák összefüggéstelenségének és abszurditásának, a szöveg és zenés részek ad hoc variációinak, és Reggie stílusának komikumában – ez az ember még véletlenül sem veszi komolyan önmagát – és a kivitelezés profizmusában rejlik.

Reid Farrington, a hosszú ideig a világhírű New York-i Wooster Group csapatát erősítő alkotó videó-performansszal érkezett a fesztiválra. Farringtont Theodore Dreyer klasszikusa, az egyik utolsó némafilm, az 1828-as Szent Johanna érdekelte, illetve a film további történetét meghatározó körülmények: a filmnek különféle kópiái egymástól függetlenül, a világ különböző pontjain váltak tűz martalékvá. Az előadás az MU Színház előcsarnokában kezdődik, ahol egymás mellé vetítve futnak különböző kópiák képkockái, így nyomon lehet követni a filmek közötti különbségeket, Farrington pedig létrehozza a maga kópiáját. Az előadás kötelekkel, kampókkal és fadesszakkal határolt, négyoszloptú terében egy színész nő képernyőket pakol ide-oda, a megfelelő pontokra helyezett képernyőkben pedig láthatóvá válnak a projektorokból vetített képkockák, háromdimenzióssá, szoborszerűvé téve a film jeleneteit, a különböző nyelvű feliratokkal egyetemben. A színész nő teremti meg a látványt, a történeteket irányítva redukált érzelmi reakciókkal éli újra és át a drámát. A térben szabadon sétáló nézők figyelmét leköti a szokatlan, vizuális szituáció, de a kreatív technikai ötlet egy idő után már nem érdekes, ekkor minden kortársiasságot mellőzve már csak a film jelenthet – persze elsősorban filmtörténeti – érdekességet.

A Temporary Distortion társulatának *Isten hozott a semmiben* című előadása ugyancsak filmes és színházi műfajok kombinációjával jött létre. A produkció voltaképp egy mozaikszerűen építkező, rövidebb-hosszabb jelenetekből álló film, melyet alámond, élőben szinkronizál az előadás négy szereplője. A tér közepén egy riasztó kinézetű, futurisztikus hatású, első pillantásra meghatározhatatlan funkciójú díszletelem, üvegkalitka, neonvilágítással, csövekkel, agancsokkal, hulladék anyagokkal díszített, látványos stúdiótechnikával felszerelt építmény. Ennek felső részére vetítenek, a színészek pedig az üveg mögé vagy elé állva, mikrofonba mondják a szövegüket, mely az effektusoknak köszönhetően nem csak teátrálisnak, de sokszor félelmetesnek hat. A sajátos road movie képkockáiból nem áll össze egységes történet, csak álomszerű, riasztó víziók, történetfoszlányok. Emlékek, benyomások, féle-

Isten hozott a semmiben

mek, tanulságok mondatnak ki, melyeknek nagy része az úton levéshez, utazáshoz kapcsolódik. A színészek magányos figurák, elmondják szövegüket, majd a háttérbe húzódnak, köztük valódi interakció legfeljebb a filmben történik. Hiába tűnik az egész barátságatlanul idegennek, az előadás nyomasztó világa szinte beszippantja a nézőt, és a kiúttalanság, céltalanság furcsa, lebegő érzését nem csökkenti az a tudat, hogy Amerika messze van tőlünk.

A dél-koreai születésű kortárs amerikai drámaíró és rendező, Young Jean Lee társulatának előadása, *A szállítmány* című produkció provokációval igyekszik rávilágítani az előítéletek működésére, és megmutatni, hogy az idegengyűlölet, mint olyan nem egyszerűen fekete-fehér, hanem sokkal bonyolultabb. A rövid táncos jelenetet követő első részben egy fekete humorista osztja a fehéreket és a cigánygyűlölő magyarokat, szabatosan, sokak számára talán bicskanyitogató módon trágár stílusban. Az erőteljes hatást az agresszív szókimondás és keménység váltja ki, de mindenki elgondolkodhat, hogy mindezek mögött felfedez-e magában faji előítéleteket, és hogy mi van előbb: a provokáció vagy az ellenszenv. A második részben rajzfilmes stílusban előadva (kimerevített jelenetek, csak a szövegbuborékok hiányoznak a szereplők szája elől) egy rapsztár-karrieréről álmódú drogdíler sorsát követhetjük nyomon. Az igazi csattanó a harmadik rész: a tévésorozatok játéktípusában előadott jelenetben egy születésnap partit láthatunk, ahol a harminc éves ünnepelet összes frusztrációját az ugyancsak problémás magánéletű vendégeire igyekszik áthárítani. A kínos és kellemetlen születésnap társasjátékkal zárul, melyben a fekete színészek elkezdik ócsárolni a feketéket. Vagyis ekkor derül ki, hogy a fekete szí-

nészek itt fehéreket alakítottak. Valószínűleg a jelenet folyamán mindez keveseknek jutott eszébe. Az utolsó mondat pedig újabb fordulatot kínál, melyen minden néző elgondolkodhat hazafelé menet: egy fekete nem örült volna ennek a társasjátéknak, de attól függ, hogy milyen az a fekete. Hát persze, tudjuk, vannak nem olyan feketék, nem olyan cigányok (a sor tetszőlegesen folytatható) is.

A hazai program párhuzamos, hasonlóan érzékeny témát feszegető előadása a Pintér Béla Társulat a külföldi vendégek nagy elismerését kiváltó *Szutyok* című produkciója. Lényeges a sztori: a falusi gyermektelen házaspár örökbe fogad egy tizenéves lányt, aki nem hajlandó a barátnője nélkül elhagyni az intézet falait, ám ez a barátnő cigány. A szociális munkás anyja és a biopék apa keményen küzd saját előítéletei elfojtásával, a falu pedig ugyancsak nehezen kezeli a roma lány jelenlétét, többször le kell vonniuk a következtetést, hogy ez a lány nem olyan lány, de aztán változik a kép, amikor a lányt lopáson kapják rajta. A cigánylány végül olyannyira összebarátkozik mostohaapjával, hogy teherbe esik tőle, az anyja pedig a másik, egyre szélsőségesebben és radikálisabban gondolkodó, faji és idegengyűlölő lánya, Szutyok hatása alá kerül. Szutyok titokban ráveszi fogadott testvérét az abortuszra, de amikor ezt az apa megtudja, Szutyok nem menekülhet: bármily váratlannak és túlzásnak hat a büntetés, a biokemencében végzi. A történethez kapcsolódik egy másik szál is: az apa, Attila színjátszókört vezet, melynek zenés ballada-előadását díjazza az amatőr fesztiválon. A színjátszókör funkciója dramaturgiai lényeges, Pintér Béla nagyszerűen karikírozza a zsűrielnök Regős Jánost, igaz, ez a szál lóg ki leginkább az előadás szövetéből. Az örökbefogadás

Szutyok

megmételvezte a család és a falu életét, bár minden olyan szépen indult, egy év leforgása alatt minden érintett figura szerencsétlenné vált. Az előadás nem tesz igazságot, ebben a helyzetben senkit nem lehet elítélni vagy felmenteni. A *Szutyok* mindemellett bővelkedik a humoros fordulatokban, közhelyekből építkező poénnal, népies énekbeszéddel, tehát amolyan pintérbélásan karikírozza előítéleteink működését, fájdalmas aktualitással állítva középpontba az értékrendszerek viszonylagosságát.

Más aspektusból, de ugyancsak a nézők származáshoz kapcsolódó előítéleteit provokálja a vásári játékok stílusában előadott *Mein Kampf* című előadás, mely groteszk humorral mesél az előítéletek és a személyiség alakulásáról. Revüszzerű, zenés-táncos, a téma súlyosságát viccelődve eltartó farce-ot láthatunk, a fiatal művészeti akadémiaira készülő Hitler, és az öt felkaroló zsidó könyvárus, Schlomo Herzl története tárul elénk. A *Mein Kampf* nem más, mint Herzl készülő memoárja, mely komoly feladatot és kihívást jelent a könyvárusnak. A térben rendezetlenség hatását keltve különféle tárgyak láthatóak, emeletes ágy, fotel, vécécésze, a háttérben rajzok. Különböző dalok hangzanak el Wagnertől kezdve Szörényi-Bródyn át a Tiroli bocik daláig. A zenei sokszínűség, a látszólagos összevisszaság, a sok-sok humor nem véletlen, mindez oldja a téma komolyságát, így precízen kapcsolódik a drámához. Hitler szerencsétlen és komplexusos, félszégében és időnként előbukkanó agressziójában nevetséges, elesettsége miatt pedig már-már szerethető figura. Schlomo, aki végtelen szeretettel közelít Hitlerhez, törődik és foglalkozik vele, kétségkívül hatással van a leendő diktátor sorsának alakulására. Az előadás rendkívül emlékeztető pillanata a Halál asszony meg-

jelenése, aki végül Hitlerrel az oldalán távozik, igaz, Schlomo is kap tőle egy jóslatot.

Humoros, egy fokkal könnyedebb témát felvázoló komédia a *Kupidó*, melynek talán a *Fédra fitness* sikerének köszönhetően lett Tasnádi István egyben írója és rendezője is. A drámai alapanyag kiváló, egy swingerklubban vagyunk, ahol az emberek a szó szoros értelmében kivetkőznek önmagukból, inkognitójuk tudatában gyakran önmaguk számára is szokatlan vagy meglepő szerepbe bújva. A klubba különböző házaspárok érkeznek, ki-ki visszatérő vendégként vagy épp vonakodva, magát kellemetlenül érezve. Természetesen kiderül, hogy ismerik egymást, és szinte észre sem veszik, hogy a klubon kívüli, kinti hatalmi pozícióikat teremtik és alakítják újra. Kiderül, hogy odakint továbbra is válságos a helyzet, kirúgások, le- és előléptetések körül folynak a viták, és mindenki igyekszik a maga számára legelőnyösebb pozíciót megszerezni. Az előadást korábban az Iparművészeti Múzeumban játszották, ahol az óriási, mitologikus témájú gobelinek igazi pikáns díszletként szolgáltak a produkcióhoz, melynek gördülékenysége és humora a második részben egyre inkább kifulladt.

Nyugtalanító, és a legkevésbé sem mulatságos világ jelenik meg Rusznyák Gábor Szophoklész és Jon Fosse szövegéből összegyűrt *Oidipusz király*-előadásában. A négyosztoke, lépcsőszerűen építkező térben a nézők együtt ülnek a szereplőkkel, akik váratlan megszólalásukkal, szokatlan, zajkeltő hangszereikkel még a második felvonásban is képesek meglepetéseket okozni. Közöttünk ül Oidipusz is, a nézők vele együtt nyomozhatnak a gyilkos után. Nagy és igen komoly társasjáték ez, ahol – mivel mindenki folyamatosan jelen van – nem maradhat rejtve és titokban semmi.

Oidipusz

Az előadás végén elered az eső, ezzel mosva tisztára a földet, és adva a népek új erőt a szembenézéshez és a folytatáshoz. Minden ízében végiggondolt, egységes világú előadás az *Oidipusz*; furcsa, hogy a külföldi vendégek közül többen elégedetlenek voltak vele, színházi nyelvéért és jelrendszeréért, ha nem is elavultnak, de semmiképp sem kortársnak értékelve.

A fesztivál egyik záróeseményén, az értékelő-reflektáló beszélgetésen a külföldi vendégek beszámoltak a nekik leginkább tetsző előadásokról, a hozzászólásokból pedig fontos tanulságok szűrhetőek le. Egy fesztiválszervező a hazai előadások szövegközpontúságát emelte ki, volt, aki a diákok és egyetemek jelenlétét, részvételét illetve a fesztiválokon jellemző élénk klubéletet hiányolta, egy másik kritikus pedig tendenciát vélt látni abban, hogy a fesztiválon sok 'keretes' előadás volt látható. Valóban, több előadásban figyelhettünk meg olyan díszletelemként működő keretet, mely az előadás dramaturgiájában is meghatározó szerepet tölt be.

Bagossy László rendezőnek két munkája is szerepelt a fesztiválon, érdekes módon mindkét produkció ilyen 'keretes' előadás, de e keretek más-más módon működnek. Ödön von Horváth népszerű drámája, a *Kasimir és Karoline* az Örkeny Színházban olyan, mint egy vásári előadás, melynek központi figurája a zongoránál helyet foglaló, zenész-narrátor, aki aláfesti és kommentálja az eseményeket. A színpad szélén paraván, melynek közepén nyílás, ahol be lehet kukucskálni: színház a színházban. Ezen a kereten keresztül láthatjuk az eseményeket stilizáltan, némafilmszerűen, váratlan nagyításokban, a legkülönfélébb nézőpontokból és szemszögekből, egy-egy testrész vagy mozdulat kiemelésével. A jelenetek ötletesek és

kreatívak, jobbnál jobb gegekkel és játékos humorral. A színészi játék is bravúros, a társulat tagjai emlékezetes karaktereket teremtenek. A nagy válság általános problémái, morális tendenciái helyett itt elsősorban a szereplők viszonyrendszerének finom árnyalatai és érzelmi változásai az érdekesek, de természetesen ezek is stilizáltak, humorral eltávolítva jelenítődnek meg. Az előadás végén pedig lebontják a papírfalakat, a nézők beláthatnak a kulisszák mögé, és szembenézhetnek azzal, hogyan és mi működtette a színjátékot. Mindenki számára világos lehet tehát, hogy mindez csak színház, csak látszatkomédia volt.

A szomorú tinédzser-sorsokat bemutató *Völgyhíd*, a Kolibri Színház előadása – Bagossy másik rendezése – szintén keretes szerkezetű: a kezdő és a záró jelenetben hasonló a színpadkép, az előadás bibliai utalásokkal, adott keret szerint működik (a történetet sötét ruhás angyalok játsszák el). A barokkos hatású, mozgatható képkeretek pedig sok helyszín (pl. tengerpart, vécé, kollégiumi szoba) megjelenítésében jelentenek óriási segítséget. Az előadás nagyon látványos, a keret tehát remek díszletelem, de a *Kasimir és Karoline*-val összevetve itt nem ez a stilizáció elsődleges vagy legfontosabb eszköze. A *Völgyhíd*-ban a tinédzsereket bábokkal játsszák el, míg a felnőtteket színészek alakítják, ezáltal még jobban elmélyítve a szülők és fiatalok világa közötti szakadékot. Az előadás egyébként a gimnazista korosztályt szeretné megcélozni, a hozzá tervezett beszélgetésekkel pedagógiai szempontból is, s ehhez kiváló alapanyag Háty János drámájának szövege, melyet a szerző korábbi prózai szövegeiből készített a színház felkérésére.

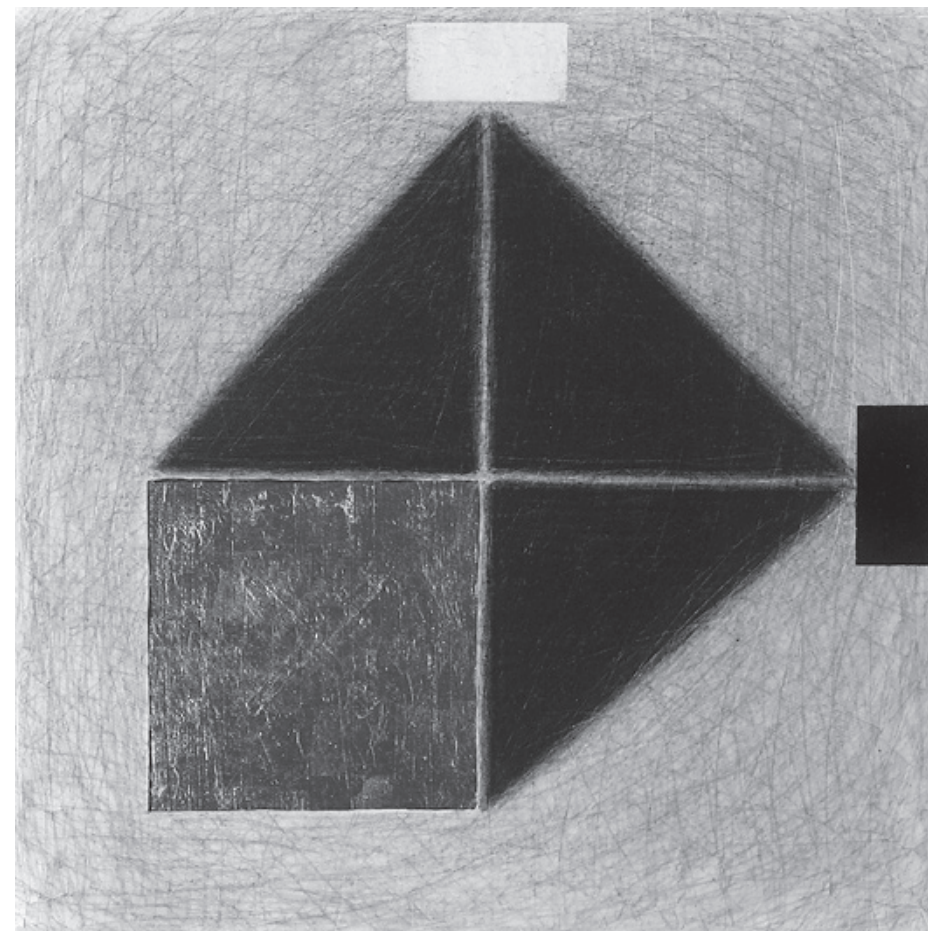
Keretekkel körbevéve, egy bérház vagy lakótelep lakásainak ablakában bukkannak fel a szereplők a

Hát akkor itt fogunk élni című előadásban. Thornton Wilder drámája, a *Mi kis városunk* elsősorban alapötletként funkcionált a Nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház bemutatójához, mely hangsúlyosan a nyíregyházi jelenben játszódik. A szereplők történetei (a narrátor kommentárjaival megsegítve) rövid, mozaikszerűen építkező jelenetekből bontakoznak ki. A díszlet jól működik, a szimultán jeleneteknek, a hirtelen felbukkanó szereplőknek és az ablakok közötti gyors váltásoknak köszönhetően a történetek váratlanabbak, meglepetésteremtőek, elbizonytalanítva ezzel a nézőket, akik a narrátor kimerítő információinak köszönhetően beavatottabbnak gondolhatták magukat. A keretek átvitt értelemben is eltávolítják az eseményeket, az ablakokon keresztül külső nézőpontból fedezhetjük fel a hétköznapi események rutinszerűségét, és drukkolhatunk a szereplőknek: nézzenek jobban szét maguk körül, próbálják jobban megérteni ezeket a

mechanizmusokat, és gondolkodjanak el azon, hogy az idő, az emberi élet ideje minden tekintetben véges. Tény, hogy ezekért a felismerésekért meg kell küzdenie a nézőnek is, ugyanis embert próbáló előadásról van szó: a külföldi résztvevők közül többen kifogásolták a (mintegy négy órás) produkció hosszúságát.

Ez volt tehát az idei Kortárs Drámafesztivál, szűkös keretek között, ám annál nagyobb szervezői elszántsággal és lelkesedéssel. A szervezőknek talán már vannak ötletei arra, hogy milyen újdonságokkal szeretnének a következő évben bemutatkozni. Biztosan átgondolják majd, hogy pontosan kiknek szánják a rendezvényt, kiket látnának szívesen a meghívott vendégek között, és hogy pontosan milyen céllal kezdi szervezni a következő fesztivált. Remélhetőleg az elszántság és lelkesedés marad továbbra is, így csak az a kérdés, hogy lesz-e még egyáltalán színház, ahonnan minőségi előadásokat lehet válogatni.

Teremtés-ikon V. (2007; grafit, vászon; 30x30 cm)

Ulüsszesz szomja

Szentmártoni János: Ballada hétköznapi díszletekkel

1

Minél tovább beszélgetünk, hogy megértsük egymást, annál több szó áll közénk, és annál kevésbé értjük egymást. Melyikünknek ne lett volna még hasonló tapasztalata? Efféle gyalogos hermeneutikai élményben az irodalom is részesíthet, ha túlírt alkotással vagy telizsúfolt könyvvel találkozunk. Jelen esetben is kísértheti az olvasót ez az érzés – de aránytalan és igazságtalan lépés volna innen kezdenünk.

Szentmártoni János (1975) költő, esszéista és szerkesztő (a Magyar Napló folyóiratnál és kiadónál); a fiatal középnevezdek meghatározó szerzőjének tekinthetjük. Öt verseskötet (valamint egy esszékötet) után ezúttal – a *Válogatott és új versek 1992–2010* alcím is tudatosítja – összegző művet jelentetett meg. Eddigi lírai életművének javát nem időrendi, hanem tematikus alapon rendezte egybe; e tetszetős kompozíció lényegi vonásait maga ismerteti az *Utóhangban*: „A négy fő ciklus: *Micsoda indulás volt, micsoda kezdet; Ballada hétköznapi díszletekkel; A madárjós halála és újjászületése; Forog egy angyal, és betelve ég* – négy különböző szemszögből meséli el és újra az életet. Míg az első a kamaszkori pályakezdés indulatos, zaklatott, de máig elfénylő vízióitól kezdve az első csapásokon át, a tapasztalatok romhalmazai mögül való visszapiillantásig: köl-

tői-emberi indulásom állomásait igyekszik dokumentálni – addig a második ciklus a gyerekkori tragédiák, emlékek útvesztőiben; a harmadik a szerelem, a családalapítás, az apává érés rögzítő útján; a negyedik a nagy rácsodálkozások, összefoglalások, kísérletek szövevényes világában igyekszik elkalauzolni a legkitartóbbakat” (253.). Jellegzetes, a verseket is átható retorika szólal meg e sorokban: túlráztolt pátosz és gyanútlan alanyiség. Ami izgalmas, de kockázatos esztétikai fundamentumot ígér.

2

A kötet címe – voltaképp függetlenül a címadó verstől – több kellemesen hangzó kifejezésnél. A három szó e líra jellegadó vonásaira utal: az egyszerre lírai és narratív szándékra (*Ballada*), a szövegek életrajzi(nak vélt) eredetére (*hétköznapi*) s a beszédmodor díszesen költői voltára (*díszletekkel*). Egy recenzió pontos szavai: Szentmártoni legfőbb ambíciója – részben mestere, a kötetet is szerkesztő Kárpáti Kamil nyomában járva – „az én versbe való átmentése” (Follinus Anna: *Sorsába zártan, Új Könyvpia*, 2010/június, 20. o.). Ebből fakad, hogy a tematikai középpontok (család, szerelem, költészet, istenhit) egy hangsúlyosan én-központú szemléletmód tárgyai a költőnél; s a további nyelvi-gondolati sajátosságok is ezzel állnak összefüggésben –

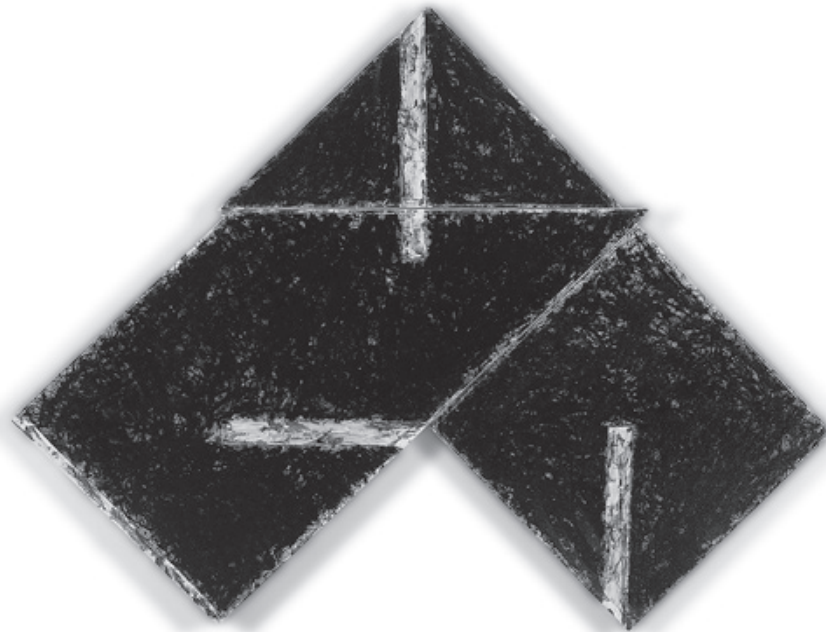

Stádium Kiadó, Budapest, 2010

olyan elődök és kortársak versnyelvi magatartásához igazodva, mint József Attila, Nagy László, Juhász Ferenc, Csoóri Sándor, Ágh István, Bella István, Nagy Gáspár. (A hagyományokhoz kapcsolódás igényét ajánlások/mottók és alakmások/allúziók is rendre jelzik.)

A kísérletező formagazdagság következetesen vallomásos beszédmodorral, dús képes beszéddel, érzelmi-indulati telítettséggel jár együtt. Föltűnően sok versírói önreflexiót találunk; ezekben különös erővel fejeződik ki, hogy a művek beszélője magát egyszerre tartja áldozatnak és kiválasztottnak. A küldetéses-áldozati beszéd a kötetet keretező két versben is fő szölamot képez: „A vers ma hallgat, mint akit összeverték, / szétrugdalt padok közt egy kietlen parkban”

Fekete kép / Szarvas (1993; ipari festék, formázott vászon; 200x250 cm)

Kereszt (1990; ipari festék, formázott vászon; 180x180 cm)

(*Verseim elé*; 5.). – „Harsonaszó-ig írom a versem: / hogy míg rá nem találok, keressem! / Hogy amíg ő nem leszek: kutassam! / Adja mind vissza, amit od'adtam! // Hisz kifogytam alóla, mint a part, / a lábnyomunkból kipergő homok. / De Ulüsszesz szomja űz, láza hajt. / Szemem tatján Kolumbusz ácsorog” (*A kérdező*; 251.). Ezzel egybehangzó konfessziót visz színre számos egyéb költemény: „Bennem nem ég a pokol. / Bár halál homálylik szemén, / ki verset ír – s szétéptek, én / fény leszek. Csipkebokor. / nincsen bennem semmi trükk, csoda” (*Örök idegen*; 29.). – „...megválthat-e engem bárki?, / kihámozhat-e éjszakámból?” (*Szonáta*; 58.). – „Ha viszszanéznek, nem látok mást, / mint egy pontosan fölperzselt rétet, / ügyetlenül lekapsolt látomást, / melynek csak az emléke éget. [...] Megállok lelkiifurdalás nélkül, / kimérten, józanul, ridegen, / nem hozva semmit engesztelésül, / ön-magam számára is idegen” (*Apám után* [1]; 99–100.). Nemcsak alakilag látszik mértéktartóbbnak, de a dikciója is megfontoltabb egy távolabbi háromsorosnak. Ha a lírai leleményt hiányolhatjuk is belőle, a poétikai rendezetlenségtől éppen ez az eszköztelenség óvja meg: „ha megérteném / Babits fűszálát, / nem írnék többé verseket” (*Esti válassz*; 227.).

A magány- és idegenségélmény antropológiája, a keresés lélektana, a bizalmatlanság és bizonytalanság útvesztői a tragikus tónus uralmát erősítik. Az apaság katarziséval teljes szerelemélmény („Engem hála fűt, téged hűség, édesanyád / az ígéretek közt eltáncoló szerelem” – *Lányomnak*; 176.), az alkotó-befogadó művészi létezmód s a szűken mért teológiai derű a látomásos képalkotás valóságos túl-vigaszát, a szürreális asszociációk ráció fölötti reménységét nyújtják. A legsikerültebb műveknek sajátos módon a két alaktani véglet: a nagy lélegzetű szabad- és prózaversek,

illetve a takarékosan megformált kiskompozíciók tűnnek föl. Utóbbiakra két példa: „Jó volna megállni néha, / mint a pásztorok, / akik nagy botjukat földbe szúrják, / és subájuk akoljából parázsló szemekkel / tűnődve nézik, dohányt rágva, / amint az eső mindenben átcsorog” (*Pásztorok*; 224.). – „A mólónál állt. / Öreg volt. Fáradt. / Kenyeret dobált a vízbe, / felhőszakállába túrt, / hosszan nézett / szélnek feszülő vitorlákat. / Nedves szeme tükrében / ott játszottam én: / sebhely-térdű kisfiú” (*Égi halász*; 242.).

A makula nélküli versnyelvi szépség nem könnyű mutatvány. Szentmártoninál sem lelünk minden lapon példát rá. Az intenzíven és autentikusan esztétizált szöveghelyeket ezért is üdvözljük különös derűvel: „Fonott kosarakban, gondosan kimérve, / bennszülött asszonyok vállain / elimbolyog a fény” (*Tükröződés*; 18.); „agancsok függőkertje” (*Oroszrulett*; 28.); „szúnyogmintás levegő” (*A lovak égbe szálltak*; 46.); „...ahogy észrevétlenül / beleszövődünk a fény szövetébe” (*Kilépők*; 47.); „gyümölcsöt hullató könnyű ágként / gyönyörű szemében elkápráznék” (*A kérdező*; 248.).

Látnivaló, az olvasó – ha ízlése erre hajlamosítja – számos okot találhat rokonszenvezni Szentmártoni költészetével. Ám a kritikus olvasó ugyancsak indokkal fogalmazhat meg fenntartásokat. Nem az öncélú bírálát, hanem a megértő szigor jegyében.

3

Hihetőleg nagyobb, az egyes versek poétikájára és a kötet szerkezetére egyaránt kiterjedő műgondra lett volna – s lesz a jövőben – szükség ahhoz, hogy Szentmártoni költészete a benne rejlő lehetőségeket meggyőző módon bontsa ki.

A poétikai kontroll hiánya több esetben a formát nem leelő szépség gyanúját kelti föl bennünk. A család tematika (a múlhatatlan tragi-

kum és a sérülékeny idill képeivel) meghatározó ugyan, de nem minden esetben tesz szert esztétikai érvényre. Csikorgó mondatban, erőszakolt rímek, túlírt-túldíszített szöveg-helyek, reflektálatlan hév (kérdések-felkiáltások s három ponttal kitarított mondatok sokasága), közhelyes s némelykor képzavaros trópusok, funkciótlanul fölnagyított szubjektivitás, aggálytalanul mítoszias önkép bizonytalanítja el a befogadót. (Efficie zavarosan maníros képhalmazásokra s túlon túl naiv retorikára utalunk: „kiszáradt szemünkre / madarak ülnek sírni” – *Szerelmeink* 1.; 10.; „Örület szánk sarkában, / ráncolt homlokunkon / eszmék hamis fényű kristályai: / Isten fogairól lekopott / zománcdarabkák” – *Szerelmeink* 2.; 12.; „Az idő szoknyákba rejtett, / hogy tompább legyen a kezdet, / még ha a Nap is megvakul – felnőtől láthatatlanul” – *Egy másik ember élete*; 105.; „pokolgép-tetemenél bomló anya, / akit gyermeke rángatna haza / nyüszítve, sírva, mit sem értve... / perzsel a kínjuk, s nem veszed észre!” – *A kérdező*; 247.).

Helyenként a nyelvi-gondolati mélység inkább idézi az árnyalatokat nem ismerő napi publicisztika színvonalát (másutt a magánlevelek önérdékű eszmefűzéseit), mint a jelentős költészet stílárius állagát. („Mióta remegő kezünk / nem ormóttan kőbunkót markol, / hanem időzített pokolgépet, / azért mutogatunk téged és társaid / félhülye, a jégkrémet / baseball-sapkára kenő gyerekeinknek, / hogy megérezzenek valamit / a harmóniából” – *Egy oroszlanhoz*; 20–21.) Szemléletes példának tetszik a „mi” vonatkozó névmás modorosán gyakori használata is (Szentmártoni professzionális lírikus, ezt a dilettánsokra oly jellemző mondattani szokást kár volt fölvennie.)

Bántóak a verstani következetlenségek-tisztázatlanságok (a jambikus, trochaikus és ütemhangsúlyos verselés egymásba mosódására gondolunk elsősorban). A szociáli-

san rideg alanyiság, a költői öntudat önfelmentő-önigazoló elkülönülése-kiválása (ráadásul a hiteles művészi beszéd alatti szinteken) is meglepő olvasástapasztatunk: „Talán egy nemzedék nevében is beszélhetnék, / de azokkal, akik idegbeteg sportautókban száguldoznak / egyre türelmetlenebbül, / és a plafonnyi televízió minden templomuk, / soha nem volt dolgom. [...] A villák és sikátorok lakóit egyként kerültem; / nem volt közöm az apuka pénztárcájából vagánykodóhoz, / aki üresen dübörgő zenével iparkodik elfojtani senkiségét, / egyre elvadultabban tékozolva pénzt, autót, napfényt...” (*Szájhősök voltunk?*; 51.). – „Tűző napon hajléktalan szendvicsember. / Talán reménytelenebb, mint verset írni” (*Ripolus*

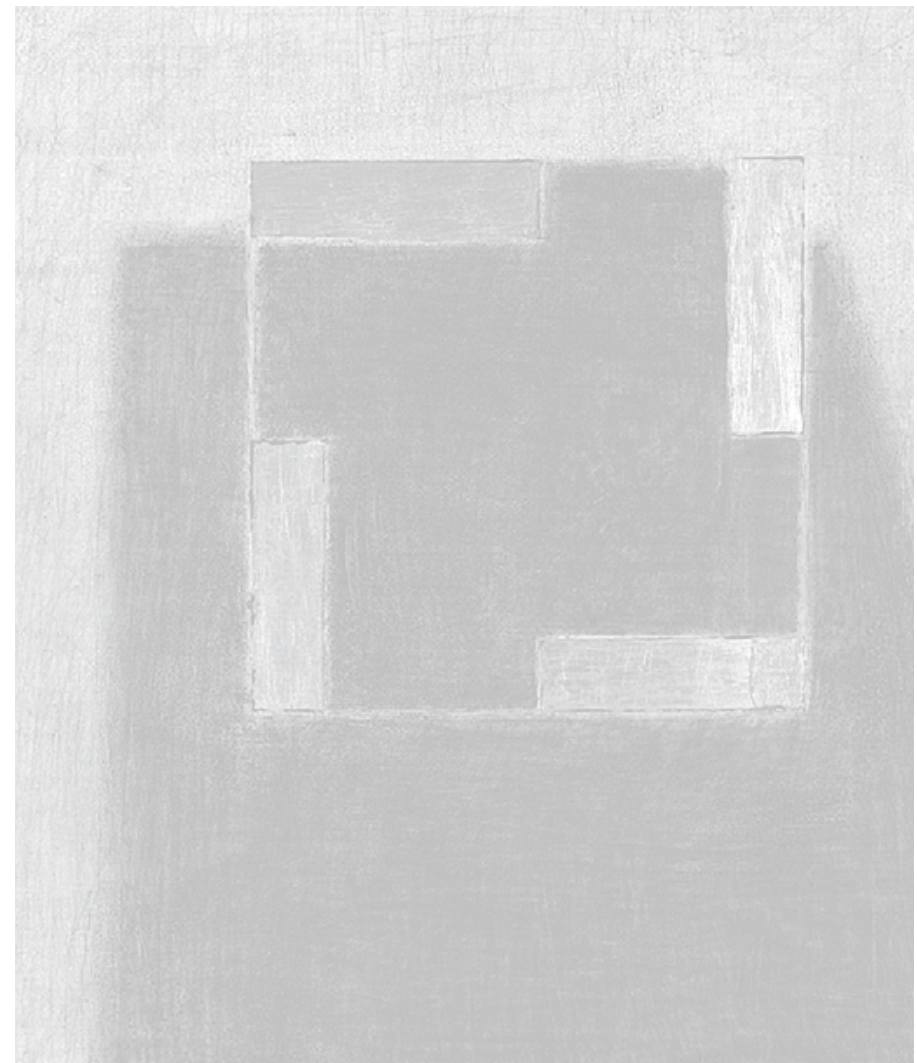
árnya; 208.). (Itt a „Talán” finomodó közbeszúrása mutat arra: a lírai én nem érzel számottevő különbséget a hajléktalan kiszolgáltatottsága és a költői keservek között.) És szívesen lemondunk volna a gyengébb művekről; például az 1992-re datált kamaszkori líra több darabjáról. (A kevesebb ezúttal nemcsak több, de jobb is lett volna.)

4

„Talán egy nemzedék nevében is beszélhetnék, / de ez már csak az én történetem” – szól mintegy rejtett mottóként ez a két sor (*Szájhősök voltunk?*; 52.). „...mindezt, azt hiszem, úgy emlékszem, / a szeretet teszi elviselhetővé” – fogalmazódik meg másutt a *vágyott* világkép s

életgyakorlat eredője (*Dunavarsányi levelek* [2]; 143.). S a transzcendens hívás sejtelve is emlékezetesen nyilvánul meg: „szerelmem ő?, Isten?, öröm?, / te?, én?, vagy csak a vágyunk?, / kérdéseim összetöröm, / fölösleges kiabálnunk, // repedező, résre nyílt burok, / kiállok most e vers elé, / nagy levegőt veszek, indulok / hiánya mélye felé” (*Hiánya mélye felé*; 161.).

Könyvtárgyként jóleső érzés kézbe vennünk Szentmártoni János munkáját; amihez nagymértékben, bár felemásan járul hozzá Kirják Miklós képeinek gicscel kacérkodó, mesei realizmusa (a borítón és belül). Súlyos kötet; de hogy fajsúlyos-e: az olvasó – s e sorok írójánál esetleg mérsékeltebb szigorral olvasó – utókor esztétikai ítéletén múlik.

► DEMETER ZSUZSA

Száz vers magány

Egyed Emese: Szabadító versek

Viszonylag ritkán találkozom olyan verseskötettel, amely a kötetegészen belül nem él semmilyen, a verseket valamilyen módon taglaló, az egyes tematikus/motivikus stb. részeket elkülönítő, kiemelő rendezési elvvel, netán a ciklusba szervezés eszközével. Még inkább furcsa ez – nevezzük most, az elején hiánynak – olyan kötet esetében, amelyben a szerző több mint száz verset fűz egymás mellé.

Egyed Emese legújabb, hétvényi hallgatás után megjelenő verseskötete, a *Szabadító versek* első lapozásra tehát igen kényelmetlen helyzetbe hoz. (De ugyanakkor óvatosságra is int, vagy legalábbis gyanúra adhat okot, hiszen érett, többkötetes szerzőről van szó.) A nyomdai kivitelezését tekintve nem túl figyelemfelkeltő, puha fedelű, borítójával inkább elmosódni, nem látszani, nem észrevenődni akaró kötet a strukturáló eszközök elhagyásával igencsak magára hagyja az olvasót. Mondhatnám úgy is, hogy túl sok mindent bíz az olvasóra, hiszen a szerző, háttérbe vonulva, az olvasóra hárítja annak a feladatát, hogy lépésről lépésre haladva körvonalazza a versek tereit, helyeit, felleljen szövegek közötti összefüggéseket – a kijelölhető rendezőelv(ek), a versek közötti mérföldkövek locusai olvasófüggő(k), tetszőleges(ek). Ez a szerzői, netán szerkesztői attitűd persze lényegében nem különbözik a kötet külsínéről mondottakkal: a szerző inkább hiányában, észrevétlenségében van jelen.

Tovább növelheti az olvasó zavarát a kötet nyitóverse, melyben: „*Tegnap pedig minden olvasó meghalt. / Főnixként újjászületett a szerző*” (Öltések). Ez a némileg paradox állapot tehát arra készíti az olvasót, hogy a szerzőhöz hasonlóan poraiból újjáéledjen, s ezt a folyton fölfeslő, hiányában/hiányával tüntető, versözönnel körülírt, összekötözött világot felfedezze, belakja, megrajzolja kontúrjait, hogy jelenlétével betöltse a kezdeti hiány(érzete)t.

A kötet nyitó- és cím nélküli záróverse keretként is olvasható, s a fentebbiekhez hasonlóan ebben a két versben is a tagadással, a hiánnyal szembesülünk: „*nem vers, csak amit szél hozott, álom sodort, idegen álom*”; „*álomok kimondott, nem lévő szavakról*”; „*percjelölő, hangulatörző semmi*”. A tagadás és hiány által körülírt, arspoetica-szerű indítás (és zárás) egyben a versek hangulati és motivikai territóriumát is felvillantja – Egyed Emese költészetében mindig is hangsúlyos helyet foglalt el a csönd, az álom motívuma, s nincs ez másként jelen kötet esetében sem. Igaz, a csöndet és álmot e kötetben mindig az „idegenség” és „árnyék” motívuma kíséri. A nyitóvers impresszionisztikus, légies, felhőtlen versvilágának nyelvezetében így váltás következik – s ezt támasztja alá a kötetegész is. A békességet és harmóniát többnyire a nominális versnyelvvel hangsúlyozó versvilágot egy predikativitásában is igencsak

expresszív, diszharmoniót árasztó diskurzus váltja fel – az eltévelyedett kétségbeesése, a kiút-, önma- és Isten-keresésben lévő ember hol kétségbeesett kiáltozása, hol megtört könyörgése: („*Tegnap szakadás történt a világban, Elszönyedtem, és rímbe kiabáltam.*) / *Engedj meg, Isten, annyi bűnünkért, bocsásd meg a rossz verset, kiontott vért, / (...) az út elfogyott. Arnyékkodba értem.*”

Ez az árnyék(od)ba érkezés az, amely a versek alanyát barangolásra, keresésre készíti – abban a versvilágában, melynek értelem-szerűen főként árnyékos oldalát látjuk, de amelynek összefüggéséhez, -öltéséhez elsősorban a számbavevés és számvetés gesztusa szükségeltetik. Ekként leperegnek előttünk azok a képkockák, melyekkel kijelölhetjük ennek a belső térnek, útnak a síkjait, szereplőit, elemeit, amelyek között felleljük a felfeslett szálakat – mindez mint valamiféle némafilmben, teljes némaságban zajlik. Néhol egy-egy hangutánzó, hangulatfestő vagy az állatvilágot idéző hang hallható csak, a zene hangjai csak a kötet vége fele csendülnek fel, akkor, amikor „*szorongásom – oldandó. / D híron bejátszandó.*” (Vers a szépről) És talán nem lényegtelen, hogy akkor is Istenhez fohászkodással, isteni segedelemmel szólal, szelídül meg a „vad világ”.

Ha visszakanyarodunk a bevezető sorokhoz, ahol a szerzőt hiányként, hiányában tüntető-

ként, illetve versét „semmi”-ként definiáltuk, akkor ezt a hiány-létet a versek közötti barangolásban kiegészíthetjük a rejtőzködés motívumával. Talán ennek a fajta rejtőzködésnek tudhatók be – a tagolatlanság, a némaság és árnyékba rejtőzés / levés mellett – a gyakori zárójeles megoldások is (Testvéremnek, Szent Iván napja, Köpenye lebben, Távolítás – és a sort még folytathatnám). Ez a poétika ugyanis a rejtőzködésre, a más arc mögé bújásra, a szerepjátzásra épül, ahol minden valami más, mint – megtagadott és kereső, magára lelő – önma. A záróvers tanúsága szerint: „*Csak nyílászár, kockavetés, /nem vers. / Csak arc / az arc helyett, / Csak hang az elhangzó helyett.*” Erre a fajta szerepjátzásra, az álarcmotívumra alapoz *Az eltűnt város* Farsang úrfija („*Álarca mögé hajlik, lám, a holnap*”) vagy a *Könyörögtem* című vers is. De hasonló módon tudatosan játszik rá az érzékenység korának motívum- és stíluskészletére is (például a *Két nagy szél is...* című versben).

Ha a versek tagolatlanságában tudatos, rejtőzködő szerzői/szerkesztői intenciót vélünk felfedezni, amellyel mintegy az olvasóra hárítja a kontúrozás feladatát, akkor számomra Egyed Emese kötetének a nyitóvers utáni nagyobb egységét azok a versek képezik, amelyekkel körbekeríthetők világának határai: ezek néhol plasztikus, részleteiben is jól kirajzolt világot tükröznek, néhol meg épp elvontságukkal, az álomszerű és erősen lírizált képsorokkal lendítik át a versvilágot a konkrétabb téridőből. (A nyitóvers utáni néhány vers, valamint a főcímében is szerves ciklusegységet feltételező **TÍZ NAP** versei tartoznának főként ide).

Lássuk tehát, milyen világot vázolhatunk fel ebből a – rejtőzködésre, szerepjátékokra épülő – nagyobb egységből: sorrendben az első, s talán a lírai én önmeghatározása szempontjából a legfontosabb a *Grammatica* című vers: „*A legtovább egy versben élek*

/ Nézd, szövegetem verskunyhómat/ aranyból, sásból, ingó nádból(...) / / Leghamarabb versben halok meg. / Elfogadom a vágyak végét. / El a magányt, a zúgó csöndet // (...) Legkevésbé magam vagyok, vagy / leginkább könnyek tagadása”. Ha tovább haladunk ezen a versben megélt belső tájon, akkor a már említett, központi motívumként is funkcionáló csöndet („*bal kezemnél meg-lebben a csönd*”), a hiányt („*jobb kezemnél láda, levelek hiánya*”), az árnyékot („*templomot ácsol, törzsüket kopácsol / egy varjúszerű árnyék, hallani*”) kell mindenképp kiemelni (Szent Iván napja).

A rejtőzködő létformák/szerepjátékok azonban néhol nagyon is plasztikus, a bruegheli képeket idéző versterekben kelnek életre – benépesítve ezt az ismerős, de mégis idegen – mert idegenné változott – teret: „*A sütőházban víz melegedik, / lisztet szitálnak, kemencét hevítenek. / A kosarak közt péklegény rak rendet...*” (Tovább mesélem). Lényeges helyszíne Egyed Emese versvilágának a – valamiféle északi ködbe vesző, álomszerű – város a várral, Zöld térrel, vásár- és Városháza-térrel, ahol „*hangoskodnak idegen lovagok! / Arnyék-lovasok gyülekeznek*” (Tovább mesélem); a Fordult Farkashoz címzett fogadóval, s talán számomra a leglényegesebbel, a tengerrel, a kikötővel. Úgy tűnik ugyanis, hogy a versbéli tereket, utcákat, fogadókat, városokat megrajzoló, néhol Waldemar királyt, néhol Vén Tamást megidéző képsorokban a kikötőben/tengeren eltévedt idegen hajó akár az egész kötet összegző metaforája is lehetne, néhol tudatosan is hozzárendelve az ovidiusi sorspárhuzamot: „*»Nem sikerül, de azért próbálok verseket írni« / – Ovidius sorait újra- meg újraírom*” (Érintek).

A kiemelt helyekhez/terekhez való viszonyt továbbra is az idegenség, hiány, csönd – néhol szó nélküli álom, néma vers – motívuma határozza meg, igen gyakran tetten érhető a változás, a diszharmonióba fordulás

Mentor Kiadó, Marosvásárhely 2009

mozzanata (A második, Füstjel). Erre a tájra „*lassú szavak ideje érkezik*” (Hasonlatok), „*A dal elröppen, megszökik a szó, elenyészik*” (Hangok). Az elidegenített tájban való keresésben, tévelygésben már itt is fellelhető a Gondviselőhöz, Istenhez való könyörgés – „*Engedj, Gondviselő/ki / a magány lugasából / Fonódni fehér koszorúba, / oldódni, találni az útra / / (...) Verses időre vágyom*” (Tizedik, Lacrimosa). Hogy aztán a kezdeti, néhol csupán szakasznyi, sornyi harmónia a „*kétarcú kősziklák*”, „*kőgyökerű lángok*”, „*lángforma test*”-ek (Harang nyelve) apokaliptikus látomásává változzon, melyben az ismerős idegenné változik, ahol „*tövisről szól az ének*” (Kiszámoló), s ahol „*eltévedt hangok tájain / lomb közt rejtőzöm*” [(Mi az)]. Ebben a magányba szakadt, magára hagyott, meghasonlott világban az egyetlen kiutat az Istenbe/Gondviselőbe kapaszkodó, feloldozást, szabadítást kérő, számvetésre hajló könyörgés, fohászkodás jelenti: „*segíts magamhoz térni, Gondviselő / / (...) Már elindulok bíráim elébe, / örökök ott leszek vakító fényben, visszafogadó áldás közelében, / megbízható, szavak nélküli álomok küszöbén / (...) Segíts, Uram, rajtam: / hányszor emeltél fel. / (Füst virradatban)*” (Füstjel).

S így talán nem járok távol a rejtett szerzői intenciótól, ha a Sza-

Egy lenyűgöző történet a magyar irodalomból

Kompetencialista utószó Szegedy-Maszák Mihály Kosztolányi-könyvéhez

„Engemet megbántott Kosztolányi,
de ha én azt is írom,
hogy Rilkénél rilkébb verseket gyárt,
azért tudom,
hogy nem csak a legműveltebb, de ta-
lán ő a legtehetségesebb magyar író.”
(Szabó Dezső)

A magyarországi Kosztolányi-kultuszt figyelembevéve egészen különösnek tetszik az a tény, hogy irodalomtörténetírásunk minde-
idáig adós maradt a teljes életműre kiterjedő, összegző és elrendező igényű nagymonográfiával. Most akadémikusunk, Szegedy-Maszák Mihály tollából, *Válogatott munkái*-nak negyedik köteteként ezt veheti kézbe az érdeklődő olvasó. Hogy valóban, a szűk(ebb) tudományos célokra is számot tart, azt közérthető nyelvezete, a kötetvégi irodalomjegyzékhez szövegközi utalásokkal kapcsolódó hivatkozási rendszere, az intertextuális és intermediális utalásokat érdekesítő, komparatív módszerekkel fölfejtő elemzése, a kultúrtörténet fonalának az életmű recepciótörténetével mindvégig fönntartott gyümölcsöző párhuzama egyaránt jelzik. S bár a szerző George Moore szarkasztikus fráziséval indítja előszavát – „ne illessz előszót munkádhoz;

a bírálók csak róla fognak szólni” –, sőt, ettől is serkentve, alábbiakban a kötet részletes bemutatására tesz kísérletet.

*

A nyitó fejezetben a lírai oeuvre versfüzérei: a *Négy fal között*, *A szegény kisgyermek panaszai*, illetve *A bús férfi panaszai* kerülnek reflektorfénybe poétikai és metatextuális szempontokból. Szegedy-Maszák egy Babitscsal készített interjút idézve már itt kiemeli – miként Szerb Antal Mikszáth Kálmánál –, hogy a művek a gyermekkor emlékeiből táplálkoznak; s e kiemelés jelentőségét az adja, hogy a későbbiekben ez a tendencia poetizálódik az *Aranysárkányban* és az *Esti Kornél* egyes darabjaiban is. E korai költemények elemzésekor az értelmező ráadásul nem pusztán Kosztolányi sajátos irodalomelméleti programjának sarokköveit emeli ki, mint amilyenek a babitsi „Dal szüli az énekest”-kijelentésre rímelő: ’a nyelv uralkodik a költőn’-meglátás, a ’fordítás: alkotás’, az ’írás: elsa-játítás’ megfelelések, illetve a líra auditív aspektusának kérdése, de olyan stilisztikai, szubtextuális és alkotáslélektani szempontokra is ráirányítja a figyelmet, mint e vers-

füzéreknek Mallarmé szimbolizmusától való távolsága, a „játszika-látszik”-rímpár továbbhullámozása József Attila lírájában, valamint Szabadka trianoni tragédiája – melyet Kosztolányi a tér elvesztésének traumájaként élhetett meg.

Csáth *Muzikusok* és Kosztolányi *Cseh trombitás* című elbeszélésének összehasonlító elemzése keretében, a korabeli irodalmi élet belső világának kirajzolásával mutat rá az értelmező a Csáth- és a Kosztolányi-életmű narratív teljesítményének különbségére – ’tájékoztató’ és ’elbeszélés’ (Bori Imrétől kölcsönözött) dichotómiáján keresztül. Kosztolányinál a művészi cselekvés, a hangszerjáték – „Lélekkel fúj, és lelket fúj a hangszerébe” – Szegedy-Maszák szerint a főhős létmegnyilvánulásként konstituálódik, míg Csáth művében e remekbe szabott reprezentációval szemben diagnózist és didaxist nyújtó értekezést lát. A szerző ugyanitt arra is kitér, hogy a kölcsönhatások vizsgálatát a csáthi és kosztolányi-i életművön túl tovább is kiterjeszthetjük, amennyiben a magyar irodalom egyes művei mögött – mint *A zen-dülők*, az *Iskola a határon* vagy *A gyertyák csonkig égnék* – szintén Kosztolányi ösztönzését pillantjuk meg. Nyilvánvaló, hogy a művész-

canit?). S talán a legfontosabb, hogy a versteret egyfajta pokoljárás gyanánt bejáró, annak szakadásait versekkel beférelő, versekkel szabadító én a kötet utolsó verseiben megleli/feloldja addig rejtőzködő, hiányokban körvonalazott önmagát: „Tudom, megváltasz mégis, engem is, / elfogadod az áldozatot is, / hagysz visszatérnem közeledbe is, / megmutatod az útjaid is” (*Búcsú*).

De az igazi leleplezés csak a kötet végén, a versek elolvasása után történik. S csak az részesül belőle, aki vállalkozik arra, hogy a

badító versekben a magány verseit vélem felfedezni (akár nagyobb tematikus lebontásban is), melyet az esedező, feloldozásért könyörgő s azt elnyerő (*Sírhatok*), a társ/a másik keresésének magányt oldó, szerelmes ringató hangjai oldanak fel (*Gyűrűk a vízen*, *Álomlét*), nem egy esetben épp az álmvilág/képzelet felerősödésével. S talán ezért sem véletlen, hogy a kötet végén egyre gyakrabban szólal meg a zene, hogy az addigi csöndet felváltja a szavak ideje: „szavak nyomába most szegődöm, / a csönd megszólal” (*Sibi*

Kalligram Kiadó, Pozsony, 2010

társak számára a *Hajnali részegség* költőjének művészetében az univerzális léttapasztalatok érzéki megragadása volt az egyik legnagyobb ösztönző erő: környezet és lelkiállapot, műfaj és létforma, tevékenység és élet, létlenség és halál összefüggéseinek tematizálása, valamint az olyan – a korban amúgy is a szcientista érdeklődés középpontjába került – témák művészi feldolgozása, mint a halottak és élők világának érintkezése.

A fiatal Kosztolányi újságírói értékrendjét vizsgáló tanulmányban a szerző olyan (ma irodalomelméleti) kulcsfogalmakat emel ki Kosztolányi kritikai-esztétikai írásaiból, mint például a *játék* – mely később Freudnál, Huizingánál, Gadamernél és Derridánál a szövegi, a szerzői és a befogadói kompetenciák alapmódusává, ha tetszik: episztémájé szilárdult –, vagy az olvasói fantázia kiegészítő szerepe abban, hogy a vázlatból műalkotás legyen – melyet Sartre szintén hangoztatott (*Qu'est ce que la littérature?*). Szegedy-Maszák ugyanakkor részletes elemzését adja Kosztolányi politikai jellegű vagy színezetű nyilatkozatainak, sajtókonfliktusainak is: elemzi a költő viszonyát a szocializmus osztrovszkiji elvtárseszményével, valamint a kommunista költészetről írt kritikáját, melyre Kun Béla halálos fenyegetéssel válaszolt. Már a *Vérző Magyarország* című fejezet-

ben szóba kerül ezen kívül Kosztolányi közeledése a nihilizmus-hoz s így Nietzsche és Montaigne fundamentális hatása; ezzel párhuzamosan pedig az Új Nemzedék szerzőinek (Tormay Cécile, Szabó Dezső) politikai tévedései, radikális túlkapásai, Kuncz Aladár – művészi sorsbeszéd, irodalmi igazságbeszéd relevanciájával ható – *Fekete kolostor*ának francia internálótáborai, és végül az *Édes Anna* (jobboldali) politikai hatása.

A monográfia innovativitását mutatják azok az aktuális – a textológia, a szerzőség és a medialitás tárgykörébe tartozó – kérdések, melyek mindannyiszor fölmerülnek, amikor a korábbi, ún. delfinizált kiadások és az eredeti kéziratok alapján újrakiadott (vagy a készülő kritikai kiadásban szereplő) szövegek szemantikai differenciáit tekintjük, ha egy névtelen cikket valamely értekező Kosztolányi kezétől származtat, illetve ha egy szöveg folytatásos közlésben jelent meg. Ugyanezt – az aktuális elméleti kérdések iránti érzékenységet – figyelhetjük meg a Nero-elemzésben a 'diegészis' (*telling*) és 'mimészis' (*showing*) narratív metódusainak elkülönítése, valamint az „erlelte Rede” elbeszélés-módjának, a szerzői prefabuláció hatásmechanizmusának és a jelentő hang lírai szerepének kérdései kapcsán. A *Pacsirtánál* az értekező kitér a filmadaptációra és a sikeres (rövidített változatban színpadra is állított) francia fordításra, az *Aranysárhány* elemzésekor az író által saját kezűleg átdolgozott ifjúsági kiadásra és a benne található illusztrációknak a jelentésképződésben játszott szerepére, az *Édes Annát* tárgyalva pedig a szöveg megcsonkításának hatástörténeti jelentőségére.

A tizedik fejezetben Szegedy-Maszák az „Esti Kornél” név publikációtörténetét vezeti végig Kosztolányi életművén, majd olyan – a belső, fiktív teret érintő – problémákig hatol, melyek közül a befogadó társalkotóvá fogadása

vagy a Szabó Magda *Für Eliséje* kapcsán ismerős „volt-e testvére az elbeszélőnek?”-kérdés csupán kettő. S még itt, az *Esti Kornél* körül találkozunk a 'költészet kontra próza' problematikával, mely hol Babits, hol Szabó Dezső, hol épp Kosztolányi nyilatkozataiban bukkan fel. Ha elfogadjuk azt a teoretikai alapvetést, mely szerint az író az olvasók saját nyelvét adja vissza (Schleiermacher), s így esetében a nyelvi világ birtokbavételéről van szó, míg a költő saját (lét)nyelvet teremt (Heidegger, Gadamer), ekképp – a nyelv által képezve meg az értelmet – a világ nyelvi birtokbavételét célozza művészetével, akkor érthetővé válik Babits *Esti*-kritikájának érvelése, mely szerint „igazi novella csak kettő van a kötetben; azok közül is az egyik lírává olvad át. A könyv többi darabja tiszta líra vagy ötlet vagy csevegés vagy humoreszk vagy értekezés novellaformában.” (335) Nézetem szerint Benn, Halász Gábor, George Szirtes, Krleža, Mann, Féja és Németh László e tárgykörben tett megállapításainak egymás mellé helyezésével Szegedy-Maszák többek között arra mutatott rá, hogy a szerzői és befogadói kompetenciáknak, illetve a szövegi potencialitásnak, műfaji, modális és stílári hatásmechanizmusoknak egyes alkotói ágazatokra való lebontása még alapkutatásokat igényel.

Bár az értekező a nyelv létmódjának és „a meghalás utolsó kötelességének” kérdését tekinti az *Esti Kornél* két fő irányának, figyelmet szentel a költőnek a mozival, a mozgóképpel való módszertani és tematikus kapcsolatának is. Ráadásul a Kosztolányi-művekből készült filmadaptációk alluzivitását vizsgálva a kulturális szövegek egy másfajta, más szinten történő párbeszédét is megfigyeli: „ha a *Pacsirta* című film kaszinóbeli jelenete Móricz Zsigmond gentry szereplőket megjelenítő regényeinek szellemében készült, úgy az *Esti Kornél* csodálatos utazása

Szindbád-’átlátás’, amennyiben a címszereplő »a filmben erotikusan meghatározott lényé válik.«” (346) Később, a *kánonok hiábavalósága* című fejezetben a költőnek a médiumok iránti érdeklődéséről részletesebben is szó esik.

A *Mesztelenül és Számadás* című kötetek elemzésekor Szegedy-Maszák a *Beszélő Boldogság* és *A lírikus epilógja* című Babits-vers gondolati párhuzamának láttatásával már mintegy bevezeti a költő műfordítói (vagy „ferdítői”) tevékenységével kapcsolatos gondolatait – noha ez az összefüggés nincs explicitte téve az elemzésben. A „másképpen értés igénye” (Oláh Szabolcs), a „fordítás fordítása” – mint adaptáció, adoptáció és interpretáció –, a „forrás- és célközponitú átköltés” különválasztása, majd az utóbbi elv következetes alkalmazása, a szöveg működésének átvitele – mint az „eredeti szelleme” és a nagybetűs „lényeg” helyett a retorikai potenciál átöröklése –, a kulturális hagyományban való transztextuális mozgás játékos vágya voltaképp már a *Beszélő Boldogság* szellemi-lelki attitűdjében és (újra)alkotói technéjében megmutatkoznak.

A kötet négy utolsó tanulmányában a „szép hűtlenség” fogalmának bővebb kifejtése és elmarasztalása mellett képet kaphatunk Kosztolányi kritikai tevékenységéről is. Cáfolva az évtizedes hiédelmeket, Szegedy-Maszák Mihály bemutatja a költő negatív kritikáit, mint amilyen például a Dutka Ákos költészetéről írott bírálat: „szűk skáláján szomorúan setteng az egyhangúság, a modorra savanyított modernség ásító gé-

niusza.” (444) A monográfia külön fejezetben foglalkozik Kosztolányi színikritikáival, megmutatja a kezdeti lelkesedést, majd a pesti közönség ízléséből, a könnyű műfaj férceiműveiből való kiábrándulást, kiemelve a művész egész humán tevékenységét átható következtetést: „minden művészet akkor szűnik meg, amikor a tárgy fontosabb lesz a formánál, a *mi* előtérbe kerül a *hogyan* rovására.” (462) A *Nyelv és nemzet* című zárófejezet ismét visszatér próza és vers különbségének fent említett kérdéséhez, végül oda konkludál: „Kosztolányi [...] nem tesz különbséget költészet és próza között, s ennyiben Mallarmé eszményéhez áll közel, aki így fogalmazott: »A vers mindenütt benne van a nyelvben, ahol van ritmus.«” Az itt körvonalazott, az izoláló, műfajközponitú líra- és prózaszemléletet fölbontó vélekedés már azt a szövegi potencialitást teszi láthatóvá, melyre a kompetencialista szövegmagyarázat épül.

*

Szegedy-Maszák Mihály Kosztolányi-monográfiája gondos és gazdag megvalósítása egy vitathatatlanul hatalmas vállalkozásnak, s e teljesítmény értékén mit sem csorbít, sőt, éppen hogy gazdagít az a tény, hogy a kötet anyaga több évtizedes kutatómunka eredménye, s az itt található tanulmányok egy része már korábban publikálásra került (lásd: „*Minta a szényegen*”, 1995; *Irodalmi kánonok*, 1998; „*A regény, amint írja önmagát*”, 1998;).

Sajnos, ahol a szerző tudományos és olvashatósági szempontok összeegyeztetésére törekedett, épp

ott villan elő a kötet talán egyetlen jelentős fogyatéka, a nehezen követhető hivatkozási rendszer. Az egyébként rokonszenves szándék – „a könnyebb olvashatóság érdekében mellőzöm a lábjegyzeteket” – kissé megnehezíti a monográfia forrásgyűjteményként, szakkönyvként, filológiai munka segédleteként történő felhasználását, nem beszélve a hibás és hiányos szövegek közti utalásokról (pl.: 387).

Ám e jelentéktelen gyengeségénél sokkal hangsúlyosabb a monográfia egyedülálló szakirodalmi bázisa, valamint a felsorolt irodalom osztályozása és értékelése (gondolok itt Kiss Ferenc több ponton elmarasztalt disszertációjára, „Levendel Júlia népszerűsítő igényű életrajzára” (180) stb.). S noha a szerző induktív elemzései közben az elmélet teljes fegyverarszáját fölvonultatja, minden értelmezői lépését a szövegből vett példák igazolják, s irodalomtörténeti vitáiban a korábbi interpretációk kritikái szintén a szövegi potencialitás talaján állnak.

Füst Milán könnyes szívvű, zaklatott sorokban „számolt be” naplójában a frissen elhunyt Kosztolányinak saját temetéséről: „drága Dezső, hiábavaló az emberi erőfeszítés, tudat és mégis tetted. – S ott ültek a kondoleálók és mindenfélét összebeszéltek, nagyon mosolyognál, ha hallanád...” Úgy hiszem, ha létezik égi könyvtár, és már eljutott oda e friss kötet, most boldogan mosolyog a költő, hiszen élhetett, meghalhatott, s most lét és nemlét határán újraolvashatja saját történetét. Innét nézve pedig ismét fölmerül a kérdés: valóban hiábavaló volt az emberi erőfeszítés?

► MÁTYUS ALÍZ

A társadalom – s benne a cigányság – jövőjét érintő helyzetek, pillanatok, magatartások

Takács Géza: Kiútkeresők

Mi történt abban a pillanatban, amikor Takács Géza könyve megjelent – talán melleleg, talán nem – a Magyarország felfedezése sorozatban (Osiris Kiadó, Budapest 2009)? Helyreállt a rend. Egy embernek sikerült ugyanis az ország legakutabb problémájáról, a cigányság kérdéséről érdemben megszólalnia. Pedig, mintha csak baranyai cigány iskolákról adna hírt. És mégis. A könyv olvas-tán már azt mondom, épp ezért. A 336 oldalon keresztül közölt megfigyelések, interjúk, és a hozzájuk fűzött megjegyzések, gondolatok teszik láthatóvá a járható utat. És talán belátható, hogy ez mennyire nem kis dolog! Észrevenni, tudni róla, megismerni és felismerni valamit, ami mellett el is lehetne menni – Takács Gézán kívül senki nem írt a baranyai cigány iskolákról –, akkor lehet, ha valaki társadalmi folyamatokat ismerő, társadalmi jelenségeket tudó, s készítése van probléma-megoldásra. Takács Géza azért írta meg könyvét, hogy megörökítsen. Hogy elmondja „azokat a helyzeteket, azokat a pillanatok, azokat a magatartásokat, melyektől változás, fordulat remélhető”.

A szerző szándékát szolgálja, bár gondolkodásába mintha mégse simulna bele a könyv címe, a *Kiút-keresők*. Az alcíme, a *Cigányok is-*

kolai reményei viszont erősen redukálja a könyv jelentés-tartományát. Jó cím volna a *Helyzetek, pillanatok, magatartások*. Már csak azért is, mert olyan könyveknek van ez a fajta hármas címe, amiket nem egyszer veszünk kézbe. *Emlékek, álmok, gondolatok*, Jung könyv-cím. És Álmok, szobák, nappalok. Ez pedig Proust-é. A *Helyzetek, pillanatok, magatartások* elé oda kell kerülni, hogy *A társadalom – s benne a cigányság – jövőjét érintő*. Így lenne jó a második kiadás. Mert új kell belőle, hiszen tudom. A jövőt érintő könyv mindenkit érdekel, nem lesz elég az egy kiadás. Előbb olvassák a könyvet a cigány jövőről tudni akarók, akiknek a hír a legsürgősebb. Közben terjedni fog a híre, hogy nincs külön cigány és nem cigány jövő, tehát azok is olvasni akarják már, akik nem csak a cigányokkal kapcsolatosan elkötelezettek. Kézbe vették tehát, akik cigányokkal foglalkoznak, akiket érdekel a cigányság sorsa, vagy a cigányság kérdését szeretnék megoldottnak látni, vagy ennek lehetőségét legalább elképzelni, de akkor még mind hátra van, ami aztán, sokak olvas-tán ismét terjedni fog róla, hogy ennél mennyivel több mindenre jó ez a könyv, mert egyben egy jó kézikönyv. Eszköz a világ látásához. Sőt, még ennél is több, mert ezzel

Osiris Kiadó, Budapest, 2009.

együtt kulcsot ad, mint minden jó pedagógia (jó pedagógus), a benne való eredményes, szerencsés, jó hely-el-foglaláshoz. S ebben már ki nem érdekelt? Tegyük konkrétabbá? A könyvet olvasója eredménnyel használhatja, szemlélete miatt: iskola alapításhoz, ország vezetéshez, egy gyerek felneveléséhez. Semmi nem mindegy a szerzőjének. S ha már egyszer egy a dolgokhoz és emberekhez való viszonyában kiérlelt emberről van szó, amolyan ritka emberről, tanár emberről – aki arról ismerszik fel, hogy közléseivel nem indulatokat kavart, hanem elrendez és ülepít –, még azok is, akik először a könyvtári kölcsönzéssel kezdik, s úgy olvassák el, könyve elolvasása után rájönnek, jobb a saját példány. Mert egy olvasás után is (egy

olvasás után különösen tudhatóan) bármikor eredményesen kézbe vehető.

Hogy miért ilyen sikerült ez a könyv? Mert szerzője megdolgozott magával. Miután személyesen nem ismerjük egymást, könyvből kiderülő adatai szerint felteszem, legkoncentráltabban tette ezt, miközben a Waldorf pedagógia ismeretében az alternatív közgazdasági gimnázium tanára volt. Ahol már rendelkeznie kellett egyfajta viszsonnyal a cselekvésekhez, melyet a *jól s jól*-al lehet leginkább érzékelteni. S egyfajta viszsonnyal az emberhez, mely nem ismeri az alá és fölé rendelődést a hierarchiák egyikéből sem. Sem a kor szerintiből, sem a státus szerintiből, sem egyéb hierarchiát képző, rögzítő csoport-képzőből.

Takács Géza eljár Baranyába, és látogatásokat tesz. Abban, ahogy lát, legfontosabb következményei annak vannak, hogy a településeket és intézményeket egység-részekként érzékeli, amelyekre hatások érvényesülnek, kikerülhetetlenül. Számára oly evidensek az összefüggések, hogy nem csodálható, ha egyértelmű benne, egy-egy település életében a megoldások egyszerre megoldások cigányoknak és nem cigányoknak. A követett történetek ok-okozati kapcsolatában tiszta a változások oka és iránya, az értelmük, a jelentésük. A lehetőségük is és annak mozdítója és gátja. S amikor a válasz mutatkozik meg, a jövőre utaló lehetőség, ami épp az, amire a legnagyobb szükség volna, a legjobb krimik izgalma áradhat szét az olvasóban, mert láthatja, hogy helyzetek, pillanatok és magatartások, amik létrejönnek, amik megvannak, amik az eredmények (s amikről kérdés, ki tudna, ha ez a könyv nem készül el, ki tudhat, akinek a könyv nem kerül a kezébe), miken múlnak. Cseh újhullámos filmek abszurdja vagy Hrabal történeteinek lírája, hogy miközben a lényeg valóban helyzetekben, pillanatokban, magatartásokban megfogható, azok, akik

ezek megteremtésére, létrehozására képesek, tanfolyamra, továbbképzésre kell járjanak, olyanokhoz, akik az ő gyakorlatukban találkozhatnának azzal, amiről valamit magukévá tettek elméletben.

Takács Géza a *Kiútkeresők*-ben közölt 2002-es beszélgetése Heindl Péter pedagógussal, pályájáról és a cigány gyerekek iskolai pályafutását segítő baranyai intézményekről, kulcsszerepet játszott abban, hogy a szerző a cigány gyerekek iskolai sorsa felé fordult. A baranyai intézmények e szerint hálózatot alkotók, szervesen alakultak ki egymásból, s ha valahol, itt a minta az áttörésre, a pedagógiai magatartás új modelljére.

Hogy Takács Géza folyamatleíró szociográfiája tökéletesen megoldja az új információk által másképp érzékelhető-értékelhető emberek, intézmények bemutatását – ezt a szociográfiában nem kis problémát! –, Heindl Péter személyével tudom érzékelteni leginkább. A szerző új helyzetben, idő teltével, közléseit követően újra értékeli. Így megengedheti magának, hogy a könyv első beszélgetésének alanya lelkes és szabad legyen, miközben beszél a magyarmecskai iskola hőskoráról, kollégáiról és magáról, a jogászból lett ambiciózus, fiatal pedagógusról. Története ráér kibontakozni – az intézményekével együtt – a könyv további részében. Így nem kevesebbet kapunk a könyvtől, mint a teremtés pillanatainak elementáris hatású olvasatát. Ehhez képest csak a történet tartozéka, hogy hova lesz, mivé lesz élete során, adódó lehetőségek függvényében egy – nyilván arra az útra predesztinált – ember.

A könyvet egy szintén minden baranyai intézményről számot adó emberrel, a magyarmecskai igazgatónő, Balatoni Tamásnéval készült beszélgetés zárja. A kettő között pedig az intézmények sora, a Magyarmecskai Általános Iskola, a mánfai Collégium Martineum, a pécsi Gandhi Gimnázium, az alsószentmártoni óvoda és nyári

tábor, amelyekről mind érzékletes képet kapunk, a szerző különböző megközelítései által, s attól is függetlenül, mennyire nézhetett-láthatott bele az intézmények belső életébe. Nyilván legteljesebben akkor érzékelhetjük, s benne még a szerzőt önmagát is, amikor a szerző maga is résztvevő pedagógus. Ez a nyári táborban adódik. (Külön elemzést megérne a szerző részvételének elemzése ebben a helyzetben, saját képének megrajzolásával, szerepe érzékelésével és érzékeltetésével.) És miközben megismerjük a baranyai intézményeket, kiderül az is – ami a könyv elején még feltételes módon megfogalmazódott, s tehát benne bizodalmunk lehetett –, hogy a baranyai intézmények között nincs átjárás, nincs együttműködés, nincs közös koncepció, de még lehetőség se látszik ezek kialakítására-kialakulására, olyannyira kaotikus a személyi, finansziális lehetőségek rendszere. Hát ezért a helyzetek, pillanatok, magatartások! Amikről tudnunk kell, hogy mennyire nem kis dolgok. Elég, ha ismerjük hozzá Kosztolányi *Boldogság* című novelláját. (Magyarázat helyett, itt érdemes újraolvasni.)

Takács Géza baranyai cigány intézményekről szóló könyve nem csak tanulságos, de izgalmas történet. Ha valaki mégsem venné a kezébe, felteszem, azért nem, mert telítve lehet a témával. S ehhez sokat hozzátett az a téma-válogatás nélküli manipuláció, amelynek során a cigányság is áldozata lett azoknak a gerjesztett társadalmi jelenségeknek, amik azt hivatottak szolgálni, hogy elvonják a társadalom figyelmét a kormányzással kapcsolatos nagy bajokról. Meg lehetett tenni, lelkifurdalás nélkül, célcsoportnak azt a cigányságot, amelyik a legfolyamatosabban kénytelen elviselni partvonalon kívülre sodratását, miközben az a látszat, mintha épp ellenkezőleg. (Vándor-, mesterségeket űző népből belőle a szoci-

KATONA CSABA ◀

Források a Békés megyei cigányság történetéhez

Dokumentumok a Békés Megyei Levéltárból (1768–1987)

Kétségkívül érzékeny, ám éppen ezért roppant fontos, lényegét tekintve pedig a hagyományosnak mondható helytörténeti kereteken messze túlmutató témát ölelt fel a Békés Megyei Levéltár, amikor az itt ismertetendő forráskötetbe gyűjtött dokumentumokat közzétette. A kérdés országos aktualitását szükségtelen e helyt boncolgatni, arra azonban feltétlen fel kell hívni a figyelmet, hogy Békésben nem valamiféle hirtelen ötlettől vezérelve kezdett a témával foglalkozni a megyei levéltár. A cigányság kutatásának helyben komoly hagyományai voltak és vannak. E recenzióknak nem feladata ezek részleteibe menő ismertetése, mégis hiba lenne említés nélkül hagyni a fájdalmasan rövid élete utolsó éveit a megyében töltő Erdős Kamill máig ható, alapvető tevékenységét, valamint azt, hogy Bencsik János gyulai múzeumigazgató az ő halála után folytatta a megyei cigányság múltjának kutatását. A múzeum berkein belül később életre hívott ún. Cigány Archivum már az ő lelkiismeretes munkájának eredménye volt.

Jelen kötet azonban nem a múzeumhoz, hanem a megye másik közgyűjteményéhez, a levéltárhoz kötődik. Több mint egy évtizedes múltja van a kiadvány létrejöttét megelőző kutatásoknak, úgy is mondhatnánk: mély kútból merít-

tettek az alkotók. Még a rendszerváltás hajnalán a Békés Megyei Cigányügyi Koordinációs Bizottság titkára, Hevesi József vetette fel egy cigányokra vonatkozó forrásgyűjtemény létrehozásának ötletét. Ebben a megyei levéltár több munkatársa is részt vett: méltatlan volna nem megemlíteni az azóta sajnos már elhunyt Danczikné Mezey Magdolna nevét, valamint Némédi Andrásét, Cseh Editét és Farkas Györgyét, és ugyancsak itt illik jelezni, hogy a kezdeményező, Hevesi József is szerepel okkal és joggal a kötet címnegyedében a dokumentumok gyűjtésében részt vettek nevének felsorolásakor. A hosszú évek során összegyűlt forrásokból végül Kereskényiné Cseh Edit főlevéltáros állította össze jelen forráskötetet, amelynek bevezető tanulmányát (címe: *A Békés megyei cigányság történetéről*) a kiadó levéltár igazgatója, Erdész Ádám jegyzi.

Amint azt Erdész Ádám bevezető tanulmánya is rögzíti (miután minden más előtt számot vet azzal, hogy a korábbi kutatások ellenére súlyos adóssággént nehezedik a megyei történetkutatásra a cigányság múltjának részletesebb feltárása), a 17. század végének háborúskodásai következtében már-már kihalt Békés vármegye a török kiűzését követő időkben, a 17–18. század fordulóján települt

Gyula, 2008 (Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból, 24.)

újja. Megkezdődött a teljesen szét hullott megyei közigazgatás újrászervezése, majd a 18. század hajnalán kapta meg báró Harruckern György udvari hadiszállító a szinte a megye egészét kitevő gyulai uradalmat különféle érdemei fejében, és kezdte ezzel párhuzamosan impopulátorai révén betelepíteni a gyéren lakott vidéket. Ezen „akciói” közül máig a legismertebb, egyben a legsikeresebb a felföldi evangélikus szlovákság Békésbe telepítése volt, Csaba, Szarvas stb. települések esetében, de az újraéledő vármegye lakosságában számottevő magyar, német, román és déli szláv elem is fellelhető volt, értelemszerűen különböző arányokban. Sporadikus források igazolják, hogy kelet és dél felől már ekkor, azaz a 18. század első harmadában érkeztek vándorló

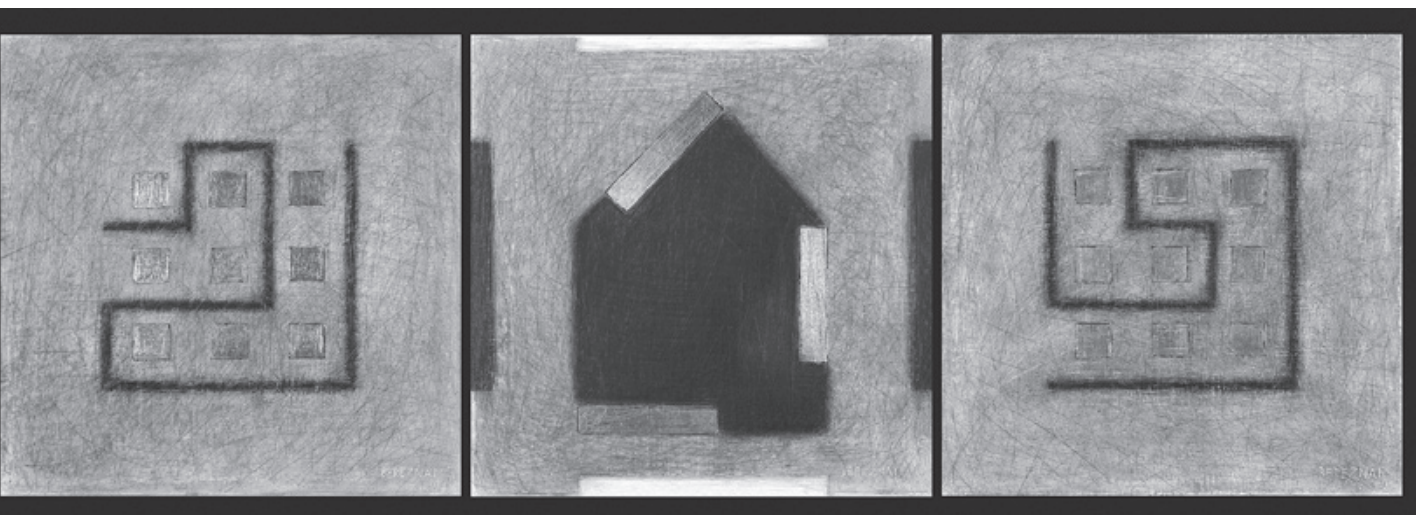
alizmus letelepített munkásosztály-alja népet csinált, a rendszerváltást követő új rendszer pedig kihúzta alóla az olyan, amilyen, de oda kínált talajt. Csak erkölcs-vákuumos időszakban képzelhető el, hogy a társadalom legkiszolgáltatottabb, legrosszabb helyzetben levő népcsoportjával megtegyék, hogy felhasználják manipulációs eszközü. De ugyanez érvényes az egész társadalomra is. Egy, valaha földhöz, állathoz, természetéhez értő parasztságot minden eszközzel önállótlaná tettek. A munkásság öntudatos részét, a

műszaki értelmiséggel egyetemben, felszámolták. A minden településen, minden népcsoportban meglevő olvasó-, beszélgető köröket, az éneklő-táncoló és színjátszó csoportokat, a tájékozódás, véleménykifejezés és érdekképzés köreit megsemmisítették. S miután írmagja se maradt a maga-ura embernek, kihirdetik magyar faji sajátágnak a cselédjellegét – elvárja az irányítást, közömbös a saját sorsával, bármit meg lehet csinálni vele –, s leverik az országon – a statisztikákban kimutatható! – érdektelenséget, s emberek rosszul

működését szembesítve okoznak országosan rossz közérzetet.)

Ebből is következik, hogy Takács Géza könyvének a rendszerváltást követő könyvkiadás sztárkönyvének kéne lennie. Neki nincs miért másképp tegyen, tehát abban szerencsétlenni olvasóját, hogy egy könyv erejéig megadja neki az élményt, hogy el tud igazodni dolgokban, mert olyan Vergilius vezet az úton, mint Takács Géza, s ha van rá fogékonysága, s még nem veszett el teljesen a hite, a szerző mutatja, tehát megláthatja a könyvben a kilábalás nyomait.

Triptichon / A halott Nap háza (2006; grafit, vászon; 30x30 cm/db)

cigányok Békés vármegye területére, ám a velük foglalkozó, róluk (is) szóló források száma igazán a század második felétől, végétől gyarapszik. Nem véletlen, hogy az itt recenzált kiadványban szereplő első forrás datálásának éve 1768: ez Békés vármegyének a cigányokkal kapcsolatos eljárásairól szól, majd még ebből az évből több cigányösszeírást válogatott be a kötetbe a szerkesztő. Talán e ponton kell kihangsúlyozni azt, amit Erdész Ádám előszava is fontosnak tart kiemelni: „a kötetben közölt dokumentumok a Békés megyei cigányság történetéről alapvetően egy nézőpontból, a közigazgatás szemszögéből adnak képet. Ez különlegesen fontos forrásgyűjtés, de mégis csak egy látásmódot tükröz.” (23. o.). Vagyis: e kötet is tükrözi azt, a cigányság történeti kutatásához erőteljesen tapadó, rendre jelentkező problémát, hogy döntő többségében róluk szóló és nem általuk keletkeztetett források alapján kell a kutatónak dolgoznia. Ezért is hangsúlyozza az előszó, hogy e kötet a néprajz, szociológia, művészettörténet stb. eredményeivel elegyesen tud igazán segítséget nyújtani a cigányság jobb megismeréséhez. Ez azonban mit sem von le a kötet értékéből, sőt a reális helyzetértékelés növeli is azt, egyúttal megvilágítja, mi is lehet egy levéltár feladata (mondhatni: kötelessége) e témával kapcsolatosan, mivel járulhat hozzá a levéltáros egy általánosabb problémakör körültekinthető vizsgálatához.

A kötetben kronologikus sorrendben szerepelnek a dokumentumok, a számozás szerint összesen 65, valójában azonban ennél több forrás szemlélteti a cigányság múltját. Egy-egy témához ugyanis több irat is kötődik; az ilyeneket egy szám alá rendezte a kiadvány szerkesztője, azon belül pedig betűjellel (a, b, c stb.) különítette el őket. Így tehát bősegebb a mérítés, mint elsőre vélne az olvasó. Ami az időbeli szóródást illeti: a forrás(csoport)ok mintegy egyharmada 18–19. századi (1–24. sz.), ugyancsak harmada keletkezett a 20. század elejétől a második világ-

háború végéig terjedő időszakban (25–42. sz.), míg a többi már az 1945 utáni idők „terméke” (43–65. sz.); ezek közül az utolsó dátuma épphogy megelőzi a rendszerváltást, hiszen 1987 októberében kelt.

A források jól körülhatárolhatóan példázák, hogy mikor került előterébe a közigazgatás (hatalom), ezen belül is főleg az állam szemszögéből a cigányság kérdése. A felvilágosult abszolutizmus jegyében Mária Terézia, majd fia és utódja, II. József királysága idején kitapintható, hogy mennyire fontos volt a szuverén hatalmat gyakorló uralkodók számára a közigazgatási keretek közé nem szorítható, azokat rendre áthágó cigányság rendszabályozása, összeírása, letelepítése, „átnevelése”, az, hogy „új-magyarokat” neveljenek belőlük, átformálva kultúrájukat, identitásukat, életmódjukat. A reformkor éveiből fennmaradt források már vegyesebb képet mutatnak: az összeírások mellett cigányok által (ha nem is saját kezűleg) keletkeztetett dokumentumok is fennmaradtak: kérelmek, panaszok stb. Ezek az iratok azt látszanak igazolni, hogy a maga társadalmi differenciálódásának hajnalát élő cigányság beilleszkedése kezdetét vette a többségi társadalomba, ha nem is egészében, de legalább részben. Később, az önkényuralom, majd a dualizmus éveiben a cigányság kérdésköre leginkább közigazgatási problémaként tűnik fel: a megrekedt beilleszkedési folyamat részeként/következményeként a le nem telepedett csoportok okoznak állandó gondot. Olyan állami figyelmet, ebből következően pedig megszorítást stb., ami a 18. században volt jellemző, e korszakban nem tapasztalhatunk, a helyi közigazgatásnál „mozgott” a cigányokkal kapcsolatos kérdések, feladatok köre.

A Horthy-korszakból a kötetbe válogatott dokumentumok tovább erősítik azt a képet, mely szerint a cigány társadalom differenciálódása fokozódott. A hagyományos, a cigányságra jellemző ipar (téglaletetés, teknővájás stb.) válsága a tömegtermelés legyőzhetetlennek

bizonyuló konkurenciája okán mindinkább lehetetlen helyzetbe hozta a korábban e foglalkozást űző cigányságot, „elősegítve” annak további pauperizálódását. Ennek következtében pusztá létük is mindinkább „orvosolandó” gondot jelentett a közigazgatásnak. Ugyanakkor az „elit”, a cigányzenészek rétege további emelkedést mutat, hiszen zenéjükre a különféle társadalmi eseményeken, közösségi alkalmakkor egyre nagyobb igény mutatkozott mind a dzsentrisedő köznemesség, mind a polgári társadalom részéről. A beilleszkedés folyamata tehát csak részleges volt, a források azt mutatják, hogy a mindinkább kettészakadó cigány társadalmon belül élesen elvált egymástól a zenészek társadalmilag elismert, kvázi betagozódt, ám szűk rétege, ugyanakkor a nagy többség leszakadása ütemesen gyorsult. E kettős folyamatot törte derékba az 1940-es évek „új világa”, amely előbb a cigányság részleges, majd teljes jogfosztásához vezetett, végül pedig fizikai elpusztításához vezető tragédiába torkollott, amelynek legfájdalmasabb megyei példája a kötetben is dokumentált dobozi tömeggyilkosság.

Az 1945 utáni időszak a háború utáni újjáépítés ideje az ország életében, egyúttal pedig az egypólusú hatalmi rendszer szovjet mintára történő kiépítéséé. A kifejezetten a cigánysággal foglalkozó források száma gyérül, amit a kötet is hűen tükröz. Az 1956 utáni időkben fordul a konszolidálódó viszonyok irányába mozgó Kádár-rendszer figyelme a cigányság felé. A 18. század abszolutizmusa óta ismét az állam paternalista fellépése válik dominánssá a cigánysággal kapcsolatosan a helyi közigazgatás „rovására”, akiknek így ismét „csupán” a végrehajtó szerep jut. Az MSZMP ekkor tette meg az első lépéseket saját ún. „cigánypolitikája” kialakítása felé, ennek jegyében került sor egy országos felmérésre, ami értelemszerűen Békés megyét is érintette. Az MSZMP törekvése végül az ismert, 1961. évi párthatározatban öltött testet, amelyben az az irányvonal kristályosodott ki,

hogy a cigányságot integrálni kell, egyúttal elszakítani hagyományaitól. Nehéz, sőt lehetetlen nem észrevenni a párhuzamot a Mária Terézia neve fémjelezte, majd két évszázaddal korábbi – dugába dőlt – központi állami törekvésekkel. Kiemelkedően fontos a második világháború utáni időszakban a Békés Megyei Cigányügyi Koordinációs Bizottság tevékenysége, amelynek munkálkodását számos dokumentum nyomán követheti az érdeklődő olvasó a kötetben. Jellemző irattípusa a '70-es és '80-as éveknek az a számos beszámoló, amely egy-egy település vagy tágabb körzet cigányközösségének életkörülményeiről, az azokat megváltoztatni, javítani célzó intézkedések hatásáról és/vagy kudarcáról számol be. Ez a sajátos forráscsoport összességében azt a felemás képet tükrözi, amelyet talán úgy jellemezhetünk, hogy a pártállam 1961-et követően alapvetően jobbító szándékkal, de a cigányság bevonása nélkül igye-

kezett javítani e réteg életkörülményein, konszolidálni helyzetüket a többségi társadalom mentén, ám az át nem gondolt intézkedések, a sajátos körülményeket figyelembe nem vevő lépések jórészt nem hozták meg a kívánt eredményeket. A rendszerváltás után ezért a különféle problémakörök továbbra is ott tornyosultak, sőt felerősödtek – ez azonban már nem tartozik e kötet tárgyához.

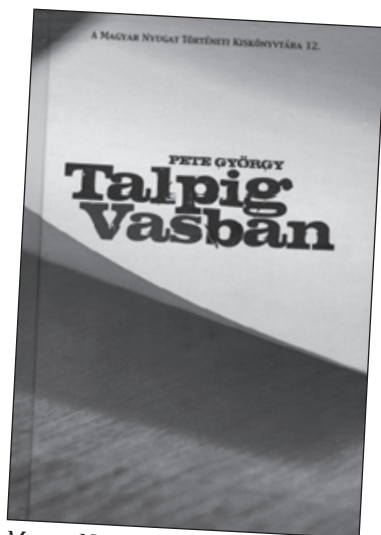
Jelen forráskiadvány összességében maximálisan elérte célját: korrekt áttekintést, egyúttal pedig plasztikus képet nyújt a Békés megyei cigányság életének elmúlt bő két évszázadáról a levéltár nyújtotta lehetőségeket (iratanyagokat) kiaknázva. Dicséret illeti a kiadót és a kötet szerkesztőjét mindezért, valamint a helyét önmagában, tanulmányként is megálló előszóért, az olvasó tájékozódását segítő jegyzetért, valamint a helynév-mutatóért is. A kötethez ízléses, a harsányságot nyomokban is mellőző színvilágot magára öltő,

mégis figyelemfelkeltő borító nyújt méltó köntöst, a beliveket gondos tördelés teszi egységessé, könnyedén áttekinthetővé. Az egyetlen dolog, amit talán hiányolhatunk: a képanyag számának csekélyisége. A néhány közzétett térkép ugyanis nem csupán illusztráció, de egyúttal tartalmi jegyeket is hordozó forrás, nem csak kiegészítő, de teljesebbé is teszi a kötetet. A címlapon lévő fotó ugyanakkor világosan jelzi: a 20. századot tekintve számos, hasonló fénykép tehette volna még karakteresebbé a kiadványt nem csak esztétikailag, hanem tartalmilag is. Ez azonban mit sem von le a kötet értékéből, amelyet jó szívvel ajánl a recensens mind a téma iránt érzékeny „profi” történészeknek, mind pedig a szűkebb pátriájuk iránt érdeklődést tápláló Békés megyeieknek, sőt a cigány olvasóközönségnek is; hisz e kötet elsősorban róluk, ergo nekik is szól.

(Vál. és s. a. r.: Kereskényiné Cseh Edit
Bev. tanulmány: Erdész Ádám)

▶ PETRIK BÉLA

A „kisebbség táborában”

Pete György: *Talpig vasban*

Magyar Nyugat Könyvkiadó, Vasszilágy, 2010.

A magyar nemzet 800 éve végváraiban vívja harcát a túlélésért a megszálló hadakkal és helytartóikkal szemben. A hatvanas évek óta a vidéki folyóiratok, mint a modern kor végvárai – talán csak a főszerkesztő leváltásáig és vele az egész szerkesztőség lemondásáig, az egy fővárosi *Mozgó Világ* kivételével – képviselték az organikus magyar kultúra, a nemzeti szuverenitás és egy szabad értékválasztás lehetőségének gondolatát, egyre nagyobb körben bővítve mozgásterüket, a szabadság kis köreit. E fórumok álltak állandó és összehétközhetetlen harcban a rendszerváltásig hegemon Aczél-i kultúrpolitikával, csatáztak a nemzettudat, a magyarságtudat fenntartásáért, a határokon túl élő magyarok jogaiért, a szabad szólás és véleménynyilvánítás jogáért. E folyóiratok küzdelméről némelyikük esetében már részletes monográfiák szólnak, így a *Tiszatáj*, az *Új Forrás* vagy éppen a *Mozgó Világ* történetét szakértő kezek dolgozták fel, s bár nem rendelkeznek ilyen szintű feldolgozással, a köztudat nem feledkezett meg (?) az *Alföldről*, a *Forrásról* vagy éppen a *Jelenkor*ról sem. Nem volt ilyen szerencséje ugyanakkor a szombathelyi *Életünk* című folyóiratnak, amely mintha kevesebb figyelmet kapott volna az elmúlt időkben, pedig állítjuk, hogy a hetvenes évek végétől a kommunista rendszer bukásáig terjedő időszakban egyenlő partnere volt az előbb említett folyóiratoknak e harcban. Mert bár nem voltak olyan látványos, esetenként az egész szerkesztőség bukásával

végződő csatái – Vörös Lászlóként, Kulin Ferencként nem kellett a legelső betolakodót a mélybe rántania magával egy öngyilkos ugrással –, mint a *Tiszatáj*nak, az *Új Forrás*nak vagy a *Mozgó Világ*nak, a főszerkesztő azért itt is megívni kényszerült a maga harcait a belügyi és pártszervek támadásai nyomán, az elhárítás próbálkozásai, a rendőri zaklatások itt is mindennapos eseménynek számítottak. Hogy csak a legelhíresebb szerkesztőségi kilengéseket említsük: Száraz György *A tábornok* című dokumentumregényének közlése, vagy Zalán Tibor külföldi magyar könyvekről szóló szemléje vagy Eörsi István József Attila előtt tisztelgő verse elleni Tóth Dezső-i fellépések!

Talán ezt a hiányérzést oldhatja, ha egészében nem is töltheti be, Pete György, az *Életünk* folyóirat 1977–1999 között dolgozó főszerkesztőjének most megjelent kis könyve², amelynek első részében e korról, a

- 1 Lásd erről Vörös László: *Szigorián ellenőrzött mondatok, A főszerkesztői értekezletek történetéből*, Szeged, 2004. *Tiszatáj* könyvek
- 2 A *Talpig Vasban* című kötet a Magyar Nyugat Történeti Kiskönyvtára sorozat 12. köteteként jelent meg, amely Nyugat-Magyarország első történelmi könyvsorozata, mely mai szerzők munkáinak ugyanúgy helyet ad, mint a múlt kincstárában talált értékeknek. Célja történeti önismeretünk szolgálata, a magyar jövő hitének erősítése. A kötet ebbe a sorozatba illeszkedik, hiszen témájában szorosan kapcsolódik a történelemhez vasi vonatkozású művelődéstörténeti adataival, politikatörténeti érdekességeivel, a rendszerváltás Vas megyei vonatkozásaival.

folyóirat munkájáról, a szerkesztőség törekvéseiről és céljairól szóló írásait, a vele készült beszélgetéseket fogta össze³, míg a másik része politikai, etikai, erkölcsi, közéleti kérdéseket fesszeget, melyek jelentős része az 1989-

- 3 Pete György szerkesztő, irodalomkritikus, könyvkiadó 1944-ben született Budapesten. Nyomdászként dolgozott, majd magyar-történelem szakot végzett az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Pályáját a Művelődési Minisztérium irodalmi osztályán kezdte, majd 1977–1999 között főszerkesztője az *Életünk* című szombathelyi irodalmi folyóiratnak, amely irányítása alatt országos jelentőségre tett szert. Az *Életünk* Könyvek kiadójaként elindított számos fontos könyvsorozatot, többek közt a nyugati magyar irodalom, a grúz kultúra vagy Hamvas Béla életművének megismertetése céljából. A kilencvenes évek végén létrehozta az *Életünk* – Faludi Ferenc Alapítványt. Közéleti szerepvállalásának kiemelkedő szakasza az 1989–90-es változások előkészítésének ideje. Az e kötetben szereplő írások jelentős része ebben az időszokban keletkezett.

es, '90-es években, a rendszerváltás időszakának zajlásában keletkeztek.

Az *Életünk* szerkesztősége – Pete 1977-es főszerkesztővé történő kinevezését követően – rá jellemző sajátos harcmodort alakított ki, amely a többi végvártól eltérő harci eszközökkel viselt hadat a helytartók ellen. Az arzenál egyik jellemzője volt, hogy a legelső lapszámtól kezdve a legfiatalabbakat vonzott maga köré, pályakezdésükhöz nyújtva segítséget. Az induló számban *Domján Gábor*, *Varga Zoltán*, *Botár Attila* és *Zalán Tibor*, a következőben *Szlovákiában* élő fiataloknak, *Varga Imrének*, *Kulcsár Ferencnek*, *Tóth Lászlónak* adott helyet. A következő év első számában ismét egy csapat fiatal jelentkezett verseivel: *Mogyorósi Erika*, *Banos János*, *Osztóján Béla*, *Szikszai Károly*, *Szokolai Zoltán*, *Pinczési Judit*, *Tóth Erzsébet*, majd újabb fiatalok a lap szerzőgárdájában: *Nyilasy Balázs*, *Benkő Attila*, *Vaderna József*, *Pátkay Tivadar* – egy későbbi számban pedig *Csor-dás Gábor*, *Bakos Ferenc*, *Balázsovics Mihály*, *Nagy Gáspár*, *Esterházy Péter*, *Debreczeny György*, *Belányi György*, *Markó Béla*, *Bokkon Gábor*. A névsorból utólag is megállapítható, a nagy felhozatal ellenére szinte alig tévedtek a merítésben.

A harcmodor második jellegzetességét talán a hetvenes években még szinte elérhetetlen, de éppen tilalmas volta miatt izgalmas avantgárd és kísérletező tendenciákat meghonosítsa jelentette a magyar irodalomban. Az első számban több írás is megemlékezett a kilencven éve született és akkor már tíz éve halott *Kassák Lajos* munkásságáról, a lap reprodukcióban közölte a *Ma* néhány borítóját s a *Szécsi Margitról* írott *G. Komoróczy Emőke*-tanulmány a költőnő könyvét a kassáki örökség szempontjából vizsgálta. Az 1978-as évfolyam első számában tanulmány jelent meg az avantgárd folklórizmusról és a párizsi magyar műhely támogatása egyszerre jelentette az avantgárd és a nyugati magyar irodalom térhódítását.

- 4 Zalán Tibor egész részletes leltárt készített az *Életünk*ben megjelent írásokból.

A harmadik, az egész magyar folyóirat-irodalom szempontjából talán a legjelentősebb és unikális jelentőségű az egyetemes magyar irodalom, már Illyés által is hangoztatott ötágú sípjának kiterjesztő értelmezése, azaz a nyugati magyar irodalom addig tiltott, csak a zárt kiadványok tárában olvasható szerzőinek⁵, a nyugati magyar irodalom recepciójának teret biztosítása, ahogyan Pete fogalmazott, a nyugati magyar irodalom visszagyökereztetése. Az első számban két nyugati magyar költő is szerepelt versekkel, *Bakucz József* és *Vitéz György*, mindkettejük műve alatt megjelölve annak az ország nevét, ahol éltek: *Amerikai Egyesült Államok*, *Kanada*. A következő szám újabb nyugati szerzőt közölt *Kemenes Géfin László* személyében, nála is feltüntetve Kanadát. *Béldi Miklós A mai magyar irodalomról – három tételben* című írásában a nyugati magyar irodalomról, mint a magyar irodalom szerves részéről beszélt, Borbándi Gyulát, a müncheni *Új Látóhatár* szerkesztőjét idézve. E szerkesztői munka később kiegészült a nyugati írók recepciójával: *Vitéz Györgyről* *Molnár Miklós* írt elemzést, *Papp Tiborról* és a *Magyar Műhelyről* *Pomogáts Béla*, a Magyar Műhely kiadásában megjelent *Mallarmé-Kockavetésről* *Bodri Ferenc*, *Zalán Tibor* pedig egy *Horváth Elemér*- és egy *Bujdosó Alpár*-kritika után elindította a *Külföldi Magyar Könyvek* kritikai jegyzet-sorozatot; ebben az időszakban *Horváth Elemérről*, *Vitéz Györgyről*, *Szűgyi Zoltánról* valamint *Ferdinandy György* két könyvéről jelentek meg a sorozatban írások. Egyszerre jelentkezhetett a párizsi *Magyar Műhely* három alapító szerkesztője, *Parancs János*, *Nagy Pál* és *Bujdosó Alpár*, új szerzőként *Horváth Elemér* USA jelzéssel, és *Papp Tibor*, akinek verse alá-fölé nem tudták odatenni a szerkesztők az ország-megjelölést, mert faltól-falig tartó szöveglabirintusa ezt nem tette lehetővé. Ebben a számban jelent

- 5 Lásd erről Zalán Tibor: *Életünk – a hetvenes évek végén, két tételben lejegyezve*

meg *Czigány Lóránt* tanulmánya *A nyugati magyar irodalom négy műhelyéről* is. „A '70-es évektől a kultúrpolitika kényszerült tudomásul venni a magyar kisebbségeket, s nem lebecsülhető minőségű irodalmuk egyre gyakoribb jelenlétét a magyar sajtóban, a könyvkiadásban és a színházakban. Ebben a folyamatban döntően a vidéken megjelenő irodalmi folyóiratok, mindenekelőtt a *Tiszatáj* és az *Alföld* játszottak úttörő szerepet, 1977 márciusától a megújuló *Életünk* is. Míg a nyugati magyar irodalom hazai megismertetésében az *Életünk* volt az úttörő, a szomszédos országok magyar irodalmának bemutatása területén csatlakozó.”⁶

A folyóirat azonban nemcsak egy irodalmi folyóirat, egy irodalmi műhely volt 1977 és 1990 között, hanem gyűjtőmedencéje a hivatallal szemben is szabadabb lehetőségekre küzdő erőknél, a formálódó nemzeti akaratnak. Legendás különszámai – a *Hamvas*⁷, a *Kovács Imre*-, a *Szabó Lajos*-, az avantgárd-, *Huszár*-, a grúz irodalom-, a fiatal magyar írók-, a lengyel–magyar '56-émlékszáma – vagy a folyóirat hasábjain folyó viták – hogy csak az egyik legemlékezetesebbet említsük, Csengey Dénes és Balassa Péter őszinte, szenvedélyes levélváltását vagy Zalán Tibornak *Arctalan nemzedék* című esszéjét, mely nem csak az *Életünk*ben kibontakozó vita elindítója, de az 1980-as években föl-föllángoló fiatal író-viták egyik kiváltója is – e törekvés szellemileg fajsúlyos egyedi vállalkozásai, amelyekkel jelen volt a szellemi közélet harcában, bátorsággal szolgálva a magyar írókat és a magyar irodalmat.

A kötet egy beszélgetésében rendkívül fontos kérdésekre világí-

- 6 Pete György: *A szomszédos országok magyar irodalma* – Harminc éve Vas megye folyóirata az *Életünk*, Pete György: *Talpig Vasban*, Magyar Nyugat Könyvkiadó, Vasszilágy, 2010.2., 19. o.
- 7 Különösen nagy sikert aratott a *Hamvas Béla* különszám, amit a nagy érdeklődésre való tekintettel még újra is nyomtattak. Így vált az *Életünk* a *Hamvas* kultusz elindításában meghatározóvá.

tott rá Pete György, amely nemcsak az Életünk működésének alapelveire, de az egész kádári ellenzék természetrajzára is pontos adalékkul szolgál. Mert bár valamenyny legújabbkori magyar szellemi, társadalmi és politikai mozgások eredője az 1956-os forradalom, a demokratikus ellenzék, a magyar szamizdat irodalom és fórumok megteremtésével magának vindikálja az elsőbbség jogát. Pete azonban pontosan mutatott rá, hogy a nemzeti radikális ellenzék nem választhatja az illegalitás útját, azon egy egész nemzeti közösséget nem lehet ugyanis elvezetni a szabadságba, ugyanakkor a demokratikus ellenzéket a fennálló kádári-aczéli rend sokkal jobban tolerálta, mint bármiféle mozgolódást a nemzeti oldalon. „Mindezek hátterében nemcsak az áll, hogy az úgynevezett demokratikus ellenzéknek van egy letörölhetetlen balos múltja. Nemcsak azért, mert adottak a családi vonatkozások, a hatalomhoz való kötődések, hanem azért, mert itt elitista törekvésekről van szó és ezt a hatalom pontosan tudta. E törekvések időnként engedményekkel, furkósbotokkal féken tarthatók. A másik oldalon viszont fenyegetőnek látszott egy össz társadalmi erővé váló csomósodása az akaratnak és a szándéknak. Aczél pontosan tudta, hogy miként tud tárgyalni adott esetben az egyik féllel, illetve hogyan nem tud a másikkal.”⁸ Pete György a nemzeti demokrata ellenzéki mozgalom hetvenes évek végi alapelveit is összefoglalta ebben a beszélgetésben, pontos foglalatát adta a népi-nemzeti mozgalmak legfontosabb eszmei irányainak: „Ez a politika 1956-ra nyúlik vissza és a következő alapelveken nyugszik: a nemzeti szuverenitás helyreállítása (az országban szabad választásokat, az oroszok menjenek haza, jöjjen létre a többpártrendszerű demokrácia). (...) Aztán: visszaállítani a rendszer által megrogyasztott nemzeti önbecsülést, feloldani az utolsó csatlós komplexust, valamiképpen

kimenekülni a második világháborús szerep okozta traumából. Nyíltan vállalni azt a kötelezettséget, hogy meg kell tennünk mindent a határon túli magyarságért.”⁹

Pete György a visszaemlékezések szerint nem egy hagyományos szerkesztői szerepet vitt, bizonyos szempontból antiszerkesztőnek bizonyult. Írtózott ugyanis a levélírástól, s hogy ezt a hiányosságát erőnné kovácsolja, a szerkesztés egyedi módját választotta: utazott. „Egyetlen versért, szövegért, ha szagot fogott, elutazott bárhová és bárkihez az országban. Rettenetes táskáját meglepetve a kezében vonatra ült, megjelent, tárgyalt színházban, kocsmában, kávéházban, lakáson, hajón, vízben, föld alatt és felhők között is talán... És fordítva: bárki író, legyen Kossuth-díjas vagy csak csóringes egyetemista, aki kézírásban lengette meg felé zsenge verseit, szállást és kosztot talált és kapott nála, ha Szombathelyre támadt kedve elmenni a műveivel, vagy valamilyen kézirat ígéretével, akár egyeztetésre vágyott a szerkesztővel, vagy csak bátorításra, visszaigazolásra. Pete György élete tehát ezekben az években, évtizedben, nyugodtan állíthatjuk, teljes mértékben feloldódott az Életünk című lapban, élet és szerkesztés szétbogozhatatlanul összefonódott nála.”¹⁰ Irodalom- és közéletsszervezői szerepe talán abból a szempontból is rendhagyó, hogy bár a rendszerváltás előkészítésében, akár a politikai mozgalom szintjén is sokat tett és végzett, a főszerkesztői állást nem hagyta ott politikai stallumokért, az irodalom világát a politikai hatalomért: „Politikus egy percig sem kívántam lenni. Nem látjuk értelmét, kollégáimmal egyetemben, hogy a vezetésben vegyünk részt. Mi írók, szerkesztők vagyunk, szerepünk lejárt.”¹¹

A kötetet záró írás nemcsak egy antológia ismertetésébe csomagolt szerzői visszatekintés az elmúlt harminc évre, de a nemzedék számvetése is, természetesen, ahogyan azt Pete György megvonta. Ez az

írás egy szimbólumtenger, amelynek vízióját a Fiatal Írók 1979-es lakiteleki találkozójának emlékére kiadott antológia ihletett. Az 1979-es esztendőre történő időutazás nemcsak az Életünk és a főszerkesztő két évtizedes, a rendszerváltás kísérletén átívelő időszakának kezdetét idézte meg, de az akkor színre lépő fiatal nemzedék előtt álló feladatokat és kihívásokat is, amely generáció ekkor mutat(hat)ta meg önmagát talán egységesen először, demonstrálta szembenállását a hatalommal és fejezte ki először szinte egyöntetűen, hogy a határon túliakat az összmagyarság részének tekintik, s amely előtt az a kérdés állt: a progresszió oldalán tud-e maradni. A szerző mégis valami kínzó hiányérzetről számolt be: „Harminc év távolából felteszem akkori magamnak a kérdést: Miért nem szóltál?”¹² Azaz a nemzedék egy része miért nem exponálta magát, az akkori házigazda szavait visszaidézve, miért volt készületlen erre a találkozóra? S ezt nyilván nem menti az sem, hogy Görömbei András után szólni ott és akkor nem nagyon lehetett, felszólalása az esemény valódi zárszava volt, témaeltára szinte teljes és tökéletes. „Sokat, sok jót végzett ez a nemzedék, de sok, nagy felelőssége van abban, hogy 1989 fényes napjai után 'hagyta, hogy így legyen'. Nem csak egy nemzedék felelőssége a rendszerváltás kisiklása, a haza, a nemzet tönkremenetele. (...) Ez a fiatal nemzedék legjobbjaiban talán nem is felelős, de a biológiai idő keserű törvényei miatt mégis övé – miénk a nagyobb felelősség.”¹³

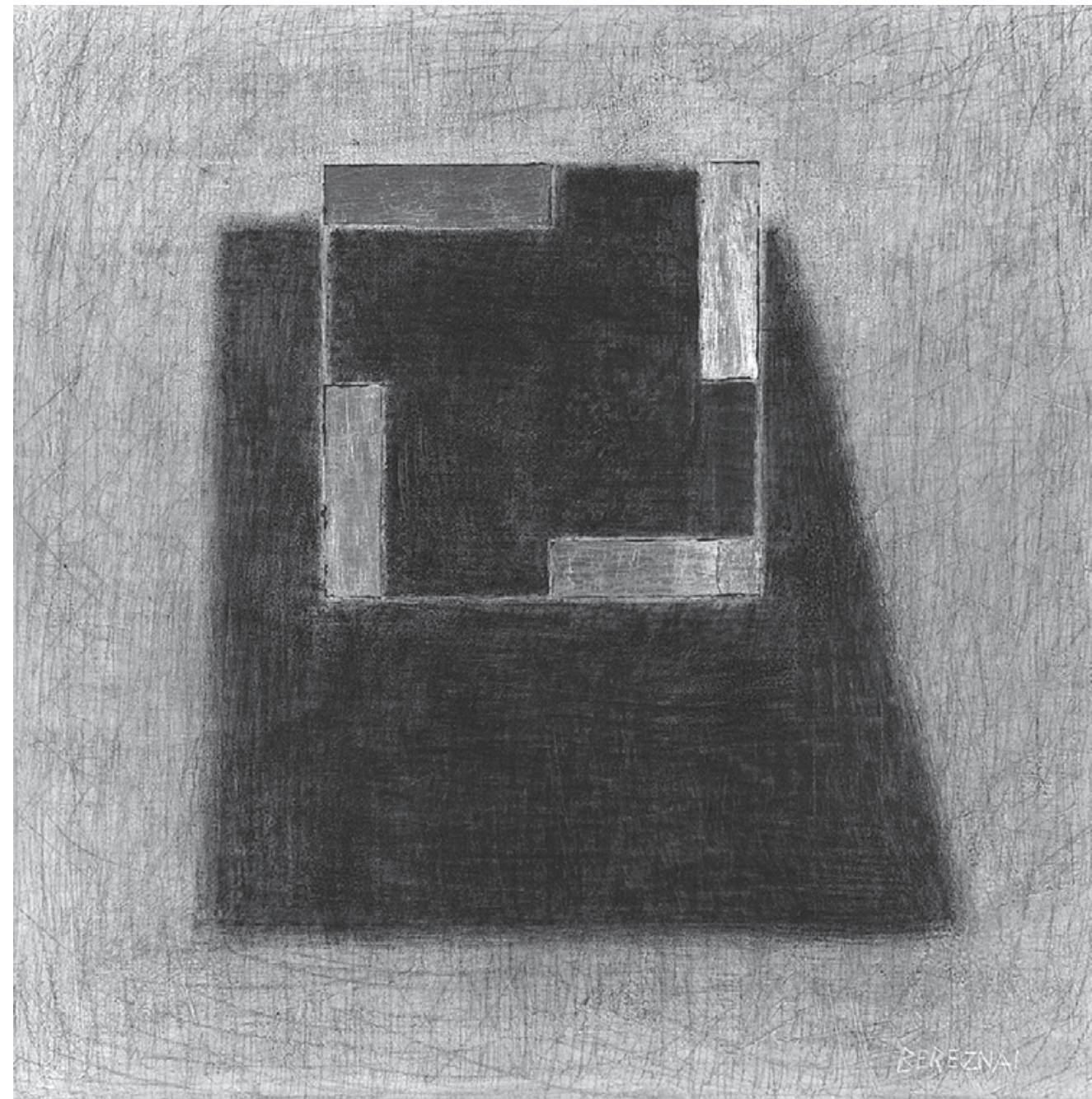
E kétségek és kételyek ellenére is a kötetet Pete Györgynek, egy tisztességben megőszült végvári kapitánynak az *Új Írás* hőskoráról szóló munka recenziójának záró soraival ajánlom magam is: „Nyájas olvasó, olvasd el a könyvet, s világosítsd fel gyermeked.”¹⁴

¹² Pete György: *Hová tűnt a sasmadár, avagy Illyés Gyula ítélőszéke előtt* – 1h. 326. o.

¹³ Uo. 328. o.

¹⁴ Pete György: *Szomorú hőskorok* – 1h. 255. o.

Teremtés-ikon II. (2007; grafit, vászon; 30x30 cm)

⁸ *Tavaszdíj, de honnan, s hová...* – Kozma Gábor interjúja Pete Györggyel – 1h. 113. o.

⁹ Uo. 113–114. o.

¹⁰ Zalán Tibor id. mű

¹¹ *Tavaszdíj...* 1h. 119. o.

Az előző számunk tartalmából

Tóth Krisztina, Markó Béla, Fecske Csaba, Becsy András, Kovács András Ferenc, Mogyorósi László, Magyar Barna, Balla D. Károly Banner Zoltán, Hartay Csaba versei

Kiss Ottó, Kontra Ferenc, Murányi Sándor Olivér prózája

Elek Tibor beszélgetése Szilasi Lászlóval

Németh Zoltán tanulmánya A posztmodern Viharsarok címmel

Baji Miklós Zoltán, Ván Hajnalka Kazár Fatima művészetéről

Kritikák Szilasi László, Markó Béla, Szabó T. Anna, Becsy András, Kiss György, Erdész Ádám, Kiss Ottó, Kőváry E. Péter, Paál Tamás, Péter Erika, Sarusi Mihály, Sass Ervin, Szilágyi András kötetéről

BÁRKA-DÍJ

A Bárka szerkesztősége 2000-ben pénzjutalommal járó díjat alapított, amelyet minden év végén ítél oda azon, a laphoz hosszabb ideje kötődő, szerzők között, akik az adott évben is jelentős publikációval, publikációkkal gazdagították a folyóiratot és olvasóit. A pénzjutalmat 2002-től Kiss György szobrász- és éremművész kisplasztikája egészíti ki. Az elmúlt évek díjazottjai között szerepeltek például Bogdán László, Csehy Zoltán, Grendel Lajos, Nagy Gáspár, Iancu Laura, Podmaniczky Szilárd, Szepesi Attila, Tandori Dezső, Tarján Tamás, Tőzsér Árpád, Varró Dániel, Vámos Miklós, Zalán Tibor.

A 2009. év díjazottjai:

Becsy András költő (Százszoros ecloga, Radnóti Miklós évfordulóján – 1. szám; Ha jön a tél, Hagyjuk, Két, November, Bika, Kék – 6. szám; A matematika szépségei; Bevezetés a nosztalgiába, avagy csak a szépre emlékezem – www.barkaonline.hu)

Tóth Krisztina költő, író (Felejtő, Munkadal – 1. szám; Menyegző, Metro – 6. szám; Színöröm – www.barkaonline.hu)

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békés Megyei Jókai Színház

Felelős kiadó: Fekete Péter igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrásy u. 3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 2400 Ft.

Terjeszti a LAPKER Rt.

„Meg nem rendelt” kéziratot csak nyomtatott formában, postai úton áll módunkban fogadni. Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.